

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede

Špela Verbič

**POLITIČNA IDEOLOGIJA V UČBENIKIH ZGODOVINE V
SOCIALIZMU IN POSTSOCIALIZMU**

Magistrsko delo

Mentor: red. prof. dr. Janko PRUNK

Ljubljana, 2005

Verbič, Š., 2005. Politična ideologija v učbenikih zgodovine v socializmu in postsocializmu. Fakulteta za družbene vede. Ljubljana.

ZAHVALA

Zahvaljujem se vsem, ki so mi z nasveti in svojim znanjem pomagali pri ustvarjanju tega magistrskega dela.

KAZALO

1. UVOD

1. 1. Teoretična utemeljitev relevantnosti predlagane teme	4
1. 2. Funkcije vzgojno-izobraževalnega sistema in hipoteze	6
1. 3. Politična kultura kot rezultat politične socializacije	7
1. 4. Metodološki pristop	9

2. POMEN ZGODOVINOPISJA V VZGOJNO IZOBRAŽEVALNEM PROCESU

10

2. 1. Čar preteklosti ali	10
2. 2. Preteklost in pisana zgodovina	11

3. VLOGA IN POMEN IDEOLOGIJE IN MITOV PRI POUČEVANJU ZGODOVINE

18

3. 1. Politična ideologija v zgodovinopisju	18
3. 1. 1. Ideološki aparati	21
3. 1. 2. Ideologija in politična moč	22
3. 2. Politični miti v zgodovinopisju	24

4. DEJSTVA O POUČEVANJU ZGODOVINE V EVROPI PO LETU 1989

27

4. 1. Učni predmet zgodovina in narodna identiteta	27
4. 2. Standardi zgodovinskega znanja in spretnosti	31
4. 3. Učbeniki zgodovine	33
4. 4. Nadzor nad učnim načrtom zgodovine	36
4. 5. Mesto zgodovine v učnem načrtu	40

5. KVANTITATIVNA PRIMERJAVA

42

5. 1. Razmerje SVET : DOMOVINA	42
5. 2. Razmerje JUGOSLAVIJA : SLOVENIJA	42
5. 3. Razmerje KRANJSKA : KOROŠKA : ŠTAJERSKA : PRIMORSKA Z GORIŠKO : PREKMURJE	46

6. ZNAČILNOSTI ZGODOVINE

V OBDOBJU 1945 – 1991 ter 1991 – 2005	49
6. 1. Pojem 'TITO' v učbenikih zgodovine	49
6. 2. Pojem 'RUDOLF MAISTER' v učbenikih zgodovine	58
6. 3. Pojem 'LJUDSTVO' v učbenikih zgodovine	61
6. 4. Pojem 'KAPITALIZEM' v učbenikih zgodovine	70
6. 5. Pojem 'REVOLUCIJA' v učbenikih zgodovine	80
6. 6. Pojem 'KOMUNISTIČNA PARTIJA' v učbenikih zgodovine	87
6. 7. Pojem 'KOLABORACIJA' v učbenikih zgodovine	102
6. 8. Pojem 'DEMOKRACIJA' v učbenikih zgodovine	122
6. 9. Pojem 'DRAŽGOŠKA BITKA' v učbenikih zgodovine	128
6. 10. Pojem 'BRATSTVO IN ENOTNOST' v učbenikih zgodovine	131
6. 11. Pojem 'SOCIALIZEM' v učbenikih zgodovine	134
6. 12. Pojem 'KLERIKALCI' v učbenikih zgodovine	139
6. 13. Pojem 'OSVOBODILNA FRONTA' v učbenikih zgodovine	147
6. 14. Pojem 'KOMUNIZEM' v učbenikih zgodovine	159
6. 15. Pojem 'NARODNOOSVOBODILNI BOJ' v učbenikih zgodovine	167
7. POVZETEK	178
8. LITERATURA IN VIRI	185

1. UVOD

1. 1. Teoretična utemeljitev relevantnosti predlagane teme

1. Politična kultura je rezultat učinkovanja različnih socializacijskih dejavnikov. Posebno vlogo ima pri tem vzgojno-izobraževalni sistem, preko katerega politični sistem že v najzgodnejšem obdobju na otroke in mladostnike preko učnih vsebin prenaša določene obrazce (političnih) vrednot, ki konstituirajo določen tip (politične) kulture.

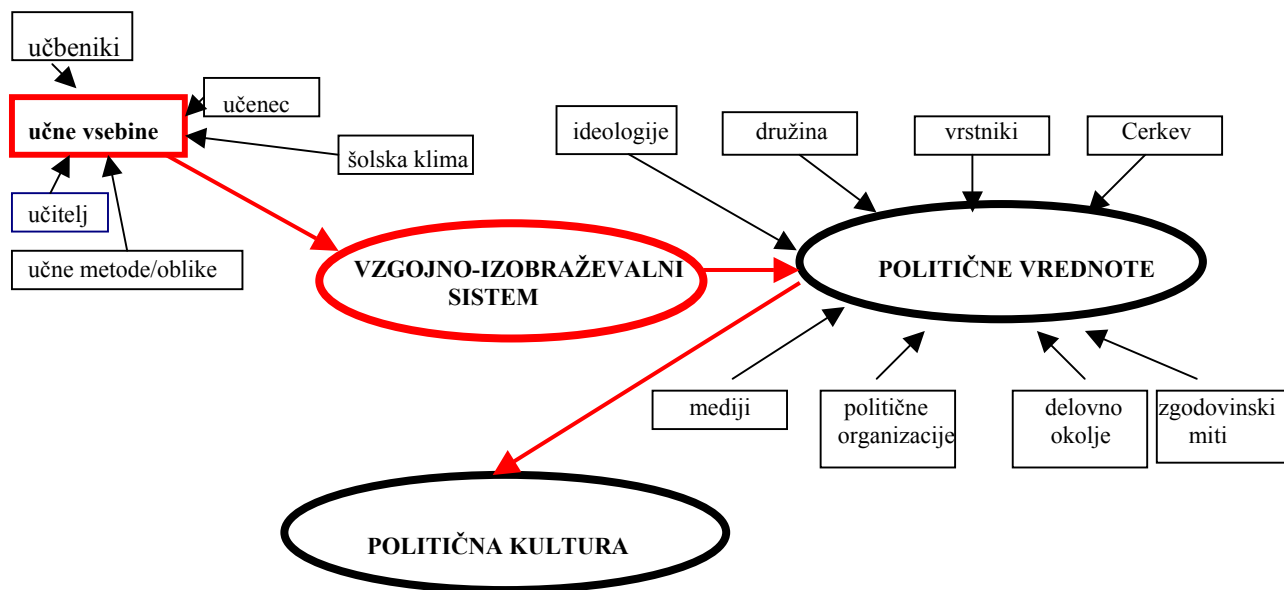
Posebej intenzivna je (bila) politična socializacija v totalitarnih političnih sistemih. V učne načrte, in s tem tudi v učno snov in učbenike, so ti sistemi vnašali politične vsebine, ki so jih že v osnovnem- in srednješolskem izobraževanju prenašali na učence. S tem so že zgodaj bistveno vplivali na izoblikovanje idejno-političnega profila državljana, ki je ustrezal (služil) zahtevam sistema in njegovim ciljem.

Tudi demokratični politični režimi intenzivno izvajajo politično socializacijsko funkcijo, katere cilj je demokratična politična oz. državljanska kultura, s pomočjo katere se reproducira demokratična družba. Postavlja se vprašanje, ali slovenski izobraževalni sistem ustrezno opravlja (demokratično) socializacijsko funkcijo, kakršna je značilna za zahodnoevropsko kulturno okolje, v katerega se pridružujemo? Ali je v demokratičnem obdobju po letu 1990 doživel ustrezno (vsebinsko) tranzicijo? Ali je (politična) ideologija in ali so (politični) miti še prisotni v učni snovi, in če, ali gre za kakšne vsebinske spremembe?

Primerjava vzgojno-izobraževalnih procesov in oblikovanj ustreznih politično-kulturnih usmeritev vključuje tako zgodovinsko kot evropsko primerjalno dimenzijo, kar daje nalogi tudi aktualno vrednost.

2. Vzgojno-izobraževalni sistem s svojimi učnimi vsebinami oblikuje temeljne politične vrednote in s tem politično kulturo državljanov.

Vzgojno-izobraževalni sistem zlasti s svojimi učnimi vsebinami privzgaja politične vrednote, s katerimi sooblikuje politično kulturo in s tem vzdržuje politični sistem. Za teoretično in raziskovalno podlago nam lahko služi naslednji model:

Po Althusserju je med ideološkimi aparati države, nad katerimi vladajoči razred uveljavlja svojo hegemonijo, z namenom, da bi se kar najdlje obdržal na oblasti, na prvem mestu *šolski ideološki aparat* (v teoretskem modelu poimenovan kot *vzgojno-izobraževalni sistem*), ki je v svojih funkcijah na tem mestu pravzaprav nadomestil stari vladajoči ideološki aparat države, tj. cerkev. Otroke vseh družbenih razredov tako “zgrabi” že v otroškem vrtcu in jim nadalje leta in leta, ko je otrok najbolj ranljiv, v precepu med družinskim aparatom države in šolskim aparatom države, z novimi in starimi metodami vtepa v glavo „znanja“ (in „spretnosti“), ovite v vladajočo ideologijo (npr. pri predmetu zgodovine). Seveda se nekaterih nauči tudi v družini, v Cerkvi, vojski, v leposlovnih knjigah, časopisih in revijah, filmih... Vendar pa noben drug ideološki aparat države ne more za toliko let – pet dni v tednu po več ur – prisiliti vseh otrok k obvezni (in hkrati brezplačni) udeležbi. Te mehanizme šolskega aparata seveda prikriva in prekriva vsesplošna ideologija o šoli, ideologija, ki šolo predstavlja kot nekaj nevtralnega, kot nekaj, kjer ni ideologije (ko pa je šola vendar... laična).

Althusser sicer o vsem tem razpravlja ob pogledu na *kapitalistično družbeno ureditev*. Njegova izhodišča pa so nadvse primerna tudi za razpravo o šolskem sistemu na slovenskem po 2. svetovni vojni in v veliki meri tudi v današnji sodobni slovenski družbi.

1. 2. Funkcije vzgojno-izobraževalnega sistema in hipoteze

Vzgojno-izobraževalni sistem v državi opravlja dve temeljni nalogi:

- 1) *temeljna funkcija* – reprodukcija družbenega sistema v celoti in s tem tudi političnega sistema kot dela te celote,
- 2) *posebna funkcija* – socializacija (uči in privzgaja posamezniku znanja, sposobnosti, vrednotni sistem, veščine, vrline, spretnosti).

Delovanje šolskega sistema v našem kulturno-civilizacijskem prostoru zagotavlja država, tudi t.i. zasebnega šolstva. Dejanska vloga šole je tako predvsem ohranjanje obstoječih družbenih odnosov. Šola je torej najpomembnejši ideološki aparat države¹. Pri tem je pomembno, kdo in kako izvaja selekcijo znanj, ki naj bi jih pridobili v šoli. Vsebine namreč niso nevtralne in vsem enako dostopne. Šola pa ni le prenašalka znanj. Na nek način se v šoli uresničujejo družbene norme, v katerih se zrcali splošno razmerje med državo in šolo. Pomemben je torej tudi način prenosa znanja; kakšen je hišni red, obredi, praznovanja, kaj je dovoljeno in kaj ne. Tako ločimo dva vidika šolskega življenja. Najprej govorimo o uradno verificiranem kurikulumu, ki zajema celoto postopkov in vsebin, ki jih vključuje šolsko delo. Le ti so jasno in neposredno izraženi. Drug vidik je t.i. prikriti kurikulum, ki pomeni celoten kompleks uveljavljanja določenih vrednot, norm, obnašanj, ki sicer niso neposredno predpisani. Ni potrebno posebej poudarjati, da se bo naloga nanašala na analizo prvega vidika.

Iz **temeljne hipoteze**, pri kateri smo izhajali iz Althusserja, tj., da je šolski sistem ideološki aparat države, eden od ključnih socializacijskih mehanizmov, lahko v nadaljevanju izvedemo nadaljnje hipoteze:

1. Politični sistem v Sloveniji je med letom 1945 in letom 2005 doživel dve koreniti spremembi, kar je vplivalo tudi na vzgojno-izobraževalni (pod)sistem in proces.
2. V prvem proučevanem obdobju (od 1945 do 1990) je vzgojno-izobraževalni sistem preko določenih ideoloških in mitoloških vsebin privzgal učencem obrazec političnih vrednot in kulture, ki je prispeval k ohranjanju oz. reprodukciji tedanjega socialističnega sistema.

¹ To je pri nas postala leta 1774, ko je bila uvedeno osnovnošolsko obvezno izobraževanje, ki ga je nadzirala država.

3. V drugem proučevanem obdobju (od 1991 do 2005) je vzgojno-izobraževalni sistem le deloma reformiral učne vsebine na področju šolskega zgodovinopisja, zaradi česar težko opravlja svojo nalogo reprodukcije demokratične politične kulture in sistema.

1. 3. Politična kultura kot rezultat politične socializacije

Kultura je v sociološkem smislu širok pojem, ki vključuje poleg duhovnih sestavin tudi ustanove in artefakte. Danes jo pogosto opredeljujejo kot 'skupni sistem osmišljanj' (Sinnggebung), ki kot 'mentalni program' usmerja vedenje ljudi in skupin (Trompenaars, 1993, 27). Politična kultura je kot del splošne kulture rezultat politične socializacije in predstavlja 'sistem izkustvenih prepričanj, izraznih simbolov in vrednot, ki določajo situacijo, v kateri potekajo politične aktivnosti' (Lucian W. Pye & Sidney Verba, v: Roskin, 1988, 129).

Politično kulturo sestavljajo različne zvrsti, npr:

- zavedanje lastne nacionalne in kulturne tradicije,
- poznavanje najpomembnejših državnih in mednarodnih družbenih in političnih institucij,
- pripravljenost za odgovorno ravnanje v družbi (udeleževanje volitev),
- poznavanje temeljnih načel, pojmov in vrednot, ki označujejo naravo določene politične ureditve,
- čaščenje kultov osebnosti, ki označujejo naravo določene politične ureditve,
- spoštovanje in uporaba državnih simbolov.

Idejno-politične vrednote so pojmi o temeljnih kategorijah zaželenega na področju političnega življenja posameznika. Po svoji naravi so kognitivne reprezentacije motivov, so rezultat socialnega učenja.

Vrednote do absolutno dobre, zaželene; ni torej slabih ali le delno dobrih vrednot. Seveda vrednota vsakemu posamezniku predstavlja nekaj drugega. Najpomembnejše funkcije vrednot za posameznika so: kot idealizirani, najvišji cilji motivirajo, služijo kot standardi, po katerih presojamo socialne situacije. Delujejo kot splošni načrti odločanja in reševanja konfliktov, so pa tudi konceptualna oblika samopodobe. Vrednote, tako družbene kot osebne, so razmeroma stabilne. Družbene spremembe porajajo nove prioritete, ne pa novih vrednot.

Spekter idejno-političnih vrednot je obširen, meje med različnimi skupinami vrednot pa zabrisane. V tem delu se bomo omejili na tiste idejno-politične vrednote, pri katerih gre pravzaprav za transformacijo izbranih vsebin oz. pomenskih znakov, vsebovanih v učbenikih zgodovine v osnovni šoli.

- bratstvo in enotnost,
- komunizem,
- ljudstvo,
- majniška deklaracija,
- narodnoosvobodilni boj/borba,
- kolaboracija,
- klerikalci,
- revolucija,
- dražgoška bitka,
- socializem,
- kapitalizem/buržoazija/meščanstvo,
- Jugoslavija/jugoslovanski narodi/Jugoslovani,
- Tito,
- Rudolf Maister,
- Slovenija/Slovenci,
- demokracija,
- Osvobodilna fronta,
- Komunistična partija.

Vsi ti pojmi, ki so v preteklosti pomenili vrednote ali proti-vrednote, v kolikor so bili vrednotno negativno označeni, so predstavljali jedro dane politične kulture. Danes bi nekatere elemente takratne politične kulture lahko označili tudi za politično nekulturo ali kontra kulturo. Dejstvo pa je, da je bil določen obrazec političnih vrednot ideološki steber, na katerem sta gradila in sta bila utemeljena politična oblast in vsakokratni sistem. Demokratični politični sistem je utemeljen z nizom demokratičnih političnih vrednot. Le-te je potrebno v procesu politične socializacije privzgojiti posameznikom. Ali učbeniki odražajo to temeljno vrednotno (ideološko) razliko bomo videli v nadaljevanju.

1. 4. Metodološki pristop

Da bi potrdili izhodiščne domneve, bo potrebno z metodo analize vsebine natančno preučiti študijske vsebine (učbenike in deloma učne načrte in strategije) v obeh omenjenih obdobjih, zlasti za tiste predmete, ki so najbolj sooblikovali politične vrednote in posledično politično in državljansko kulturo (npr. zgodovina). Za to bo potrebno uporabiti metodo primerjave učnega gradiva iz obeh obdobj. Primerjalna analiza zajema dvanajst učbenikov zgodovine za 8. oz. 9. razred osnovne šole od leta 1952 do leta 2005. Vsebinsko gre za proučevanje obdobja od ruske socialistične revolucije dalje, s poudarkom na drugi svetovni vojni. Učbeniki seveda namenljajo tem vsebinam različno število strani, kar je potrebno upoštevati pri kvantitativni analizi pomenskih znakov.

Analiza vsebine nam omogoča kvantitativno in kvalitativno analizo izbranih pomenskih znakov. Med drugim bomo opazovali odnos uradnega zgodovinopisja do izbranih pomenskih znakov, ki smo jih zgoraj predstavili v spektru kot idejno-politične vrednote.

2. POMEN ZGODOVINOPISJA V VZGOJNO IZOBRAŽEVALNEM PROCESU

“Nezmožnost razumevanja sedanosti izhaja usodno iz ignorance preteklosti”.
(Marc Bloch)

2. 1. Čar preteklosti ali ...

Nek mongolski kronist 18. stoletja je zapisal, da je človek, ki ne pozna svojega izvora, kot neumna opica. In tako ljudje ustvarjamo zgodovino. Zgodovina ima nešteto pojavnih oblik, obrazov, ki jih ljudje že od pradavnine rišejo in opisujejo za druge ljudi. Ljudje vseh ras, ver, prepričanj, časov... stremijo za svojo preteklostjo. V strahu pred pozabo in v poduk prihodnjim rodovom pripovedujejo spomine iz svojega življenja in življenja drugih, o rojevanju in umiranju, o bedi in bogastvu, o nastajanju in o propadanju, o velikih zmagah in krutih porazih. Zgodovino najdemo na poslikavah grških amfor, na ročno stkanih prtih peruanskih žena, na obredno poslikanih telesih afriških plemen, nenazadnje tudi na nam bližji vaški situli.

Zgodovina je spoznavni izraz večne človekove želje, da bi razvozlal skrivnosti svojega obstoja, želje, ki se oblikuje z vsakim novim življenjem in izvira iz zanimanja zanj. Vedenje zgodovine ni namenjeno le spoznavanju lastnih okoliščin življenja. Njene 'uporabne' vrednosti so bistveno večje. S pomočjo zgodovine je mogoče tudi vzgajati in celo vladati. Vladarji in vlade vseh časov so se zavedali, da je v prepričljivi interpretaciji preteklosti velika moč v sedanosti. Razvedrilno pripoved o človeški preteklosti je kmalu zamenjala zgodovina s poslanstvom, ki vključuje tudi vzgojo prihodnjih rodov.

Eno bistvenih vprašanj, ki se postavljajo v zvezi z zgodovino, je vprašanje njene objektivnosti. Številni zgodovinarji so se spraševali, ali veda, ki se ukvarja (s človeško) preteklostjo, lahko v resnici rekonstruira preteklo življenje. To vprašanje se je pogosto prepletalo s pomisleki, ali je prikaz preteklega življenja sploh mogoč mimo subjektivne biografije zgodovinopisca. Danes, 2500 let po uradnem nastanku zgodovinopisja se velika večina zgodovinarjev strinja, da je zgodovinopisje veda s strogim znanstvenim aparatom, obenem pa se zavedajo, da je vsaka rekonstrukcija preteklega vedno subjektivna in je zato treba zgodovino vedno znova korigirati in dopisovati. Tako se zgodovina nenehno spreminja. To ne pomeni, da vsaka nova generacija zgodovinarjev odkriva novo zgodovino, marveč da odkriva drugačno zgodovino (Luthar, 1997, 9). Zgo-

dovina namreč ni napisana za vedno, temveč se spreminja, ko sveži zgodovinski dokazi prihajajo na dan in nove generacije gledajo nanjo skozi prizmo lastnih razumevanj, vrednotenj in osmišljanj. In prav v tem je čar zgodovine, saj jo lahko nenehno na novo odkrivamo. Toda prav to dejstvo ima pomembne družbene, politične in vzgojno-izobraževalne aspekte (in namene).

2. 2. Preteklost in pisana zgodovina

Pri obravnavi tako pomembnega vprašanja je pomembno, da v začetku pojasnimo osnovne pojme, ki so ključnega pomena za zgodovinopisje, to so preteklost, zgodovinopisje ali historiografija in zgodovina.

Preteklost zajema vse, kar se je z nami in okoli nas dogajalo pred dvema urama, včeraj, pred enim tednom, leta 1984, pred sto ali pred sto tisoč leti. Preteklost je tudi to, da smo se sporekli s svojim prijateljem in ko se ponovno srečava, še vedno ostaja grenak priokus ob pogovoru z njim. Kar se je zgodilo v preteklosti, vpliva na naše življenje v sedanjosti in ga bo zelo verjetno zaznamovalo tudi v prihodnosti. **Zgodovina** je torej širši pojem, saj ne obsega le preteklosti, tj. vsega, kar se je do danes dogajalo, ampak pomeni tudi ukvarjanje s preteklostjo in rezultate tega ukvarjanja.

Kaj od te preteklosti bo postalo zgodovina, kaj bo polnilo zgodovinske razprave in učbenike ter bo nekoč povod za veličastna praznovanja, pa je odvisno od zgodovinopisja (historiografija). Preden se lotimo mitološke in ideološke rabe zgodovine kot zgodovinopisja, nanizajmo še nekaj splošnih metodoloških, teoretičnih in paradigmatičnih dilem, povezanih z njo.

Zgodovinopisje ali historiografija je pojem, v katerem zgodovinarji z različnimi orodji in metodami ter na podlagi zgodovinskih virov preučujejo in nato na različne načine opisujejo oz. interpretirajo preteklost posameznikovega življenja in delovanja ter preteklost razvoja človeških skupnosti (Luthar, 1997, 11).

Pisati zgodovino je intelektualna dejavnost. Velja tudi, da človek, ki je sam sestavina zgodovinskosti, namenja zgodovini posebno pozornost in da je njegova povezanost z zgodovinskim spoznavanjem intimnejša kot z drugimi vedenji. Ker sta spoznavajoči subjekt in spoznavni objekt

težko ločljiva, se postavlja večno vprašanje objektivnosti (znanstvene) zaznave. Humboldt je v analizah razlikoval med historičnim raziskovanjem, ki je posredovanje empiričnih ugotovitev o tem, kar se je v preteklosti zgodilo, in zgodovinopisjem, ki je ustvarjalni akt, ki temu dogajanju šele podeli smisel in ga vzpostavi kot zgodovino (V: Luthar, 1990, 79). V nasprotju s Humboldtom Bernheim v delu *Lehrbuch der historischen methode* pravi, da je naloga zgodovinopisja kar se da neizmaljeno poročanje o rezultatih raziskovanja. Prvi tako zagovarja narativno strukturo historičnega spoznanja, drugi pa golo navajanje zgodovinskih dejstev. Hayden White na tem mestu vpelje termin pripovedi, ki sodi med neanalitično obliko zgodovinopisja. Nasproti pripovedi stoji teorija kot analitično raziskovanje historičnih dejstev, ki je očiščeno vsakršne narativne note. Šolski učbeniki za zgodovino so seveda napisani skozi historično pripoved, s katero postane zgodovinopisje tematski postopek. Samo raziskovanje je vedno tudi že oblika zgodovine kot strukture historičnega izjavljanja, zgodovinopisje pa nadaljevanje tega raziskovanja z drugimi, npr. literarnimi sredstvi. Zgodovinska pripoved je oblika diskurza, ki jo lahko glede na namen uporabimo ali ne za predstavitev določenega zgodovinskega dogajanja. Namen v ozadju je lahko zgolj pripovedovanje zgodbe, opis določenega dogajanja ali pa analiza določenega historičnega procesa. Njena naloga se bo tako spreminjala glede na to, ali je koncipirana sama zase ali pa kot sredstvo kateregakoli drugega namena. Npr. zgodovinska pripoved je lahko v službi politične ideologije, o čemer bomo nekaj več povedali v naslednjem poglavju. V možnost objektivne rekonstrukcije je podvomil tudi Jameson: »Zgodovina ni tekst, ni pripovedka, niti literarna niti kaka druga; zgodovina nam je kot odsotni vzrok dosegljiva le v obliki teksta in naš pristop k njej in k samemu Realnemu gre nujno skozi njeno predhodno tekstualizacijo, skozi njeno pretvorbo v pripoved v političnem nezavednem« (Jameson 1984, 38). Predhodna tekstualizacija ne pomeni nujno zavestne potvorbe, ampak ustvarjanje zgodovinopisja v določenem družbenem in znanstvenem kontekstu, ki daje na voljo korpus podatkov, informacij, virov, predhodnih znanj in pristopov, kar pomeni, da na zgodovino gledamo skozi prizmo vsakokratne sedanjosti. Tudi Theodor Schneider je pripovedi v zgodovinopisju pripisoval pomembno vlogo: »Velika smiselna obdobja zgodovine niso očitne, manifestne danosti – tako kot v umetnostnih vedah veliki umetniški opusi – temveč se razodenejo očitno šele v historičnih predstavitvah. Zato zgodovina kot znanost stoji in pade z uporabo teh sredstev« (Schneider 1965, 114). Roman Jakobson kaže na pomen nastavitve »sporočila« obravnavanega diskurza. Vrednotenje nekega diskurza je odvisno od cilja posredovanja sporočila. Če je glavni cilj samo posredovanje sporočila, tedaj namen odtehta komuniciranje, saj tedaj diskurz vrednotimo le glede na resničnost dane informacije. Kadar pa hočemo bralcu predstaviti neko stališče, ki vzpodbuja k delovanju (npr. v govorih), potem vredno-

timo obravnavani diskurz po prepričljivosti nastopa in ne toliko po resnični vrednosti in jasnosti. Tako je mogoče izraziti različne vrste »sporočil« in jih posredovati s čisto drugačnimi cilji – komunikativnimi, ekspresivnimi ali konotativnimi (slednji se kaže npr. v zgodovinskih učbeniki komunističnega in post-komunističnega obdobja). Ta vsestranska večplastnost diskurza in nosilnost širokega interpretacijskega spektra lastnega smisla je predmet raziskave predstavitvenega modela diskurza. Skozi perspektivo tega modela se izkaže, da je diskurz, tudi zgodovinski, prej aparat za produkcijo pomena kot sredstvo za posredovanje podatkov. Že Herodotova misel o zgodovini govori o tem, da je razmerje med dogajanjem in poročilom zaznamovano z redukcijo. Zgodovinarjeva fascinacija (»občudovanja vredna dejanja«) in njegovo razumevanje pomembnosti (»velika dejanja«) odločata o tem, kateri niz dogodkov bo v prihodnosti predstavljal preteklost (Grdina 2003, 17).

Zgodovinarji si zavestno ali nezavedno izbirajo različne kriterije za reduciranje človeške vednosti o preteklem dogajanju v pripoved o njej: tipičnost (pogostnost), naprednost (anticipacija prihodnosti), konstantnost (večkratnost, ponovljivost, trajnost) in izjemnost (živopisnost). Tako ob razkriti zgodovini zmerom obstaja še ne razkrita (ne nujno prikrita) (Grdina 2003, 19). Voltaire, 'pionir' novega tipa zgodovinopisja (Stern 1973, 35) je v čisto historiografsko razpravo prvi vnesel problematiko zakonitosti zgodovinskega razvoja in s tem tudi oblikoval osnovni obris zgodovine kot samostojne kritične discipline. Zavračal je starejše avtorje, ki so se zavestno spuščali v potvarjanje in s tem povzročili, da je "resnica plesala, kot je zapovedal pisar". Njegovo prepričanje je namreč bilo, da naj bi zgodovinopisje igralo ključno vlogo v osvobajanju človeka in oblikovanju racionalne in človeške družbene skupnosti. Tako je po mnenju prve zgodovinarke, ki se je pridružila do tedaj izključno moški družbi, Catherine Sawbridge Macaulay (1731–1791), osnovna naloga vsakega zgodovinopisca preprečevanje, da bi zaradi površnosti ali strankarskih ter drugih sebičnih nagibov potvarjali preteklost. Tako bi morali – do ušes zakopani v "neskončne zbirke" virov – javnosti razlagati njihov pravi pomen. Leopold von Ranke, ki se je ponašal z nazivom oče znanstvene zgodovine je zagovarjal stališče, da je potrebno zgodovino pisati le na podlagi poročil prič ter "čistih in neposrednih dokumentov", kajti samo ti nam lahko razkrijejo svoje univerzalne odnose in zaradi njih je veda, ki jih preučuje, samo univerzalna znanost, ki jo sestavljajo trije temeljni elementi: kritična metoda, objektivno preučevanje in oblikovanje sinteze (V: Luthar 1997, 45).

Dvom v zmožnost objektivnosti zgodovinopisja je izrazil tudi Eugene Genovese, pripadnik t.i. angažirane oz. emancipativne usmeritve v ZDA, ki se je ukvarjala predvsem s teoretskimi vprašanji, med katerimi je prevladovalo vprašanje o vlogi pripovedi v zgodovinopisju, je menil, da je »...vse zgodovinopisje in učenje zgodovine – vse kulturno delo – neizogibno politična intervencija.« Tudi njegov nemški kolega Reinhart Koselleck (1923), ugotavlja, da se od konca 18. stoletja prav vse sporoča skozi zgodovinsko zavest, zgodovina pa je postala “formula za učenje” in kot taka “prazen pojem”. Zaradi tega naj bi po njegovem mnenju prihajalo do siromašenja njene sporočilnosti, do enostranskega posebljanja in do prostodušnega prikrajanja po volji tistih, ki so prepričani, da jo “delajo” (V: Luthar 1997, 73). Pri tem gre za pragmatično usmeritev tistih, ki sodijo, da jim zgodovina mora služiti pri vsakokratnih (vzgojnih in političnih) namerah.

Odgovori na vprašanja zgodovine, predvsem pa njihove razlage, so praviloma večplastni. Upoštevanje različnosti pogledov in oblikovanje večplastnosti odgovorov pa ne pomeni, da se neka stvar ni zgodila. Dejstva ostanejo dejstva ne glede na interpretacijo. Res pa je, da dejstva ne oblikujejo pomena in vloge preteklega dogajanja v tolikšni meri kot njihove interpretacije. Za Herodota iz Halikarnasa je bistveno poslanstvo zgodovinopisja v spopadu s pozabo, ki je posledica glavne lastnosti časa, tj. njegovega teka. Pozaba izhaja iz prepustitve in podreditve vsake oblike eksistence prostemu teku časa, se pravi minevanju. Kar nam je torej znano je 'naše' zaradi uspešnosti procesa memoriranja (Grdina 2003, 26). Zgodovinsko pripoved ali zgodbo je mogoče definirati kot »organizirano snov«, ki je posamezni dodatki ali izpusti bistveno ne prizadenejo, če le ni namen njena deformacija (apokrifiziranje s podaljševanjem in zamolčevanjem). A tudi v tem primeru je pogosto mogoče rekonstruirati prvotno podobo in potek zgodbe, saj je hotenje praviloma skrajno konsistentno, njegovo poseganje v re-organizacijo snovi pa transparentno (Grdina 2003, 27).

Sleherno pisanje zgodovine izhaja iz težnje po bolj ali manj trajnem fiksiranju, ohranitvi in posredovanju spoznanj, ki so formulirana v jeziku (oziroma z njim) (Grdina 2003, 23). Jezik v tem primeru ni le komunikacijsko sredstvo, saj je v svoji osnovi dejavnik, ki omogoča najrazličnejše vrste označevanja, tj. opisovanje, komentiranje, interpretiranje in ekspresivizacijo. V zgodovinopisju so pomembne njegove jezikovne oblike, ki jih proučujemo z metodološkim aparatom lingvistične analize teksta oz. analize vsebine pisanih sporočil. Tako lahko sposobnost osmišljanja v zgodovinopisju razumemo kot prisvajanje sveta skozi jezik, kot jezikovno artikulacijo in dano

rekonstrukcijo preteklosti. To nalogo, analizo pisanih jezikovnih sporočil v slovenskih zgodovinskih učbenikih, sem si v tej nalogi zastavila tudi sama.

Zgodovina ima dandanes vse pomembnejšo vlogo na različnih področjih življenja. Zato so danes zgodovinarji pogosto postavljeni pred dilemo, v kateri morajo poiskati srednjo pot, in sicer, ali naj svoja spoznanja predstavijo kar se da kratkočasno in razumljivo, hkrati pa morajo dokazati, da ne velja krilatica, da se na zgodovino in na nogomet spozna vsakdo. Zato se poskuša zgodovina kar se da natančno definirati. Tako je poskusil definirati leta 1991 ta pojem angleški zgodovinar Keith Jenkins: »Zgodovina je spreminjajoči se, problematični diskurz, ki dozdevno obravnava nek aspekt sveta, njegovo preteklost, ki jo je izdelala skupina sodobno razmišljajočih delavcev – v naši kulturi večinoma plačanih zgodovinarjev –, ki se svojega dela lotevajo na vzajemno priznane načine, ki so epistemološko, metodološko, ideološko in praktično umeščeni. Njihovi rezultati postanejo takoj, ko pridejo v obtok, žrtev različne rabe in izrabe. Ta je sicer nedoločna, dejansko pa se navezuje na celo vrsto centrov moči, ki obstajajo v nekem trenutku in ki določajo in prenašajo pomen zgodovine glede na razmerje med prevladujočim in obstranskim.« (V: Luthar, 1997, 8).

Zgodovina je mozaik dopolnjujočih se drobcev spoznanj o človekovi preteklosti. Je tudi človeška duhovna (miselna) tvorba, s katero si posameznik ali skupnost utrujeta identiteto in občutek gotovosti.

Danes smo prepričani, da nam globlje proučevanje zgodovine pomaga doseči razumevanje človeških okoliščin skozi stoletja. Očitno je, da ne moremo razumeti neke države ali modernega sveta brez ustreznega znanja o tem, kaj se je tam dogajalo prej.² Zgodovina postaja spomin, brez katerega družba ne more ustrezno funkcionirati. Sam Camden je tako postavil temelje sodobne razlage, zakaj je treba preučevati zgodovino. Po njegovem mnenju ni potrebno nikogar prepričevati v pomembnost poznavanja preteklosti: "Če kdo želi ostati tujec v svoji deželi, gost v lastnem mestu in večni otrok v znanju, mu pustite, da dela po svoje, jaz ne pišem za take šaljivce..." (Marwick 1990, 33).

² Do leta 1963 je britansko ministrstvo za šolstvo takole citiralo mesto zgodovine: "pomen zgodovine in geografije ali socialnih znanosti, v katerih sta večasih strnjeni, se zdi očiten. Človek, ki ignorira družbo, v kateri živi, ki ne ve ničesar o svojem mestu v svetu in ki ni razmišljal o svojem mestu v svetu, ni svoboden človek, čeprav ima volilni glas" (Min. of Education 1963:163).

Za konec tega poglavja si bomo ogledali, kako je o zgodovinopisju in zgodovinopiscih razmišljal Lukijan. Sirijec Lukijan, iz Samosate v Komageni, je bil rojen leta 120 po Kristusu, umrl pa je okoli leta 180. Končal je grško retorsko šolo. Na podlagi avtobiografskih dokazov izvemo, da je v starosti štiridesetih let pustil retoriko in začel sestavljati dialoge. Vsa njegova dela so bila namenjena javnemu izvajanju, obračala so s k publiko, cilj njegove retorike pa je bil, da poduči in zabava. V zgodovino zgodovinopisja se je zapisal tudi kot avtor enkratnega spisa Kako je treba pisati zgodovino.

»Trdim torej, da res dobrega zgodovinopisca odlikujeta predvsem dve najpomembnejši lastnosti, in sicer sta to razumevanje političnega dogajanja in sposobnost posredovanja. Od teh se prve ne da naučiti, ker je naraven dar, drugo pa si je moč pridobiti z veliko vaje... (Zgodovinar) ne sme biti zapečkar ali kdo, ki se je prisiljen zanesti na poročila iz druge roke. Predvsem pa – in to je najvažnejše – naj bo svoboden v presoji, nikogar naj se ne boji in naj se ničesar ne nadeja, sicer ne bo boljši od sodnikov, ki podkupljeni razsojajo glede na naklonjenost ali osebno sovraštvo... Takšen naj bo torej zgodovinar: neustrašen, nepodkupljiv, svobodnih nazorov, prijatelj odkritosrčne besede in resnice, ki bo figam rekel fige in koritu korito... Zgodovinar takšnih nazorov mi bo dobrodošel. Glede njegovega jezika in sposobnosti izražanja pa velja opozorilo: naj ne začne pisati v preostrem tonu in napadalnem slogu, prepolnem period, zavitega sklepanja in podobne govorniške navlake, naj bo raje miroljubnejše razpoložen... Zgodovinarjevemu mišljenju naj bosta glavni vodili iskrenost in resnica... Jezik naj krasi zgolj nevsiljive figure...razum naj se ne brani navdiha poezije... Pripoved pa se bo vendarle držala bolj pri tleh. Naj se dviga le sorazmerno z lepoto in veličino teme... Znano je namreč, da so lahko tudi besede razbrzdane kot žrebci, to pa je velika nevšečnost. Bolje je, da njegova misel jezdi konja, njegova pripoved pa zraven hiti peš in se drži konjevega pregrinjala, da pri teku ne zaostane... Glede snovi same velja pravilo, da je zgodovinar ne sme izbrati poljubno... dogodke naj nam posreduje v takšni obliki, kakršno je sam sprejel, ne da bi kaj obrnil, popačil in spremenil... S hvalo in grajo je bolje varčevati, premišljena naj bo in brez obrekovanja, podkrepjena z dokazi, kratka in ob primernem času, saj nismo na sodišču... V splošnem pa si zapomni to, kar pogosto ponavljam: ko pišeš, se ne oziraj zgolj na trenutne okoliščine in na to, da te bodo hvalili in cenili tvoji sodobniki, ampak imej v mislih trajno vrednost dela in piši raje za prihodnji rod... Ali veš, kaj je napravil knidijski arhitekt? Na Farosu je zgradil svetilnik, eno največjih in najlepših zgradb, da bi svetil mornarjem daleč čez morje in jih varoval pred tem, da bi jih zaneslo na Parajtonijo... Ko je delo končal, je na notranjo stran kamnitih blokov napisal svoje ime, ga prekril z mavčnim premazom in čezenj

vrezal ime tedanjega kralja. Vedel je namreč, in to se je kasneje tudi zgodilo, da bodo črke z barvo v kratkem času odpadle in pokazal se bo napis:

»Sostrat, Deksfanov sin iz Knidos...« Ni se torej oziral na neposredno sedanost niti na lastno kratko življenje, temveč na našo dobo in na večnost, vse dokler bo stolp stal in z njim njegova umetnost. Tako je treba pisati tudi zgodovino, resnicoljubno in z mislijo na merila prihodnosti, ne prežeto z laskanjem in v želji po ugodju, ki ga daje hvala sodobnikov. To naj bo pravilo in mera za nepristransko zgodovinopisje. Če se bo kdo ravnal po teh pravilih, bo dobro, in nisem pisal zaman; če pa ne, sem pač valil sod po Kraneju.« (Lukijan, 1985, 98 – 107).

V tem Lukijanovem, lahko rečemo celo preroškem pisanju, presenetljivo najdemo vzporednice s sodobnimi pisci zgodovine. Z načini pisanja zgodovine, ki jih Lukijan kritizira v svojem delu, se bomo pogosto srečali ob analiziranju učbenikov komunističnega in post-komunističnega obdobja v Sloveniji (oz. Jugoslaviji).

3. VLOGA IN POMEN IDEOLOGIJE IN MITOV PRI POUČEVANJU ZGODOVINE

3. 1. Politična ideologija v zgodovinopisju

Louis Althusser je v svojem delu »Ideologija in ideološki aparati države« opredelil ideologijo kot »imaginarno razmerje med individui in njihovimi realnimi eksistenčnimi pogoji« (Althusser et. al. 1980, 66). Njegova osrednja teza o ideologiji pa je: »Ideologija interpelira individue v subjekte« (Althusser et. al. 1980, 72).

Pod ideologijo lahko razumemo vse oblike **družbene zavesti**. François Châtelet je določil uporabo pojma takole: »Pod ideologijo je tu označen bolj ali manj koherenten sistem podob, idej, etičnih načel, globalnih predstav in kolektivnih dejanj, religiozних ritualov, sorodstvenih struktur, struktur načinov preživetja (in razvoja), izražanj, ki jih sedaj imenujemo umetniške, sistem mit-skih in filozofskih diskurzov, diskurzov organizacijske oblasti, institucij, izjav in sil, ki te spravijo v igro, sistem, čigar cilj je v srcu neke skupnosti, ljudstva, naroda ali države usmerjati odnose, ki jih individui vzdržujejo s svojimi latentnimi odnosi, s tujci, s naravo, z imaginarnim, s simbolnim, z bogovi, z upi, z življenjem in smrtjo« (Châtelet 1978, 10 – 11). Ideologija je napačna ali lažna zavest – ta pojem izvira predvsem iz Nemške ideologije in Marxove ideje fetišizma. Po Althusserju je ideologija doživljeni (in imaginarni) odnos ljudi do sveta. Ideološko je ideelna socializacija od zgoraj; ideološki pojavi so zgostitev družbenih nasprotij (Haug 1979, 201).

Ideologija torej niti v preteklosti niti danes nima enovitega pomena, temveč ta pojem doživlja in je doživljal številne različne razlage in uporabe. Pogosto se te uporabe med seboj celo izključujejo, zanikujejo, vsekakor pa zgodovinsko vzeto predstavljajo zaporedje, v katerem so vplivi negotovi in kratkotrajni oz. poljubni. Ena od temeljnih podmen vsake teorije ideologije je, da v isti družbi delujejo različne ideologije.

Različne ideologije je mogoče do neke mere predstaviti z različnimi pojmovnimi, konceptualnimi shemami, katerih različnost pa ni ovira pri občevanju preko meja različnih ideoloških skupin. Pri tem se ne omejujemo zgolj na slovnico in slovar, temveč potrebujemo širše polje, v katerega najprej vpeljemo t.i. verovanjska ozadja (verjetja subjekta, ki so pomembna za občevanje; verjet-

ja, ki pripadajo skupnosti, jo »držijo skupaj« in v katere posameznik verjame kot pripadnik te skupnosti), izrekovalno situacijo ob občevalnem dogodku (okolščine, v katerih se odvija akt komuniciranja). Če izrek interpretiramo na podlagi verovanjskega ozadja, pomeni, da ga interpretiramo na ideološki podlagi. Pri interpretaciji verovanjskega ozadja prevzemamo »v paketu«, ne da bi se nujno »uzavedali« vseh njihovih sestavin. Če povzamem:

- interpretacija pomena izreka je odvisna od verovanjskega ozadja, na katero interpret proicira izrek, ki ga interpretira;
- z doumetjem pomena izreka interpret dopusti možna verjetja, na podlagi katerih je izrek smiselni; dopusti jih »v paketu«, kar pomeni, da se ne zaveda »vseh« verjetij, ki tvorijo verovanjsko ozadje;
- isti izrek je včasih mogoče »brati« na podlagi različnih verovanjskih ozadij; v tem primeru ima izrek več možnih pomenov.

Znanstvene razlage so do ideologije kritične in jo razumejo kot omejevanje, deformacijo, izkrivljanje, sprevračanje, zakrivanje... resnice, stvarnosti, dejanskih misli itd. in to praviloma v službi oblasti ali moči oziroma kot njuno orodje.

Proučevanje ideologije poteka po dveh poteh: po filozofski (ki vključuje semiologijo, filozofijo jezika, psihoanalizo...) ter po politološki/sociološki, ki proučuje politični vidik in izvor ideologije. Včasih so tudi politične ideje že same po sebi predmet vrednotenja (npr. Lenin). Med ti dve glavni usmeritvi moramo umestiti tisto, ki proučuje mehanizme in učinkovanje ideologije na ravni jezika; prve takšne poskuse srečamo že pri ruskih formalistih (npr. analize Leninovih govorov).

V času Napoleona je veljal izraz ideologija kot nekaj nevtralnega. Pomenil je celoto idej človeštva. V Italiji so ga tako leta 1820 pojasnili kot »znanost o izvoru in tvorjenju idej«. Za Marxa je ideologija predvsem stvar kapitalizma. Predstavlja predsodke, napačne predstave in sprevrnjeno zavest, kar po eni strani izvira iz nepoznavanja dejanskosti, po drugi strani pa iz aparatnega, spekulativnega in s tem nestvarnega odnosa do obkrožajoče družbene in zgodovinske stvarnosti. V tem smislu ideologijo razlaga tudi Engels: "Ideologija je proces, ki ga mislec v resnici izvaja zavestno, vendar z napačno zavestjo (...) Rokuje le z golim miselnim materialom, ki ga spreje-

ma, ne da bi ga raziskal kot produkt mišljenja»³ Osnova ideologije je laž ali zmota, ki je lahko pogojena individualno ali družbeno in zgodovinsko in ki povzroča, da mislimo realnost v neustreznih kategorijah (Erjavec 1988, 23). Ideologija ni adekvatna podoba stvarnosti, saj le-to zakriva. Lenin v svojem delu *Kaj delati* iz leta 1902 ob buržoazni ideologiji pogosto omenja socialistično ideologijo. Na tem mestu se prvič zgodi, da dobi ideologija v marksistični tradiciji pozitivno konotacijo: do takrat je bila ideologija nekaj sprevernjenega, napačna in lažna zavest, zdaj pa je socialistična ideologija mogoča, celo zaželena in se postavlja ob bok buržoazni ideologiji. Zanimivo, Poulantzas v svojem delu *Politična vlast in družbene klase* iz leta 1978 pravi, da »V primeru komunistične družbe, v kateri naj bi subjekt prišel do svojega bistva, naj bi ideologije izginile in odstopile mesto 'znanstveni' prozornosti zavesti, njeni objektivirani eksistenci« (Poulantzas 1978, 196).

Ideologije naj bi bile vedno vključene v razredni boj: »Po Althusserju se ideologije '**realizirajo** v institucijah, v njihovih ritualih in njihovih praksah, to se pravi v IAD' (ideoloških aparatih države) (Althusser et al. 1980, 83). Pojem **totalitarne ideologije** zajema tako fašizem kot komunizem. Obema je skupno, da v njuni ideologiji izgine razlika med diskurzom in močjo. Totalitarni diskurz se mora tako popolnoma izenačiti z močjo in njenimi nosilci. Družbo prikazuje kot popolnoma homogeno in enotno, zabrisana je meja med Državo in civilno družbo, družbena delitev je povsem zamaskirana. Totalitarizem temelji na enotnosti množične stranke in civilne družbe. Stranka v vsem posebej načelo moči. Totalitarna ideologija poskuša zabrisati mejo med zasebnim in javnim, med posameznikom in družbo, med posameznim in občim. Implicira namen nekega središča, iz katerega organizira družbeno življenje in ki se prenaša iz enega sektorja civilne družbe na drugega, v srcu aparata Države pa zadržuje moč in védnost. Totalitarni diskurz »ne prenaša distance subjekta do diskurza ter zahteva njegovo identifikacijo z močjo ter s tistim ali s tistimi, ki jo pridržujejo na vrhu Države« (Lefort 1978, 315). Politične uporabe ideologije so praviloma afirmativne. Ideologija v tem primeru pomeni zavest, prepričanje, doktrino in skupna načela določene skupnosti ali skupine, zavestno ali nehoteno artikulacijo in dikcijo nazorov, prepričanj in stališč, ki niso nujno samo politična, so pa vedno tudi to (Erjavec 1988, 8, 9).

Politična ideologija je vezana na državo ter na organizirano politično delovanje, pri čemer se pojem politične ideologije navadno omejuje na del diskurzivne politične dejavnosti (Erjavec 1988, 38). Ideologija, ki je aplicirana v akciji se nujno razcepi v dve argumentativni razsežnosti:

³ Pismo Mehringu 14. junija 1893, Marx-Engels Werke, 39. zv., Dietz Verlag, Berlin 1978, 97.

temeljno in operativno. Temeljna ideologija vsebuje vodilna načela, ki določajo ovrednotenje obstoječega reda in končne smotre gibanja ali stranke, operativna ideologija pa je dejansko ideologija »na delu«, je torej politična ideologija kot neposredna in praktična, kot »konkretna« (Erjavc 1988, 39). Je torej neposredno gibalno politične akcije. Politična ideologija vsebuje obe razsežnosti, tako pragmatično kot temeljno, katera od obeh pa bo prevladala, je odvisno od družbene in zgodovinske moči doktrine, ki to politiko usmerja in katere sestavni del je. V naravi političnega diskurza je, da skuša doseči homogenizacijo družbenega polja. To ji uspe tako, da prevzame oblast nad vprašanji, z namenom nevtralizacije, »ki vznikajo zaradi diferenciacije družbenega polja in zaradi razrednih in skupinskih spopadov« (Lefort 1978, 299). Popolna politizacija politično ideologijo ponotranji, le-ta ni več javna ali zasebna last, ni stvar prepričanja niti ni gola propaganda ali doktrina, do katere je mogoče zavzeti kritično distanco. Meja med političnim diskurzom in politično ideologijo je zabrisana. Posledica tega je, da je subjekt prisiljen oblikovati sekundarni diskurz, ki v obliki prvotnega ideološkega diskurza izrazi neideološko izjavo. Ravno totalitarni politični diskurz in totalitarna ideologija sta bila tista, ki sta vzpostavila podobo o politični ideologiji ne le kot o doktrini in ne več kot o legitimno politični dejavnosti, temveč kot o omejujočem, dogmatizirajočem in zatirajočem diskurzu. Z nastankom totalitarnih sistemov postane ideologija in s tem tudi politična ideologija sredstvo neposredne politične akcije. Postane omniprezentna, razširi se na vsa družbena polja. Razširitev ideologije na nepolitična področja je posledica osamosvojitve politike izpod vsakršne podrejenosti. Ideologija se je pokazala kot vladajoča oblika misli, ko se je o politiki verjelo, da ni več podrejena nekemu višjemu načelu.

3. 1. 1. Ideološki aparati

Ideološki aparati so del organizacije oblasti v družbi in družbeni odnosi moči so strnjeni in kristalizirani znotraj države. Čeprav se ideološke interpelacije dogajajo povsod, se diskurzi in njihovi zaščitni mehanizmi restrikcije, obrambe in omejenega prisvajanja (skupaj z navezujočimi se afirmacijami, sankcijami, rituali in ekskomunikacijami) zbirajo v tistih vozliščih družbenih procesov, ki jih lahko imenujemo *ideološki aparati*. Ti aparati predstavljajo okvir nakopičenih diskurzov in ustreznih nediskurzivnih praks ter prizorišča ideoloških konfliktov. Družbena organizacija diskurza ima za posledico, da je zbir ideoloških aparatov na določen način strukturiran v sistem povezav in soodvisnosti (Therborn 1987, 108).

S stališča razredne ideologije gre za dva procesa: a) vbijanje v glavo ego-ideologije vladajočega razreda (skozi družino, šole, itd.) novorojenim pripadnikom razreda ter tudi vsakomur, ki vanj ne sodi, a mu je vanj dovoljeno vstopiti; in b) učenje prihodnjih pripadnikov vladanih razredov alter-ideologije vladajočega razreda z njeno prevlado nad ideologijo vladanih (učenje, v katerem igra zakonodaja in pravna moč države, podprta s silami represije, običajno bistveno vlogo). To podrejanje-usposabljanje se realizira v sistemu medsebojno povezanih ideoloških aparatov. (Therborn 1987, 109). Model ne razvršča aparatov s stališča njihove relativne teže in pomembnosti. Ta pomembnost v veliki meri variira od dežele do dežele.

3. 1. 2. Ideologija in politična moč

Ideološki odnos, ki povezuje prebivalstvo z določenim režimom kot le-temu pokorne subjekte, je zelo kompleksen in empirično zelo variira. Glavne tipe tega mehanizma je mogoče identificirati po učinkih dominacije in pokorščine, ki jih ti tipi proizvajajo.

Mehanizmi podrejanja glede na njihove učinke v ideološki dominaciji

Način interpelacije	Predstavljeni alternativni režim	
	DA	NE
Kaj obstoji	<i>prilagoditev</i>	<i>občutek neizbežnosti</i>
Kaj je dobro	<i>občutek zastopanosti</i>	<i>spoštovanje</i>
Kaj je možno	<i>strah</i>	<i>resignacija (vdanost v usodo)</i>

Prva razsežnost se nanaša na sedanje situacije, na načine, kako se o tej situaciji govori in misli. Druga dimenzija pa se nanaša na koncepcije odsotnosti. V teh koncepcijah so se načini interpelacije razsuli in se nato dihotomizirali s stališča odgovora na vprašanje: ali je možna boljša alternativa sedanjemu režimu? V sodobnih buržoazno-demokratskih družbah se Therbornu pojavlja vseh šest tipov ideološke dominacije, njihova relativna pomembnost pa se seveda razlikuje glede na prostor in čas. *Prilagoditev* se nanaša na tisto vrsto sprijaznitev, s katero dosežejo vladajoči pokorščino, ker se vladani konstituirajo kot vladani tako, da vidijo v svetu druge, pomembnejše stvari, kot pa sta njihova sedanja podrejenost in možnost alternativnega režima. Med takimi pojavi lahko omenimo kvaliteto dela, potrošnjo, prosti čas, družino, spolnost in šport. Vse to so osrednji vidiki človeške dejavnosti in prilagajanje je po vsej verjetnosti najsplošnejša oblika privolitve med vladanimi. *Občutek neizbežnosti* se nanaša na pokorščino, ki temelji na zavračanju

vsake alternative. Gre za sestavino politične marginalizacije velikih sektorjev prebivalstva (v sodobnih razvitih kapitalističnih družbah). Politična marginalizacija implicira izločitev iz političnega sistema, katerega sprememba se zdi prizadetim nemogoča, hkrati pa v njem ne vidijo nobenih atributov dobrega in pravičnega. O poslušnosti, ki temelji na *občutku zastopanosti* lahko govorimo takrat, ko vladajoči dosegajo to poslušnost zato, ker ljudje mislijo, da vladajo v njihovo korist in imajo to za dobro. *Spoštovanje* je prav tako učinek zatiranje o tem, kaj je pri sedaj vladajočih dobro. Slednje si vladani zamišljajo kot ločeno kasto, ki ima superiorne sposobnosti, nujne kvalifikacije za vladanje, ki jih posedujejo samo tisti, ki trenutno vladajo. Precej razširjena je napačna domneva, da se lahko vlada le s silo, v resnici pa sila nikoli ne more vladati sama. Razlog za to je v tem, da nekdo lahko vlada samo nad življenjem. In celo, če nepokorščina vodi do zanesljive smrti, lahko prizadeti vedno izbira ali odpor in smrt ali pokorščino in življenje. *Strah* je učinek ideološke dominacije, ki povzroči, da prizadeti sprejme drugo možnost. V številnih primerih so moški in ženske namesto življenja in pokorščine raje izbrali zanesljivo smrt. Zato je pomembno poudariti, da sila in nasilje kot obliki vladanja delujeta samo skozi ideološki mehanizem strahu. Vendar pa ne velja tudi obratno: strah ne postane dejaven samo takrat, ko je podprt s silo in nasiljem. Smrt ni edina sankcija za nepokorščino. Obstoji tudi strah pred ekskomunikacijo ali izgubo zaposlitve; strah pred maščevanjem ali krutim izvrševanjem oblasti. Strah pomeni, da se onstran meja pokorščine razprostira samo nič(nost), brez-obstojnost kaosa, tema, trpljenje in smrt. Tako strah igra veliko vlogo pri ohranjanju vladavine. Podobno kot strah tudi *resignacija* izvira iz premisleka o tem, kaj je v dani situaciji možno. Toda med tem ko je pokornost iz strahu v veliki meri združljiva z ohranjanjem upanja v možnost boljše alternative v prihodnosti, so resignaciji lastne globlje konotacije. Resignacija označuje globlji pesimistični pogled na možnost spremembe. Ta resignacija se lahko opira na sprejete trditve, da vsaka oblast, tudi alternativna, človeka kvari; da so sile za spremembo premajhne, deljene, nesposobne, nezanesljive (Therborn 1987, 118 – 121).

3. 2. Politični miti v zgodovinopisju

Izobraževalni sistem je v preteklosti pogosto predstavljal enega izmed pomembnih dejavnikov ideološke vzgoje mladine. Posebej intenzivno je bilo to izraženo v nedemokratičnih državah srednje in vzhodne Evrope. Cilj šolske prakse je bil ustvarjanje discipliniranih, politično osveščenih in aktivnih državljanov. Zgodovina kot učni predmet še posebej, pa tudi drugi družboslovni pre-

dmeti, je bila skozi zgodovino pod bolj ali manj strogim političnim in ideološkim nadzorom oblasti. Kar zadeva to izpitno nalogo, lahko predvidevamo, da je bil ta nadzor v letih po 2. svetovni vojni pa tja do sredine 70. let še posebej močan, kasneje, ob koncu 70. in v 80. ter 90. letih, pa je ta napetost malce popustila. Skozi ves ta čas pa se je skušalo ustvarjati mite o slavnih zgodovinskih dogodkih in osebnostih iz časa druge svetovne vojne in neposredno po njej.

Šolska zgodovina in zgodovina za javno rabo sta bili tradicionalno, če ne v celoti pa vsaj v določeni meri, proizvod vladajoče ideologije in politike, zato so se z radikalnimi spremembami državnih okvirov ter družbenih in političnih sistemov, spreminjala tudi njuna sporočila. Šolska zgodovina je bila in je še vedno plod razmer v zgodovinopisju in tudi t.i. znanstvena zgodovinopisja so bila in so rezultat okolja in časa, predvsem pa – resda ne povsod enako, a vendar pri mnogih narodih še zelo močno, premočno – ujeta v nacionalne okvire. Proučevanje, pisanje in poučevanje nacionalnih zgodovin samo po sebi ni problematično; problem nastane šele, če raziskovalci in oblikovalci narodne zgodovine težijo k zgodovinskemu spominu, ki je predvsem sredstvo narodnega samopotrjevanja in ne kritična, k razmišljanju vzbujajoča reprodukcija preteklosti. Čeprav zlasti v zahodnih državah že nekaj časa govorijo o potrebi po demitizaciji “nacionalnih zgodovin”, je ta proces povsod negotov in počasen; v zgodovinah številnih narodov je mogoče še naprej prepoznavati in odkrivati iz časa romantike in narodnega oblikovanja podedovane mitske konstrukte, pa tudi kasnejše, v konkretnih zgodovinskih razmerah ali iz povsem določenega ideološkega zornega kota zarisane razlage, ki so postale v toku razvoja vsesplošno sprejete »resnice« in sestavni del zgodovinske in narodne samopodobe.

Beseda mit (mythos v latinščini in grščini), po razlagi v etimološkem slovarju, izvorno pomeni zgodbo, povest, govor, dogodek. V prvotnem, arhaičnem pomenu so miti svete zgodbe univerzalne veljave, ki se s pripovedjo prenašajo iz roda v rod in so pogosto povezane z različnimi obredi. V širšem pomenu pa so miti eden izmed načinov, s pomočjo katerih “človeške skupine – kolektivni razlagajo in opredeljujejo svoj izvor in temelje svojega bivanja ter svoj sistem morale in vrednot”. V tem smislu je mit, kot ugotavlja George Schöpflin⁴, niz zvečine v pripoved povezanih predstav, ki jih konkretna človeška skupnost oblikuje v sebi in ki težijo k utrjevanju njene samozavesti in njene notranje koherence. Zgodovinskih mitov tako ne kaže zamenjevati z zgodovinskimi prevarami in ponaredki, pa tudi ne z izrazito enostranskimi ideološkimi in političnimi oce-

⁴ George Schöpflin, *The Function of Myth and a Taxonomy of Myths, Myths of Nationhood*, Ed. by Geffery Hosking and George Schöpflin, Hurst-Company, London 1997, str. 19 sl.

nami in sodbami kratke časovne veljave. O mitu lahko govorimo šele, ko postane določena, ne prepričljivo argumentirana in utemeljena predstava o zgodovini, zgodovinskem obdobju ali dogodku, široko in dolgoročno sprejeta ali celo sestavni del kolektivnih, narodnih (samo)predstav, mitske zgodbe in razlage pa imajo pri tem različne funkcije in cilje, pa tudi zelo različen izvor. Med skoraj stereotipnimi, arhetipskimi narodno zgodovinskimi miti z dolgo zgodovinsko tradicijo so miti o avtohtonosti, "zlati dobi" zgodnje narodne zgodovine ali o močnih, vojaško in kulturno izoblikovanih prednikih, ki so kot vladajoči sloj v novo domovino prišli od drugod. Temeljna značilnost zgodovinskega mita in mitologije je, da prikazuje preteklost ne takšno, kot se je "res zgodila", temveč takšno, kot "naj bi bila" in si "jo želimo". To lahko velja za posamezne zgodovinske dogodke, procese ali obdobja, lahko pa tudi za celotno predstavo o narodni zgodovini.

"Denacionalizacija" narodne zgodovine v šoli nikakor ne pomeni, da narodne zgodovine ne bo več. Pomeni le, da bo zarisana iz širšega socialnega in kulturnozgodovinskega zornega kota, ne izključno kot zgodovina naroda, temveč predvsem kot zgodovina časa in prostora, v katerem so živeli naši predniki in v katerem se je šele od novejšje dobe dalje postopno oblikovala, uveljavljala in nato uveljavila skupnost ljudi, ki jo imenujemo slovenski narod. Šolska zgodovina ne more imeti drugih ciljev in nalog kot obračanje k zgodovini in raziskovanje preteklosti sploh, tj. kritično širjenje časovnih obzorij, spoznavanje preteklih človeških usod in civilizacij in prepoznavanje njihovih dosežkov in polomov, zablod in uspehov, sporočil in ostankov. Sestavni del takšnega ukvarjanja s preteklostjo je seveda tudi spoznavanje lastne narodne zgodovine, ki ima zlasti v šoli posebne vzgojne funkcije, kar pa je, če preveč enostransko teži k utrjevanju domovinske in narodne pripadnosti, lahko tudi kontraproduktivno in zavajajoče. Mitske predstave imajo vsekar to lastnost, da so nekaj posebnega, da delujejo udarno, da periferijo potiskajo v središče in opozarjajo na zanimanje središča za periferijo. Toda zgodovinska stvarnost je praviloma manj preprosta, bolj protislovna in zapletena in zato neredko – vsaj na prvi pogled tudi manj prepričljiva. Del mitskih zgodb, ki so bile rezultat slovenskega življenja v obeh jugoslovanskih državah, je s slovensko osamosvojitvijo izgubil svoj pomen, svoj pomen in svojo vlogo pa so izgubili tudi številni mitski in ideološki obrazci, ki jih je razširjal komunistični režim.

Komunistične ideološke dediščine in številnih konstruktov, ki so v drugi polovici 20. stoletja postali sestavni del našega razumevanja in razlaganja zlasti novejšje zgodovine, pa se ne bo tako lahko znebiti. Tu seveda ne gre za mite v pravem pomenu (najočitnejših mitov polpreteklega

obdobja ni težko prepoznati). Gre predvsem za razne interpretacije in preinterpretacije, ki enkrat predimenzionirajo, drugič minimalizirajo pomen ali moč posameznega pojava ali družbene in politične skupine, ki opozarjajo na eno vrsto dogodkov in dejanj, druge pa le mimogrede ali jih sploh ne omenjajo. Kako izkrivljene so v javnosti predstave o bližnji preteklosti, o preteklih političnih razmerah in dejanski moči posameznih političnih grupacij, je pokazala anketa javnega mnenja leta 1996, ki je bila namenjena tudi zgodovini. Na vprašanje o tem, katera je bila najmočnejša politična stranka med obema vojnama v Sloveniji, je več kot polovica vprašanih odgovorila, da je bila to komunistična partija.

S sklepom, da si moramo prizadevati zgodovinsko podobo narodne preteklosti očistiti mitskih prvin in drugih enostranskih razlag, se bomo prav gotovo strinjali. Ne toliko zato, ker so nevarne, kot so se izkazale nevarne na drugih območjih bivše Jugoslavije, kjer so zgodovinski miti in mitizirane predstave o lastnem in sosednih narodih uspešno služili propagandni vojni in podpihovanju nacionalnih sovraštev in vojnih obračunov, čeprav tudi vloge slovenske zgodovinske mitologije pri oblikovanju stereotipnih predstav o sosedih, tujcih in vseh, ki nismo mi sami, ne kaže podcenjevati. Mitov in mitskih predstav se je potrebno znebiti predvsem zato, ker zgodovina, na katero ne gledamo samo iz nacionalne ali trenutne ideološke in politične perspektive, odpira mnogo širši pogled na pretekli čas, na pretekli prostor in človeka v njem in šele v tej odprtosti omogoča njihovo umestitev v kompleksnejšo evropsko in občečloveško sodobno in preteklo zgodovinsko izkušnjo, hkrati pa nam šele takšna, očiščena iz sodobnosti v preteklost projiciranih in sodb, omogoča kritično presojo stvarnosti in življenja, v katerem živimo. Potrebno je spregovoriti proti zelo enostranskemu pogledu, ki ga včasih dajejo starejše generacije (pretiravanje in pretirano poenostavljanje nasproti preoblikovanju in omalovaževanju). Ukvarjanje z zgodovino posamezne države v šoli ne sme biti zreducirano na ukvarjanje s pomembnimi datumi ali institucijami. Upoštevati je potrebno tudi zgodovinske vidike ter dogodke v gospodarstvu, sodstvu, predvsem pa v mentaliteti in v vsakdanjem življenju (V: Razpotnik et. al. 2003, 7 – 13).

4. DEJSTVA O POUČEVANJU ZGODOVINE V EVROPI PO LETU 1989

4. 1. Učni predmet zgodovina in narodna identiteta

V 19. stoletju je zgodovina postala pomemben predmet v učnih načrtih evropskih šol, saj so le redki dvomili v njeno pomembno vlogo pri ustvarjanju občutka narodne identitete in patriotizma med mladimi. S pomočjo zgodovine so se mladi soočali s svojo vlogo državljana in se spoznava- li v njej. Za večino ljudi je zgodovina kot učni predmet še vedno pripomoček, ki pomaga mladim razviti njihovo lastno identiteto znotraj družbe preko t.i. kolektivnih spominov, ki so jim skupni. Za večino Evropejcev narod še vedno živi kot pomensko močna in pomembna entiteta v njih- vem življenju, zato mora vloga zgodovine pri vzgajanju zdravega in uravnoveženega občutka narodne identitete prav tako ostati pomemben dejavnik.

Formalna izobrazba zagotovi učencem spretnosti in znanje, vključujoč zgodovinsko znanje, s katerimi oblikujejo svoje lastne identitete. V liberalnih družbah formalno izobraževanje ni mo- ralno nevtrarno glede vrste identitet, ki jih ustvarja. Nameni izobraževanja tako vključujejo pre- nos vrednot ene generacije na drugo kot tudi pospeševanje vedenja, ki je potrebno za vzdrževan- je in krepitev liberalne družbe znotraj določene države. Mesta za moralni relativizem tukaj ni. Če zaradi določenega načina poučevanja učenec postane rasist ali fašist oz. ne čuti nobene dolžnosti do svojih sosedov in do svoje domovine, potem je to poučevanje neuspešno. Dolžnost formalne- ga izobraževanja v svobodnih državah je privzgojiti občutek identitete in vpeljati mlade v širše kulturne identitete znotraj posamezne države ter pri tem namenjati prvenstvo večinski kulturi, a hkrati prepoznavati tudi manjšinske kulture.

Številni liberalni misleci 19. stoletja, katerih miselnost še vedno vpliva na naša stališča in ravna- nje, so menili, da občutek narodne identitete lahko igra ključno vlogo v stopnjevanju socialne solidarnosti in stabilnosti liberalnega političnega reda. Konsenz, ki temelji na njihovih stališčih, naj bi se začel z spoznanjem, da je občutek pripadnosti nekemu narodu v principu dobra stvar. Dobra stvar zato, ker nas sili v spoznanje, da nismo samo posamezniki, temveč da pripadamo širši skupnosti, do katere imamo dolžnosti in znotraj katere imamo pravice, da imamo posebno odgovornost do drugih članov te skupnosti, da kot skupnost delimo številne moralne vrednote in da imamo posebno dolžnost, da rešujemo razlike in spore znotraj skupnosti v skladu s kolektivno sprejetimi demokratičnimi procesi. To je pomembno zato, ker gre za enega najbolj učinkovitih

načinov spodbujanja občutka pripadnosti v mladih ljudeh in odgovornosti do civilne družbe, kateri pripadajo. Občutek pripadnosti narodni skupnosti tako v času naglih sprememb ostaja ena od redkih zvezd vodnic v človekovem življenju. In nenazadnje zato, ker zmanjševanje občutka narodne identitete lahko vodi do skrajnega nacionalizma. V šolski praksi to pomeni znanje o državi in njeni zgodovini, geografiji, ekonomiji in kulturi ter razvijanje vrednot in stališč, ki so potrebni za uspešno delovanje skupnosti: skrb za druge, sočutje, samodisciplina, skrb za resnico, spodbuda. Zgodovina prispeva veliko skozi svojo naravo iskanja resnice in skozi postopke, ki jih uporablja v primeru nestrinjanja o določenih dejstvih in vrednotah. Vse kar naredimo v izobraževanju je narejeno v duhu vrednot. Zgodovino je potrebno učiti znotraj določenega konteksta časa in prostora. Pisati in poučevati bi jo bilo potrebno na načine, ki bi omogočali ljudem v tem kontekstu časa in prostora bolje razumeti sebe in jasno vedeti, kaj želijo v svojem življenju.

Pojem "narod" je obče znano težko tako definirati kot pojasniti. Teoretiki kažejo na številne karakteristike, poteze in značilnosti, ki gradijo narod, npr. skupno prepričanje in medsebojna predanost, povezanost z določenim območjem in/ali zveza z značilno množično kulturo. Anthony Smith (Smith 1999, 8) eden najpomembnejših teoretikov nacionalizma, narod definira kot "ideološko gibanje za doseg in ohranjanje avtonomije, enotnosti in identitete človeške populacije, katere nekateri člani konstituirajo dejanski oz. potencialni narod"; v nadaljevanju definira narod kot "poimenovano človeško populacijo s skupnim zgodovinskim teritorijem, skupnimi miti in spomini, množično javno kulturo, eno ekonomijo ter skupnimi pravicami in dolžnostmi za vse člane". Zgodovina igra pri ustvarjanju in ohranjanju naroda vitalno vlogo. Nekaj časa je veljala za zgodovinarje kot tudi za politične strokovnjake in sociologe, kot pomemben – morda celo najpomembnejši – dejavnik oblikovanja narodne identitete. Gre za pojem časovne globine – ideja naroda, ki kot tak obstaja skozi čas in s katerim se pretekle, sedanje in prihodnje generacije lahko identificirajo. Tu se konsenz konča, kajti obstaja razprava o tem, natančno kakšno vlogo igra zgodovina. Razprava se osredotoča na načine, preko katerih narodi uporabljajo zgodovino v procesu svojega uresničevanja. To se veže na širšo teoretično razpravo o tem, kako je bil narod formiran. Narod je tesno povezan s procesom sodobnosti. Bistvene komponente, ki gradijo narod (skupna prepričanja, jezik, definirano geopolitično ozemlje) je same po sebi ustvarila moderna država. Osrednjo vlogo pri tem so seveda odigrale ustanove kot so šole in univerze. Smith v svojem delu zapiše: "Za etno-simboliste so tisto, kar daje nacionalizmu njegovo moč, miti, spomini, tradicija in simboli etnične dediščine ter načini, s katerimi moderne nacionalistične inteligence ponovno odkrivajo in reinterpretirajo popularno preteklost. Iz teh mitov, spominov, simbolov in

tradicije v vsaki generaciji ponovno nastajajo sodobne narodne identitete ter se pripadniki tega naroda ukvarjajo z novimi izzivi.” (Smith 1999, 9). Smith identificira še posebej, čemur pravi a myth of temporal origins. Ta vključuje (1) mit o herojskem obdobju (ali kako smo bili osvobojeni in smo postali veličastni): vsak narod potrebuje zgodbe o junaštvih, kajti te predstavljajo “zlati dobo” naroda. Te zgodbe služijo tudi sodobnim potrebam, predvsem narodovi enkratnosti. (2) mit o pojemanju (ali kako smo padli v stanje razkrajanja, propadanja): miti o pojemanju kažejo, kako je skupnost “izgubila svoje sidro življenjske tradicije” in (3) mit regeneracije (ali kako ponovno vzpostaviti “zlati dobo” in obnoviti skupnost, kakršna je bila v “starih časih”): ta vključuje prenos od mita pojasnjevanja do predpisane ideologije.

V odnosu med zgodovino in narodom je jasno, da je preteklost v veliki meri vključena v sedanjosti. Medtem ko dojemanje naroda izhaja iz zgodovinskosti lahko rečemo, da dejansko zgodovina ni produkt preteklosti, temveč predvsem odziv na zahteve sedanjosti, ko narod išče opravičilo za svoj obstoj. To nas opozarja na močne mnogostranske elemente zgodovine. Namesto uporabe termina zgodovina bomo v diskusiji o načinih, s katerimi narod koristi preteklost, da lahko definira sebe v odnosu do sedanjosti, uporabili termin zgodovinski spomin. Tako so zgodovino-pisje, šolska zgodovina, muzeji, dediščina, zgodovinska literatura, arheologija, itd. vkovani v kolektivni spomin, ki člane naroda spodbuja k povezovanju. Leopold von Ranke, ki smo ga omenili že v poglavju o zgodovino-pisju, je poudarjal, da zgodovina ni le preprosta in samozadostna akademska disciplina, temveč da bi spoznanja o preteklosti človeštva morala biti skupna last, predvsem pa bi morala služiti lastnemu narodu. Pri tem je izhajal iz Herderjeve definicije, po kateri je narod vir vse resnice, vseh vrednot in kot tak lahko sam presodi, kaj je dobro zanj. Še bolj je kult naroda obsedel francoskega zgodovinarja in Rankejevega sodobnika Micheleta, kateremu je narod oz. ljudstvo pomenilo glavnega akterja zgodovine. V njem ni videl le skupine posameznikov, temveč skupnost z lastno osebnostjo (V: Luthar 1997, 47). Kreacija naroda skozi kolektivni spomin ni nekaj nevtralnega. Prav nasprotno je povezana s središči moči. Tako je v vsaki diskusiji o stvaritvi narodnega ‘mi’, poleg vedno tudi diskusija okoli pojma ‘oni’. Z drugimi besedami, kar definira ‘nas’ je različno od (tega kar definira) ‘njih’. Iz tega sledi, da narodni spomin na eni strani nekatere vključuje, druge pa izključuje. In vse to vključuje selekcijo o tem, kaj si želi zapomniti in kaj – pozabiti.

Nadzor nad učnim predmetom zgodovine predstavlja močno orodje v rokah politike, saj v veliki meri lahko izoblikuje prihodnje rodove šolajočih se otrok. V tem lahko zelo nazorno vidimo povezavo med preteklostjo in sedanjostjo v procesu izgrajevanja naroda. Mnenja o poučevanju zgodovine se krešejo, a ne o preteklosti, temveč o sedanjosti. Izhajajo iz fundamentalno različnih diskurzov o ciljih, namenih in posledicah zgodovine in o tem, kaj pravzaprav konstituira narod. Prvi diskurz gleda na narod kot na nekaj določenega in zaprtega, pri čemer zagovarja poseben zgodovinski 'predpis', temelječ na določenih zgodovinskih dogodkih in narodnih likih; drugi smatra narodno identiteto kot fluidni koncept, v skladu s katerim bi moral zgodovinski učni načrt zrcaliti dinamično, spreminjajočo se naravo družbe. Zgodovinski učni načrt se skuša pogosto uporabiti za stopnjevanje posebno določene vizije narodne identitete. Zato pogosto prihaja do razprav o tem, kaj poučevati in česa ne znotraj učnega načrta zgodovine. V tej dilemi se zrcalijo sodobne skrbi in razmišljanja. V preteklosti so posamezne občutljive narodne teme pogosto razdvajale družbe, kar v mnogih državah lahko slutimo še danes (in Slovenija je zagotovo ena izmed njih). Nekoč (v neki meri tudi še danes) so oblasti zgodovinske učbenike in učne načrte uporabljale kot sredstvo krepitve tradicionalnih delitev, namesto da bi jih uporabile kot sredstvo, s katerim bi poskušale povečevati stopnjo medsebojnega razumevanja. Tak način dela vključuje raziskovanje zgodovine obeh plati razdeljenosti. Kajti resnica je vedno samo ena, mogoče pa je nanjo pogledati z več plati. In ravno v tem je naloga poučevanja zgodovine. Zgodovinski kurikulum naj bi proizvajal državljane z ustreznim dojemanjem lastne identitete, prav tako pa tudi identitete drugih, jih navajal k aktivnemu zavzemanju za skupnost, družbo in narod, ki vključuje ne izključuje, gojil nekatere univerzalne vrednote kot so strpnost, socialna pravičnost in poštenost, poudarjal pogled na svet, ki je usmerjen navzven ne navznoter, razvijal razmišljanje, ki spoštuje tako znano kot manj znano in spodbujal učence k prepoznavanju in spoštovanju multiplih identitet.

Družba nastane kot objektivizacija človeških izkušenj skozi socialno ravnanje, socialne vloge, jezik, institucije... Temelji na načinu, s katerim narod prepozna socialno "realnost" in si jo vtisne v svoj "kolektivni spomin" ter s katerim jo ponovno gradi iz zgodovine. To socialno "znanje" vključuje vse stopnje kolektivnih podob, ki jih imajo človeška bitja, ki živijo v določenem obdobju o sebi, od osnovne normativne stopnje socialnih in kulturnih lastnosti do eksplicitnih teorij legitimizacije, od tod tudi do ideologij. To lahko izkusimo predvsem skozi njegov jezik in v širšem smislu skozi njegove socialne simbole: ideje in podobe, ki jih imajo ljudje določenega obdobja o sebi, o skupini, kateri pripadajo in socialnih razredih, v katerih živijo; o njihovih institu-

cijah, vključno z načinom, s katerim interpretirajo njihovo lastno zgodovino, kot tudi, kako obetajoče ali bojazljivo zrejo v prihodnost. Na eni strani na človekovo vedenje in dejavnosti vplivajo okoliščine, po drugi strani te aktivnosti in vedenje vplivajo na, čemur pravimo, objektivne okoliščine. Ta dialektična medigra vodi do t.i. socialne realnosti, v kateri ljudje oblikujejo 'družbo' in so hkrati rezultat te 'družbe'. To je razlog zakaj zgodovina vsakdanjega življenja in zgodovina kulture, predstavljata spodbudo za složnost naroda, ki je v veliki meri še vedno psihološko razdvojen. Če bomo sledili tej poti, lahko razvijemo zgodovinsko zavest, v kateri zgodovinska čustva in misli skupaj z vsakdanjim življenjem generacij, ki živijo skupaj, ne bodo razdvojevali družbe, temveč ji bodo pomagali najti njeno skupno narodno identiteto.

4. 2. Standardi zgodovinskega znanja in spretnosti

Največji problemi trenutnega učenja in poučevanja zgodovine so naslednji: prenatrpani učni programi, preživeti pristopi pri izbiri podatkov in njihovi interpretaciji v šolskih učbenikih, preveč omejene zgodovinske interpretacije, nezadostna kvantiteta zgodovinskih virov za utrjevanje snovi; pomanjkanje ustreznih metodoloških materialov in ustvarjanje mitov o preteklih dogodkih. Večino 20. stoletja je bilo poučevanje zgodovine v evropskih šolah prevladujoče linearno, kronološko, pripovedno, močno politično obarvano in za veliko učencev, dolgočasno. Preverjanje je bilo osredotočeno na priklic dejstev in razumevanje vzrokov in posledic. V zadnjih letih, posebej še v devetdesetih, so evropski šolniki veliko večjo pozornost začeli namenjati metodološkim spretnostim in sposobnostim, ki največ prispevajo k zgodovinski stroki.

Obstajajo številni vzroki, zakaj je prišlo do teh sprememb v poudarkih. Eden je spoznanje, ki sta ga stimulirala Bruner in Bloom v ZDA v šestdesetih letih, da z ustreznim pristopom k poučevanju, učenci lahko razumejo bistvene elemente stroke odraslih in da naj bi to razumevanje izostrilo njihovo mišljenje in izboljšalo njihov pogled na učni predmet. Osrednja točka zgodovinske stroke odraslih je analiza virov in evaluacija nasprotujočih si interpretacij preteklih dogodkov. Posledično bi se morali mladi ljudje v šoli učiti raziskovati vire in ocenjevati nasprotujoče si interpretacije... Drugi razlog je, da so se učenci na splošno dobro odzvali na pristop, temelječ na razvijanju spretnosti. Ne le, da so razmišljali bolj kritično, v predmetu so tudi bolj uživali. Tretjič, spretnosti analiziranja virov in evaluacije nasprotujočih si interpretacij so močno orodje za kritično analizo človeškega vedenja, še posebej politikov in medijskih osebnosti. V monolitnih, enos-

trankarskih, centraliziranih in ideološko vodenih komunističnih državah, je center izbiral, kaj naj se poučuje in vsebina je bila ideološko determinirana. V demokratičnih državah Evrope 19. stoletja, stvari niso bile tako preproste, še posebej kar zadeva vprašanje, kako izbirati vsebine učnih ur. Kar se je poučevalo je odražalo prevladujoče kulture v državi. Evropa v 21. stoletju naj ne bi imela več monolitnih ideološko vodenih enopartijskih sistemov, niti prevladujočih kultur. Politične stranke z različnimi prioritetaми izvolimo in nato nadomestimo. Vplivne skupine pritiska ženejo svoje ideje – na verskem, okoljskem, spolnem in drugih področjih. Zato so v sodobnih evropskih demokracijah vprašanja o tem, katere zgodovinske teme poučevati in kako jih izbirati, zelo težka. To so težave, s katerimi se danes sooča tudi Slovenija, ki se mora po štiridesetih letih totalitarizma, ko je partijski vrh odločal o vsebinah, ki naj se poučujejo v okviru učnega predmeta zgodovine, postaviti na lastne noge in kritično izbrati teme zgodovinskega proučevanja.

Pred letom 1990 je bila zgodovina eden od najbolj spolitiziranih učnih predmetov v šolskem kurikulumu. Za komunistično vlado je predstavljala pomembno sredstvo, s katerim je preko izobraževanja ustvarjala nove generacije, prežete s komunistično ideologijo. Zgodovinske teme, ki naj bi jih poučevali v šolah, so bile izbrane izključno na podlagi političnega kriterija. V tistem času je razredni boj, “glavna gonilna sila razvoja družbe”, moral popolnoma prodreti v poučevanje zgodovine v šolah. Pridobivanje zgodovinskega znanja, filtriranega z ideološkim cenzuriranjem, je bila torej prioriteta šolske zgodovine pred letom 1989. Ta cilj je določal vsebino zgodovinskih učbenikov, učnih načrtov, programov, izpitov itd. Metode poučevanja in učenja zgodovine so se osredotočale na prenos ‘pravilnega’ znanja. Poučevanje zgodovine se je v primerjavi s komunističnim obdobjem izboljšalo a še vedno ostajajo številni problemi, še posebej tisti metodološkega značaja... Zmanjšanje prevlade politične, vojaške in diplomatske zgodovine in nadomestitev le-te z bolj socialnimi, gospodarskimi, kulturnimi in religioznimi temami, vključenimi v različna zgodovinska obdobja, bi pomenilo nov napredek in izboljšanje.

Učinkovito poučevanje zgodovine ne more biti zreducirano na preproste informacije o dogodkih in pomembnih ljudeh iz preteklosti. Pospeševati mora zmožnost rekonstruiranja podobe preteklosti izhajajoč iz sedanjosti ter locirati povezave med preteklostjo in sedanjostjo.

Zgodovinsko znanje je dosledno povezano s specifičnimi spretnostmi in sposobnostmi, s katerimi obravnavamo informacije, predstave, modele, besedila in podobe. Jasno je, da šolski sistemi v sodobnih demokracijah prestajajo radikalne spremembe. S tem spreminjajo svoje tradicionalne

vloge. Šolski sistemi ne smejo biti več birokratske organizacije, ki zagotavljajo pravila za populacijo, razvijalci univerzalnega klasifikacijskega kriterija in vedenjskih vzorcev, sredstvo nadzora množičnega vedenja ter regulatorji proizvodnje verodostojnih razprav in kontrolorji sistemov izključevanja. Nove demokratične družbe so tesno povezane z uresničevanjem temeljnih pravic posameznika, z integracijskimi procesi med posamezniki in narodi, z razdajanjem znanja in informacij kot osnove za sodelovanje in sprejemanje kolektivnih odločitev in trajen razvoj. Šolska zgodovina kot kompetentno znanje o času lahko igra bistveno vlogo v tem procesu. Zagotavlja zmožnost, da posameznik razmišlja o sebi znotraj časa, da historizira sedanjost, da dvomi vanjo, da rekonstruira razprave o tem. Nujno je vzgajati človekovo avtonomijo, odgovornost, svobodo in rast. Skozi zgodovinsko znanje se posameznik lahko nauči odnosa s sedanjostjo in prihodnostjo možnih svetov, ga zgradi in vedno znova na novo izumlja.

4. 3. Učbeniki zgodovine

Učbeniki so pomemben kriterij za ocenjevanje do katere mere je izobraževanje centralizirano. V večini centraliziranih sistemov vlade lahkoodobrijo samo en nabor učbenikov, ki jih izdajajo monopolni založniki. V bolj decentraliziranih sistemih učitelji lahko izbirajo med številnimi naslovi učbenikov, ki jih izdajajo neodvisni založniki. Učbeniki bi morali predstavljati pomemben pripomoček učinkovitega poučevanja in učenja, toda za to potrebujejo številne kvalitete. Natančno morajo zrcaliti cilje in smotre učnih programov, ki so jim namenjeni. Zagotavljati morajo zahtevano ravnotežje znanja in spretnosti. S tem bodo odražali in stopnjevali učinkovite stile poučevanja. Učbeniki morajo biti natančni, napisani s stilom, na visokem nivoju, ki spodbuja učence, a jih hkrati ne odvrča s svojo zahtevnostjo. Napisani morajo biti zanimivo, popestrjeni z relevantnimi ilustracijami in drugim vizualnim materialom v atraktivni obliki. Vsebovati morajo vaje in predloge za nadaljnji študij oz. spletno raziskovanje. Če vsebujejo te kvalitete, bodo zagotovili koherentno osnovo, na kateri bodo učenci lahko gradili svoje razumevanje zgodovine. Samozavestni in izkušeni učitelji, ki raje pripravljajo svoj lastni učni material, lahko omejijo njihovo uporabo. Za mlade, neizkušene učitelje, ki jim primanjkuje samozavesti in virov za delo, pa so lahko zelo dobrodošel pripomoček. Učitelji namreč težko poučujejo izrazito nove vsebine, če za to nimajo dobrega učbenika.

Učbeniki pa so lahko tudi ovira na poti k učinkovitemu poučevanju in učenju; kadar zadostijo samo nekaterim učnim ciljem; kadar so njihove interpretacije dogodkov zastarele; kadar so napisani pretežno oz. prelahko za starostno stopnjo, kateri so namenjeni; kadar so napisani v dolgotrajnem stilu in formatu. Najslabši možni učbenik je tisti, ki se dolgotrajno spominja velikih političnih dogodkov skozi kontinuirano pripovedovanje brez ilustracij in spretnostno naravnanih nalog, in ki ga morajo učitelji uporabljati bodisi zato, ker je edini na voljo ali zato, ker je uradno odobren za nacionalne preizkuse znanja. V centraliziranih sistemih značilnosti učbenikov pogosto odražajo značilnosti oblastniške moči in režimskih sprememb. Proces izbire učbenikov je v obdobju komunističnega režima strogo nadzorovala vlada z močnim vmešavanjem komunistične partije in službe za cenzuro. Glavna značilnost učbenikov pred letom 1989 v komunističnih državah vzhodne in srednje Evrope, kamor sodi tudi Slovenija, je bil akademski, kronološki, preveč faktografski pristop. Prevladovala je politična zgodovina. V obdobju komunistične vladavine je obstajal en sam državni učni program, ki je določal vsebine in razlage. Definiral je zahtevane spretnosti učenca in število ur, namenjenih posamezni temi. Vsi učenci so proučevali enak material, uporabljali enake učbenike ob približno istem času. Za celotno območje je za posamezen razred obstajal samo en učbenik. Učbeniki so bili večinoma napisani kot zgodbe, pripovedno. Znanje je bilo veliko bolj pomembno kot spretnosti. Vsebovali so komaj kaj vizualnega materiala, nobenih nalog in preveč repetitije. Pogosto se je poskušalo podaljšati njihovo uporabo s 'kozmetičnimi' popravki.

V raziskavi sem poskušala ugotoviti, do kakšnih sprememb je prišlo v učbenikih zgodovine, objavljenih po letu 1991, torej po slovenski osamosvojitvi. Z analizo sem raziskala učbenike za zadnje razrede osnovne šole saj menim, da poučevanje zgodovine 20. stoletja, polnega občutljivih tem, najbolje ilustrira resnične probleme trenutnega poučevanja zgodovine v Sloveniji.

V zgodnjih devetdesetih so mnogi napovedovali, da bodo v obdobju informacijske tehnologije učbeniki izginili ali da bodo vsaj igrali veliko manj pomembno vlogo v izobraževanju kot v preteklosti. Poskušali si bomo ogledati spreminjajočo se vlogo učbenikov v zadnjem desetletju v Evropi. Nekatero evropske države so resnično opazile njihov upad, medtem ko so druge zaradi boljše kvalitete in bolj zavzetih pristopov poročale o njihovem porastu. V post-komunističnih državah so učbeniki pridobili na pomembnosti, saj so postali veliko bolj verodostojni kot so bili v času vladavine komunizma. Zelo se je spremenila izbira učbenikov. Leta 1989 so v srednje- in vzhodnoevropskih državah v državnih založbah natisnili le en učbenik. Val novih kurikularnih

zahtev je navdihnil pisce učbenikov in založnike. Zanimivo je pogledati spremembe v razmerju med različnimi komponentami učbenikov kot so spretnosti, aktivnosti in naloge ter tudi stališča in vrednote. Glede na raziskave EUROCLIA se v Sloveniji od leta 1989 vloga učbenikov v razredu ni spremenila, se je pa povečala ponudba učbenikov na trgu. V večini evropskih držav so se vse te komponente povečale, med njimi najbolj naloge in aktivnosti. Slovenija v družbi nekaterih drugih držav ugotavlja, da zgodovinski učbeniki vsebujejo le malo nalog in aktivnosti. Znatno se je spremenil tudi izgled učbenikov. Barve, naloge, nazorni materiali in viri so postali nujni elementi v učbenikih po letu 1989. Na žalost pa je kar nekaj sprememb le navideznih. Izgled učbenika je izboljššan, toda vsebina je še vedno zelo tradicionalna. Pisci učbenikov niso vedno izkušeni učitelji, temveč so pogosto univerzitetni profesorji. To velja tudi za Slovenijo. Akademski pristop ponavadi naredi učbenike preveč zahtevne za učence; takšni učbeniki redko upoštevajo stopnjo kognitivnega razvoja učencev in so le redko v sozvočju z metodološkimi zahtevami. Izobraževalna vrednost takšnih učbenikov je poskusna in učencem se pogosto zdijo dolgočasni. Povečana izbira učbenikov in učnega materiala je povzročila probleme tudi učiteljem, saj so redkokdaj informirani o kriterijih za izbiro in usposobljeni za dobro premišljeno izbiro. Učitelji se tako v mnogih državah pritožujejo nad veliko izbiro. Prav tako jim primanjkuje časa za skrbno preučitev vseh učbenikov in učnega materiala. Pomanjkanje usposabljanja ima za posledico tudi situacijo, v kateri se novi učni material uporabljajo na tradicionalen način. V splošnem je evaluacija učinkov sprememb v uporabi učbenikov in drugih učnih materialov v večini evropskih držav pozitivna. Večja raznolikost, izboljšana vsebina in še posebej nove metodologije so učbenike in dodatne materiale spremenile v boljše izobraževalne instrumente. Kljub temu obstaja nevarnost, da veliko izbiro visoko kvalitetnih materialov nestrokovnjaki in preveč zaposleni učitelji uporabijo mehansko in brez prilagoditve. Da pa bi lahko implementirali inovativne učne pripomočke, je potrebno učitelje usposobiti za pravilno uporabo teh novih materialov. V številnih državah temu ni tako. Posledica je, da kljub posodobljenim zgodovinskim učbenikom in drugim učnim pripomočkom, prenova poučevanja ostaja predvsem na papirju, saj v razredu te spremembe še niso implementirane.

4. 4. Nadzor nad učnim načrtom zgodovine

V večini sodobnih demokracij je to, kar konstituira najboljše ravnotežje med centralni oblastjo in lokalno avtonomijo, neprestana in nasprotujoča si problematika. Ker so šolski kurikulum in metode poučevanja ključnega pomena za zdravo demokracijo, je za te demokracije zelo pomembno ravnotežje med centralizacijo in decentralizacijo v izobraževanju. Ker od vseh učnih predmetov zgodovina najbolj značilno prispeva k temu, da mladi ljudje osvojijo razumevanje nacionalnih, internacionalnih in lokalnih vrednot, je tudi predmet, za katerega se politiki še posebej zanimajo. Centralizacija ima različne komponente. Oblast, ki predpiše nacionalni kurikulum, a dovoljuje svoboden trg učbenikov in prepušča preverjanje in ocenjevanje učiteljem, je verjetno manj centralizirana kot tista, ki prepušča definicijo in oceno nacionalnega kurikuluma komisijam, v katerih so dobro zastopani učitelji, a vendar nadzoruje izdajanje učbenikov in vztraja na nacionalnih izpitih. V bivših komunističnih državah so oblasti z močno ideologijo veliki meri determinirale vsebine zgodovinskih učnih ur, zato je bilo izobraževanje do poznih osemdesetih let strogo centralizirano. V devetdesetih letih je prišlo do hitre in očitne znatne decentralizacije, v kateri sta bili ključni besedi 'demokracija' in 'pluralizem'. V realnosti ima decentralizacija meje in najti ravnotežje je še vedno aktualna problematika. Oblikovanje komunističnega pogleda na svet je bila glavna naloga poučevanja zgodovine v komunističnih državah. Partija je določala smernice tako zgodovinskega kurikuluma kot vsebine učbenikov. Dokumenti in dodatni materiali s partijskih kongresov so bili integrirani neposredno v besedilo učbenikov. Medtem so bile aktivnosti učiteljev zgodovine pod strogim nadzorstvom partijskega sekretarja, ki ga je imela vsaka šola, kot tudi lokalnega komiteja komunistične partije. Takšna stroga ideološka regulacija poučevanja zgodovine je doprinesla k temu, da je bilo to področje še posebej dovzetno za politične spremembe. V zgodnjih devetdesetih letih je bil surov ideološki partijski nadzor nad poučevanjem zgodovine v večji meri odstranjen. Na žalost pa lahko ugotovljamo, da je bil nadzor v večini post-komunističnih držav vzhodne in srednje Evrope v veliki meri modificiran in le v manjši meri zmanjšan.

Temeljni kurikulum je ostal popolnoma pod pristojnostjo ministrstva za šolstvo in kot takšen zelo dovzeten za njegove manipulacije. Medtem ko je moč komunistične stranke nad izobraževanjem izginila, se zagotovo še vedno izvaja vpliv oblasti in ministrstva. Ta praksa, kakorkoli, temelji na novih ideoloških temeljih in na bolj fleksibilnih ter sofisticiranih mehanizmih kot v komunistični preteklosti. V Sloveniji so se med letoma 1945 in 1989 učni programi večkrat

spremenili, a so vedno zastopali ideologijo oblasti in komunistične partije. Sredi razprav o avtonomiji učiteljev leta 1996 je Nacionalni kurikularni svet za zgodovino začel svoje delo s sedmimi člani: z dvema uglednima univerzitetnima profesorjema, s štirimi učitelji in enim svetovalcem. Njihova naloga je bila napisati zgodovinski kurikulum za osnovne in srednje šole glede na načela, ki jih je že določila Bela knjiga in Nacionalna kurikularna komisija. Po besedah dr. Boža Repeta naj bi novi zgodovinski kurikulum odražal posebno vlogo učnega predmeta zgodovine kot zelo pomembnega subjekta za razvoj zgodovinske zavesti in narodne identitete, in ki bi učencem omogočil razumevanje raznolikih procesov in kulturnih razlik v svetu. Pomemben del reforme zgodovinskega kurikuluma je bilo odstranitev ideologije iz šolske zgodovine po padcu komunizma v Sloveniji. Reformo kurikuluma za osnovne šole je odobril Svet za izobraževanje leta 1994. Kasneje je bila vsebina kurikuluma posodobljena, dodani so bili cilji in standardi. Spremenjeni kurikulum je Svet odobril leta 1998. Nacionalni kurikularni svet za zgodovino je priporočil, naj učitelji "namenijo veliko pozornost predvsem namenom, ciljem in minimalnim standardom, ki naj bi jih dosegel vsak učenec". Pod vodstvom učiteljev so imeli učenci možnost izbire znotraj obširnejše vrste tem. Pomembno je poudariti, da je imel novi kurikulum v resnici precej dolgo zgodovino. Prve zamisli o spremembi zgodovinskega kurikuluma je bilo slišati že leta 1990 na redni letni konferenci zgodovinarjev. Na konferenci je dr. Vodopivec predaval o novi vsebini šolske zgodovine. Izjavil je, da je bila šolska zgodovina v Sloveniji v zadnjih desetletjih pod močnim vplivom stroge komunistične ideologije. Posledično učitelji zaradi strogega nadzora inšpektorjev niso imeli nobene avtonomije. Inšpektorji so strogo nadzorovali, kaj se poučuje v razredu in s tem zagotavljali predvsem, da so bili učitelji, učbeniki in učni načrti lojalni komunistični ideologiji. Vodopivec je podobno kot drugi strokovnjaki za izobraževanje spoznal, da imajo različni učbeniki in učni materiali zelo pomembno vlogo pri ohranjanju avtonomije učiteljev. "Novi, vizualno privlačni in zabavni učbeniki ter drug učni material so eden izmed ključnih elementov modernizacije in popularizacije šolske zgodovine", je zaključil Vodopivec. Spoznal je, da problema ustreznih učbenikov, učnega materiala, literature, zemljevidov in avdio-vizualnega materiala, ki omogoča učiteljem ohranjati njihovo avtoriteto, ne bo mogoče takoj razrešiti. Ko je osnutek kurikuluma postal uraden, je postalo zelo pomembno vprašanje evaluacije le-tega. Nacionalna kurikularna komisija in Nacionalni kurikularni svet za zgodovino sta bila razpuščena, potem ko sta opravila svoje dolžnosti, čeprav del Nacionalnega kurikularnega sveta za zgodovino še vedno obstaja kot predmetna komisija za zgodovino, ki deluje in sodeluje z Republiškim izobraževalnim centrom. Ena od nalog komisije je spremljanje evaluacije poučevanja zgodovine. Veliko se je pisalo o evaluaciji celo v času procesa reforme. Po mnenju dr. Picige bi

morali člani Nacionalnega predmetnega kurikularnega sveta igrati aktivno vlogo pri evaluaciji ter sodelovati v raziskovalnih in inovacijskih projektih. Dr. Sagadin je bil prepričan, da bi morali učitelje, avtorje učbenikov in učnega materiala, povabiti k sodelovanju pri evaluaciji kurikuluma. Poudaril je potrebo – skupaj z novimi vsebinami – po novih učbenikih in učnem materialu, kar bi bilo bistvenega pomena za uspeh prenove kurikuluma (V: Stradling 2004, 271).

Po vsej Evropi so se po letu 1989 pisali novi splošni učni načrti za osnovne in srednje šole. Tako na področju osnovnih kot tudi srednjih šol se je kurikulum v Sloveniji od leta 1989 spremenil dvakrat. Glavni vzrok, predvsem za prvo spremembo je bil seveda politične narave, ko je bila po padcu komunističnega režima potrebna de-ideologizacija izobraževalnega sistema. Zgodovinski učni načrt se je prav tako kakor splošni učni načrt v obdobju od leta 1989 v Sloveniji spremenil dvakrat. Spremembe kurikuluma so se osredotočale na vsebino, kot tudi na pristope in metodologijo. Posebej zanimivo je (bilo) vprašanje razmerja med količino svetovne zgodovine in količino nacionalne zgodovine. Zanimivo je, da se količina svetovne zgodovine dejansko ni spremenila. Resničen porast je opaziti pri količini nacionalne in nekoliko manj lokalne zgodovine. Ta porast je prisoten predvsem v nekdanjih komunističnih državah, kar je mogoče pojasniti s tem, da je bil v preteklosti sistem »ustvarjanja« zgodovine strogo centraliziran. Ruska zgodovina se je tako pisala v Moskvi, slovenska, srbska, hrvaška, itd. pa v Beogradu. Tako je bilo v učnih načrtih zelo malo prostora za zgodovino posameznega naroda in posameznih republik, temveč se je poskušalo umetno ustvariti zgodovino enega samega enotnega naroda. Tako se v zgodovinskih učbenikih preteklega obdobja pogosto uporablja termin '*Jugoslovani*'. Po osamosvojitvi je razmerje marsikje ravno obratno in je prva pozornost namenjena nacionalni zgodovini. Tako naj bi tudi v Sloveniji po letu 1989 več pozornosti namenjali nacionalni zgodovini Slovencev. Ali to drži, si bomo ogledali v nadaljevanju, v poglavju o kvantitativni analizi učbenikov posameznih obdobj. Po drugi strani pa se količina lokalne zgodovine, za kar bi v Sloveniji lahko šteli zgodovino posameznih dežel (Štajerske, Kranjske, Primorske, Koroške..), po letu 1989 ni spremenila. V valu kurikularnih sprememb se pojavlja tudi vprašanje, kakšna je stopnja nadzora oblasti nad učnimi programi zgodovine. Rezultati kažejo, da je v državah, ki so imele že tradicionalno močan nadzor vladne kontrole, prišlo le do manjših sprememb. Po podatkih EUROCLIA se je nadzor v Sloveniji le nekoliko zmanjšal.

Cilji in nameni šolske zgodovine so si podobni povsod po Evropi. Skoraj povsod lahko vidimo, naj bi izobraževanje s področja zgodovine stopnjevalo zavest državljanstva, demokracijo in kriti-

čno mišljenje ter pomagalo mladim razumeti svet, v katerem živijo. Učni predmet zgodovina bolj kot kateri koli drug učni predmet spada v krog javnih zadev. O njem obširno razpravljajo ne le strokovnjaki s tega področja kot so zgodovinarji in učitelji, temveč tudi tisk in drugi mediji ter politiki. Intenzivna sprememba v (zgodovinskem) izobraževanju je predvsem metodološke narave. Tradicionalni pristop s kredo in govorjenjem je zamenjal pristop aktivnosti in stopnjevanja kritičnega mišljenja. Še vedno pa obstaja velika razlika med zahtevami kurikulumu in dejansko prakso v razredu. Spremembe kurikulumu so privedle do še dodatne napolnitve zgodovinskega kurikulumu z vsebino, kompetencami, spretnostmi in vrednotami. Učitelji se pogosto počutijo preobremenjene in imajo premalo časa za uporabo aktivnih učnih strategij.

Dejstvo, da je zgodovina javna domena, ima za posledico, da se politični pogledi prenašajo v zgodovinsko izobraževanje. To pomeni, da zgodovinski kurikulum pogosto občuti vpliv v spremembi političnega vodstva. Zgodovina je bila eden najpomembnejših učnih predmetov v času vladavine komunizma. Zgodovina je bila nujna za pojasnjevanje komunistične družbe in objektivnosti njene zmage. Zato je bila takratna zgodovinska znanost "objektivna". Sodobna postkomunistična zgodovina pa je le skupek zgodbic v subjektivnem smislu brez "velike ideje". Zato mora zgodovina poiskati novo mesto znotraj moderne mentalitete. Zgodovina je vedno bila politični predmet, zato so politične spremembe v državi vplivale na poučevanje zgodovine bolj kot na katerikoli učni predmet. Področje polemik je tudi vsebina kurikulumu. Politiki v nekaterih državah razpravljajo, ali naj bodo določene teme vključene ali izključene iz učnega načrta. Zgodovinske teme postanejo občutljive predvsem, ko se ukvarjamo z zgodovino 20. stoletja, čeprav tudi nekatere iz bolj daljne zgodovine prav tako kažejo svojo politično problematičnost. Šolska zgodovina je ogledalo bolečine in ponosa ter tako pogosto odraža politično realnost v družbi. Številne teme, predvsem iz bližnje preteklosti sprožajo polemike. (Nacionalna) zgodovina druge svetovne vojne je na splošno občutljiva, prav tako pa so občutljiva tudi leta po njej od leta 1945 – 1990. Takšne teme je težko poučevati in izbrana rešitev je v veliki meri odvisna od trenutnega političnega vodstva. Poučevanje slovenske zgodovine je bilo vedno zahtevno in potencialno polemično zaradi razdvojenosti slovenske družbe, ki takšna ostaja do danes. Želje glede spremembe vpliva oblasti na kurikulum se osredotočajo na dve glavni izhodišči. Najpogosteje omenjena je problematika v zvezi s stopnjo nadzora, na drugem mestu pa je stopnja fleksibilnosti znotraj kurikulumu. Različna združenja so izpostavila, da še vedno obstaja (pre)visoka stopnja nadzora oblasti in da so učitelji premalo vključeni v odločanje. V prihodnosti bi bilo potrebno v reševanje problemov vključiti več zgodovinarjev in učiteljev zgodovine in skupaj razvijati programe. Slo-

venski učitelji si želijo predvsem manj standardizacije in več avtonomije. Ljudje spoznavajo, da je vloga nadzora vlade v procesu implementacije izobraževalnih novosti bistvenega pomena.

4. 5. Mesto zgodovine v učnem načrtu

Vtisi o mestu zgodovine v učnih načrtih evropskih šol so različni. Na eni strani je veliko razlogov za optimizem. Učbeniki se izboljšujejo. Bolje je razumljena in poučevana multiperspektivnost. Številni učni programi imajo jasnejše evropske in globalne dimenzije. Združenja učiteljev zgodovine bolj uspevajo in so bolj vplivna. Na drugi strani številni učitelji zgodovine čutijo, da se učni predmet zgodovina krči, da se od njih zahteva, da poučujejo vedno več v vedno krajšem času in da se namenja prioriteta tehnološkimi in poklicnim predmetom, še posebej na ravni srednje šole.

V večini evropskih držav se zgodovina kot učni predmet začne pri starosti desetih let, z izjemo nekaterih držav, ki zgodovino uvajajo v svoj učni načrt že prej, npr. Velika Britanija oz. pozneje, kamor sodi tudi Slovenija, kjer se zgodovina kot samostojni predmet pojavi v šestem razredu osnovne šole (v starosti 12 let). V obdobju osnovnošolskega in deloma srednješolskega izobraževanja je zgodovina v Sloveniji obvezni predmet, podobno je tudi v večini drugih evropskih držav. To se v času fakultetnega izobraževanja spremeni, in sicer postane zgodovina možna izbira posameznega študenta, glede na smer študija. Večina evropskih držav v glavnem ponuja dve uri zgodovine na teden (90 minut). Tako je tudi v Sloveniji v vseh obdobjih poučevanja zgodovine. Glede na število ur zgodovine se učitelji pogosto pritožujejo nad dejstvom, da se od njih pričakuje, da bodo v zelo omejenem času predelali zelo kompleksne teme. Tudi Slovenija je ena izmed držav, v katerih se je število ur namenjenih zgodovini po letu 1989 zmanjšalo. Že v preteklosti se je pogosto pojavljala skrb, da zgodovina, v primerjavi z drugimi učnimi predmeti, predvsem družboslovjem in jeziki, izgublja na pomenu. Danes v številnih državah še vedno poteka razprava o tem, koliko časa naj se nameni zgodovini v šolah. Strah, da bo v primerjavi z drugimi predmeti izgubila na pomembnosti, je stalno prisoten. Sodobnim učencem se zgodovina ne zdi vedno uporaben predmet, učenci niso preveč motivirani za učenje zgodovine, kajti po njihovem mnenju se morajo učiti veliko bolj pomembne stvari. Moramo priznati, da je poučevanje zgodovine še vedno zelo tradicionalno, kjer je pomnjenje ogromnega števila podatkov najbolj pomembna aktivnost in zato veliko število otrok v njej ne vidi uporabnosti za vsakdanje življenje. Pravi korak naprej vsekakor predstavlja premik od orientiranosti k znanju do orientiranosti k spret-

Verbič, Š., 2005. Politična ideologija v učbenikih zgodovine v socializmu in postsocializmu. Fakulteta za družbene vede. Ljubljana.

nostim. Stopnjevanje kritičnega načina mišljenja je ključni del tega razvoja in vse večja izbira materialov in orodij je več kot dobrodošla.

5. KVANTITATIVNA PRIMERJAVA

5. 1. Razmerje SVET : DOMOVINA

V zadnjem desetletju smernice poučevanja kažejo, da naj bi učbeniki in učni načrti vsebovali več svetovne zgodovine, ne le velike dogodke in osebnosti ter datume, temveč tudi življenje navadnih ljudi, npr. zgodovino oblačanja, zgodovino njihovih stisk in strahu. V to svetovno zgodovino, ki naj bi delno zamenjala in dopolnila zgodovino vojaških spopadov in diplomacije, naj bi se vključilo tudi obravnavanje zgodovine naroda. Pri kvantitativni analizi vsebine štirih učbenikov, od katerih vsak predstavlja eno desetletje, je ta smer razvoja poučevanja zgodovine več kot očitna. Tako se v učbeniku iz leta **1961** le **36.0 %** celotne vsebine namenja svetovni zgodovini, medtem ko zgodovini Jugoslavije oz. Slovenije pripade kar **50.0 %** celotne vsebine. V učbeniku iz leta **1983** je to razmerje zelo podobno, in sicer je svetovni zgodovini namenjenih **31.6 %**, zgodovini domovine pa **60.3 %**. Do korenite spremembe tega razmerja pride v učbeniku zgodovine iz leta **1993**, ko je prvič več vsebine namenjeno svetovni zgodovini (**52.0 %**), manj pa zgodovini domovine (**48.0 %**). V najnovejšem učbeniku iz leta **2005** se to razmerje precej uravnoteži, s svetovno zgodovino zastopano v **48.4 %** in zgodovino domovine v **46.4 %**.

5. 2. Razmerje JUGOSLAVIJA : SLOVENIJA

Nadalje je bil predmet moje analize razmerje med zastopanostjo vsebin v zvezi z Jugoslavijo nasproti vsebinam, ki zadevajo Slovenijo. V učbeniku, ki je izšel petnajst let po končani drugi svetovni vojni je v veliko večji meri prisotna zgodovina Jugoslavije, in sicer z **31.2 %**, v veliko manjši pa Slovenije z **9.8 %**. V 80. letih se razmerje počasi poskuša uravnotežiti, in sicer je zgodovina Jugoslavije prisotna v **29.4 %**, zgodovina Slovenije pa v **25.0 %**. Prva leta po osamosvojitvi Slovenije se vsebine o Jugoslaviji počasi umikajo iz učbenikov zgodovine. Glede na družbene in politične spremembe v 90. letih bi pričakovali, da se bo to razmerje še bolj korenito spremenilo v prid Slovenije. Jugoslovanska zgodovina je v učbeniku za zgodovino iz leta **1993** prisotna v **16.4 %**, slovenska pa v **32.5 %**. Razmerje se izrazito nagne v prid Slovenije v zgodovinskem učbeniku iz leta **2005**, ko je jugoslovanska zgodovina zastopana le še v **8.3 %**, slovenska pa v **37.8 %**. V tem kontekstu me je tudi zanimalo, kolikokrat se v določenem učbeniku zgodovine pojavi pomenski znak Slovenija oz. Slovenci ter Jugoslavija oz. jugoslovanski narodi ali celo Jugoslovani. Naj na začetku povem, da so številke relativne, kajti učbeniki se med seboj kar močno razlikujejo glede števila strani. Analizirano učno snov v

največjem obsegu zajame učbenik iz leta 1993, ki obsega kar 245 strani, sledi mu učbenik iz leta 2005 s 153 stranmi, učbenik iz leta 1983 s 136 stranmi in nazadnje učbenik iz leta 1961 z 61 stranmi.

5. 2. 1. Slovenija

V učbeniku iz leta **1952** (27 strani) se pomenski znak Slovenija pojavi **dvanajstkrat (12)**, kar pomeni, da bi ga ob enakomernem pojavljanju, zasledili približno na vsaki drugi strani. V učbeniku iz leta **1958** (86 strani) se pojavi **devetindvajsetkrat (29)**, kar pomeni, da bi ga ob enakomernem ponavljanju zasledili približno na vsaki tretji strani. V učbeniku iz leta **1966**, ki je veliko obširnejši (182 strani), prisotnost pomenskega znaka poraste na **osemisedemdeset (78)**, kar pomeni, da ga zasledimo približno na vsaki drugi strani. Prisotnost ostane enaka tudi v učbeniku iz leta **1976**. V učbeniku iz leta **1983** (149 strani) ne glede na upad števila strani zasledimo rahel porast na **devetinosemdeset (89)**, kar pomeni, da se pojem pojavlja na 1,5 strani. V učbeniku iz leta **1988, 1990** je število strani približno enako (175 strani), porast pa bolj izrazit, in sicer se pojem Slovenija pojavi sto **devetindvajsetkrat (129)**. Tako se pojem pojavi na nekaj manj kot 1,5 strani. V učbeniku iz leta **1991** pride do rahlega zmanjšanja števila strani (166), pojem pa se tudi tokrat pojavi **devetindvajsetkrat (129)**. Tako ga lahko zasledimo na približno 1,3 strani. V učbeniku iz leta **1993** prisotnost pomenskega znaka izrazito poraste, in sicer se pojavi **dvesto enainpetedesetkrat (251)**. To je razumljivo, saj je učbenik zelo obsežen (245 strani). Tako bi pojem ob enakomernem pojavljanju zasledili skoraj na vsaki strani. Po tem letu prisotnost pojma upada, in sicer se leta **1997** (209 strani) pojavi **sto sedeminoosemdesetkrat (187)**. Zaradi upada števila strani ga prav tako zasledimo približno na vsaki strani. V učbeniku iz leta **2005** se število strani še zmanjša (157 strani), pojem pa se pojavi **sto devetinosemdesetkrat (179)**, kar pomeni, da se na eni strani lahko pojavi celo dvakrat.

5. 2. 2. Slovenci

Pomenski znak Slovenci se v prvem učbeniku iz leta **1952** pojavi **devetnajstkrat (19)**. Pojem se tako pojavlja na 1,4 strani. Njegova prisotnost nato do učbenika iz leta 1966 ostaja približno nespremenjena. V učbeniku iz leta **1966** se pojavi kar **triinosemdesetkrat (73)**. Pojem se v njem tako pojavlja na vsaki 2 strani in pol. Prisotnost ostaja v učbeniku iz leta **1976** nespremenjena. Kasneje, v začetku 80. let, zasledimo izrazit upad prisotnosti pomenskega znaka Slovenci, in sicer se v učbeniku iz leta **1983** pojavi le **tridesetkrat (30)**. To pomeni, da ga zasledimo le na vsaki peti strani. V učbenikih iz leta **1988, 1990** in **1991** prisotnost pojma poraste na **štirideset (40)**. To pomeni, da se pojavlja na vsaki četrti strani. Izrazit vrhunec nastopi v učbeniku iz leta **1993**, v katerem se pojem Slovenci poja-

vi kar **dvesto desetkrat (210)**. To pomeni, da se pojavlja skoraj na vsaki strani. V učbeniku iz leta **1997** spet precej izrazito upade na **sto enaidvajset (121)**. To pomeni, da ga zasledimo malo manj kot na vsaki drugi strani. Nato v učbeniku iz leta **2005** kljub upadu števila strani spet rahlo naraste na **stotiinpetdeset (154)**. To pomeni, da se pojavlja na vsaki strani.

5. 2. 3. Jugoslavija

V učbenikih iz leta **1952**, **1958** in **1961** je prisotnost pomenskega znaka Jugoslavija približno enaka, in sicer se pojavi okrog **osemdesetkrat (80)**. V učbeniku iz leta **1952** to pomeni, da se na vsaki strani pojavi približno trikrat. V učbeniku iz leta **1958** se pojavi približno enkrat na vsaki strani, v učbeniku iz leta **1961** pa na 0,7 strani. V učbeniku iz leta **1966** se pojem pojavi **dvesto štiriinsedemdesetkrat (274)**. To pomeni, da ga spet zasledimo približno enkrat na 0,7 strani. V učbeniku iz leta **1983** nato upade na **sto štiriintrideset (134)**, kar pomeni, da se pojavi približno po enkrat na vsaki strani. Nato spet postopoma narašča do leta **1993**, ko se pojavi **dvesto triindevetdesetkrat (293)**, kar pomeni, da se pojavlja enkrat na 0,8 strani. Po tem letu rahlo upade, in sicer se v učbenikih iz leta **1997** in **2005** pojavi **sto devetinšestdesetkrat (169)**. Za učbenik iz leta **1997** to pomeni, da ga zasledimo na 1,2 strani, za učbenik iz leta **2005** pa, da ga zasledimo malce pogosteje, in sicer na približno eno stran.

5. 2. 4. Jugoslovanski narodi

Podobno kot v primeru pomenskega znaka Jugoslavija, prisotnost pojma jugoslovanski narodi v učbenikih iz leta **1952**, **1958** in **1961** ostaja približno enaka, in sicer se pojem pojavi približno **tridesetkrat (30)**. Za učbenik iz leta **1952** to pomeni, da ga zasledimo približno na vsaki strani, v učbeniku iz leta **1958** ga zasledimo na vsaki tretji strani, v učbeniku iz leta **1961** pa na vsaki drugi strani. V učbenikih iz leta **1966** in **1976** se pojavi **osemdesetkrat (80)**. To pomeni, da ga zasledimo na vsaki drugi strani. Za razliko od prejšnjih treh pomenskih znakov, ki so svoj drugi vrhunec dosegli v učbeniku iz leta 1993, se prisotnost pomenskega znaka jugoslovanski narodi od leta 1976 samo še zmanjšuje. Najnižja je v učbenikih iz leta **1997** in **2005**, kjer se pojavi **desetkrat (10)**. Za učbenik iz leta **1997** to pomeni, da ga zasledimo na vsaki enaindvajseti strani, za učbenik iz leta **2005** pa, da ga zasledimo na vsaki šestnajsti strani.

5.2.5. Jugoslovani

Kar nekajkrat v učbenikih zgodovine zasledimo poimenovanje Jugoslovani, kar kaže na težnjo po zlitju narodov in narodnosti v en sam narod pod tem imenom. V učbeniku iz leta **1952**, **1958** in **1961** je prisotnost pomenskega znaka približno enaka, in sicer se pojavi **petkrat (5)**. Za učbenik iz leta **1952** to pomeni, da se pojavi na malce več kot vsaki peti strani, v učbeniku iz leta **1958**, ga zasledimo na vsaki sedemnajsti strani, v učbeniku iz leta **1961** pa na vsaki dvanajsti strani. Izrazit porast doživi v učbenikih iz leta **1966** in **1976**, kjer se pojavi kar **tridesetkrat (30)**, kar je posledica povečanja števila strani. To pomeni, da ga v teh dveh učbenikih zasledimo na vsaki šesti strani. Nato do leta **2005** le še upada. Najmanjkrat je omenjen ravno v zadnjem učbeniku, in sicer **petkrat (5)**, kar pomeni, da se pojavi na vsaki enaintrideseti strani.

Z omenjanjem teh pomenskih znakov v učbenikih zgodovine, se ustvarja občutek pripadnosti določeni kulturi oz. kolektivu. Ta pripadnost dobi posebno vrednost, če nanjo gledamo v luči pomembnega ideala sodobne kulture, ideala pristnosti. Taylor (Taylor, 2000) s tem v zvezi uporablja pojem horizonta: to so stvari, ki presegajo posameznika in so od njega neodvisne. Človek pa brez njih ne more živeti. Taki horizonti so človekova zgodovina, religija, narod itd. Odpoved takšnim horizontom vodi v odpoved netrivialni identiteti, brez katere pa ni mogoče pristno bivati. Ne moremo vedeti, kaj storiti, če ne vemo, del katere zgodbe smo, je znana misel A. MacIntyreja (MacIntyre, 2000). Identiteta kolektiva se oblikuje skozi zgodovino. Učenci se morajo zavedati, da pripadajo neki kulturi, kolektivu ali ustanovi neodvisno od naše volje. Domoljubje je zavest o tem pripadanju, zato je pomembno in potrebno, in sicer kot zavest o lastni identiteti in kot gojenje pozitivne samopodobe. Šola mora poskrbeti za zadovoljitev ene osnovnih naravnih človekovih potreb in to je ohranjanje kolektivnih identitet.

Sodobna demokracija potrebuje partiotizem, saj jo sicer lahko nevarno ogrozijo odtujitev, ki izvira iz občutka brezbržnosti in ravnodušnosti, ki se lahko pojavi pri neupoštevanih družbenih skupinah. Ker so se moderne demokratske države odpovedale tradicionalnim hierarhičnim modelom, je eden od njihovih stebrov mobilizacija državljanov, katere jedro so skupne identitete. Boj za moderno svetovljanstvo nikakor ne more potekati z uničujočim prizadevanjem, da bi se zavrlo vsako domoljubje oz. vsake domoljubne identitete. Otroci, ki v šoli in doma niso v zadostni meri podvrženi kulturno ukoreninjeni vzgoji in izobraževanju, pogosto težko doživljajo kakršnokoli privrženost – svetu, lastni domovini ali družini. Na ta način se lahko razvije malodušje, ko otroci menijo, da niso odgovorni do nikogar drugega razen do samega sebe. Takšni posamezniki

pa so slab temelj demokracije, za katero vemo, da zahteva kolikor toliko dejavne državljane. Človek brez domovine ni mogoč, tako kot ni mogoč brez družine. Posameznik je s svojo domovino določen, pa naj se tega zaveda ali ne. Oblikovanje kritičnega misleca je mogoče le s predhodno socializacijo. Eden od krogov našega življenja, v katerem poteka ta socializacija je tudi domovina. In da bi bila socializacija uspešna je potreben občutek pripadnosti tem krogom našega življenja. Kritičnega mišljenja o vrednostnih in zavestnih vprašanjih, ki je eden najpomembnejših ciljev poučevanja, tudi zgodovine, ni mogoče razvijati brez zavesti o tem, kdo smo. Konec koncev je oblikovanje kritičnega misleca tudi vrhovni smoter celotne sodobne edukacije, ki torej ni uresničljiv brez ustrezne domovinske edukacije. Tako se pojma Slovenija in Slovenci najpogosteje pojavljata v zgodovinskih učbenikih iz leta 1993 in 2005, najredkeje pa v učbenikih iz leta 1958 in 1983. Pojmi Jugoslavija, jugoslovanski narodi in Jugoslovani se najpogosteje pojavljajo v učbeniku iz leta 1952, najredkeje pa v učbenikih iz leta 1997 in 2005. Ta slika govori v prid vzgoje in izobraževanja, ki želi otrokom privzgojiti občutek domoljubja in jih s tem izobraziti v kritično razmišljujoče državljane sodobne demokratične Slovenije.

5. 3. Razmerje KRANJSKA : KOROŠKA : ŠTAJERSKA : PRIMORSKA Z GORIŠKO : PREKMURJE

Zanimalo me je tudi, v kakšnem odstotku so zgodovinske teme namenjene posameznim pokrajinam znotraj Slovenije. Za analizo sem se posluževala delitve na pokrajine: Kranjska, Koroška, Štajerska, Primorska z Goriško in Prekmurje. V učbeniku iz leta **1961** močno prevladuje zgodovina Kranjske s **5.7%**. To gre pripisati predvsem pogostemu omenjanju Ljubljane, torej Notranjske, ne pa v tolikšni meri Gorenjske in Dolenjske. Sledita ji Primorska z Goriško (**4.1 %**) in Koroška (**3.3 %**), predvsem zaradi vsebin, ki govorijo o bojih za slovensko Koroško in Primorsko v času okupacije. Prekmurje je prav tako omenjeno iz istega razloga, in sicer sta zgodovini te pokrajine namenjena **2.5 %** vsebine. Na zadnjem mestu je Štajerska z **1.6 %**. V učbeniku iz leta **1983** se prevlada zgodovine Kranjske še poveča, in sicer na **6.6 %**. Spet ji sledita Primorska z Goriško (**2.4 %**) in Koroška (**1.7 %**) ter Štajerska (**1.8 %**), katere prisotnost se poveča zaradi omembe Rudolfa Maistra in bojev za severno mejo. Le **0.2 %** vsebine sta namenjena Prekmurju. V učbeniku iz leta **1993**, torej dve leti po osamosvojitvi Slovenije, je zastopanost zgodovine Kranjske, Štajerske in Prekmurja zelo majhna, največji del vsebine je namenjen Koroški (**2.0 %**) in Primorski z Goriško (**1.6 %**). V učbeniku iz leta **2005** je v največji meri prisotna zgodovina Primorske z Goriško (**3.6 %**), sledijo ji zgodovina Koroške (**2.0 %**), Kranjske (**1.3 %**), Prekmurja (**0.5 %**) in Štajerske (**0.3 %**).

LETNIK 1961 – 61 strani (str. 113 - 174)

SVET	22 = 36,06%
DOMOVINA	31 = 50,08%
SLOVENIJA	6 = 9,84%
JUGOSLAVIJA	18 = 31,15%
KRANJSKA	3,5 = 5,74%
ŠTAJERSKA	1 = 1,64%
PRIMORSKA Z GORIŠKO	2,5 = 4,10%
KOROŠKA	2 = 3,28%
PREKMURJE	1,5 = 2,46%

Letnik 1983 – 136 strani (str. 7 - 143)

SVET	43 = 31,62%
DOMOVINA	82 = 60,29%
SLOVENIJA	34 = 25,00%
JUGOSLAVIJA	40 = 29,41%
KRANJSKA	9 = 6,62%
ŠTAJERSKA	2,5 = 1,84%
PRIMORSKA Z GORIŠKO	3,25 = 2,39%
KOROŠKA	2,33 = 1,71%
PREKMURJE	0,25 = 0,18%

Letnik 1993 – 245 strani (str.11 - 256)

SVET	132,5 = 54,08%
DOMOVINA	117,5 = 47,96%
SLOVENIJA	79,5 = 32,45%
JUGOSLAVIJA	40,25 = 16,43%
KRANJSKA	0 = 0,00%
ŠTAJERSKA	0,25 = 0,1%
PRIMORSKA Z GORIŠKO	4 = 1,63%
KOROŠKA	5 = 2,04%
PREKMURJE	0,5 = 0,2%

Letnik 2005 – 153 strani (str.17 - 170)

SVET	74 = 48, 37%
DOMOVINA	71 = 46, 41%
SLOVENIJA	57,75 = 37, 75%
JUGOSLAVIJA	12,75 = 8, 33%
KRANJSKA	2 = 1, 31%
ŠTAJERSKA	0,5 = 0, 33%
PRIMORSKA Z GORIŠKO	5,5 = 3, 6%
KOROŠKA	3 = 1, 96%
PREKMURJE	0,75 = 0, 49%

6. ZNAČILNOSTI ZGODOVINE V OBDOBJU 1945 – 1991 ter 1991 – 2005

6. 1. POJEM 'TITO' V UČBENIKIH ZGODOVINE

Tito (Josip Broz; 1892 – 1980), jugoslovanski politik hrvaškega rodu. Bil je predsednik vlade (1945 – 53) in predsednik republike (1953 – 80). V prvi svetovni vojni je služil v avstro-ogrski pehoti in bil v ujetništvu v Rusiji. Pobegnil je in se bojeval v ruski revoluciji. Po vrnitvi v Jugoslavijo je sodeloval v komunistični partiji in bil šest let zaprt. Po nemškem napadu na Jugoslavijo (1941) je organiziral partizansko gverilsko narodnoosvobodilno gibanje. Ob koncu vojne je postal voditelj novega federalističnega gibanja. Uprl se je Stalinu⁵, ko je ta poskušal prevzeti nadzor nad tistimi državami vzhodne Evrope, kjer so bili na oblasti komunisti. Zaradi tega je bila Jugoslavija izključena iz Kominforma in Tito je postal v času hladne vojne vodilni predstavnik gibanja neuvršenih. Odnosi s Sovjetsko zvezo so bili spet vzpostavljeni leta 1955, čeprav je Tito ohranil svojo neodvisnost in je preizkušal različne komunistične načine gospodarske organizacije, vključno z delavskim sodelovanjem pri upravljanju tovarn (t. i. samoupravljanje) (Blake 1993, 280).

6. 1. 1. 'Tito' kot pozitiven pomenski znak

V učbenikih iz leta **1952** in **1958** ter **1961** se pojem Tito pojavlja v približno enakem številu (leta 1952 **desetkrat**, leta 1958 in 1961 pa **šestnajstkrat**), zelo podobna pa je tudi kvalitativna komponenta. Pogosto ima pojem Tito nekakšen očetovski prizvok. In res se je Tita ves čas od njegovega vstopa v svet politike pa do njegove smrti leta 1980 držal sloves očeta naroda (Jugoslovana) in države (Jugoslavije). V trditvah začutimo tudi lik Tita kot liderja in velikega vodje, tj. komunistične partije in narodnoosvobodilne borbe ('KPJ s tovarišem **Titom** na čelu vodi narodnoosvobodilno borbo'), partizanske vojske ('**Tito** – komandant partizanske vojske'), »skupne dr-

⁵ Temeljne značilnosti Stalinovega prispevka Leninovi komunistični ideologiji in dogmi so: pospešena industrializacija in centralno načrtovanje, kolektivno kmetijstvo, oboroževanje, monolitna partija, ideološka vojna in kult osebnosti ter politični teror. Temeljne značilnosti sistema v Sloveniji po vojni pa vse do sestopa partije z oblasti leta 1990:

- brezobzirno ohranjanje oblasti z izločanjem vsakršne opozicije in nenehnim iskanjem notranjega sovražnika;
- nesorazmerno velika moč državnega varnostno-obveščevalnega aparata oz. tajne policije;
- nacionalizacija in državna ter kasneje družbena uprava gospodarstva, predvsem industrije in bančništva ter zatiranje privatnega sektorja, zlasti v trgovini in kmetijstvu;
- prevlada partijske hierarhije nad državnimi organi in javnimi ustanovami, pri čemer je bil partijski aparat ves čas pod nadzorom vodstva ter
- monolitna, enotna partija in kult osebnosti. (Vodušek Starič 2003, 25).

žave jugoslovanskih narodov« ('o tej naši skupni državi je dejal maršal **Tito**: "To je skupna hiša, ena celota, toda na znotraj naj vsak izmed bratov gospodari po svojem..."), oblasti ('novo vodstvo s tovarišem **Titom** na čelu'; 'enotna vlada s predsednikom **Titom** na čelu') itd. Ob njegovem imenu se pojavljajo »titule« kot npr. tovariš, komandant, maršal ('maršal **Tito** pripoveduje iz najtežjih dni (bitke na Neretvi – op. av.) takole...'), vrhovni komandant, vrhovni komandant maršal, predsednik...

Leta **1966** zasledimo ogromen porast omembe pojma Tito v zgodovinskem učbeniku, in sicer se pojavi kar **sto šestinosemdesekrat (186)**, kar je kljub približno trikratnemu povečanju števila strani, ogromna številka. Omemba pomenskega znaka Tito se namreč poveča kar za **dvanajstkrat**. Še vedno se poudarja vloga Tita kot zanesljivega, velikega vodje tako komunistične partije ('kljub vsemu (najhujšemu preganjanju v času Aleksandrove diktature – op. av.) pa je vpliv KPJ na široke ljudske plasti postopno naraščal, zlasti od takrat, ko je na čelo partije prišel Josip Broz **Tito**') kot tudi narodnoosvobodilnega boja, kjer je poudarjeno, da je bila »Titova« vojska edina prava vojska ('toda narodnoosvobodilno gibanje pod vodstvom KPJ se je vendarle vedno bolj krepilo in je narodnoosvobodilna vojska pod **Titovim** vodstvom bila edina sila, ki se je v Jugoslaviji borila proti okupatorju'). Proti koncu svoje vladavine je prikazan tudi kot tvorec sožitja med narodi in glasnik miru ('predsednik **Tito** je v ta namen obiskal mnogo držav, da bi se z njimi pogovoril o mirnem medsebojnem sodelovanju v vzajemno korist').

Pomenski znak Tito se v zgodovinskem učbeniku iz leta **1976** prav tako pojavi **sto šestinosemdesetkrat (186)**. Bistvenih sprememb pri uporabi pojma ni, ugotovimo pa lahko, da je uporaba pomenskega znaka Tito v učbenikih zgodovine v letih 1966 – 1976 dosegla svoj vrhunec. V kasnejših letnih se uporaba bistveno zmanjša in nato do leta 2005 (zanimivo) ostaja približno nespremenjena.

V učbeniku iz leta **1983** je pojem Tito omenjen **šestinštiridesetkrat (46)**, kar kaže na zmanjšanje uporabe tega pomenskega znaka. Vloga Tita kot velikega voditelja ('maršal **Tito** – edini poveljnik narodnoosvobodilnih sil v Jugoslaviji'), in še večjega državnika ('tovariš **Tito** pa je svoje sposobnosti velikega državnika usmeril...'; 'napori Jugoslavije in tovariša **Tita** so leta 1961 privedli do prve konference neuvrščenih držav v Beogradu'; 'pri teh odločitvah je najpomembnejšo vlogo odigral predsednik **TITO**, ki je kljub slabemu zdravstvenemu stanju odšel v Havano') se le še stopnjuje, besedilo vzbuja predstave o njegovi požrtvovalnosti in pogumu.

Pomenski znak Tito je v zgodovinskem učbeniku iz leta **1988** omenjen **petinpetdesetkrat (55)**. Učbenik je vsebinsko zelo podoben prejšnjemu, uporaba pomenskega znaka v nekaterih kontekstih ostaja enaka (glej analizo učbenika iz leta 1983) nekateri stavki pa so dodani. Gre za zveneče naslove nekaterih poglavij ('vloga Jugoslavije in **Tita** v gibanju nerazvitih in neuvrščenih'; 'Josip Broz **Tito** in njegova zgodovinska vloga'; '**Titova** prizadevanja za bratstvo in enotnost narodov in narodnosti Jugoslavije') ter njegovo ravnanje v zvezi s takrat bolj aktualno problematiko, kot je bila politična kriza in spori zaradi mednacionalnih odnosov in suverenosti republik ('z odločno akcijo predsednika **Tita** in CK ZKJ pa je bila premagana tudi ta politična kriza').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1990** je pomenski znak Tito je omenjen **šestinpetdesetkrat (56)**. Učbenik je vsebinsko zelo podoben prejšnjemu, spremenjen je le en stavek, ki s to spremembo izgubi svojo pozitivnost. Stavek '**Tito** pa je svoje sposobnosti velikega državnika usmeril...' je spremenjen v stavek, ki se glasi '**Tito** je svoje sposobnosti usmeril...'. Izpuščena je torej pomensko močna besedna zveza »veliki državnik«.

6. 1. 2. '**Tito**' kot izrazito pozitiven pomenski znak

V učbeniku iz leta **1952** avtor navaja sklepe I. zasedanja AVNOJ, med katerimi je tudi sklep o podelitvi naslova »maršal« Josipu Brozu-Titu ("slavnemu voditelju NOB **Titu** se priznajo njegove velike zasluge s tem, da se mu podeli naslov maršal Jugoslavije"). V učbenikih iz leta **1958** in **1961** pojma Tito, ki bi imel izrazito pozitiven pomen, nisem zasledila.

V učbeniku iz leta **1966** je takšnih trditev veliko. Na vlogo in pomen osebnosti kot je bil Tito kaže stavek, v katerem ga pisec postavlja ob bok republike, narodnoosvobodilnega boja in svetlejše prihodnosti države ('volivci so namreč sočasno glasovali za republiko, za **Tita**, za pridobitve NOB in za boljšo bodočnost svoje države'). Ob imenu Josipa Broza-Tita se podobno kot ob besedi domovina pogosto pojavlja svojilni zaimsek »naš« ('Josip Broz, naš **Tito**'). Poudarja se Titova moč in voditeljske sposobnosti ter njegove zasluge pri pripravi in usposabljanju na boj z okupatorjem ter na koncu tudi pri zmagi nad fašizmom ('**Tito** je komunistično partijo pripravil in usposobil za najtežje dni, ki so se bližali Jugoslaviji in jugoslovanskim narodom'; 'jugoslovanski narodi so ostali na strani **Tita** in vodstva, ki je pripeljalo NOB v boju proti fašizmu do zmage'). V zadnjem primeru avtor insinuira tudi na trdno povezanost med Titom in jugoslovanski narodi. Kot zanimivost naj navedem še citat, poln zvenceh besed, ki poveljujejo »Titove« partizane in

Titove zasluge za svobodo ("...edino partizani maršala **Tita** se sedaj stvarno bore proti Nemcem. V maršalu **Titu** so našli partizani izrednega voditelja, ki se je ovenčal s slavo v boju za svobodo."). V učbeniku iz leta **1976** ne zasledimo bistvenih sprememb.

V učbeniku iz leta **1983** pogosto zasledimo trditve, ki kažejo na to, da naj bi se Tito ves čas (ne le za časa vojne, temveč tudi v povojnem obdobju) kot voditelj partizanske vojske in kasneje kot državnik, zelo trudil za mir ('vrhovni komandant partizanskih odredov Jugoslavije tovariš **Tito** se je zelo trudil, da do teh spopadov ne bi prišlo...'; 'Tito poslanec miru'; '**Tito** je bil glasnik miru, enakopravnosti in sožitja med narodi'). Še vedno se močno poudarja tesna povezanost med ljudstvom (beseda, ki je označevala partiji naklonjene, pripadne ljudi in skupine) na eni strani in Titom ter partijo na drugi strani. »Ljudstvo« tako brani Tita, partijo in njune pridobitve ('ljudstvo je v teh težkih dneh enodušno podprlo **Tita** in partijo in ni dovolilo, da bi kdorkoli blatil njegovo herojsko borbo proti fašizmu'). Pojem »ljudstvo« ima v učbenikih zgodovine posebno mesto. Seveda ga vedno najdemo med t.i. pozitivnimi silami in sovražniki komunističnega sistema so vedno hkrati tudi sovražniki ljudstva. Tako torej ljudje, ki so bili kapitalisti ali pa verni, niso pripadali pojmu ljudstvo. To lahko pojasnimo s pomočjo teze sociologa Josipa Županova, da je bila osnova jugoslovanskega sistema pakt med vladajočo politkracijo in nižjim delavskim razredom. Ta sloj delavskega razreda je bil dejanska opora oblasti, v zameno pa je dobil eksistenčni minimum s socialno varnostjo.

Učbenika iz leta **1988** in **1990** sta kot že rečeno vsebinsko zelo podobna učbeniku iz leta 1983, uporaba pomenskega znaka Tito v nekaterih kontekstih ostaja enaka (glej analizo učbenika iz leta 1983), del besedila, ki govori o zadnjih dnevih Josipa Broza-Tita pa je dodan. Gre za hvalospev velikemu državniku in človeku ('zadnje potovanje predsednika **Tita** je bilo septembra 1979 v Havano na Kubi. Njegova smrt 4. maja 1980 je boleče odjeknila širom po Jugoslaviji in odmevala po vsem svetu. Z njim so jugoslovanski narodi izgubili svojega največjega moža, svet pa neomajnega borca za mir, ki edini lahko reši človeštvo pred popolnim uničenjem'). Z besednimi zvezami kot »boleče odjeknila«, »največjega moža«, »neomajnega borca«, se skuša v bralcu oz. učencu ustvariti slika Tita kot neprecenljive in značajsko bleščeče osebnosti.

6. 1. 3. Pojem 'Tito' v novejšem obdobju

Pomenski znak Tito je v zgodovinskem učbeniku iz leta **1991** omenjen **šestinširidesetkrat (46)**. Najpogosteje gre za odstranitev nekaterih pozitivnih trditev kot npr. '**Titova** prizadevanja za bratstvo in enotnost narodov in narodnosti Jugoslavije' in 'z odločno akcijo predsednika **Tita** in CK ZKJ pa je bila premagana tudi ta politična kriza', sicer pa je učbenik vsebinsko zelo podoben prejšnjemu. S tem postaja imidž Tita kot »neumornega borca za vse dobro« nekoliko šibkejši.

Pomenski znak Tito je v zgodovinskem učbeniku iz leta **1993** omenjen **triinšestdesetkrat (63)**. Čeprav je v času med izdajo prejšnjega učbenika (1991) in izdajo učbenika iz leta 1993 prišlo do korenitih političnih sprememb v Sloveniji (odcepitev od Jugoslavije in pridobitev suverenosti ter uvedba demokratičnega družbenega sistema), se obravnava pomenskega znaka Tito ni bistveno spremenila. Največ je še vedno **pozitivnih** vrednostnih sodb, prav tako še vedno najdemo oznake z **izrazito pozitivnimi** vrednostnimi sodbami. Res pa je, da se prvič pojavi uporaba pomenskega znaka z rahlo **negativnim** prizvokom. Titu se še vedno pripisujejo in priznavajo zasluge velikega vodje, ki je jugoslovanske narode popeljal v svobodo ('veliki trije so se sporazumeli, da bodo odtlej podpirali **Titove** partizane v Jugoslaviji...'; 'vojni komite na čelu z Josipom Brozom-**Titom**'; '...Glavni štab narodnoosvobodilnih partizanskih odredov, prav tako s **Titom** na čelu'; 'priznana je bila NOV Jugoslavije kot edina zavezniška vojaška sila jugoslovanskih narodov, kot njen vrhovni komandant pa maršal Josip Broz-**Tito**'; 'v ozračju mitingov in sestankov v podporo **Titu** in KPJ se je poleti 1948 v Beogradu začel V. kongres KPJ'). Zopet je dodano podobno besedilo, ki je bilo v učbeniku iz leta 1991 odstranjeno ('v ljubljanskem KC je 4. maja 1980 umrl Josip Broz **Tito**. Več kot štiri desetletje je bil partijski, tri desetletja in pol pa državni poglavar Jugoslavije. Vtisnil ji je pečat bolj demokratične socialistične in k nerazvitemu svetu obrnjene države.'). V slednjem besedilu morda nekoliko zmoti izraz »poglavar«, ki pomensko nekako ne ustreza poimenovanju predsednika države. V zadnjem stavku pisec posredno pripisuje Titu demokratične metode vladanja, kar ga zopet postavlja na prestol pravičnega. V učbeniku iz leta 1993 se pomenski znak Tito prvič pojavi kot rahlo **negativna** vrednostna sodba, ki pa se nanaša zgolj na njegovo luksuzno življenje. Da bi omilil kritiko, avtor pred tem še poudari, v kako velikem številu so se delegacije iz različnih držav udeležile Titovega pogreba ('**Titovega** pogreba se je ob množici Beograjčanov in delegacij iz vse Jugoslavije udeležilo še 208 delegacij iz 126 držav. Tudi to je bil odraz **Titovega** državniškega ugleda, vendar se je blišč na pogrebu ujemal z bliščem, ki je **Tita** obdajal vse življenje, zlasti v zadnjih letih').

V učbeniku iz leta **1997** je pojem Tito omenjen **oseminštiridesetkrat (48)**. Večinoma gre še vedno za pozitivne vrednostne sodbe. Pojem »Tito« se uporablja kot svojilni pridevnik ob pojmu »partizani« ('dogovorili so se (Veliki trije v Teheranu – op. av.), da bodo zavezniki v Jugoslaviji podpirali le **Titove** partizane'). Tako kot se je ustvarjal lik Tita kot očeta naroda, se na ta način ustvarja tudi lik Tita kot očeta partizanstva. Zanimiv je tudi prevod naslova članka o Titu, objavljenega v londonskem Daily Expressu decembra 1943. Besedna zveza »astonishing story« je prevedena kot »čudovita zgodba« (prevod: '»Čudovita zgodba o **Josipu Brozu**«!'; originalni naslov: '»The astonishing story of **Josip Broz** – from farmer's boy to Field Marshal«'). Ustreznejši bi bil prevod »osupljiva zgodba«, kar bi postavilo naslov članka v povsem drugačno, manj bleščečo luč. V učbeniku zasledimo tudi fotografijo Tita skupaj s slovenskimi kulturniki maja 1945 v Ljubljani. Takrat je **Tito** ljudem govoril z balkona ljubljanske Univerze. Povzetek govora je objavljen v učbeniku poleg njegove fotografije ('Zatr dil je, da Jugoslavija ne bo samo drobiž v kupčevanju med velikimi silami, da »se bo enakopravni slovenski narod v svobodni demokratični Jugoslaviji močno razvil«, da sta Istra in Slovensko primorje sestavni del Jugoslavije, »da naši bratje na Koroškem še niso osvobojeni« in da bo Jugoslavija branila težko priborjeno ozemlje, če bo to potrebno.') Floskula o enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije se je razkrila v času vojne za Slovenijo in balkanskih vojn na sploh. Prav tako se ni uresničila napoved o vztrajanju pri ozemeljskih zahtevah kar zadeva Koroško. Avtor je zapisal zgolj pozitivne vizije prihodnosti, pogrešamo pa besede, ki jih je Tito izrekel o usodi slovenskih domobrancev. Tako bi na njegovo osebnost lahko pogledali še z druge, manj prijetne plati. Tito se pogosto omenja tudi v besedilu o Pionirski organizaciji ob fotografiji z Zborovanja pionirjev pred ljubljansko Univerzo maja 1945 ('Socialistična vzgoja in izobraževanje sta prinesla tudi posebno organizacijo – Pionirsko organizacijo. Slovesen sprejem prvošolčkov se je ohranil do 80. let in je bil poseben dogodek. Otroci so se tedaj zaobljubili, da bodo dobri **Titovi** pionirji in da se bodo pridno učili. Pripadnost **Titu** so učenci dokazovali s pozdravom: »Za domovino – s **Titom** naprej!«). Besedilo bi lahko bilo dobrodošla popestritev učbenika, vendar na žalost ne vsebuje komentarja, kar bi bilo nujno potrebno. Tako spet izzveni le kot čaščenje Tita kot kulta osebnosti. Tito je predstavljen v vlogi pravičnega posredovalca med jugoslovanskimi narodi ('**Tito** si je prizadeval, da bi bile vse republike razvoju čim bolj izenačene'). Zanimivo branje je tudi besedilo, ki opisuje dogajanje ob Titovi smrti ('Maja 1980 je v ljubljanskem Kliničnem centru umrl **Josip Broz – Tito**. Njegovo smrt so potihem že dolgo pričakovali. Čeprav je bila njegova politična avtoriteta na začetku 70. let z vzponom liberalizma in zakulisnimi boji za oblast močno omajana, je bilo očitno, da bo ostal vladar do konca'). Celó ob njegovem koncu se skuša ohraniti kult velikega vladar-

ja. Pod fotografijo s Titovega pogreba v Beogradu je dodano besedilo: 'Velika večina ljudi je za **Titom** iskreno žalovala. Na veličastnem pogrebu se je zbralo veliko državnikov z vsega sveta.' Zasedimo pa tudi trditve, čeprav redke, v katerih se pojavlja pojem Tito kot negativna vrednostna sodba. Te trditve prikazujejo Tita kot samovoljnega oblastnika ('politične odločitve je sprejemal ozek krog najvišjih funkcionarjev s **Titom** na čelu, skupščina in drugi organi oblasti pa so sprejete odločitve zgolj izvajali') in avtoritarnega vladarja ('**Tito** je ostal največja politična avtoriteta, nihče mu ni smel ugovarjati').

V učbeniku iz leta **2005** je pojem Tito omenjen **enaintridesetkrat (31)**. V največji meri gre za omembe iz obdobja po drugi svetovni vojni. Še vedno prevladujejo **pozitivne** vrednostne sodbe. Podobno kot pri Rudolfu Maistru v učbeniku iz leta 2005 zasledimo Titov življenjepis:

JOSIP BROZ – TITO (1892 – 1980)

- rojen v vasi Kumrovec ob Sotli,
- v medvojnem obdobju je postal voditelj komunistov,
- med vojno je vodil jugoslovansko odporiško gibanje in postal narodni junak,
- ob koncu vojne je s somišljeniki izvedel komunistično revolucijo in prevzel oblast v Jugoslaviji,
- bil je dosmrtni predsednik države, ki je uvedla svojo različico komunizma,
- s propagando je bil zgrajen njegov kult očeta Jugoslovanov,
- po sporu s SZ je postal voditelj neuvrščenih držav, ki so zavračale blokovsko delitev sveta.

V tretji alineji bi bilo nujno potrebno dodati, kako je prišlo do oblikovanja imidža Tita kot narodnega junaka oz. bi se bilo potrebno izraziti bolj precizno in sicer, da se je skozi čas s pomočjo medijske propagande in državnih oblasti o njem ustvaril kult narodnega junaka. V življenjepisju je navrženih tudi cel kup podatkov, ki pa bi ob sebi zahtevali dodatno obrazložitev. V zvezi s komunistično revolucijo bi bilo potrebno zapisati, kakšni so bili vzroki zanjo in kakšne posledice je ob njenem izvajanju občutil »mali« človek.

Tito je predstavljen tudi na sliki, ob kateri zasledimo naslednje besedilo, ki še dodatno krepi njegov kult vladarja: '**Josip Broz – Tito** (na sliki) je bil voditelj jugoslovanskega odporiškega gibanja in narodni junak. O njem so prepevali pesmi in razširjali junaške zgodbe. Jugoslovanske partizane je leta 1943 vodil tudi v dveh največjih bitkah, na Neretvi in na Sutjeski.' Titu se tako kot v učbeniku iz leta 1997 pripisuje povezovalno vlogo med narodi ('leta 1980 je umrl Tito, priljubljeni državni voditelj, ki je dejansko povezoval državo'). Hkrati se poudarja njegova priljubljenost. V rubriki ALI VEŠ? lahko učenci preberejo podrobnosti s Titovega pogreba, od tega,

ob kateri uri je umrl do tega, koliko in kateri (veliki) državniki so se udeležili njegovega pogreba ter koliko milijonov ljudi je obiskalo njegov grob:

ALI VEŠ?

- da je **Tit** umrl 4. maja 1980 ob 15.05 v Ljubljani,
- da so ljudje množično pozdravljali njegovo krsto na vsej poti iz Ljubljane v Beograd,
- da se je **Titovega** pogreba udeležilo 209 delegacij iz 127 držav, v katerih so bili državni poglavarji, predsedniki vlad in osebnosti iz političnega in javnega življenja iz štirih celin,
- da leži njegovo truplo v Hiši cvetja na Dedinjah (v Beogradu),
- da je do danes Hišo cvetja obiskalo 11 milijonov ljudi.

Sentimentalno je opisano tudi dogajanje ob njegovi smrti ('Ob **Titovi** smrti so jokali narodi v vsej Jugoslaviji, tudi Slovenci. Povsod so bili prepričani, da bo Jugoslavija živela dalje in da bodo njeni državljani nadaljevali **Titovo** pot.') Titovi smrti se pripisuje tudi odločilni pomen za razpad Jugoslavije. Ustvarja se kult očeta naroda, ki je združeval jugoslovanske narode, življenje za časa njegovega vladanja naj bi bilo idilično in brez težav. Te naj bi se začele šele po njegovi smrti ('Še tako vztrajni poskusi, da se nadaljuje **Titova** pot (še vedno je denimo potekala prireditve na dan mladosti, ki je bil praznovanje **Titovega** rojstnega dneva), niso mogli prikriti resnice. Očitno je bilo, da je **Titova** smrt vodila v konec Jugoslavije, kakršno je ustvaril njegov režim.') Zelo čustven je tudi odlomek iz spisa nekega ljubljanskega pionirja ob Titovi smrti: »MI SMO **TITTOVI**, **TITO** JE NAŠ. Ne **Tit** ni umrl. Živi in živel bo med nami, nas učil, vzgajal in vodil varno našo ladjo med razburkanimi valovi. Nihče ne more uničiti tega, kar je ustvaril, nihče tega ne more pozabiti. Lahko pa verjamemo v prihodnost/.../in nadaljujemo njegovo delo – to, kar si je **Tit** vedno želel.« Priznati moramo, da gre za zanimivo branje, ki pa bi ob sebi nujno potrebovalo kritični komentar pisca učbenika. Edina negativna vrednostna sodba, ki pa jo lahko le slutimo, se pojavlja v zvezi s Titovim govorom z balkona ljubljanske Univerze maja 1945. Takrat naj bi izrekel preroške besede v zvezi z usodo slovenskih domobrancev. Spremno besedilo k odlomku njegovega govora želi v bralcu vzbuditi vtis, da Tito za to, kaj se bo zgodilo z njimi po vrnitvi v Jugoslavijo, ni vedel, je le slutil (»Ta manjšina ne bo nikdar več gledala naših cvetočih polj. Če bi se to vendarle zgodilo, bo to trajalo zelo kratek čas.« – po mnenju zgodovinarjev so te **Titove** besede napovedale usodo vrnjenih domobrancev).

Skupaj z mitom o Titu se je ustvarjal tudi mit o močnem ljudskofrontnem gibanju, ki je z njim tesno povezan. Močno ljudskofrontno gibanje predpostavlja močno partijo, s širokim vplivom med prebivalstvom, kot so to trdili komunisti, kar pa – kot vemo – že nekaj časa ni točno. Ljud-

skofrontno gibanje je bilo bistveno šibkejše, kot so trdili komunistični apologeti, šibkejša pa je bila tudi komunistična partija, zaradi česar je treba tudi za nagel razmah odporniške ideje in odporniškega gibanja leta 1941 poiskati drugo razlago. V bistvu majhen problem, ki pa kaže na veliko težavo in potrebo po temeljiti reviziji novejših slovenske politične zgodovine.

Na koncu lahko ugotovimo, da v vseh teh letih, ki so minila od slovenske osamosvojitve in v vseh učbenikih, ki so bili od takrat izdani, niti v enem Josip Broz Tito ni omenjen kot diktator, niti enkrat niso omenjene njegove žrtve in njegove odločitve, ki so bile za marsikaterega posameznika, pa naj gre za »navadnega« človeka ali njegovega političnega »sopotnika« tako ali drugače usodne. Njegovo delo in življenje je nedvomno pustilo velik pečat v življenju prebivalcev tedanje Jugoslavije in je pisalo pomemben del zgodovine. Nedvomno mu lahko pripišemo tudi veliko zaslug za osvoboditev izpod okupatorja, a hkrati se moramo zavedati, da obstajajo tudi temne plati njegovega vodenja in osebnosti, da je kot človek delal tudi napake, da so bili v njegovem življenju tudi neuspehi in padci. In vse to bi morali v zgodovinskih učbenikih, v katerih s pomočjo preteklosti vzgajamo in izobražujemo mlado generacijo za prihodnost, postaviti ob bok vsem hvalospevom o Josipu Brozu-Titu.

6. 2. POJEM 'RUDOLF MAISTER' V UČBENIKIH ZGODOVINE

Pojem Rudolf Maister zgodovinskem učbeniku iz leta **1952** ni **nikoli** omenjen. Prav tako ga eksplicitno ne zasledimo v učbeniku iz leta **1958** in **1961**, lahko pa ga razberemo iz naslednjega konteksta, ki ima rahlo **negativen** prizvok: '...ko je bila usoda Slovenske Koroške že zapečatenata, je hitela (slovenska buržoazija – op. av.) na Koroško z jugoslovansko vojsko, ki je zasedla Celovec, a se je morala prav kmalu umakniti.'

V letih **1966** in **1976** spet nazadujemo, saj pomenski znak Rudolf Maister ni **nikoli** omenjen. Prav tako ga ne moremo razbrati iz nobenega konteksta.

6. 2. 1. 'Rudolf Maister' kot nevtralen pomenski znak

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1983** se prvič eksplicitno pojavi ime Rudolfa Maistra, in sicer je pomenski znak omenjen **enkrat (1)**. Vrednotenje je **nevtravno**, informacija pa skopa ('Na Štajerskem je prevzel ob koncu vojne vojaško oblast general **Rudolf Maister**').

6. 2. 2. 'Rudolf Maister' kot pozitiven pomenski znak

V zgodovinskih učbenikih iz let **1988**, **1990** in **1991** je ime Rudolfa Maistra omenjeno **dvakrat (2)**. Informacija ostaja skopa ('general in slovenski pesnik, ki je s svojim pogumnim in odločnim nastopom prehitel mariborske Nemce in nemčurje'), avtor pa Maistru prizna zasluge za ohranitev slovenskega Maribora in ozemlja severno od njega ('s svojim pogumnim in odločnim nastopom je rešil mesto in ozemlje severno od Maribora').

6. 2. 3. Pojem 'Rudolf Maister' v novejšem obdobju

Podobno kot v učbeniku iz leta 1991, v učbeniku iz leta **1993** o Rudolfu Maistru piše tudi Prunk ('**Rudolf Maister** je s tem zagotovil na Štajerskem slovensko mejo, ki se je ujemala z etnično črto'), omemba pojma se poveča, in sicer se pojavi **petkrat (5)**. V nadaljevanju avtor učbenika nekoliko podrobneje opiše dogajanja v zvezi z boji za severno mejo ('kar (osvojitve Maribora in njegove okolice do Šentilja in Radgone – op. av.) je s svojim pogumnim dejanjem v začetku novembra izpeljal slovenski oficir in pesnik **Rudolf Maister**. Z odločnim nastopom slovenskih vo-

jakov je razorožil nemško vojsko v Mariboru. Za to dejanje ga je Narodni svet za Štajersko imenoval za generala').

V učbeniku iz leta **1997** je pojem Rudolf Maister omenjen **trikrat (3)**. Predstavljeno je tudi ozadje bojev za severno mejo, Maistru pa so priznane zasluge za ohranitev slovenskega ozemlja ('Na slovenskem Štajerskem je bil v začetku novembra 1918 za poveljnika imenovan general **Rudolf Maister**. S svojo vojsko je zasedel Maribor, ki ga je medtem nemški občinski svet že razglasil za del avstrijskega ozemlja, in Radgono. Odločna dejanja **generala Maistra** in njegovih prostovoljcev so obrodila uspeh na pariški mirovni konferenci, ki je za mejo določila reko Muro. Maribor z okolico je bil s tem priznan kot del slovenskega ozemlja in na štajerskem območju je bila uveljavljena etnična meja').

V učbeniku iz leta **2005** je pojem Rudolf Maister omenjen **petkrat (5)**. Prvič je predstavljen kratak Maistrov življenjepis:

RUDOLF MAISTER (1874 – 1934)

- rodil se je v Kamniku,
- pridobil je vojaško izobrazbo,
- ob začetku prve svetovne vojne je v avstro-ogrski vojski dobil čin majorja,
- Narodni svet za Štajersko ga je leta 1918 povišal v generala,
- v bojih za severno mejo je organiziral slovensko prostovoljno vojsko s 400 vojaki in 200 častniki,
- ustanovil je prvo slovensko vojaško realko,
- odlikovan je bil z redom belega orla z meči,
- poleg spominov je pisal tudi pesmi.

Opis ozadja bojev za severno mejo je podoben tistemu v učbeniku iz leta 1997 ('ko je vojaško poveljstvo na začetku novembra 1918 prešlo v roke Rudolfa Maistra, je temu z odločno vojaško akcijo uspelo zasesti Maribor in Radgono. Ti dve mesti so že prej za del svojega ozemlja razglašali Avstrijci. Maistrov uspeh je bil opažen in odmeven tudi na pariški mirovni konferenci. Tu so za mejo med Republiko Avstrijo in Kraljevino SHS določili reko Muro. Maribor je s tem dejanjem dokončno postal del slovenskega ozemlja in na Štajerskem sta se državna in narodnostna meja dobro uskladili.'). Avtorica izpostavi tudi mednarodni vidik Maistrovega dejanja in poudari njegov pomen za ohranitev slovenskega ozemlja.

Pogosto v učbenikih zgodovine prebiramo slavospeve o dosežkih nekaterih tradicionalnih junakov predvsem nacionalne zgodovine. Seveda je že sam izbor osebnosti, ki se bodo pojavile v učbeniku plod ideološke selekcije, hkrati pa se pri izbranih osebnostih pogosto navaja le pozitivne plati dela in življenja, pri tem pa se pozablja, da so stvari le redkokdaj črno-bele. Tako novi trendi poučevanja zgodovine vodijo k podrobnejšim raziskavam tega junaškega slovesa pomembnih zgodovinskih osebnosti in k identificiranju 'novih' junakov zgodovine. Hkrati pa ne smemo pozabiti, da je potrebno ovrednotiti tako dosežke kot tudi spodrseljaje teh osebnosti. Vsaka generacija na novo definira preteklost, ali z drugimi besedami: z zgodovino vsakokratna civilizacija utemeljuje svojo lastno preteklost. V nemškem zgodovinopisju se uporablja izraz "Vergangenheitsbewältigung", ki bi ga lahko najbolje prevedli kot "pogoditi se s preteklostjo". Ta se zrcali v različnih reakcijah, ki razodevajo, kako se ljudje še vedno poskušajo pogoditi s preteklostjo: bodisi z zamolčanjem ali pa z demonizacijo. Tako lahko situacijo v številnih (v preteklosti) ideološko razdeljenih družbah (npr. nemški ali slovenski) opišemo le kot paradoks: čeprav nimamo izbire, da bi zanikali spomine, jih moramo svobodno sprejeti. Zato moramo kritično analizirati mite, na katerih so bile te družbe osnovane.

6. 3. POJEM 'LJUDSTVO' V UČBENIKIH ZGODOVINE

6. 3. 1. 'Ljudstvo' kot pozitiven pomenski znak

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1952** se pomenski znak ljudstvo / ljudski / ljudske množice / delovni ljudje / delovno ljudstvo pojavi **devetdesetkrat (90)**. Večinoma gre za **pozitivne oz. izrazito pozitivne** vrednostne sodbe. Pogosto lahko beremo o t.i. ljudski volji oz. volji ljudstva, ki jo je potrebno spoštovati ('**ljudska** volja je zmagala'; 'volja **delovnih ljudi**'). Beseda ljudstvo je pogosto uporabljena skupaj s pridevnikom delovno, kar kaže na to, da je izraz ljudstvo zajemal zgolj sloj delavcev ('kapitalisti so sklenili uničiti Partijo, da ostane **delovno ljudstvo** brez vodstva'). Pogosto je poudarjena tudi povezava med ljudstvom in komunistično partijo kot nekakšno sožitje, sodelovanje med njima ('KPJ se je (v stari Jugoslaviji – op. av.) borila proti izkoriščevalcem in zatiralcem, za svobodo in boljše življenje **delovnega ljudstva**, za bratstvo in enotnost naših narodov in proti fašizmu. Zato je **ljudstvo** zaupalo Partiji in sledilo njenim pozivom v borbo proti okupatorju'; 'KPJ je hotela, da **ljudstvo** trajno obdrži oblast, ki si jo je priborilo med NOB'). Skovanka, ki je bila proizvod obdobja med 2. svetovno vojno in po njej, je tudi izraz »ljudska oblast«, ki ga pogosto krasi še svojilni zaimsek »naša«. Na ta način se skuša ljudem čim bolj približati oblast in doseči, da bi se ljudje z njo čim bolj poistovetili in ji zaupali ('v teku NOB si je **ljudstvo** priborilo oblast'; 'že kmalu po osvoboditvi je naša **ljudska** oblast vzela zemljo tistim, ki je niso sami obdelovali in ki so jo imeli preveč'). Podobno pomeni tudi skovanka »ljudska država«, pod krinko katere se dejansko skriva totalitarna oblast ('prevzela jih je (rudnike, tovarne – op. av.) **ljudska** država, da bodo odslej služili samo še našemu **ljudstvu**'). Vseskozi se poudarja, kako socialistična država želi zadovoljiti potrebe navadnih ljudi, ki so njena glavna in primarna skrb ('socialistična država sama usmerja svoje gospodarstvo, da more to pravilno služiti **ljudskim** potrebam').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1958** se pojav pomenskega znaka ljudstvo / ljudski / ljudske množice / delovni ljudje / delovno ljudstvo še poveča, in sicer se pojavi **sto osemindvajsetkrat (128)**. Še vedno prevladujejo **pozitivne oz. izrazito pozitivne** vrednostne sodbe. Zopet se poudarja »ljudskost«
oblasti in borba ljudstva proti buržoaziji ('ker so se **ljudske** množice borile tudi z izdajalsko buržoazijo in vedno bolj uveljavljale svojo, **ljudsko** oblast, ob osvoboditvi dežela ni bila osvobojena samo okupatorjev, temveč tudi izdajalske buržoazije in njene oblasti'). Buržoazija oz. meščanstvo potemtako ne sodi v okvir ljudstva. Na papirju je tako oblast vedno pripadala

delovnim ljudem, kar se je še posebej pogosto poudarjalo ('po ustavi izvira v FLRJ vsa oblast iz **ljudstva** in pripada **ljudstvu**'). Z besedo ljudski, ljudstvo se pogosto povezuje tudi beseda revolucionarno oz. revolucija ('revolucionarno gibanje **ljudskih** množic'; 'najbolj revolucionarne **ljudske** plasti'; 'revolucionarno razpoloženje **ljudskih** množic'). Skovanka, ki zasluži posebno pozornost je »ljudska revolucija«. Gre za revolucijo, ki jo je izvedla komunistična partija preko osvobodilne fronte v času 2. svetovne vojne in po njej. V povezavi z izrazom »ljudska« želi vzbuditi občutek oz. privzgojiti mišljenje, da je šlo za obširno revolucijo, ki je zajela vse sloje prebivalstva in ki je potekala od spodaj navzgor ter v kateri so sodelovale najširše ljudske množice ('osvobodilni boj in **ljudska** revolucija'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1961** pojav pomenskega znaka ljudstvo / ljudski / ljudske množice / delovni ljudje / delovno ljudstvo nekoliko upade, in sicer se pojavi **sto osemnajstkrat (118)**. Vsebinsko ostajajo vrednostne sodbe nespremenjene.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1966** pojav pomenskega znaka ljudstvo / ljudski / ljudske množice / delovni ljudje / delovno ljudstvo spet poraste, in sicer se pojavi **sto enaintridesetkrat (131)**. Podobno kot v učbeniku iz leta 1958 lahko beremo o »ljudski oblasti« ('v revoluciji 1917. leta so delavci izoblikovali revolucionarno **ljudsko** oblast'), ki naj bi jo na Slovenskem vzpostavila osvobodilna fronta ('na osvobojenem ozemlju je Osvobodilna fronta vzpostavila **ljudsko** oblast'). Tudi v pomembnem dokumentu kot je ustava, je bilo zapisano, da oblast pripada ljudstvu ('ustava je potrdila, da vsa oblast izhaja iz **ljudstva** in pripada **ljudstvu**'). Povsem neposredno je zapisano, da je bil narodnoosvobodilni boj ljudska revolucija ('narodnoosvobodilni boj je bil **ljudska** revolucija'). Zopet zasledimo povezavo med ljudstvom in komunistično partijo ('**delovni ljudje**, ki jih je vodila Komunistična partija Jugoslavije'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1976** se pomenski znak ljudstvo / ljudski / množice / delovni ljudje pojavi **sto devetindvajsetkrat (129)**. Vsebinsko se vrednostne sodbe ne razlikujejo od tistih v učbeniku iz leta 1966.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1983** se pomenski znak ljudstvo / ljudski / ljudske množice / delovni ljudje / delovno ljudstvo pojavi **sto šestindvajsetkrat (126)**. Prevladujejo **pozitivne** in **izrazito pozitivne** vrednostne sodbe. Spet se srečamo z navezo med ljudstvom in komunistično partijo, ko partija vodi ljudstvo ('skupaj s KPJ so šle (**ljudske množice** – op. av.) širom po Jugoslaviji na ulice'). Ljudska oblast je prikazana kot antipod kapitalizmu ('namesto starih organov oblasti so nastajali novi, ki jih je postavilo in **izvolilo ljudstvo**'; 'z **ljudsko oblastjo** se **delovni ljudje** naše dežele borijo proti ostankom kapitalizma in za izgradnjo socialistične družbe'). Ljud-

ska oblast je prikazana kot nekaj trdnega in svežega, dobrodošlega ('utrjevanje **novе ljudske oblasti**'); pogosto se jo uporablja kot izraz za določeno formacijo, ki ne želi ali ne sme biti imenovana in zato nastopa pod krinko izraza »ljudska oblast« (t.i. patriotična zaplemba je ustvarila novo, **ljudsko premoženje**; z njim je nova **ljudska oblast** zavarovala pridobitve NOB'). Izraz »ljudstvo« vedno zajema samo določen del naroda, saj se kot njegovi sovražniki, nasprotniki navajajo vsi, ki so jih takrat označevali za domače izdajalce ('vohuni, izdajalci, saboterji, vojni dobičkarji in drugi **sovražniki ljudstva**'; '**ljudstvo** se ni borilo le proti okupatorjem, ampak tudi proti domačim izdajalcem'; 'njihova (NOO – op. av.) prva in poglobitna naloga je bila združiti vse **ljudske moči** v boju proti okupatorjem in njihovim domačim hlapcem'). Vsako dejanje, ki je bilo po mnenju komunistov usmerjeno proti njim, je bilo predstavljeno kot dejanje proti ljudstvu; za izrazom »ljudstvo« se je tako pogosto skrivala komunistična oblast ('tedaj (po osvoboditvi – op. av.) so zaplenili premoženje okupatorja in vseh, ki so zagrešili **kazniva dejanja zoper ljudstvo**'). Dogodek v Dražgošah je prikazan kot »vseljudska vstaja« ('**vseljudska vstaja** na Gorenjskem'). Tu je pojem ljudsko, ki želi vzbuditi občutek kar največje širine dogodka, še nadgrajen s pripono vse-. Izraz »ljudsko« je pogosto uporabljen tudi v sklopu poimenovanja republike Jugoslavije (Jugoslavija – FLR (federativna **ljudska republika** – op. av.). Pogosto uporabljena skovanka je tudi »volja ljudstva« oz. »ljudska volja« ('v delu NOO se je izražala **volja ljudstva...**'), ki je bila dejansko volja komunistične partije.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1988** pojav pomenskega znaka ljudstvo / ljudski / ljudske množice / delovni ljudje / delovno ljudstvo nekoliko upade, in sicer se pojavi **sto enajstkrat (111)**. Večina kontekstov je ohranjenih (glej učbenik letnik 1983), nekaj jih je le spremenjenih, nekaj na novo dodanih in nekaj malega odstranjenih. Spremenjena je trditev, ki govori o nalogah NOO in pri tem omenja združitve vseh »ljudskih moči«. Nova trditev namesto izraza »ljudske moči« uporabi le izraz »ljudje« ('njihova (NOO – op. av.) prva in poglobitna naloga je bila združiti vse ljudi v boju proti okupatorjem in njihovim domačim hlapcem'). Pri na novo uporabljenih trditvah gre ponovno za prikaz povezave med komunisti in ljudstvom ('komunisti morajo organizirati boj **ljudskih množic** za demokratične svoboščine'; 'pregled partijskih in **ljudskih sil**'). Pojavi se nova skovanka »ljudska obramba«, ki pa je že v naslednjem učbeniku iz leta 1990 odstranjena iz besedila ('splošna **ljudska obramba** v miru'). Odstranjeni sta dve trditvi, prva govori o vstaji na Gorenjskem ('**vseljudska vstaja** na Gorenjskem'), druga pa o zavarovanju pridobitev narodnoosvobodilnega boja s splošnim ljudskim premoženjem ('z njim (splošnim ljudskim premoženjem – op. av.) je **nova ljudska oblast** zavarovala pridobitve NOB').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1990** se pojav pomenskega znaka ljudstvo / ljudski / ljudske množice / delovni ljudje / delovno ljudstvo zopet poveča, in sicer se pojavi **sto sedemindvajsetkrat (127)**. Kar zadeva pozitivne vrednostne sodbe je večina kontekstov ohranjenih, nekaj jih je le delno spremenjenih. Odstranjene so tiste trditve, ki so bile v učbeniku iz leta 1988 na novo dodane. Trditev, ki je govori o »revolucionarni ljudski oblasti« in »ljudski revoluciji«, je v učbeniku iz leta 1988 izrazito pozitivna, kar avtor doseže z uporabo besedne zveze »neizbrisljiv pečat« ('nastajala in razvijala se je **revolucionarna ljudska oblast**, ki je dodala našemu NOB neizbrisljiv pečat **ljudske revolucije**'), v učbeniku iz leta 1990 pa je ta izraz nadomeščen z izrazom »značilnosti«, zato postane trditev zgolj pozitivna ('nastajala in razvijala se je **revolucionarna ljudska oblast**, ki je dala našemu NOB značilnosti **ljudske revolucije**').

6. 3. 2. 'Ljudstvo' kot izrazito pozitiven pomenski znak

V učbeniku iz leta **1952** ponovno zasledimo povezavo med komunistično partijo in ljudstvom ('Partija je trdno stala na strani **zatiranih ljudi**, zato ji je **delovno ljudstvo** zaupalo'; 'zvesta **ljudstvu** v njegovih najtežjih dneh pa je ostala Komunistična partija'). Kot nasprotniki ljudstva so prikazani kapitalisti in t.i. izdajalci ('vsi ti izdajalci so hoteli v Jugoslaviji ohraniti staro oblast kapitalistov, zato so se borili proti našemu **ljudstvu**'; 's svojo zmago nad okupatorjem in nekdanjimi domačimi izkoriščevalci je **ljudstvo** doseglo vse to, za kar se je borilo'; '**naše ljudstvo** – op. av.) odbija vse napade nasprotnikov, ki nas obrekujejo in nam grozijo, da bi nas oslabili'). Izraz »ljudstvo« je pogosto naveden skupaj s svojilnim zaimkom »naše« ('naše **ljudstvo** in njegovi predstavniki so že med NOB mnogokrat povedali, za kaj se bore in kakšna naj bo nova Jugoslavija, ki so zanjo vsi naši narodi dali največje žrtve'; 'z delavnostjo je naše **ljudstvo** tudi tu pokazalo enako hrabrost in odločnost kakor v NOB'; 'našemu **delovnemu človeku** bo zagotovljeno lepše in lažje življenje'; 'naše **ljudstvo** je pokazalo mnogo odločnosti in hrabrosti v NOB'), pri čemer nam ni povsem jasno, čigava lastnina je v tem primeru ljudstvo. Ljudska oblast naj bi nastajala na podlagi boja proti okupatorju in domačim izdajalcem ('v borbi proti okupatorju in domačim izdajalcem so v mnogih krajih nastajali tudi prvi temelji nove, **ljudske oblasti**'). Zanimiv je tudi odlomek, ki govori o jugoslovanski vojski: 'Naša slavna Jugoslovanska armada je tudi po vojni ostala prava **ljudska** vojska. Nastala je v narodnoosvobodilni borbi, ustvaril jo je naš **preprosti človek** in zato je vedno služila našemu **delovnemu ljudstvu** in se zanj borila. Oborožuje se z najmodernejšim orožjem, pa tudi z resničnim **ljudskim duhom**, da bo znala proti vsakemu so-

vražniku braniti našo socialistično domovino.' »Ljudskost« jugoslovanske vojske se je lepo pokazala v času vojne za Slovenijo, pa tudi kasneje v času balkanskih vojn.

Tudi v učbeniku iz leta **1958** se srečamo s trditvami, ki navajajo povezave med komunistično partijo in ljudstvom ter poudarjajo skupen boj proti njenemu sovražniku, meščanstvu ('pod vodstvom KPJ je delavski razred skupno z **ljudskimi** množicami kmetov in delovne inteligence hkrati kot z okupatorjem obračunal tudi z vso buržoazijo, ki je ves čas stare Jugoslavije zatirala delavski razred in svobodoljubne **ljudske** množice, takoj po okupaciji pa se povezala z okupatorjem in tako zagrešila največjo izdajo nad lastnim narodom'). Močne so besede o graditvi in izvajanju t.i. ljudske oblasti ('tu (na osvobojenem ozemlju – op. av.) je delovno **ljudstvo** začelo postavljati in izvajati **ljudsko** oblast'; '**ljudstvo** neposredno izvaja svojo oblast'). Zasedimo tudi trditve, ki poudarjajo, kakšno moč in kakšne možnosti naj bi imelo ljudstvo v zvezi z izgradnjo nove Jugoslavije ('o dokončni ureditvi in obliki države bo odločalo **ljudstvo** samo po osvoboditvi vse države'; 'samozavestno je izreklo (**ljudstvo** – op. av.) velike besede: z lastnimi silami in pod vodstvom KPJ s tovarišem Titom na čelu bomo zgradili socialistično domovino'). Ljudska fronta je prikazana kot enotna demokratična organizacija ('enotna vsejugoslovanska politična stranka **Ljudska** fronta Jugoslavije, v katero so stopile vse domoljubne in demokratične sile, ki so se dotlej borile za svobodo domovine ali pa ta boj kakor koli že podpirale'). Trditve pričajo tudi o neomajnosti in zaupanju ljudstva v njegovo vodstvo ('delovno **ljudstvo** naših narodov tem klevetam (vodstva Sovjetske zveze – op. av.) ni verjelo in se je še tesneje oklenilo svojega vodstva s tovarišem Titom na čelu'; 'začeli so se hudi časi, a delovno **ljudstvo** jih je pravilno razumelo'). Na tem mestu pa dejansko naletimo na paradoks, saj naj bi bila oblast in s tem vodstvo pravzaprav v rokah ljudstva (»ljudska oblast«). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1961** ostaja pojav pomenskega znaka ljudstvo / ljudski / množice / delovni ljudje nespremenjen.

V učbeniku iz leta **1966** se ponovno srečamo s povezavo partije in ljudstva ('konferenca v Goricanah (partijska konferenca KPJ za Slovenijo – op. av.) je razpravljala /.../ o enotnem demokratičnem gibanju **ljudskih** množic proti diktaturi in za demokratične ter narodnostne pravice'). Ljudska fronta, ki je prav tako nastala na pobudo komunistične partije, naj bi bila demokratično gibanje ('v **ljudski** fronti so se po partijski pobudi povezali opozicijski tokovi proti vladni politiki v močni demokratični fronti'). O oblasti in ureditvi države naj bi odločalo ljudstvo ('... **ljudstvo** v svobodi odločilo, ali bo živelo v monarhiji ali v republiki'; '... bo o tem (o vprašanju kralja in monarhije – op. av.) izreklo **ljudstvo** svojo besedo po osvoboditvi'). Ljudstvu so pripadali izklju-

čno tisti, ki so sodelovali v narodnoosvobodilnem gibanju. Prikazani so kot neomajni, trdni, odločni ('... ni bilo ovire, ki bi mogla **ljudstvo** v resnici odvrniti od sodelovanja v narodnoosvobodilnem gibanju in dajanju pomoči partizanom, kjerkoli so se pojavili'; 'pri obnavljanju porušene in opustošene domovine so sodelovale najširše **ljudske** množice, zlasti pa mladina'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1976** se uporaba pomenskega znaka ljudstvo / ljudski / množice / delovni ljudje vsebinsko ne razlikuje od tistih v učbeniku iz leta 1966.

V učbeniku iz leta **1983** se spet srečamo s prikazovanjem ljudstva kot edinega oblastnika bodisi na osvobojenem ozemlju ali kasneje v novo nastajajoči državi ('osvobojeno ozemlje, na katerem so bili gospodarji le partizani in **ljudstvo**, ki je postavljalo **ново ljudsko oblast** – NOO'; '**delovno ljudstvo** je postalo edini nosilec oblasti'). Poudarjena je tudi enotnost t.i. ljudskih sil, moči in njihov boj proti t.i. domačim izdajalcem, ki naj torej ne bi spadali med ljudstvo in naj bi se celo celotno ljudstvo borilo proti njim ('njihova (NOO – op. av.) prva in poglobljena naloga je bila združiti vse **ljudske moči** v boju proti okupatorjem in njihovim domačim hlapcem'; 'prek njih se je kalilo najmočnejše orožje ljudstva v boju proti fašizmu: enotnost vsega **ljudstva**, enotnost **domoljubnih sil**'). Izločanje nekaterih posameznikov oz. skupin iz ljudstva zasledimo tudi v naslednji trditvi ('**ljudske množice** so se že opredelile za NOB, za svobodno življenje, za novo družbeno ureditev'). Zasledimo tudi besedno zvezo izraza »ljudsko« z izrazom »revolucionarno« oz. »revolucija« ('nastajala in razvijala se je **revolucionarna ljudska oblast**, ki je dodala našemu NOB neizbrisljiv pečat **ljudske revolucije**'). Narodnoosvobodilna borba je prikazana kot gibanje, ki je zajelo vse ljudi, vse pripadnike nekega naroda ('pomen NOB kot **vseljudske vojne in ljudske revolucije**').

V učbeniku iz leta **1988** je večina trditev nespremenjenih (glej učbenik letnik 1983). Delno je spremenjena trditev, ki govori o opredelitvi ljudskih množic »za NOB, za svobodno življenje in za novo družbeno ureditev«. Po novem je izpuščena opredelitev za svobodno življenje ('dokončno mednarodno priznanje nove Jugoslavije je bilo le še vprašanje časa, kajti **ljudske množice** so se že opredelile za NOB, za novo družbeno ureditev'). Zanimiva je trditev, ki poudarja, da so bili tisti, ki so sodelovali pri obnovi dežele, ljudje, ostali pa sovražniki ljudstva ('pri obnovi dežele so sodelovali **vsiljudje**, kdor se ni pridružil, se je sam izločil kot **sovražnik ljudstva**'). Poudarjena je potreba po oborožitvi navadnih ljudi ('**Ljudska obramba**, oblika boja **oboroženega ljudstva**').

Kar zadeva izrazito pozitivne vrednostne sodbe sta v učbeniku iz leta **1990** odstranjeni trditvi, ki sta bili v učbeniku iz leta 1988 na novo dodani. Iz trditve o opredelitvi »za NOB in za novo družbeno ureditev«, je iz besedne zveze »ljudske množice« odstranjen pridevnik »ljudske« ('dokončno mednarodno priznanje nove Jugoslavije je bilo le še vprašanje časa, kajti **množice** so se že opredelile za NOB, za novo družbeno ureditev').

6. 3. 3. Pojem 'ljudstvo' v novejšem obdobju

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1991** pojav pomenskega znaka ljudstvo / ljudski / ljudske množice / delovni ljudje / delovno ljudstvo spet upade, in sicer se pojavi **sto devetnajstkrat (119)**. Kar zadeva pozitivne vrednostne sodbe je večina trditev nespremenjenih. Kar zadeva izrazito pozitivne vrednostne sodbe je na novo dodana trditev o razvijanju ljudske oblasti, ki naj bi bila prevratniška in revolucionarna ('nastajala in razvijala se je **prevratniška revolucionarna ljudska oblast**'). Naslov 'Pomen NOB kot **vseljudske vojne in ljudske revolucije**' je zreduciran na naslov 'Pomen NOB'.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1993** pojav pomenskega znaka ljudstvo / ljudski / ljudske množice / delovni ljudje / delovno ljudstvo znatno upade, in sicer se pojavi **osemdesetkrat (80)**, kar pa je še vedno presenetljivo veliko, če vemo, da gre za prvi zgodovinski učbenik v samostojni Sloveniji. Večina kontekstov je ohranjenih, nekaj jih je le delno spremenjenih in odstranjenih. Poudarjena je širina pojma »ljudsko« ('široki **ljudski** sloji'; 'široke **ljudske** množice'). Še vedno se govori o »ljudski oblasti« ('**ljudska** oblast oz. narodnoosvobodilni odbori'). Poudarjeni so plemeniti cilji ljudske fronte ('cilj **ljudske** fronte je bil boj proti fašizmu, boj za socialno zaščito malega človeka in boj za slovensko samoodločbo v okviru federativne Jugoslavije'). Omenjen je izraz »ljudska vstaja«, ki naj bi pomenil odhod moških v partizane. S tem tisti, ki ni odšel v partizane ali ki je bil drugače misleč, ni sodil med ljudstvo ('**ljudska** vstaja – odhod mož in fantov v partizane'). Prvič pa je izraz »ljudski« predstavljen tudi v drugačni luči. Pojasnjena je namreč zloraba tega pojma (v tem primeru v povezavi s pojmom demokracija), do katere je množično prihajalo v času 2. svetovne vojne, še posebej pa v desetletjih po njej ('**ljudska** demokracija – prehodno obdobje od večstrankarskega sistema v enostrankarskega v socialističnih državah, poimenovano po pogosti uporabi izraza **ljudska**, npr. republika, milica itd.'). Nekoliko natančneje je predstavljena tudi Ljudska fronta ('... **Ljudska** fronta Jugoslavije, množična politična zveza pod vodstvom partije. **Ljudsko** fronto Jugoslavije, v katero se je vključila tudi OF, so ustanovili

v Beogradu v začetku avgusta 1945, predsedoval pa ji je Josip Broz Tito. Koalicijska podoba (**Ljudske fronte** Jugoslavije – op. av.) takega večjega praktičnega pomena ni imela, ker so članice fronte priznale vodilno vlogo KPJ, podobno kot svoj čas v OF z dolomitsko izjavo...').

Pojem ljudstvo je v učbeniku iz leta **1997** omenjen **petinštiridesetkrat (45)**. Najpogosteje se pojavlja v zvezi z ljudsko fronto in gre večinoma za **nevtralne** vrednostne sodbe ('nastalo je dokaj široko politično gibanje, ki je leta 1935 dobilo ime **ljudska fronta** in si postavilo za cilj »boj za demokracijo in proti fašizmu«. Utrdila se je šele potem, ko je Komunistična internacionala (1935) sprejela **ljudske fronte** kot temeljno obliko boja proti fašistični in nacistični nevarnosti. /.../ **Ljudska fronta** je opozarjala na nevarnost širjenja fašizma in nacizma ter zahtevala demokratizacijo Jugoslavije in socialno pravičnost. Organizirala je razna zborovanja in kulturne prireditve. Zaradi idejnih razhajanj, zlasti še iz strahu pred prevladujočim vplivom komunistov, pa ni prišlo do trdnejše politične povezave **ljudskofrontnih sil**'). Pridevnik »ljudska« se še vedno pojavlja v povezavi z oblastjo, in sicer gre za nevtralne vrednostne sodbe, na žalost pa ni nikjer pojasnjeno, da je ta, lahko bi rekli »lebdeči označevalec« (gre za pojav, ki je bil samo navidezen), dejansko pomenil totalitarno oblast v rokah komunistične partije. Naslednja trditev bi zagotovo potrebovala dodatno kritično obrazložitev, kje so se skrivali pravi vzroki za to, da je tuja diplomacija smatrala volitve po vojni za legitimne ('Kljub takemu posebnemu načinu volitev (goljufanju – op. av.) pa so tuji diplomati v Jugoslaviji menili, da imata Tito in **ljudska fronta** resnično podporo večine ljudi, deloma zaradi vojnih zaslug in deloma zaradi programa, v katerem sta obljubljala pravičnejšo družbo'). Pridevnik »ljudska« se pojavlja še v poimenovanju Jugoslavije in republik, ki so jo sestavljale ('Federativna **ljudska** republika Jugoslavija'; 'Slovenija je na podlagi prostovoljne združitve in s pravico do odcepitve postala **ljudska** republika v okviru federativne Jugoslavije'). Podoben izraz »narodni« je uporabljen v zvezi s sodišči, ko gre za t.i. sodišča narodne časti ('Ustanovljena so bila posebna **sodišča narodne časti**. Ta so sodila tistim, ki so se med vojno družili z Nemci ali Italijani, igrali v gledališčih ali izdajali časopise. Ti sicer niso bili označeni kot izdajalci, so se pa po mnenju oblasti pregrešili zoper **narodno čast**. Tudi mnogim od teh je bilo zaplenjeno premoženje. Večino obsojenih pred **sodišči narodne časti** so kmalu pomilostili, niso pa jim vrnilo premoženja').

V učbeniku iz leta **2005** je pojem »ljudski, ljudstvo« uporabljen **štiriindvajsetkrat (24)**. Gre predvsem za uporabo pridevnika ('Mnogi prebivalci v Španiji (in tudi sosednji Franciji) so se uprli krepitvi fašizma in se bojevali za obstoj demokracije. Njihova protifašistična gibanja in

stranke so se povezali v **ljudske fronte**'). Ljudska fronta je istočasno predstavljena skozi pozitivno vrednostno sodbo ('program **Ljudske fronte** je poleg komunizma vseboval tudi splošne cilje, kot so na primer svoboda govora, združevanja in tiska, svoboda veroizpovedi ter izboljšanje življenjskih razmer') in skozi negativno vrednostno sodbo ('te stranke so se sodelovanju na volitvah odpovedale in tako je kandidirala le ena stranka, lista **Ljudske fronte**, ki je predstavljala komuniste. /.../ Oblast je volitve razglasila za demokratične, kljub temu da: /.../ so se pri izvedbi volitev dogajale goljufije (na primer premeščanje kroglic v skrinjico Ljudske fronte)'). Kar zadeva ljudsko oblast je situacija podobna kot v učbeniku iz leta 1997. Uporabljen je izraz »sovražniki ljudstva«, ki pa ni v ničemer pojasnjen, kar bi bilo zagotovo nujno potrebno ('Čeprav je oblast na začetku 70. let obračunala z liberalno strujo v svojih vrstah, je za preganjanje **sovražnikov ljudstva** leta 1975 sprejela nov kazenski zakonik. Njegov 133. člen je namenjal kazen vsakomur, ki bi na kakršenkoli način kritiziral režim'). Omenjena so tudi sodišča narodne časti, ki pa so opisana še bolj skopo kot v učbeniku iz leta 1997 ('**sodišča slovenske narodne časti** (delovala so po leti 1945) naj bi izločila tiste, ki so **narod** med vojno osramotili, ker so z okupatorjem sodelovali na umetniškem, gospodarskem in političnem področju').

6. 4. POJEM 'KAPITALIZEM' V UČBENIKIH ZGODOVINE

V učbenikih zgodovine za osnovne šole so največkrat enačili pojme kapitalizem, buržoazija in meščanstvo, kar pomeni, da so jih uporabljali kot sinonime. Zato sem jih na ta način vnesla v analizo tudi v tej nalogi.

Znano je, da je pojem buržoazija (iz fr. *Bourgeois*, meščan), prvotno označeval družbeni sloj, umeščen med plemstvo in kmečki sloj. V marksistični jezikovni rabi oznaka za vladajoči razred kapitalistične družbe, ki ima (v nasprotju z delavskim razredom) v lasti proizvodna sredstva (Zelnik 2003, 45).

Najpogosteje je v slovenščini uporabljen pojem meščanstvo, ki je imel v različnih obdobjih v različnih deželah različen pomen. Medtem ko je npr. v Veliki Britaniji prišlo do postopne izenačitve plemstva in meščanstva, so se v Nemčiji predvsem meščanski višji sloji še naprej usmerjali k aristokratskim vrednostnim predstavam. "Velikemu meščanstvu", ki je bilo prepoznavno po velikem premoženju in ustrezni poziciji moči, je stalo nasproti po številu in pomenu vse pomembnejše "malo meščanstvo", ki je ostalo ujeto v meščanski način življenja. Njegovi pripadniki so imeli le majhno premoženje in jih je zanimala predvsem ohranitev nepopolno zagotovljene eksistence. Politično so bili pasivnejši, toda v kriznih časih so se nagibali k radikalizaciji. Malo meščanstvo je bilo v tesnem stiku z delavstvom in mu je posredovalo tiste vrednostne predstave in orientacijska merila, ki jih označujemo kot "meščanska zavest", ter opravilo s tem neke vrste funkcijo družbenega mostu med "zgornjim" in "spodnjim" slojem (Zelnik 2003, 225).

Pogosto je v učbenikih zgodovine uporabljen tudi izraz kapitalizem kot gospodarski in družbeni red v novem veku, v katerem gospodarske, družbene in politične odnose med ljudmi, njihovimi organizacijami in ustanovami pomembno določajo interesi povezani s kapitalom. Za kapitalizem je značilna privatna lastnina produkcijskih sredstev, organizacija vseh gospodarskih procesov na načelu maksimiranja profita, proizvodnja za trg, pri katerem ponudba in povpraševanje določata prodajno ceno, značilno je tudi nasprotje med kapitalom in delom, ki vpliva tudi na politično in socialno področje, kar zadeva razmerje oblasti in moči. Družbene značilnosti in predpostavke kapitalizma so določanje socialnega statusa posameznika z njegovim položajem v proizvodnem procesu ter sprememba oblik življenja od stanovsko vezanih na pravno svobodne (Zelnik 2003,

225). Takšen sistem se je postopno razvijal v zahodnoevropskih državah od 16. do 19. stoletja. Najprej so kapitalistične metode uporabljali v bančništvu in trgovini, z industrijsko revolucijo pa so jih prenesli tudi v industrijo (Blake 1993, 131).

6. 4. 1. 'Kapitalizem' kot negativen pomenski znak

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1952** se pomenski znak kapitalizem / buržoazija / meščanstvo pojavi **sedemintridesetkrat (37)**. Najpogosteje je njegova vrednostna sodba **negativna** ali celo **izrazito negativna**. Buržoazija je predstavljena kot krivec za fašizem ('buržoazija v Italiji dala vso oblast Mussoliniju') in kot sodelavka nacizma ('z njegovo (Hitlerjevo – op.av.) pomočjo so nemški **kapitalisti** hoteli zagospodovati svetu'; 'pod njenim vodstvom (KP – op.av.) se je ljudstvo borilo proti tujim fašistom in proti domači **buržoaziji**, ki se je povezala z njimi'). Buržoazne oblasti so predstavljene kot zastopnik interesov bogatih ('buržoazna vlada (v Rusiji – op. av.) je skrbela samo za korist zemljiške gospode in industrijskih bogatašev').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1958** je pojav pomenskega znaka kapitalizem / buržoazija / meščanstvo kar štirikraten glede na učbenik iz leta 1952, in sicer ga zasledimo **sto dvaintridesetkrat (132)**. Najpogostejše so še vedno **negativne** ali celo **izrazito negativne** vrednostne sodbe, pojavijo pa se tudi že **nevtralne** ali celo redke **pozitivne** vrednostne sodbe. Kapitalizem je prikazan kot sovražnik ljudstva ('borba proti obema sovražnikoma ruskega ljudstva, **kapitalizmu** in carizmu'; '**buržoazija** bi obračunala z revolucionarnimi ljudskimi množicami'; '**buržoazija** je zatirala revolucionarne ljudske množice z vojsko in upravnim aparatom (z žandarmerijo, policijo), če pa še to ni zadostovalo, je odpravila "demokracijo" in uvedla diktaturo'; '**buržoazija** se je bala revolucionarno razgibanih ljudskih množic'). Buržoazija je predstavljena kot pomočnik Hitlerja ('v tej nevarnosti (da oblast v Nemčiji prevzame KP – op. av.) se je nemška **buržoazija** odločila za odkrito fašistično diktaturo...'; 'konzervativna angleška **veleburžoazija** je na tihem vedno bolj podpirala Hitlerja in v njem videla človeka, ki je zmožen v resnici zadušiti "komunistično nevarnost"; 'Hitler – hlapec roparske nemške **veleburžoazije**') oz. Mussolinija ('buržoazija poklicala na pomoč fašiste' (v Italiji – op. av.); 'italijanska **velika buržoazija** je izročila vso oblast Mussoliniju'). Buržoazije se skuša prikazati kot neenotne in med seboj vseskozi sprte ('buržoazne medsebojne borbe'; 'velikosrbska **buržoazija** je videla, da s parlamentarno "demokracijo" ne more krotiti drugih upornih **buržoazij**'). Srečamo se tudi z besedno skovanko »bur-

žoazna diktatura« ('prva **buržoazna diktatura** v Evropi' (na Madžarskem leta 1919 – op. av.). Buržoazno vodstvo se skuša prikazati kot nekaj preživelega, potrebnega zamenjave (**buržoazno** vodstvo je odigralo svojo vlogo za vselej in vodstvo naših narodov je prevzela KPJ). Kapitalizem je predstavljen kot družbeni red protislovij ('velika protislovja **kapitalističnega** reda').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1961** ostaja pojav pomenskega znaka kapitalizem / buržoazija / meščanstvo količinsko skoraj nespremenjen glede na učbenik iz leta 1958, in sicer ga zasledimo **sto štiriintridesetkrat (134)**. Večina kontekstov je ohranjenih, nekaj jih je na novo dodanih in celo odstranjenih. Buržoazija je tako spet prikazana kot zgolj negativna sila, ki napada in preganja nič hudega sluteče ljudske množice ('oborožene sile (**buržoazije** – op. av.) v boju proti revolucionarno razgibanim ljudskim množicam'). Odstranjena je fotografija s spremnim besedilom: 'Delovno ljudstvo strada, **kapitalisti** pa mečejo žito v morje...!'

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1966** se pojav pomenskega znaka kapitalizem / buržoazija / meščanstvo poveča za skoraj sto odstotkov, in sicer ga zasledimo **dvesto dvainštiridesetkrat (242)**. Kapitalistične države so prikazane kot napadalke Sovjetske zveze ('kot **kapitalistične** države (sile zmagovalke: Italija, Velika Britanija, Francija in ZDA – op. av.) so začele pravo vojno proti mladi sovjetski republiki'; '**buržoazni** krogi antantnih sil so videli v mladi sovjetski državi veliko nevarnost za svoje razredne koristi'; 'zmaga sovjetske revolucije je takoj izzvala intervencijo **kapitalističnih** držav'). Pisec prav tako opozarja na sodelovanje med buržoazijo in nacizmom ter fašizmom ('v strahu pred zmago Komunistične partije Nemčije so **kapitalisti** in **veleposestniki** podpirali fašiste...!'; 'Hitlerjev program je sprejela nemška **buržoazija** in mu pomagala priti na oblast'). Kapitalistični družbeni red je prikazan kot manjvreden in protisloven ('razgalila so se velika protislovja **kapitalističnega** reda'; 'edina država, ki je kriza ni zajela, je bila Sovjetska zveza. S tem je bilo jasno, da je gospodarsko krizo v svetu povzročila **kapitalistična** ureditev sveta'). Buržoazija je prikazana kot ljudem sovražna in zatiralska ('v tem boju naj bi delavci vsega sveta strli **kapitalistični** sistem na svetu in oblast **buržoazije**'; 'prav tako je nasprotovala (KP – op. av.) protiljudski politiki vladajoče **buržoazije**'; 'treba je bilo zagotoviti pridobitve NOB, o njih javno povedati v svetu, da so in da bodo za jugoslovanske narode nedotakljive, da narodi Jugoslavije ne marajo slišati o vrnitvi **buržoazne** vlade v Jugoslavijo'; 'z NOB ne bodo samo izgnali okupatorjev iz domovine, potem pa bi se nadaljevalo staro politično in družbeno življenje, kakršno je bilo pred vojno; da bi se namreč vrnil kralj in z njim vlada ter velesrbska **buržoazija**, ki bi zopet vladala nad jugoslovanskimi narodi skupaj z drugimi jugoslovanskimi

buržoazijami'). T.i. buržoaznim strankam se pripisuje negativen odnos kot je npr. sovraštvo ('**buržoazne** stranke so se zavzemale za ohranitev zasebne lastnine proizvodnih sredstev in so to stališče složno branile nasproti radikalnim zahtevam KPJ, ki so kljub medsebojnim razlikam vse sovražile'). Buržoazija je prikazana kot nasprotnica partije ('**buržoazna** vlada je atentate izkoristila za obračun s komunistično partijo') in narodnoosvobodilnega gibanja ('slovenska **buržoazija** je nastopila proti narodnoosvobodilnemu gibanju že 1941') ter ljudske fronte ('proti njenim (Ljudske fronte – op. av.) namenom so tedaj delali predstavniki **buržoazije**'). Kapitalisti so predstavljeni kot segment, ki ni zaželen in se ga je potrebno znebiti ('skratka, **kapitalistov** po teh ukrepah v Jugoslaviji ni bilo več'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1976** je pojav pomenskega znaka kapitalizem / buržoazija / meščanstvo nespremenjen.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1983** se pojav pomenskega znaka kapitalizem / buržoazija / meščanstvo precej zmanjša, in sicer ga zasledimo **štiriindevetdesetkrat (94)**. Poudarjena je brezbriznost buržoazije do posameznika ('**buržoaziji** velikih držav je bilo mnogokrat vseeno, koliko vojakov pade za dosego ciljev'). Buržoazija je zopet prikazana kot sodelavka fašizma oz. nacizma ('komunistične partije sveta so opozarjale, da uvaja **buržoazija** s fašizmom totalitarno obliko vlade, ki ogroža vse demokratične svoboščine'; 'približevanje jugoslovanske **buržoazije** fašističnim silam'; '... jugoslovansko **buržoazijo**, ki se je vse bolj približevala Hitlerju in Mussoliniju'). Buržoaziji in kapitalizmu se pripisujejo lastnosti kot je lažnivost ('obljube jugoslovanske **buržoazije** o socialni in gospodarski pravičnosti so bile prazne besede'), nasilnost ('združitev jugoslovanske **buržoazije** v boju proti delavskemu razredu'; '**buržoazija** se združi in udari po delavskem razredu in KPJ'), neenotnost ('medsebojne borbe jugoslovanske **buržoazije**') in izkoriščevalnost ('boj delavskega razreda proti **kapitalističnemu izkoriščanju**'). Negativno so obravnavane tudi zahodne demokratične države, še posebej ZDA ('Sovjetska zveza je predstavljala veliko nevarnost za **zahodne buržoazne imperialistične države** z ZDA na čelu'; 'monopol **ameriškega kapitala**'). Buržoazija je nekaj, kar je škodljivo za ljudstvo in česar se je potrebno znebiti ('v letih 1941 – 1945 je bila med NOB na revolucionaren način razbita prejšnja **buržoazna državna organizacija**, **buržoazija** pa odrinjena od oblasti...'; 'z ljudsko oblastjo se delovni ljudje naše dežele borijo proti ostankom **kapitalizma** in za izgradnjo socialistične družbe').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1988** se pojav pomenskega znaka kapitalizem / buržoazija / meščanstvo spet nekoliko poveča, in sicer ga zasledimo **sto devetkrat (109)**. Nekaj kontekstov je ohranjenih, nekaj spremenjenih, večina pa na novo dodanih. Poudarjena je neenotnost t.i. buržoaznih strank ('razmah bojev med **buržoaznimi strankami**'). Buržoaziji se pripisuje nasilnost ('obznana – prvi udarec **buržoazije** proti KPJ'; 'proti italijanskemu delavstvu se je **buržoazija** borila z nasilnimi sredstvi'). Uporablja se besedna skovanka »kapitalistično izkoriščanje«, proti kateremu se je potrebno boriti ('revolucionaren, nepomirljiv boj delavskega razreda proti **kapitalističnemu izkoriščanju**'; 'mednarodno delavsko gibanje v enotnosti boja proti **kapitalističnemu izkoriščanju**'). Buržoazija se omenja kot krivec za porast fašizma ('**buržoazija** je dala oblast enemu človeku – duceju Benitu Mussoliniju...!'; 'komunistične partije sveta so opozarjale, da uvaža **buržoazija** s fašizmom totalitarno obliko vlade, ki ogroža vse demokratične svoboščine') oz. nacizma ('Hitlerjeva stranka, ki jo je **buržoazija** znatno podpirala'). Meščanske stranke so prikazane kot nezaželeni in nevredni slovenskega naroda ('OF, borbena politična organizacija slovenskega naroda, je preprečila, da bi voditelji slovenskih **meščanskih strank** krojili usodo slovenskega naroda'). Spremenjena je trditev, ki govori o približevanju jugoslovanske buržoazije Hitlerju in Mussoliniju (glej učbenik letnik 1983); v novi verziji gre za približevanje le dela jugoslovanske buržoazije ('...del jugoslovanske **buržoazije**, ki se je vse bolj približevala fašistični Italiji in nacistični Nemčiji').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1990** se pojav pomenskega znaka kapitalizem / buržoazija / meščanstvo nekoliko zmanjša, in sicer ga zasledimo **petinosemdesetkrat (85)**. Večina kontekstov je glede na učbenik iz leta 1988 nespremenjenih, nekateri so delno spremenjeni, predvsem zaradi zamenjave pojma buržoazno s pojmom meščansko ('**meščanske stranke** so se začasno združile in utrdile na oblasti, da so mogle obračunati z revolucionarno avantgardo delavskega razreda, pozneje pa so se njene skupine med seboj pomerile v boju za oblast'; 'razmah bojev med **meščanskimi strankami**'), zaradi česar pa se vrednostna sodba ne spremeni.

6. 4. 2. 'Kapitalizem' kot izrazito negativen pomenski znak

V učbeniku iz leta **1952** se v glavnem poudarjajo negativne lastnosti kapitalistov in buržoazije. Brezbrižnost do navadnih ljudi ('**kapitalisti** polastili oblasti... ljudstva še vprašali niso, ali si želi republiko, ali pa monarhijo'; 'v **kapitalistični** državi **kapitalisti** gledajo le na svoje dobičke, ne

pa na potrebe ljudstva'), v kombinaciji z neenotnostjo ('**buržoazne** politične stranke so se med seboj prepirale, a ljudstvu niso pomagale'), sodelovanje s fašizmom ('jugoslovanski **kapitalisti** so... uveljavljali fašizem, da bi z nasiljem obdržali oblast nad nezadovoljnim ljudstvom'), razdiralnost ('hrvatska in slovenska **gospoda** je sejala mržnjo med narodi Jugoslavije') ter nasilnost in preračunljivost ('**kapitalisti** so sklenili uničiti Partijo, da ostane delovno ljudstvo brez vodstva'). Poleg tega se kapitalisti izenačujejo z izdajalci in skupaj z njimi uvrščajo med t.i. protiljudske ljudi ('protiljudski ljudje, **kapitalisti** in izdajalci'; 'vsi ti izdajalci so hoteli v Jugoslaviji ohraniti staro oblast **kapitalistov**, zato so se borili proti našemu ljudstvu').

V učbeniku iz leta **1958** gre v veliki meri za primerjanje oz. enačenje kapitalizma oz. buržoazije z izdajstvom ('ker so se ljudske množice borile tudi z izdajalsko **buržoazijo** in vedno bolj uveljavljale svojo, ljudsko oblast, ob osvoboditvi dežela ni bila osvobojena samo okupatorjev, temveč tudi izdajalske **buržoazije** in njene oblasti'; 'ker je bila NOB hkrati tudi ljudska revolucija, je razumljivo, da je imela ob svojem začetku in ves čas dva sovražnika: okupatorja in domačo ter v tujini živečo jugoslovansko izdajalsko **buržoazijo**'; 'borbena in politična organizacija (OF – op. av.), v kateri je bilo prostora za slehernega Slovenca, ki se je hotel boriti in je obsojal izdajalsko početje slovenske **buržoazije**'; 'ta je morala priti (kontrarevolucija – op. av.), ker se slovenska **buržoazija**, ki se je takoj povezala z okupatorji, ni mogla sprijazniti z resnico, da bo njena usoda, če zmaga NOB, enkrat za vselej zapečaten'). Buržoazija je prikazana kot zatiralec ljudskih množic in izdajalec lastnega naroda ('pod vodstvom KPJ je delavski razred skupno z ljudskimi množicami kmetov in delovne inteligence hkrati kot z okupatorjem obračunal tudi z vso **buržoazijo**, ki je ves čas stare Jugoslavije zatirala delavski razred in svobodoljubne ljudske množice, takoj po okupaciji pa se povezala z okupatorjem in tako zagrešila največjo izdajo nad lastnim narodom'), kot prevarant ('**buržoazija** je hotela prevarati ljudstvo in revolucijo zaključiti'), grabeljlivec ('mlada, nenasitna **buržoazija** v novi državi') in izkoriščevalec ('...da delovne množice v novi državi ne bodo prepuščene na milost in nemilost **kapitalističnemu** izkoriščevalcu prav tako, kakor so bile pod avstro-ogrsko monarhijo'; 'tuji **kapital**, ki se je kot polip prisel na našo domovino in njena velika naravna bogastva'; 'NOB ni bila borba, da bi se iz domovine izgnal samo okupator in da bi se potem nadaljevalo staro družbeno in politično življenje, ki ga je zmotil okupator, po osvoboditvi bi se vrnila kralj in vlada, velikosrbska čaršija in druge jugoslovanske **buržoazije** pa bi ponovno sedle na vrat delovnemu ljudstvu'). Pripisuje se ji hudo nasilje ('v vseh deželah je ta (revolucionarna – op. av.) gibanja zatrla domača velika **buržoazija**, in sicer tako, da je najprej udarila po komunistični partiji in njenih voditeljih, jih pobijala...'; 'krvavi **buržoazni**

teror'). V učbeniku iz leta **1961** se slednja trditev še stopnjuje, in sicer se glasi 'dosleden in krvavi **buržoazni** teror'. Ostale trditve so nespremenjene.

V učbeniku iz leta **1966** je buržoazija večinoma prikazana kot izkoriščevalec ('**kapitalistični** izkoriščevalci'; 'to se pravi: z NOB naj bi se dežela osvobodila ne samo okupatorjev temveč tudi **kapitalistov** in njihovega izkoriščanja'; 'ljudstvo je želelo svojo oblast, Jugoslavijo brez **buržoazije** in izkoriščanja'; 'narodnoosvobodilna vojska se ni borila samo proti okupatorjem, temveč tudi proti **kapitalistom**, da bi nič več ne izkoriščali jugoslovanskih narodov'). V učbeniku zasledimo tudi nekatere naslove, ki pričajo o zgrešenosti kapitalističnega družbenega reda ('Bolezen svetovega **kapitalizma**'; 'Agonija **kapitalistične** Jugoslavije'; '...ali bodo tudi med socialističnimi državami taki odnošaji kakor med **kapitalističnimi**, da namreč večje vsiljujejo svojo voljo manjšim'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1976** je pojav pomenskega znaka kapitalizem / buržoazija / meščanstvo nespremenjen.

V učbeniku iz leta **1983** gre večinoma za poudarjanje povezanosti med kapitalizmom oz. buržoazijo in izdajstvom ('izdajalska jugoslovanska **buržoazija**'; '**buržoazija** se združuje v strahu pred osvobodilnim gibanjem in povezuje z okupatorjem'), v kombinaciji z poudarjanjem brezbriznosti do jugoslovanskih narodov ('tako je jugoslovanska **buržoazija** že od začetka NOB pokazala, kako malo ji je bila mar svoboda narodov Jugoslavije. Samo za oblast nad njimi ji je šlo. Da bi to dosegla je ni bilo sram izdati svoj narod in sodelovati z okupatorjem'). Poudarjena je tudi preračunljivost in nasilnost buržoazije ('**buržoazija** se je začasno združila in utrdila na oblasti, da bi mogla neusmiljeno obračunati z revolucionarno avantgardo delavskega razreda, pozneje pa se med seboj pomeriti za oblast').

V učbeniku iz leta **1988** je večina trditev ohranjenih. Na novo dodane trditve še podpihujejo sovražen odnos do buržoazije in meščanstva. Večinoma gre za to, da se buržoaziji pripisuje izdajstvo ('Vloga (slovenske – op. av.) **izdajalske buržoazije**'; 'zadnji trenutek pred osvoboditvijo je skupaj z okupatorjem iz Ljubljane zbežala vlada, ki so jo sestavili **kontrarevolucionarni meščanski politiki**...').

6. 4. 3. 'Kapitalizem' kot pozitiven pomenski znak

V učbeniku iz leta **1958** zasledimo edino pozitivno vrednostno sodbo pojma buržoazija, ki govori o prizadevanjih svetovne buržoazije za mir ('svetovna velika **buržoazija** je začela delati za mir').

6. 4. 4. Pojem 'kapitalizem' v novejšem obdobju

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1991** se pojav pomenskega znaka kapitalizem / buržoazija / meščanstvo spet nekoliko poveča, in sicer ga zasledimo **šestindevetdesetkrat (96)**. Večina pozitivnih vrednostnih sodb ostaja glede na učbenik iz leta 1990 nespremenjenih, le dve sta odstranjeni ('mednarodno delavsko gibanje v enotnosti boja proti **kapitalističnemu izkoriščanju**'; 'Hitlerjeva stranka, ki jo je **buržoazija** znatno podpirala').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1993** se pojav pomenskega znaka kapitalizem / buržoazija / meščanstvo še dodatno zmanjša, in sicer ga zasledimo **oseminšestdesetkrat (68)**. V veliki meri postanejo vrednostne sodbe **nevtralne**, povsem izginejo **izrazito negativne** sodbe, medtem ko **negativne** še zasledimo, **pozitivne** so redke, **izrazito pozitivnih** pa ni. Kot negativna vrednostna sodba se meščanstvo pojavlja kot nasprotje liberalni struji, ki jo avtor označuje kot demokratično, medtem ko prvo označuje kot konservativno ('skoraj v vseh demokratičnih državah sta se za oblast borili konservativna **meščanska** struja, običajno povezana z ostanki aristokracije, včasih pa tudi s katoliško cerkvijo, in liberalna struja, povezana z demokrati, z demokratično inteligenco, predvsem pa z delavsko socialno demokracijo'). Kapital je prikazan kot nekaj pred čemer se je potrebno zaščititi, torej kot nevarnost ('...vsakdanji boj in zaščita pred **kapitalom** in **kapitalisti**'). Delu meščanskih politikov se pripisuje preračunljivost, dvojnost ter sla po oblasti ('del vodilnih **meščanskih** politikov z dr. Natlačenom na čelu je zastavil dvojno politiko. Začel je sodelovati z okupatorjem v veri, da bo na ta način ohranil slovensko avtonomijo, hkrati pa tudi svoje položaje v obstoječem ustroju družbe'). Meščanske stranke so obtožene zavračanja Osvobodilne fronte, kar samo po sebi ne bi smelo biti razlog za obsojanje, saj gre le za drugačen pogled na prihodnost in za zagovarjanje drugačnih vrednot ('proti koncu leta 1941 se je odnos **meščanskih** strank do OF začel zaostrovaťi/.../odklanjal OF, ki so jo enačili s komunizmom'). Spet gre za prikazovanje meščanske desnice kot nasprotnika nečesa, Osvobodilne fronte pa kot žrtve meščanske desnice. Veliko bolj nevtralna bi bila trditev, če bi namesto glagola »odklanjati« uporabili glagol »zavzemati se«. Meščanstvo oz. buržoazija sta predstavljeni tudi skozi pozitivno

vrednostno sodbo, in sicer ko se omenjata skupaj s pridevnikom »demokratična« ('demokratična **buržoazija**') in v primeru Nagodetovega procesa, kjer je meščanska opozicija prikazana kot žrtev partijskega obračuna ('Nagodetov proces je primer obračuna oblasti s povojnim poskusom organiziranja **meščanske** opozicije').

Pojem kapitalizem je tako v učbeniku iz leta **1997** kot v učbeniku iz leta **2005** omenjen **devetin-tridesetkrat (39)**. V učbeniku iz leta **1997** so v približno enaki meri zastopane tako **pozitivne** kot **negativne** vrednostne sodbe. Negativen prizvok ima npr. omemba tujega kapitala v Sloveniji med obema vojnama ('Na celotnem jugoslovanskem ozemlju je bilo med svetovnjima vojnama več kot 60 odstotkov tujega **kapitala**. /.../ Del slovenskega **kapitala** pa so hranile tudi nemške, avstrijske in italijanske banke. Kljub temu se je industrija razvijala'). Meščani se skušajo prikazovati kot sloj, ki se je smatral za nekaj več kot drugi ('Zlasti **meščani** so svoj način življenja prilagajali novostim, značilnim za zahod. Pravila **meščanskega življenja** so oblikovali najbogatiji **meščanski sloji**: industrialci, veletrgovci, visoki uradniki in del izobražencev, ki so tudi z načinom življenja hoteli pokazati, da se ločijo od drugih ljudi. /.../ **Meščani** so večino prostega časa preživeli v raznih izobraževalnih, kulturnih, telovadnih, gasilskih, človekoljubnih in drugih društvih'). Meščanski politiki se prikazujejo kot sodelavci oz. simpatizerji okupatorja ('... Krek je vodil slovenski del emigrantske jugoslovanske vlade in s svojimi odločitvami močno vplival na **meščanske politike**, ki so ostali doma. Le-ti so bili prepričani, da storijo narodu najmanj škode, če so do okupatorjev uslužni'). Tudi kapitalisti se omenjajo istočasno z okupatorjevimi sodelavci, zaseganje njihove zemlje pa kot upravičeno ('kmetom na osvobojenem ozemlju so zato razdelili zemljo, ki so jo zasegli tujim **velekapitalistom** in okupatorjevim sodelavcem'). Meščani so v redkih primerih prikazani tudi v pozitivni luči, npr. kot sila razvoja in napredka ('večina članstva (SLS – op. av.) je namreč izhajala iz vrst izobraženstva, **meščanstva**, obrtnikov in industrialcev, ki so se zavzemali za neomejen gospodarski razvoj in svobodomiselnost v kulturi in prosveti').

V učbeniku iz leta **2005** prevladujejo predvsem **negativne** vrednostne sodbe. Edina pozitivna vrednostna sodba se pojavi v zvezi z nekdanjo zahodno Nemčijo, ko stoji pridevnik »kapitalistična« skupaj s pridevnikom »demokratična« ('demokratična in **kapitalistična**'). Nasprotno od trditev v učbeniku iz leta 1997, ko je zapisano, da tuji kapital ni bil ovira za razvoj gospodarstva, je v učbeniku iz leta 2005 ravno tuji kapital pomenil oviro v gospodarskem razvoju Slovenije znotraj Kraljevine Jugoslavije ('velika ovira za hitrejši razvoj gospodarstva je bil **kapital**, ki je

bil večinoma v tujih rokah'). Meščanski tabor je podobno kot v učbeniku iz leta 1997 prikazan kot nasprotnik komunizma, komunizem pa kot žrtev ('**Meščanski tabor**, ki so ga sestavljali politiki nekdanje klerikalne in liberalne stranke, si je prizadeval, da bi Slovenci vstop v vojno preživeli s čim manj žrtvami. Predstavniki **meščanskega tabora** so najprej ustanovili Narodni svet, ki ga je vodil ban Marko Natlačen. Odklonili so sodelovanje s Komunistično stranko Slovenije, češ da ni legalna stranka. Na takšno odločitev je vplivala zlasti predvojna protikomunistična usmeritev'). Meščanski tabor se omenja kot nekoga, ki se je racionalno in preračunljivo »odločil« za sodelovanje z okupatorjem in kot sovražnika Osvobodilne fronte in komunistov ('Nasprotje med **meščanskim** in delavskim taborom je obstajalo že pred izbruhom vojne. To je bilo nasprotje zaradi različnih idej in političnih pogledov. /.../ Tabora sta bila na različnih straneh tudi zaradi različnih stališč do okupatorja. Komunistična stranka se je odločila za oborožen odpor in s somišljeniki ustanovila OF. **Meščanski tabor** se je odločil za lojalnost do okupatorja. V svoji politiki čakanja je postajal vse bolj nestrpen do OF in komunistov, ki so med Slovenci dobivali vse več podpore. /.../ Posamezni pripadniki **meščanskega tabora** so zaradi svojega protikomunizma začeli sodelovati z okupatorji. Za OF so postali kolaboranti ali izdajalci'). Kot oborožene formacije meščanstva so prikazane vaške straže, ki se dosledno postavljajo na »črno« stran, nasproti njim pa na »beli« strani zmagujejo partizani ('Julija 1942 je bila v Št. Joštu nad Horjulom ustanovljena prva vaška straža, oborožena formacija **meščanskega tabora**. /.../ Z oboroženim sodelovanjem z okupatorji so pripadniki vaških straž, četnikov in **meščanski tabor** vse bolj zašli v kolaboracijo oziroma izdajstvo. Posledic svojih dejanj so se vse bolj zavedali, vendar situacije niso zmogli rešiti. Vprašanje oboroženih formacij **meščanskega tabora**, ki so sodelovale z Italijani, se je rešilo ob kapitulaciji Italije (septembra 1943). Z njimi so se spopadli partizani in jih premagali'). Zopet se omenja odklanjanje sodelovanja z Osvobodilno fronto, kakor da je bilo to nekaj zapovedanega in edino zveličavnega ('ob uspešnem prodiranju partizanske vojske proti Ljubljani se je med tistimi Slovenci, ki so sodelovali z okupatorjem ali podpirali politiko čakanja **meščanskega tabora** in odklanjali sodelovanje z OF, širil strah. /.../ Pridružili so se jim (op. av. beguncem) številni politiki predvojnega **meščanskega tabora** in ljubljanski škof dr. Rožman. Skupaj z nemško in domobranksko vojsko so se umikali na Koroško'). Meščanske politike se skupaj s cerkvenimi oblastmi pogosto omenja sočasno z nemškim in italijanskim okupatorjem, kakor da se skuša ustvariti predstava o njihovi neločljivi povezanosti. V učbeniku najdemo tudi fotografijo Ernesta Che Guevare, v čigar življenjepisu med drugim piše ('danes velja za simbol boja proti **kapitalizmu**').

6. 5. POJEM 'REVOLUCIJA' V UČBENIKIH ZGODOVINE

Revolucija pomeni preobrat političnih ali družbenih odnosov v državi. V ožjem smislu je revolucija politično praviloma nasilni prevrat opozicijske elite, večkrat s podporo širokih množic (**revolucija od spodaj**). Včasih se o revoluciji govori tudi ob uresničevanju reform nastajajoče državne oblasti (**revolucija od zgoraj**).

Zanimanje za revolucijo se je pojavilo ob izrazitih pojavih te vrste v novejši zgodovini (francoska revolucija 1789. leta, marčna revolucija, ruska oktobrska revolucija leta 1917). Pri marksizmu gre pri tem za pojave, ki nastajajo s temeljnimi spremembami produkcijskih razmerij. Ob tem si s spremembo močnejši razred prizadeva, da bi politične in družbene odnose ob nasprotovanju dotedanjih vladajočih revolucionarno, tj. je večinoma nasilno prilagodil novim ekonomskim danostim. T.i. socialistične revolucije vsekakor ustrezajo temu vzorcu. Nemarksična raziskovanja revolucije poskušajo sodobno revolucijo nasprotno opredeliti kot nasilni preobrat, ki ga povzročajo nemiri v hitro modernizirajočem se svetu (Zelnik 2003, 327).

6. 5. 1. 'Revolucija' kot pozitiven pomenski znak

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1952** se pomenski znak revolucija pojavi **devetkrat (9)**. Pomenski znak revolucija se pogosto uporablja v besedni zvezi ljudska, socialistična revolucija. Zaradi uporabe glagola »naskočiti«
revolucionarne čete v trditvi pridobijo na svoji moči, na svoji udarnosti (**'revolucionarne čete naskočile palačo'**).

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1958** smo priča enormnemu porastu prisotnosti pomenskega znaka revolucija, in sicer se pojavi kar **sto osemkrat (108)**. Revolucija je pogosto posebljena (pripisuje se ji človeške lastnosti, kar dosežemo s pomočjo uporabe ustreznega glagola) in večinoma prikazana kot zmagovita (**'revolucija je odnesla s prestola tudi carja'**; **'socialistična revolucija je zmagala'**; **'ruska revolucija je s svojo revolucionarno zahtevo po miru zajela ljudske množice obeh vojskujočih se taborov'**). Pojem »revolucija«
se pogosto pojavlja skupaj s pojmom »ljudske množice«
(**'revolucionarno gibanje ljudskih množic'**; **'revolucionarno razpoloženje ljudskih množic'**), »ljudske plasti«
(**'najbolj revolucionarne ljudske plasti'**). Namen takšnih povezav je bil verjetno v bralcu vzbuditi občutek, da se povod za revolucijo in z njo za vsa revolucionarna dejanja skriva v širokih ljudskih množicah, ki tudi vodijo revolucijo. Ljudska revolucija

je prikazana kot »sopotnica« osvobodilnega boja ('Osvobodilni boj in ljudska **revolucija**'). Kasneje pride do spremembe, in sicer je osvobodilni boj prikazan kot ljudska revolucija. Revolucionarji so prikazani kot »pozitivci«, ki so narod rešili pred buržoazijo ('**revolucionarji** so vdrli v Zimski dvorec, ga zavzeli in zgrabili ministre zadnje buržoazne vlade').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1961** se pomenski znak revolucija pojavi **sto sedemkrat (107)**. Večina trditev iz učbenika iz leta 1958 je ohranjenih, nekaj pa jih je na novo dodanih. Zopet se pojem revolucionarno povezuje z ljudstvom, s tem, da je le-to prikazano kot žrtev buržoazije ('oborožene sile (buržoazije – op. av.) v boju proti **revolucionarno** razgibanim ljudskim množicam'). Tako imamo na eni strani t.i. dobre fante (revolucionarne ljudske množice), na drugi strani pa t.i. slabe, zlobne fante (buržoazijo).

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1966** se pomenski znak revolucija pojavi **sto šestindevetdesetkrat (196)**. Izraz revolucija se večinoma pojavlja v okviru ruske oktobrske revolucije. Gre za prikazovanje le-te kot zmagovite ('**revolucija** je zmagala'), napredne ('Kako je zorela **revolucija** v Rusiji'), močne ('oktobrska **revolucija** je imela velik pomen za Rusijo in ves svet'; 'ideje oktobrske **revolucije** so razburkale ljudske množice...'), odmevne ('odmevala je (oktobrska **revolucija** – op. av.) v širokih ljudskih plasteh'), ljudske ('v **revoluciji** 1917. leta so delavci izoblikovali **revolucionarno** ljudsko oblast'). Tudi drugod po svetu (npr. v Nemčiji l. 1918) so revolucionarna gibanja prikazana kot rešitelj sveta pred buržoazijo ('**revolucionarno** gibanje je bilo tako močno, da je zrušilo monarhijo'). Revolucionarnost naj bi prinašala svež, pozitiven veter ('nova **revolucionarna** Rusija'). V istem učbeniku je (ljudska) revolucija enkrat prikazana kot spremljevalni pojav osvobodilne vojne ('rekli so (partija – op. av.), da bo narodnoosvobodilni boj več: osvobodilna vojna in ljudska **revolucija**'), enkrat pa je osvobodilna vojna prikazana kot (ljudska) revolucija ('narodnoosvobodilni boj je bil ljudska **revolucija**'); med njima torej stoji enačaja. V zgodovinskem učbeniku iz leta **1976** se pomenski znak revolucija glede na učbenik iz leta 1966 kvantitativno in kvalitativno ne spreminja.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1983** se pomenski znak revolucija pojavi **sedemdesetkrat (70)**. Zasledimo lahko torej skoraj trikratni upad pojma. Upad gre predvsem na račun **nevtralnih** oblik pojma, ki jih le redko zasledimo. So pa zato toliko bolj pogoste pozitivne vrednostne sodbe. Zopet gre za vzbujanje vtisa o odmevnosti in vplivnosti oktobrske revolucije ('vplivi **oktobrske revolucije** so se krepili leta 1919 celo v vojaških enotah'). Revolucionarnost se povezuje z delavs-

tvom in s tem se vzbujata vtis, da gre izključno za domeno delavstva ('**revolucionarna** avantgarda delavskega razreda'; 'zadušitev **revolucionarnega** delavskega gibanja'). Nekatere trditve hkrati pričajo o tem, da je bilo delavstvo orodje v rokah komunistične partije ('zahtevala je (KPJ – op. av.), da se z zmago **proletarske revolucije** oblikuje sovjetska republika z diktaturo proletariata'). Osvobodilni boj je bil ljudska revolucija, torej nekaj, kar prihaja od ljudi in zajema vse, ki sodijo pod izraz ljudstvo ('pomen narodnoosvobodilne borbe kot vseljidske vojne in ljudske **revolucije**').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1988** se pojav pomenskega znaka revolucija spet nekoliko poveča. Pojavi **sto sedemkrat (107)**. Nekaj trditve ostaja nespremenjenih, nekatere so delno spremenjene, a le redke s tem dobijo drugačno vrednotno sodbo, precej jih je dodanih na novo. Revolucionarnost se povezuje s komunistično partijo ('**revolucionarni** program KPJ'; '**revolucionarna** narava stranke'; 'v boju z režimom so padali drug za drugim sekretarji CK SKOJ, a na njihova mesta so prišli novi mladi **revolucionarji**'). Osvobodilni boj je po novem poimenovan kot »socialistična revolucija« ('NOB je bila nova, svojevrstna oblika **socialistične revolucije**'; 'ustava (FLRJ – op. av.) je omogočila nadaljevanje **revolucije**, ki se je začela že med NOB'). Razmere v Jugoslaviji po 2. svetovni vojni naj bi predstavljale revolucionarne pridobitve, ki jih je bilo potrebno utrjevati ('utrditve **revolucionarnih** pridobitev v Jugoslaviji').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1990** se pojav pomenskega znaka revolucija spet nekoliko poveča. Pojavi se **sto petkrat (105)**. Vsebinsko ostajajo trditve kar zadeva pozitivne vrednostne sodbe popolnoma nespremenjene.

6. 5. 2. 'Revolucija' kot izrazito pozitiven pomenski znak

V učbeniku iz leta **1958** je zanimiva trditev, ki govori o tem, da je bila osvobodilna vojna pravzaprav revolucija, kar dandanes zanikajo celo posamezniki, ki so bili udeleženci te vojne. V stavku gre z uporabo besed »sijajno izbojevano« za povečevanje revolucije ('zlato svobodo in sijajno izbojevano **revolucijo** so naši narodi plačali s številnimi žrtvami'). Nekatere trditve govorejo o ruski oktobrski revoluciji, ki ji pripisujejo veliko moč in kompetence ('samo **revolucionarna** oblast boljševikov je lahko rešila Rusijo pred katastrofo'; 'ideje velike oktobrske **revolucije**'). Revolucija je pogosto posebljena in predstavlja dobro stran, ki se bori proti slabi strani (buržoazija) ('sloji in razredi, ki jim trga **revolucija** oblast iz rok'). Revolucionarno gibanje je prika-

zано kot žrtev nasilnih slojev prebivalstva (najpogosteje buržoazije in plemstva) ('v krvi zadušeno **revolucionarno** gibanje'; 'v vseh deželah je ta (**revolucionarna** – op. av.) gibanja zatrla domača velika buržoazija, in sicer tako, da je najprej udarila po komunistična partiji in njenih voditeljih, jih pobijala...'). Z besedo »val« je dosežen vtis silovitosti, kar je še podkrepljeno s pridevnikoma »močnih« in »upornih« ('val močnih in upornih **revolucionarnih** gibanj').

V učbeniku iz leta **1961** je večina trditvev iz učbenika iz leta 1958 ohranjenih, nekaj malega pa jih je tudi odstranjenih. Obe odstranjeni trditvi zadevata buržoazijo in njeno nasilje nad revolucionarji ('sloji in razredi, ki jim trga **revolucija** oblast iz rok'; 'v vseh deželah je ta (**revolucionarna** – op. av.) gibanja zatrla domača velika buržoazija, in sicer tako, da je najprej udarila po komunistična partiji in njenih voditeljih, jih pobijala...').

V učbeniku iz leta **1966** spet beremo o revoluciji (oktobrski), ki je prikazana kot zmagoslavna ('zmagovita oktobrska **revolucija**'), odmevna ('zmaga oktobrske **revolucije** je odmevala po vsem svetu'; 'močno je odjeknila zmaga oktobrske **revolucije** tudi med Jugoslovani v domovini') in kot gibanje, katerega naloga in poslanstvo je rešiti delavstvo sveta ('ko je izbruhnila ruska **revolucija**, se je začela svitati zarja tudi za proletarce med narodi...'). Srečamo se z izrazom »kontrarevolucionarji« (ruski veleposestniki, buržoazija, carski oficirji in bogati kmetje), ki so predstavljeni kot »negativci«, ker »oktobrske **revolucije** niso marali, ker jih je razlastila in jim vzela oblast« ('bili so proti **revoluciji** ali **kontrarevolucionarji**'). Zasledimo tudi definicijo revolucije, pri kateri so »napredne družbene sile« seveda komunistična partija, »izkoriščevalci« pa vsi, ki se z njenimi idejami niso strinjali ('...temelji za izgradnjo socialistične družbe. Ti temelji so bili rezultat narodnoosvobodilnega boja. Izvršila se je **revolucija**. Toda ta **revolucija** je bila nekaj posebnega. **Revolucija** je namreč odločilni boj med izkoriščevalci in naprednimi družbenimi silami'). Slednji so bili poimenovani kot »izdajalci«, ki jih je morala revolucija uničiti ('**revolucija** v Jugoslaviji se zato ni izvojevala na temelju boja proti izkoriščevalskemu razredu, temveč na temelju boja proti narodnem izdajstvu'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1976** se pomenski znak revolucija glede na učbenik iz leta 1966 kvantitativno in kvalitativno ne spreminja.

V učbeniku iz leta **1983** zasledimo dve trditvi, ki zajemata rusko oktobrsko revolucijo in jo povečujeta ('tudi pri nas zasledimo širjenje **idej velikega oktobra**'; 'ideje **oktobrske revolucije** najdejo v Kraljevini SHS plodna tla'). V trditvi, ki govori o osvobodilnem gibanju kot o ljudski re-

voluciji, je s pomočjo besedne zveze »neizbrisljiv pečat« dosežna nekakšna dokončnost ('nastajala in razvijala se kje **revolucionarna** ljudska oblast, ki je dodala našemu narodnoosvobodilnemu boju neizbrisljiv pečat **ljudske revolucije**').

V učbeniku iz leta **1988** je v trditvi o širjenju idej velikega oktobra besedna zveza »veliki oktober« nadomeščena z besedno zvezo »oktobrska revolucija«. Trditev o »padcu idej oktobrske revolucije na plodna tla« je odstranjena. Na novo je dodana trditev, ki povezuje osvobodilni boj in revolucijo ter ljudstvo. Pri tem pisec uporabi čustveno zelo močan glagol »prežeti« ('prav ta velika podpora kljub okupatorjevemu in belogardističnemu nasilju je dokaz, kako sta ljudstvo prežela NOB in **revolucija**').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1990** se pojav pomenskega znaka revolucija spet nekoliko poveča. Pojavi **sto petkrat (105)**. Vsebinsko ostajajo trditve kar zadeva izrazito pozitivne vrednostne sodbe popolnoma nespremenjene.

6. 5. 3. Pojem 'revolucija' v novejšem obdobju

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1991** se pojav pomenskega znaka revolucija spet nekoliko poveča. Pojavi se **šestindevetdesetkrat (96)**. Vsebinsko ostajajo konteksti kar zadeva pozitivne vrednostne sodbe večinoma nespremenjeni, nekaj jih je odstranjenih, nekaj pa jih zaradi opuščanja določenih pomensko močnih besed spremeni svojo vrednostno sodbo. Spremenjena je trditev z izrazito pozitivno vrednostno sodbo, ki govori o tem, da se je pod vodstvom OF ljudstvo v času osvobodilnega boja borilo za osvoboditev in ljudsko revolucijo. V učbeniku iz leta 1991 je izraz »ljudska revolucija« odstranjen in nadomeščen z izrazom »boj proti okupatorju« ('**revolucionarna** bojna organizacija, ki je združila slovensko ljudstvo v skupen boj proti okupatorju in za osvoboditev'). Odstranjene so nekatere čustveno naravnane trditve ('v boju z režimom so padali drug za drugim sekretarji CK SKOJ, a na njihova mesta so prišli novi mladi **revolucionarji**'; '**revolucionarna** narava stranke'; 'NOB je bila nova, svojevrstna oblika **socialistične revolucije**'; 'utrđitev **revolucionarnih** pridobitev v Jugoslaviji'). V učbeniku iz leta 1991 se pogosto opušča pridevnik »revolucionarno« (namesto 'revolucionarno delavsko gibanje' le še 'delavsko gibanje').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1993** pojav pomenskega znaka revolucija nekoliko upade. Pojavi **devetdesetkrat (90)**. Najpogosteje se srečamo z **nevtraln**o obliko pomenskega znaka revolucija. Zdi se, kot da bi **pozitivne** in **izrazito pozitivne** vrednostne sodbe nadomestile **nevtralne** oblike. S pomočjo teh nevtralnih vrednostnih sodb izvemo dejstva, o katerih so prejšnji učbeniki molčali oz. so iste teme predstavljene neobremenjeno in nepristransko. Takšna je na primer tema o revoluciji v času osvobodilnega boja, ki so jo prejšnji učbeniki dosledno poimenovali »ljudska« ('od vsega začetka je boj proti okupatorju povezovala (KP – op. av.) z **revolucionarnim** prevzemom oblasti, kar je že iz predvojnih časov poudarjal njen program'). Med zamolčane teme vsekakor sodijo poveljni poboji pripadnikov drugih vojaških formacij in civilistov, o katerih učbenik iz leta 1993 prvič odkrito (čeprav skopo) spregovori ('misleč, da se bliža Rdeča armada in zmaga, so začeli (nekateri partizanski komandanti in komisarji – op. av.) v imenu **revolucije** marsikdaj nekritično in neupravičeno obračunavati s sonarodnjaki, ki so bili nasprotniki **revolucije**. Podobne **akcije** je izvajala tudi VOS v Ljubljani.'; 'če upoštevamo, da je bil osvobodilni boj obenem tudi socialna **revolucija** (deloma odkrita, deloma prikrita z omenjenim ohlapnim geslom) je poveljno obdobje sklepno dejanje te **revolucije**'). Pozitivno vrednostno sodbo srečamo v zvezi z majniško deklaracijo ('vse to dokazuje, kako daljnosežna, kar **revolucionarna**, je bila Majniška deklaracija'). V tem primeru izraz »revolucionarnost« ne pomeni t.i. ljudske revolucije, temveč le željo po spremembah.

V učbeniku iz leta **1997** je pojem revolucija omenjen osemindesetkrat (**48**). Predvsem gre za povezavo z oktobrsko socialistično revolucijo v Rusiji. Večina trditev je **nevtraln**ih, pri nekaterih pa gre za rahlo **pozitivno** vrednostno sodbo ('bil je (Lenin – op. av.) vodja boljševikov, **revolucionarne** marksistične struje v ruski delavski stranki'; 'socialistična **revolucija** se je iz Petrograda hitro razširila po vsej Rusiji...'; '**revolucionarne** ideje oktobrske **revolucije** so zato naletele na plodna tla v mnogih evropskih državah...'; '**revolucionarno** vrenje'; '**revolucionarni** val'). Povsem nevtraln in brez obrazložitve ozadja se omenja socialistična revolucija v času druge svetovne vojne v Sloveniji in Jugoslaviji ('KPS si je z izjavo (dolomitsko – op. av.) hotela pridobiti politični monopol in izvesti socialistično **revolucijo**'). Prvič se, čeprav skopo, spregovori o »revolucionarnem nasilju« ('zaradi vse večjega **revolucionarnega nasilja** je Slovenska zaveza maja 1942 sklenila spodbuditi nastajanje oboroženih oddelkov, katerih naloga je bila obramba pred takim nasiljem').

V učbeniku iz leta **2005** se pomenski znak revolucija pojavi **štiriinpetdesetkrat (54)**. Tudi tu večinoma v povezavi s februarско in z oktobrsko socialistično revolucijo v Rusiji in v **nevtralnih** vrednostnih sodbah ('socialni **revolucionarji**, ki so jih podpirali kmetje, so zagovarjali Rusijo malih in srednjih kmetov ter prevzem oblasti z **revolucijo**'; 'v opisanih težkih razmerah so v Rusiji vse več podpore dobivale **revolucionarno** usmerjene skupine'; 'uspeh boljševiške **revolucije** v Rusiji je leta 1919 zaradi slabih gospodarskih razmer spodbudil delavske nemire po Evropi'; 'zaradi odpora nasprotnikov **revolucije**, ki so jim pomagale tudi zahodne sile, je od leta 1918 so 1920 v Rusiji divjala državljanska vojna'; 'oktobrska **revolucija** v Rusiji je imela velik odmev v Evropi'). Naslednja omemba izraza »revolucija« se pojavlja v povezavi s t.i. socialistično revolucijo, ki se je odvijala v času druge svetovne vojne v Sloveniji. Večinoma gre za nevtralne vrednostne sodbe, nikoli pa ni povsem pojasnjeno, kaj je s seboj dejansko prinesla ta revolucija ('nasprotno so se levo usmerjene politične skupine (zlasti komunistične stranke) poleg osvoboditve zavzemale za prevzem oblasti in **revolucionarne** spremembe po vojni'; 'program (temeljne točke OF – op. av.) je predvideval tudi izvedbo socialistične **revolucije** v Sloveniji'; 'to je bil strah (meščanskega tabora po vojni – op. av.) pred prihodnostjo, komunistično **revolucijo** (ki so jo razglašali komunisti med vojno) in novo oblastjo'). Opazimo lahko tudi nedosledno uporabo izraza »socialistična« oz. »komunistična« revolucija.

6. 6. POJEM 'KOMUNISTIČNA PARTIJA' V UČBENIKIH ZGODOVINE

V Jugoslaviji se je komunizem prvič organiziral znotraj Socialistične delavske stranke Jugoslavije (od junija 1920 Komunistična stranka Jugoslavije (KPJ), od 1952 Zveza komunistov Jugoslavije (ZKJ), ki se je zavzemala za ustanovitev sovjetske kmečko-delavske federativne republike (narodno vprašanje je do konca ostalo nerazrešeno) in za agrarno reformo.

Na Slovenskem so komunistične struje obstajale med slovensko socialdemokratsko mladino v sindikalizmu in po prepovedi KPJ z »obznanom« 1920 v ljudski fronti. Aprila 1937 je bila ustanovljena Komunistična partija Slovenije (KPS, od 1952 Zveza komunistov Slovenije, ZKS), ki je v svojem ustanovitvenem manifestu poudarjala povezanost razrednega in delavskega vprašanja. Slovenski komunisti so prevzeli vodilno vlogo najprej v OF, potem med NOG in po izvedeni revoluciji in koncu vojne 1945 za 45 let v enopartijskem režimu prevzeli oblast, ki je za sabo puščala žrtve svojih nasprotnikov ter politično in gospodarsko škodljive poskuse nasilne družbene preobrazbe. ZKS se je ob koncu 80. let pod pritiskom demokratičnih sil s komunističnim reformizmom skušala ohraniti na oblasti v spremenjenih družbeno-političnih razmerah in k svojemu imenu dodala SPD (Stranka demokratične prenove), vendar jo je na prvih parlamentarnih volitvah spomladi 1990 premagala združena opozicija DEMOS. Še istega leta se je preimenovala v SPD, 1993 pa s socialdemokratskim programom v Združeno listo socialnih demokratov, ki pa se je leta 2005 spet preimenovala v Socialne demokrate (Zelnik 2003, 179).

Podobno kot Isaac Deutcher za Stalina bi za komunistično partijo v Sloveniji lahko rekli, da je svoj talent uporabila predvsem za kreativno politično manipulacijo, ki je preseгла zgolj taktiko in ki je vse družbene sile podredila svojim ciljem in oblasti⁶.

Ključni elementi revolucionarne partije in pogledi na proletarsko državo so v naši analizi učbenikov zgodovine vsebovani v pojmi, kot npr. diktatura proletariata, odmiranje države, budnost in zaščita revolucije ter v vrsti drugih, ki jih je opredelil že Lenin v prvem desetletju 20. stoletja⁷.

⁶ Dr. Jerca Vodušek Starič: Nekaterne nejasnosti in dileme o povojni ureditvi Slovenije. Zgodovina v šoli, let. XI., št. 3 – 4, str. 26

⁷ Dr. Jerca Vodušek Starič: Nekaterne nejasnosti in dileme o povojni ureditvi Slovenije. Zgodovina v šoli, let. XI., št. 3 – 4, str. 25

Zanimivo je to, da pojem komunistične partije v začetnih omembah izzveni kot **žrtev** (najpogosteje buržoazije), ki kasneje vedno bolj prevzema podobo **heroja**, **junaka**, **zmagovalca**, nekakšnega **duhovnega vodje**, **zavetnika naroda**.

6. 6. 1. 'Komunistična partija' kot pozitiven pomenski znak

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1952** se pomenski znak komunistična partija pojavi **triindvajsetkrat (23)**. Najpogosteje je njegova vrednostna sodba **pozitivna** ali celo **izrazito pozitivna**. Sprva je v besedilu komunistična partija prikazana kot žrtev, najpogosteje buržoazije in kapitalističnega družbenega reda ('kapitalisti so sklenili uničiti **Partijo**, da ostane delovno ljudstvo brez vodstva'; 'mnogi člani **Partije** so morali v ječo, bili so mučeni, več pa tudi ubitih'). Hkrati s prikazovanjem partije kot žrtve, lahko vidimo, da se je poskušalo ustvariti mit o komunistični partiji kot vodji, nekakšnemu pokrovitelju ljudskih množic ('**Partija** se je borila proti izkoriščanju delavcev in kmetov in vodila delavstvo...'; '**Komunistična partija** je spoznala, da more Slovence rešiti samo boj proti zatiralcem'). Pogosto je v besedilih prisotno tudi omenjanje boja proti »partijskim sovražnikom«, ki sta ga v prvi vrsti predstavljala kapitalizem in buržoazija ('pod njenim vodstvom (**KP** – op. av.) se je ljudstvo borilo proti tujim fašistom in proti domači buržoaziji, ki se je povezala z njimi'). Partiji se pripisuje tudi velike zasluge za načrtovanje in izvedbo narodnoosvobodilnega boja ('**KPJ** je dala pobudo za NOB in jo tudi organizirala'; 'narodnoosvobodilna borba, ki jo je **KPJ** pripravila'; '**KPJ** s tovarišem Titom na čelu vodi narodnoosvobodilno borbo'). Prikazuje se tudi kot velika prijateljica ljudstva ('**KPJ** je hotela, da ljudstvo trajno obdrži oblast, ki si jo je priborilo med NOB'), ki ji je zelo pomembno sožitje med jugoslovanskimi narodi ('**KPJ** se je vedno borila za enakopravnost in bratstvo jugoslovanskih narodov'). Bralca se poskuša prepričati tudi s pomočjo števil (v Ljudsko fronto pod vodstvom **KPJ** je včlanjenih več kot 6 milijonov naših delovnih ljudi').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1958** se prisotnost pomenskega znaka komunistična partija skoraj potroji, in sicer se pojavi kar **šestinšestdesetkrat (66)**. Podobno kot v prejšnjem učbeniku iz leta 1952 je njegova vrednostna sodba najpogosteje **pozitivna** ali celo **izrazito pozitivna**. Tudi v tem učbeniku je partija sprva prikazana kot žrtev, z jezikom, ki želi v bralca vzbuditi sočutje in simpatiziranje z njo, hkrati pa obsojanje t.i. »partijskih sovražnikov« ('v vseh deželah je ta (revolucionarna – op. av.) gibanja zatrla domača velika buržoazija, in sicer tako, da je najprej udarila po **komunistična partiji** in njenih voditeljih, jih pobijala...'; 'po **KPJ** padel prvi vladni

udarec, Obznana'; 'v dveh letih pobitih nad 100 **partijskih** funkcionarjev'; 'fašistično uničevanje najboljšega komunističnega kadra revolucionarnega gibanja ljudskih množic so privedla **komunistične partije** do osnovanja ljudskih front'). Kasneje beremo o junaški vstaji partije in njenem hitrem razvoju in napredovanju ('**partija** je rasla'; 'popolnoma prevladovala gesla **KPJ**'). Pomembna naloga partije naj bi bilo tudi vodstvo ljudskih množic. Takšno prikazovanje partije je v bralcu skušalo vzbuditi občutek pripadnosti, varnosti, saj je tudi on del ljudstva in se z njim identificira ('na ramena **komunističnih partij** je padla velikanska odgovornost, saj je šlo za usodo ljudskih množic vsega sveta'; 'šele z novim vodstvom se je **Partija** lahko posvetila svoji pravi revolucionarni nalogi: vodstvu ljudskih množic, ki so bile nezadovoljne z vladnimi režimi in preplašene od vedno hujšega fašizma doma in v svetu'; 'demonstracije ljudskih množic pod vodstvom **Partije**'). Partija je predstavljena tudi kot rešitelj jugoslovanskih narodov »izpod jarma buržoazije« ('buržoazno vodstvo je odigralo svojo vlogo za vselej in vodstvo naših narodov je prevzela **KPJ**'; 'pod vodstvom **KPJ** je delavski razred skupno z ljudskimi množicami kmetov in delovne inteligence hkrati kot z okupatorjem obračunal tudi z vso buržoazijo, ki je ves čas stare Jugoslavije zatirala delavski razred in svobodoljubne ljudske množice, takoj po okupaciji pa se povezala z okupatorjem in tako zagrešila največjo izdajo nad lastnim narodom') ter povezovalc jugoslovanskih narodov ('**KPJ** je neprenehno pozivala vse narode k slogi in enotnosti ter na boj proti okupatorjem in njihovim hlapcem').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1961** prisotnost pomenskega znaka komunistična partija ostaja približno enaka, in sicer se pojavi **sedeminšestdesetkrat (67)**. Podobno kot v prejšnjih učbenikih iz leta 1952 in 1958 je njegova konotacija najpogosteje **pozitivna** ali celo **izrazito pozitivna**. Večina kontekstov iz učbenika iz leta 1958 je popolnoma nespremenjenih. Le en stavek je nekoliko skrajšan, a zaradi tega se vrednostna sodba ne spremeni. Gre za skrajšanje trditve o revolucionarni nalogi partije (glej učbenik iz leta 1958), torej vodstvu ljudskih množic. V trditvi je namreč odstranjen zadnji del stavka '...in preplašene od vedno hujšega fašizma doma in v svetu'. Stavek se tako zdaj glasi ('šele z novim vodstvom se je **Partija** lahko posvetila svoji pravi revolucionarni nalogi: vodstvu ljudskih množic, ki so bile nezadovoljne z vladnimi režimi'). Pojavi pa se tudi nova trditev, ki povečuje člane partijske organizacije ('...najboljši **partijski** kader').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1966** se prisotnost pomenskega znaka komunistična partija več kot podvoji, in sicer se pojavi **sto štiriinštiridesetkrat (144)**. Podobno kot v prejšnjih učbenikih so vrednotne sodbe najpogosteje **pozitivne** ali celo **izrazito pozitivne**. Komunistična par-

tija je prikazana hkrati kot žrtev in kot veliki upornik, ki kot zmagovalec vstane iz težke situacije ('kljub vsemu (najhujšemu preganjanju v času Aleksandrove diktature – op. av.) pa je vpliv **KPJ** na široke ljudske plasti postopno naraščal, zlasti od takrat, ko je na čelo partije prišel Josip Broz Tito'). Ob pojmu »partija« se pogosto pojavlja tudi pridevnik »revolucionarna«, kar želi v bralcu vzbuditi vtis o naprednosti partijske organizacije in o »svežem vetru«, ki ga le-ta prinaša ('delo za zgraditev močne revolucionarne **partije**'). Partija pridobiva na vrednosti tudi s tem, da je prikazana kot organizacija, ki svojih vodilnih osebnosti ne poudarja (kdo pa je bil potemtakem Tito?!). Hkrati se na ta način želi poudariti, kako »drugačna«, v pozitivnem smislu seveda, je bila komunistična partija ('razen strank, ki so svoje voditelje močno poudarjale, so bile tudi stranke, ki vodilnih osebnosti niso poudarjale. Npr. **Komunistična partija Jugoslavije**, Republikanska stranka itd. Vodilne osebnosti so rade poudarjale tiste stranke, v katerih ni bila politična zavest pristašev posebno razvita. Pri **Komunistični partiji Jugoslavije** je bilo drugače'). Brez prikazovanja komunistične partije kot vodje ljudskih množic seveda tudi tokrat ne gre ('delovni ljudje, ki jih je vodila **Komunistična partija Jugoslavije**'; 'najmočnejša so bila odporniška gibanja tam, kjer so se razvijala pod vodstvom **KP**'). Hkrati se omalovažuje buržoazijo, ki je bila nekakšen dežurni krivec ter zatiralec ljudstva, in povzdiguje partijo ('prav tako je nasprotovala (**KP** – op. av.) protiljudski politiki vladajoče buržoazije'). Partiji se pripisuje tudi vlogo skrbnika nad jugoslovanskimi narodi, katerega pomembna skrb je bila zavzemanje za enakopravnost med njimi ('boj **KPJ** za enakopravne odnose med socialističnimi državami si je postopno utiral pot'). Operira se tudi s številkami, ki skušajo v bralcu vzbuditi vtis razširjenosti komunistične ideologije med »navadnimi« ljudmi ('v tem času (po majskem kongresu 1941 – op. av.) je imela **KPJ** že 8000 članov in 30.000 skojevcev'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1976** ostaja situacija tako kvantitativno kot kvalitativno glede na učbenik iz leta 1966 nespremenjena.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1983** se prisotnost pomenskega znaka komunistična partija nekoliko zmanjša, in sicer se pojavi **petindevetdesetkrat (95)**. Podobno kot v prejšnjih učbenikih je njegova vrednostna sodba najpogosteje **pozitivna** ali celo **izrazito pozitivna**. Že v pisanju o samem nastanku Komunistične partije Jugoslavije, nas pisec skuša prepričati, da gre za napredno gibanje ('napredno delavstvo ustanovi 1919 v Beogradu **KPJ**'). Seveda je partija v začetku ponovno predstavljena kot žrtev oblasti (takrat buržoazne). Partija je tako na strani pozitivnih sil, buržoazija pa negativnih ('oblasti so člane **KPJ**, SKOJ in revolucionarnih sindikatov preganjale, zapirale in v zaporih mučile'; 'še posebej pa je policija udarila po **KP**'; 'zapore pa je napolnila (policija – op. av.) s člani **partije**'). Boj dobrega (partija) proti zlu (buržoazija) zasledimo tudi v

naslednji trditvi o ustanavljanju ljudske fronte ('**komunistične partije** v borbi proti buržoaziji ustvarile enotno delavsko fronto'). Buržoazijo pisec dosledno navaja skupaj z okupatorjem, torej na strani negativcev. Pogosto zanjo uporabi izraz »sile, ki so izdale lastni narod« ('pod vodstvom **KPJ** so bili pripravljene na zadnje velike obračune z okupatorjem in s silami, ki so izdale svoj lastni narod'). Partija je prikazana kot močno ('utrđitev **KPJ**'; 'pregled **partijskih** in **ljudskih sil**'), ugledno ('v teh dneh so bila najbolj odločna gesla in stališča **KPJ**') in množično gibanje ('**KPJ** je imela spomladi 1940 že 8000 članov'). Zelo pomembno je tudi ustvarjanje vtisa o njeni povezanosti z »navadnimi« ljudmi ('moč delavskega razreda pod vodstvom **KPJ** raste'; '...skupaj s **KPJ** so šle (ljudske množice – op. av.) širom Jugoslavije na ulice...') ter o skrbstvu nad množicami, tj. nad jugoslovanskimi narodi ('**KPJ** na čelu **ljudskih množic**'; 'jugoslovanski narodi pod vodstvom **KPJ** so se uprli pristopu Jugoslavije v fašistični tabor in prisilili buržoazijo, da se je uprla Hitlerju'). Ponovno prebiramo o njej kot o velikem organizatorju in izvajalcu narodnoosvobodilnega boja ('...da bo **KPJ** organizirala in vodila ljudski boj zoper okupatorja in njegove hlapce'; '**CK KPJ** pozval jugoslovanske narode na oborožen boj'; 'zakaj je **KPJ** lahko stopila na čelo odpora'). Zanimiva je tudi uporaba glagola »uničiti« v zvezi s t.i. domačimi izdajalci ('**CK KPJ** je že takoj na začetku okupacije Jugoslavije sprejel nalogo, da izžene okupatorja iz države in uniči domače izdajalce').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1988** se prisotnost pomenskega znaka komunistična partija zopet precej poveča, in sicer se pojavi **sto devetinštiridesetkrat (149)**. Trditve so v skoraj enakem odstotku ohranjene, zamenjane, oziroma odstranjene. Med na novo dodanimi trditvami zasledimo tiste, ki prikazujejo komunistično partijo kot žrtev napadov takratnih oblasti ('obznana – prvi udarec buržoazije proti **KPJ**'; 'čeprav je režim zadal izredno hude udarce **KPJ** in SKOJ... ni mogel uničiti njunega delovanja'). Hkrati s podobo žrtve že nastaja tudi nova podoba velikega zmagovalca ('**KPJ** je bila utrjena in nanje (na odločilne trenutke – op. av.) pripravljena'; 'vodilno vlogo v slovenskem osvobodilnem gibanju so priznale (ustanovne skupine OF – op. av.) **KP**'; 'neustrašen odpor **KPJ**'), kar se je kazalo tudi v sprotne navajanje števil v zvezi s članstvom v partiji ('**KPJ** je v tem času povečala število svojih članov, junija 1941 jih je bilo že 12 tisoč'). Partijo se poskuša prikazati kot enakovredno ljudskim množicam ('delo **KPJ** med ljudskimi množicami') in hkrati kot vodjo ljudskih množic ('jugoslovanski narodi so se pod vodstvom **KPJ** zavestno bojevali za skupno prihodnost'). Namen obeh trditvev je v bralcu vzbuditi občutek, da je bila partija ljudska organizacija malih ljudi in njen cilj ni bil vladati nad njimi, tako kot je to počela npr. buržoazija. Odstranjen je podatek o številu članov v **KPJ** leta 1940, kar je razumljivo,

saj je bil nadomeščen z novimi, bolj svežimi podatki, predvsem pa z večjimi številkami. Odstranjena je trditev, ki buržoazijo prikazuje kot sovražnika partije in s tem tudi ljudstva ('**komunistične partije** v borbi proti buržoaziji ustvariti enotno delavsko fronto'). Odstranjeni sta tudi trditvi, ki partijo prikazujeta kot močno gibanje ('utrditvev **KPJ**'; 'pregled **partijskih** in ljudskih **sil**'). Odstranjena je trditev o povezanosti partije z ljudskimi množicami ('moč delavskega razreda pod vodstvom **KPJ** raste') in o vodenju teh množic ('jugoslovanski narodi pod vodstvom **KPJ** so se uprli pristopu Jugoslavije v fašistični tabor in prisilili buržoazijo, da se je uprla Hitlerju'). Prav tako je izločeno retorično vprašanje, ki partijo prikazuje kot velikega vodjo odpora proti okupatorju ('zakaj je **KPJ** lahko stopila na čelo odpora'). V tem učbeniku preneha pisanje o »uničenju domačih izdajalcev« ('**CK KPJ** je že takoj na začetku okupacije Jugoslavije sprejel nalogo, da izžene okupatorja iz države in uniči domače izdajalce').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1990** se prisotnost pomenskega znaka komunistična partija malce poveča, in sicer se pojavi **sto devetinpdesetkrat (159)**. Vsebinsko so trditve skoraj povsem enake kakor v učbeniku iz leta 1988.

6. 6. 2. 'Komunistična partija' kot izrazito pozitiven pomenski znak

V učbeniku iz leta **1952** je kar nekaj izrazito pozitivnih vrednostnih sodb. Tako beremo o preganjanju partije in njeni vzdržljivosti, namen katerega je bilo v bralcu vzbuditi sočutje ('tudi najhujše preganjanje ni moglo uničiti **Komunistične partije**'). Beremo lahko tudi o zaupanju med ljudstvom in partijo ('**Partija** je trdno stala na strani zatiranih ljudi, zato ji je delovno ljudstvo zaupalo'; 'zato je ljudstvo zaupalo **Partiji** in sledilo njenim pozivom v borbo proti okupatorju') in o zvestobi partije ljudstvu, kar želi v bralci vzbuditi vtis o zanesljivosti partije ('zvesta ljudstvu v njegovih najtežjih dneh pa je ostala **Komunistična partija**'). Z velikimi besedami je opisana sestava partije ('v svojih vrstah je (**KP** – op. av.) štela tisoče zvestih, neustrašnih, preizkušenih borcev'), podrobno in veličastno so opisane tudi njene naloge ('**KPJ** se je (v stari Jugoslaviji – op. av.) borila proti izkoriščevalcem in zatiralcem, za svobodo in boljše življenje delovnega ljudstva, za bratstvo in enotnost naših narodov in proti fašizmu').

V učbeniku iz leta **1958** izrazito pozitivne vrednostne sodbe pomenijo predvsem povečevanje partije in njenih dosežkov. V eni izmed trditvev lahko preberemo, da se partije uvrščajo med demokratična svetovna gibanja ('**partije** vsega sveta in številna druga demokratična gibanja'). Ko-

munistična partija Jugoslavije naj bi v sebi združevala same pozitivne vrednote, njeni cilji pa naj bi bili zgolj in samo plemeniti ('okrog **Partije** in pod njenim vodstvom se je zbiralo vse, kar je bilo zdravega in pripravljenega boriti se proti fašizmu, za resnično demokracijo, za rešitev miru'). Beremo lahko tudi o veliki požrtvovalnosti partije ('že pred napadom na Jugoslavijo je **KPJ** storila vse, da bi naše narode prepričala o potrebnosti in dolžnosti, da branijo svojo domovino'), njeno delo naj bi bilo neprecenljivo ('velikansko politično delo, ki ga je opravila **Partija** v teh dneh, je začelo kazati svoje prve sadove: ljudske množice so vedno bolj sprevidevale, da je takojšnja oborožena borba edina pot do rešitve'). Nekaj trditev je namenjenih tudi ustvarjanju vtisa o močnem zaupanju med partijo in jugoslovanskimi narodi, nanašajo pa se tako na čas vojne kot tudi na obdobje po končani vojni ('kot so naši narodi zaupali **KPJ** za časa borbe, tako so ji zaupali tudi sedaj, ko se je bilo treba boriti za obnovo porušene domovine in za prve začetke socialistične domovine') in navdušenju ljudstva nad partijsko oblastjo ('samozavestno je izreklo (ljudstvo – op. av.) velike besede: z lastnimi silami in pod vodstvom **KPJ** s tovarišem Titom na čelu bomo zgradili socialistično domovino').

V učbeniku iz leta **1966** srečamo podobno trditev kot v učbeniku iz leta 1958, ki bralcu sporoča, da so bile komunistične partije demokratično gibanje ('**komunističnim partijam** je zato naročil (VII. kongres kominterne – op. av.), naj v boju proti fašizmu zbirajo vse napredne in demokratične sile'). Partijo se skuša prikazati kot enotno utrjeno organizacijo ('v **partiji** so prenehali frakcijski boji, **partija** se je vedno bolj utrjevala in se pripravljala na boj, ki jo je čakal v dobi NOB'), ki je glavni pobudnik vsega pozitivnega ('v vsem je dajal pobudo **KPJ**'). Partija je prikazana kot zaščita ljudstva pred izdajalci ('edino **KPJ** je kot celota že pred vojno opozarjala na potrebo obrambe domovine in svarila pred petokolonaši ter izdajavci'). V bralcu se skuša ustvariti vtis, da je partija edina pozitivna sila, ki ji je bilo mar za ljudstvo in mu je pomagala ('jugoslovanske narode je popeljala v osvobodilni boj (**KPJ** – op. av.)...!'; 'ko so ljudje stopali v partizane, so vedeli, da more novo Jugoslavijo zagotoviti le narodnoosvobodilno gibanje, ki se je po vsej Jugoslaviji razvijalo pod vodstvom **KPJ**'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1976** ostaja situacija tako kvantitativno kot kvalitativno glede na učbenik iz leta 1966 nespremenjena.

V učbeniku iz leta **1983** se srečamo s popolnoma novo oblikovanimi trditvami v zvezi s komunistično partijo. Partija je ponovno predstavljena kot žrtev oblasti in vzdržljiva organizacija, ki se je kljub temu (ali celo ravno zato) vse bolj zblíževala z ljudskimi množicami ('čeprav so oblasti zaprle polovico **komunistov** (skoraj 1000), je partija vse bolj širila svoj vpliv med mno-

žicami in z različnimi oblikami delovanja ustvarjala ljudsko fronto'). Pisec učbenika partiji pripisuje ogromne zasluge in nasproti nje postavlja slovenske katoliške množice ('**CK KPS** je šele spomladi 1943 poudaril svoje vodstvo pri ustanovitvi in razvoju OF, ko je bilo tudi slovenskim katoliškim množicam jasno, da brez **komunistične partije** osvobodilnega boja sploh ne bi bilo'). Partija je prikazana kot vodilna sila v boju proti sovražniku ('**KPJ** stopi na čelo odpora proti okupatorju'). Poudarja se njena moč in pozitiven odziv med ljudmi ('**KPJ** se v letih 1934 – 1935 utrjuje in prodira med množice'), njena naprednost ('**Komunistična partija Slovenije** zbere okrog sebe napredne sile v OF') in demokratičnost, pri čemer gre seveda za t.i. ljudsko demokracijo, o kateri je več govora v poglavju o demokraciji ('pri tem je skušal (**CK KPJ** – op. av.) združiti vse demokratične sile in pritegniti najširše ljudske množice'). Poudarja se samozadostnost partije in jugoslovanskih narodov v osvobodilnem boju ('jugoslovanski narodi pod vodstvom **KPJ** dolgo časa vodijo NOB sami brez tuje pomoči'). Malodane s hvalnicami se opeva sožitje med jugoslovanskimi narodi in partijo ter njun »skupen boj« za »svetlo prihodnost« ('to je bil mogočen boj jugoslovanskih narodov, ki so pod vodstvom **KPJ** vzeli usodo v svoje roke in šli zavestno skupni, lepši bodočnosti nasproti'). Bralec mora dobiti občutek, da je bila partija »ljudska« organizacija; ni se torej dvigovala nad ljudi in se povelečevala, temveč jim je stopila naproti ('**KPJ** je lahko prevzela vodstvo NOB in ljudske revolucije zaradi svoje trdne povezanosti z ljudskimi množicami').

Tudi v učbeniku iz leta **1988** najdemo nekaj na novo dodanih trditvev. Nekatere poudarjajo pomembnost partijskih zasedanj ('kongres **KPS** je eden najvažnejših dogodkov v zgodovini slovenskega delavskega gibanja'), druge partiji pripisujejo boj za demokracijo ('**ZKJ** pa je šla v nov boj za "najširšo neposredno demokracijo"). Partija naj bi skupaj s Titom celo uspela pomiriti spore zaradi mednacionalnih odnosov in suverenosti republik v Jugoslaviji v 80. letih ('z odločno akcijo predsednika Tita in **CK ZKJ** pa je bila premagana tudi ta politična kriza'). Odstranjena je trditvev, v kateri partija hkrati nastopa v vlogi žrtve in zmagovalca ('čeprav so oblasti zaprle polovico komunistov (skoraj 1000), je **partija** vse bolj širila svoj vpliv med množicami in z različnimi oblikami delovanja ustvarjala ljudsko fronto'). Odstranjene so tudi trditve, ki ustvarjajo mit o močni, napredni in prodorni organizaciji ('**KPJ** se v letih 1934 – 1935 utrjuje in prodira med množice'; '**KPJ** stopi na čelo odpora proti okupatorju'; '**Komunistična partija Slovenije** zbere okrog sebe napredne sile v OF'). Prav tako sta odstranjeni trditvi, ki pričata o povezanosti in sožitju med jugoslovanskimi narodi in komunistično partijo ('jugoslovanski narodi pod vodstvom **KPJ** dolgo

časa vodijo NOB sami brez tuje pomoči'; 'to je bil mogočen boj jugoslovanskih narodov, ki so pod vodstvom **KPJ** vzeli usodo v svoje roke in šli zavestno skupni, lepši bodočnosti nasproti').

6. 6. 3. Pojem 'komunistična partija' v novejšem obdobju

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1991** se prisotnost pomenskega znaka komunistična partija malce zmanjša, in sicer se pojavi **sto triindvajsetkrat (123)**. Vsebinsko so trditve s pozitivnimi vrednostnimi sodbami podobne kot v učbeniku iz leta 1990, res pa je, da jih je kar nekaj odstranjenih in spremenjenih. Na novo ni dodanega nobenega primera. V učbenikih iz leta 1983, 1988 in 1990 je opis nalog CK Komunistične partije veliko bolj podroben in zato tudi izrazito pozitiven ('**CK KPJ** je skušal združiti vse demokratične sile in pritegniti najširše ljudske množice. To je med NOB tudi dosegel. **CK KPJ** je že takoj na začetku okupacije Jugoslavije postavil cilj NOB, izgon okupatorja iz države in uničenje domačih izdajalcev'), med tem ko je opis v učbeniku leto dni kasneje precej bolj skop in zato zgolj pozitiven ('**CK KPJ** je skušal združiti vse demokratične sile in pritegniti najširše ljudske množice'). Kot lahko vidimo sta odstranjena zadnja dva stavka, ki govorita o »izgonu okupatorja in uničenju domačih izdajalcev«. V prikazovanju povezanosti ljudstva in partije ter Tita je v trditvi iz leta 1983, 1988 in 1990 veliko čustveno obarvanih besed (težkih dneh, enodušno, herojsko), s čimer pisec doseže učinek izrazito pozitivne sodbe ('ljudstvo je v teh težkih dneh enodušno podprlo Tita in **partijo** in ni dovolilo, da bi kdorkoli blatil njegovo herojsko borbo proti fašizmu'). Te besede so v trditvi iz leta 1991 odstranjene, zato smo priča zgolj pozitivni vrednostni sodbi, saj nekatere čustveno naravnane besede (težkih dneh, ni dovolilo, blatil) še vedno napolnjujejo pomen stavka ('ljudstvo je v teh težkih dneh podprlo Tita in **partijo** in ni dovolilo, da bi kdorkoli blatil njegov boj proti fašizmu'). Prav tako je ohranjen le prvi del stavka, ki se je v učbenikih iz leta 1983, 1988 in 1990 v celoti glasil takole: '**KPJ** se je iz politične stranke preoblikovala v zvezo ljudi, ki se borijo za socializem le z demokratičnimi sredstvi, ne pa s silo državne oblasti'. Drugi del stavka, ki govori o drugačnem boju za socializem (razlika se poudarja glede na graditev socializma v SZ, kar je verjetno posledica informbirojevskega spora med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo) je odstranjen. Trditev v novejšem učbeniku je precej manj vrednostno naravnana, še vedno pa namiguje na povezanost KPJ in ljudskih množic ('**KPJ** se je iz politične stranke preoblikovala v zvezo ljudi'). Nekaj trditev popolnoma izgubi pozitivno vrednostno sodbo in postane nevtralnih. Taka je npr. trditev, ki v učbenikih iz leta 1983, 1988 in 1990 še poudarja zблиževanje KPJ in ljudskih množic ('Delo **KPJ** med ljudskimi množicami'), leta 1991 pa ostane samo še KPJ ('Delovanje **KPJ**'). Podobno se v

učbenikih iz leta 1983, 1988 in 1990 prikazuje KPJ kot slavno pobudnico upora jugoslovanskih narodov ('**KPJ** dvigne vstajo narodov in narodnosti Jugoslavije'), v učbeniku iz leta 1991 pa je trditev zasnovana tako, da daje bralcu vtis, da so za upor zaslužni jugoslovanski narodi sami ('Vstaja narodov in narodnosti Jugoslavije'). Odstranjena je trditev, ki prikazuje KPJ kot žrtev in istočasno ustvarja mit o njeni trdnosti in vzdržljivosti ('čeprav je režim zadal izredno hude udarce **KPJ** in SKOJ... ni mogel uničiti njunega delovanja'). Odstranjena je tudi trditev, ki priča o moči partije ('**KPJ** je bila utrjena in nanje (na odločilne trenutke – op. av.) pripravljena'). Prav tako so iz besedila izločene nekatere trditve, ki govorijo o povezanosti partije z ljudskimi množicami ('**KPJ** na čelu ljudskih množic'; '...skupaj s **KPJ** so šle (ljudske množice – op. av.) širom Jugoslavije na ulice...') in o partiji kot o voditelju ljudskim množic ('pod vodstvom **KPJ** so bile pripravljene (ljudske množice – op. av.) na zadnje velike obračune z okupatorjem in s tistimi, ki so izdali svoj narod'). Odstranjen je podatek o številu članov partije leta 1941 ('**KPJ** je v tem času povečala število svojih članov, junija 1941 jih je bilo že 12 tisoč'). V učbeniku iz leta 1991 gre predvsem za izločitev določenih izrazito pozitivnih trditev iz besedila. Odstranjena je trditev, ki govori o ključni vlogi partije v osvobodilnem boju ('**CK KPS** je šele spomladi 1943/.../poudaril vodilno vlogo komunistov v OF. Tedaj je bilo tudi slovenskim katoliškim množicam že jasno, da brez **komunistične partije** osvobodilnega boja sploh ne bi bilo'). Odstranjeni sta tudi dve trditvi, ki sta v besedilo učbenika vstopili šele leta 1988, in sicer gre za pripisovanje zaslug partiji za uveljavljanje demokratičnega družbenega reda ('**ZKJ** pa je šla v nov boj za "najširšo neposredno demokracijo"') in za pripisovanje velike moči partiji glede urejanja mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji ('z odločno akcijo predsednika Tita in **CK ZKJ** pa je bila premagana tudi ta politična kriza').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1993** se prisotnost pomenskega znaka komunistična partija malce zmanjša, in sicer se pojavi **sto štiriinšestdesetkrat (164)**. Večinoma te trditve vsebujejo **negativno** vrednostno sodbo, nekaj pa je tudi **nevtralnih** trditev, s pomočjo katerih izvemo nekatera dejstva, ki so bila prej zamolčana, saj niso bila primerna za krepitev komunistične ideologije. Tak dogodek je npr. samovoljna ustanovitev varnostnoobveščevalne službe (VOS), ki je delovala v okviru OF s strani partije ('že sredi avgusta 1941 so (komunisti – op. av.) brez vednosti IO OF ustanovili Varnostno obveščevalno službo, namenjeno za boj proti okupatorju in proti sovražnikom OF in **KPS**'). Dejansko je bila VOS v večji meri namenjena boju proti »notranjemu sovražniku« kot pa proti okupatorju. Prvič zasledimo trditev, ki priča, da med ljudmi le ni vladala popolna sloga in podpora partiji in osvobodilni fronti ('vsi Slovenci niso bili naklonjeni

oboroženemu odporu pod vodstvom OF oziroma **KP'**). Na žalost pa se ta trditev tu konča in ni podrobneje pojasnjeno ozadje zanjo. Tudi naslednja misel, ki želi osvetliti problematiko poveljnih pobojev je za to, da bi ustrezno pojasnila vzroke in okoliščine, v katerih je prihajalo do teh pobojev, preveč skopa ('medvojno socialno geslo partizanov, pravzaprav **KPJ**, da se bojujejo tudi zato, da se stari družbeni odnosi nikoli več ne povrnejo, se je uresničilo neposredno po vojni'). Na socialno revolucijo po vojni je pisec pogledal z neobremenjenimi očmi, je pa zopet premalo razdelana, da bi lahko predstavljala izčrpno informacijo in neprerejeno resnico ('**KPJ** obnove ni razumela samo kot odpravljanje posledic vojne in normalizacijo gospodarskega življenja. Razumeli so jo tudi kot pripravo na naslednjo fazo revolucije'). Komunisti in partija so prvič predstavljeni kot monopolna organizacija, z avtoritarnim načinom vladanja ('v ozračju mitingov in sestankov v podporo Titu in **KPJ** se je poleti 1948 v Beogradu začel V. kongres **KPJ**. Ta je v celoti podprl vodstvo jugoslovanskih **komunistov** o različnih, razmeram prilagojenih načinih graditve socializma'). Avtor pa odkrito spregovori o partijskih čistkah tako v Sloveniji kot na Hrvaškem ('v montiranih procesih (Dachauski), v katerih so bile obtožbe popolnoma izmišljene, in z izsiljenimi priznanji, čeprav so bili obtoženi nedolžni, so jih 11 obsodili na smrt, trije so podlegli med preiskavo, druge pa so obsodili na dolgoletne zaporne kazni, prisilno delo in odvzem premoženja. Že v začetku petdesetih let so se pojavili prvi dvomi o utemeljenosti obsodb. V letih 1971 in 1976 so proces deloma obnovili in razveljavili sodbe. Žrtve in prizadeti so politično rehabilitacijo doživeli šele na X. kongresu **ZK** Slovenije 1986, ko je **ZK** priznala svojo zmoto. Bistvo te "zmote" je v tem, da je svojo oblast izkoristila kot orodje v ideoloških in političnih zadevah /.../ vodstvo **ZKJ**, ki do začetka sedemdesetih let ni zmoglo usmeriti teh političnih spopadov v tvorno dogovarjanje, se je odločilo za oster poseg. Decembra 1971 so začeli s čistkami na Hrvaškem, kjer so s položajev odstranili skoraj 1000 vodilnih **komunistov**. Podobne čistke so bile potem v Srbiji, Makedoniji in Sloveniji. Odstavljenim so očitali liberalizem, tehnokratizem in nacionalizem. Kadrovsko čiščenje in enotenje v **ZK** je trajalo vse do leta 1974. V Sloveniji so do konca leta 1972 zamenjali okoli 300 funkcionarjev in gospodarstvenikov, med njimi tudi predsednika republiške vlade Staneta Kavčiča, uradno zaradi "nestrinjanja z linijo **ZKJ** in **ZK** Slovenije". Očitali so jim malomeščansko koketiranje s srednjeevropsko demokracijo, meščanski način življenja, neodločnost pri obsojanju idej o samostojni Sloveniji, podcenjevanje odnosa do države v razvoj in napačen odnos do gibanja neuvrščenih'). Mnogo je govora tudi o monopolni vlogi in diktatorskem obnašanju komunistične partije ('najmočnejša skupina v OF, **KPS**, si je ta demokratična zagotovila razlagala po svoje'; 'druga pričevanja, da je bila **partija** pripravljena tudi s silo uveljaviti izjavo treh ustanovnih skupin OF'; 'OF je postala popolnoma

enotna organizacija, v kateri pa je bila **KPS** zagotovljena monopolna vloga'; 'zbor (kočevski zbor odposlancev slovenskega naroda – op. av.) je bil povsem pod vplivom **KP**'; 'monopol **komunistične** oblasti'; 'proces (Nagodetov – op. av.) je sovpadal z več sodnimi procesi, v katerih je oblast (**KP** – op. av.) obračunala s svojimi nasprotniki'). Na dan pride problematika partijskega zaničevanja intelektualcev ('**partija** se je nasploh vedla kot varuška mladine, pri čemer se je kazal tudi njen antiintelektualizem, svojevrstna zadržanost in nezaupanje do razumnikov').

Učbenik iz leta **1993** vsebuje nekatere dokumente, pomembne za komunistično organizacijo, ki pa se v učbeniku pojavljajo brez kritičnega komentarja avtorja. S tem se njihova vrednostna sodba, ki bi lahko bila nevtralna, spremeni v pozitivno ('Iz razglasa Centralnega komiteja ZKJ in predsedstva SFRJ ob Titovi smrti, Beograd, 4. maja 1980'). Podobna situacija se pojavi tudi pri dokumentu, ki vsebuje besede iz govora Milana Kučana ('Iz sklepne besede Milana Kučana na X. kongresu **ZK Slovenije**, na katerem je bil izvoljen za predsednika **CK ZKS**, Ljubljana, 20. aprila 1986'). Morda se je v naslednji trditvi pisec le nerodno izrazil. Po njegovem mnenju naj bi partijo (verjetno oblast) **prisilila** v revolucionarnost in skrajnost ('**komunistična partija** je bila potisnjena v ilegalo in s tem na rob političnega življenja, kar jo je sililo v revolucionarnost in ekstremizem'). Morda se zdimo dlakocepski in je potrebno pogledati na trditev z drugega zornega kota, toda mladi bralec si bo razlagal trditev po liniji najmanjšega odpora in bojim se, da bo ta njegova interpretacija naslednja; da je namreč krivec za skrajnosti, ki jih je partija izvajala pravzaprav prejšnja buržoazna oblast. V naslednjem odstavku je Zveza komunistov Slovenije predstavljena kot organizacija, ki je pripravljena na demokratični dialog, ki se ne boji izgube oblasti (si jo morda celo želi), ki je pripravljena sprejemati predloge opozicije itd. ('**ZK Slovenije**, ki je bila sama v svojevrstni opoziciji do ZK Jugoslavije, si je namreč želela zagotoviti nadzor in vpliv nad opozicijo doma. To vlogo naj bi opravila Socialistična zveza kot dedinja nekdanje (koalicijske) OF. Kljub temu je moral **partijski** vrh zaradi neučinkovitosti in velikega osipa svojega članstva še pred zimo 1988/89 narediti naslednji korak. Načelno je namreč spregovoril o tem, da si **ZK** ne more lastiti monopola nad oblastjo. Takrat so govorili o "sestopu z oblati". Opozicija temu ni verjela. V manj kot letu dni je načelna odločitev dobila povsem konkretno podobo v obliki privolitve na večstrankarske volitve. V **partijskem** vrhu je prišlo do reakcij (izstopa nekdanjega predsednika CK Franceta Popita). Vendar to ni povzročilo nobenega razkola ali česa podobnega. Pri spreminjanju volilne zakonodaje so že upoštevali nekatere predloge opozicije. Tako je predsednik **CK ZK** Slovenije Milan Kučan ob koncu leta (na XI. kongresu ZKS) dejal: "Se-

veda je jasno, da na volitvah lahko tudi izgubimo.". Pristavil je, da je zmaga **ZK** Slovenije pravzaprav v njeni pripravljenosti, da se pomeri na demokratičnih volitvah').

V učbeniku za zgodovino iz leta **1997** se pojem komunistična partija pojavi **štiriinpetdesetkrat (54)**. Morda bi lahko rekli, da se je v primeru pomenskega znaka komunistična partija slika od časa izpred slovenske osamosvojitve pa do danes še najbolj korenito spremenila. Če je za obdobje pred letom 1991 značilno, da je partija dosledno prikazovana kot pozitivna, napredna, pravična, poštena, ljudska, se to po letu 1991 spremeni. Prikazovanje partije postane bolj uravnoteženo. Bralec oz. učenec izve tudi nekatere temne plati »zgodbe o uspehu« komunistične partije. Posebej je izpostavljeno njeno monopolno in samovoljno ravnanje znotraj Osvobodilne fronte ('Člani **KPS** so v OF od vsega začetka zagovarjali misel o prevzemu oblasti po sovjetskemu vzoru. Prevzemali so vodilne položaje v OF in tako čedalje bolj onemogočali, da bi OF ostala organizacija, ki bi različno misleče združila v osvobodilnem boju'; 'Edvard Kocbek, Edvard Kardelj, Josip Vidmar, Josip Rus in Boris Kidrič na prvem kongresu OF v Ljubljani – v času kongresa je OF že povsem obvladovala **komunistična partija**, druge ustanovne skupine so ohranile bolj malo samostojnosti'; 'Spomladi 1943 si je vodstvo **KPS** hotelo tudi na papirju zagotoviti vodilno vlogo v OF. /.../ **KPS** si je z izjavo (Dolomitsko – op. av.) hotela pridobiti politični monopol in izvesti socialistično revolucijo'). Izvemo tudi, kako obširna in raznolika področja javnega življenja je partija nadzorovala. Škoda, da pisec molči o tem, kakšni so bili nameni in cilji takšnega nadzovanja ter kakšne so bile posledice. Zanimivo bi bilo namreč brati o zgodovini človeškega strahu, ki so ga povzročili totalitarni režimi ('**KP** je skrbno nadzorovala, kaj se dogaja na kulturnem področju. Velik pomen je dobila ruska kultura. V šolah je bil prvi tuji jezik ruščina. Prevajali so ruska dela, v Jugoslaviji in tudi v Sloveniji pa so nastopali ruski umetniki'). Beremo lahko tudi o ohranitvi monopola partije nad vsemi državnimi funkcijami, še dolgo po osvoboditvi Jugoslavije ('**KP** se je leta 1952 preimenovala v **Zvezo komunistov (ZK)**. S tem je hotela pokazati, da ne želi več voditi države neposredno, pač pa s svojimi idejami usmerjati družbo, da se bo razvijala v najbolj napredno smer. V praksi pa se ni dosti spremenilo, saj so komunisti še vedno odločali o vseh pomembnih stvareh'; 'po uveljavljeni praksi je vse kandidate za pomembne politične položaje vnaprej predlagala **ZK**') ter na kratko tudi o čistkah znotraj partije same ('Proti tistim, ki so se opredelili za Informbiro, je vodstvo v Jugoslaviji nastopilo zelo ostro. Več 10 tisoč ljudi so izključili iz **KP**. /.../ Mnoge so preganjali po nedolžnem'). Kljub temu pa avtorji učbenika ne pozabijo zapisati tudi pohvalnih trditev o partiji. Gre predvsem za čas, ko se je Komunistična partija že preimenovala v Zvezo komunistov ('na kongresu v Ljubljani leta 1958 je **ZK** sprejela

nov program, ki je bil veliko naprednejši kot programi **komunističnih partij** v vzhodnoevropskih državah'; 'V drugi polovici 80. let je v Sloveniji še vedno imela monopol **ZK**. Leta 1986 je vodstvo **ZK Slovenije** prevzel Milan Kučan in tedaj se je začela **ZK** postopno reformirati, čeprav se je še do konca 80. let zavzemala za nestransko ureditev').

V učbeniku za zgodovino iz leta **2005** se pojem komunistična partija pojavi **enainštiridesetkrat (41)**. Poročanje je dokaj uravnoteženo, v primerjavi z učbenikom iz leta 1997 pa se poveča število **pozitivnih** vrednostnih sodb. Beremo lahko zelo natančen opis delovanja Komunistične partije v takratni Sovjetski zvezi in ne moremo si kaj, da ne bi pri tem pomislili na zelo podobne metode delovanja Komunistične partije v Sloveniji, o katerih pa seveda v učbeniku ne izvemo veliko ('Državi (SZ – op. av.) je vladala **Komunistična partija**, ki je imela popolno oblast nad vsem javnim in zasebnim življenjem državljanov. Totalitarizem v Sovjetski zvezi v času Stalina po njem imenujemo tudi stalinizem. /.../ Zaprli in ubili so mnoge ljudi, ki so jih sumili, da niso lojalni državi. Stalin je obračunal tudi s člani **partije** in vojaškimi voditelji (čistke), za katere je sumil, da bi mu bili lahko nevarni. V lažnih (montiranih) sodnih procesih jih je bila večina obsojena na smrt zaradi zločinov proti sovjetski državi'). Avtorji se dotaknejo tudi partije v nekdanji vzhodni Nemčiji, pri čemer govorijo o obširnem nadzorovanju partije ('uvedeni sta bila cenzura tiska in izražanja, tudi kultura je bila pod nadzorom **partije**'). Nekaj podobnega zopet zapišejo za partijo v nekdanji Sovjetski zvezi ('v Sovjetski zvezi je vodstvo **komunistične partije** (Politbiro) nadziralo prebivalce in preganjalo nasprotnike režima vse do srede 80. let'). In na koncu lahko beremo nekaj malega o zatiralskem obnašanju partije v Sloveniji in Jugoslaviji ('**partija** je pred volitvami (novembra 1945 – op. av.) nadzorovala državljane in vsem sumljivim odvzela volilno pravico ali jih celo zaprla'; 'ta (Ljudska prosveta – op. av.) je delovala pod nadzorom **Komunistične partije**'; 'Tako je bilo prepovedano izdajanje Revije 57 in revije Perspektive, ki sta objavljali kritične članke o **partiji** in sistemu. Pisci teh prispevkov so bili kaznovani z zapornimi kaznimi'). Precej pogoste so spet pozitivne vrednostne sodbe, ki npr. prikazujejo partijo kot velikega in pogumnega voditelja narodnoosvobodilnega boja ('Jugoslavija je bila ena tistih držav, ki so si osvoboditev priborile same. Partizani pod vodstvom **Komunistične partije** so osvobodili celotno jugoslovansko ozemlje'), nove oblasti ('Tako kot OF v Sloveniji je tudi jugoslovansko odporniško gibanje poskušalo postaviti novo oblast v Jugoslaviji. Vodilno vlogo pri tem je imela **Komunistična partija Slovenije**'). Prikazana je tudi kot povezovalka jugoslovanskih narodov ('enotnost Jugoslavije so krepile razne institucije, kot na primer vojska, štafeta mladosti, **komunistična partija**'). Deloma se skuša predstaviti o partiji kot o vseomogočnem oblastniku omiliti

('Sistem samoupravljanja je bil uresničen le deloma, saj sta **Komunistična partija** in birokracija obdržali svojo moč. /.../ zmanjšal se je najhujši pritisk države in **partije**, kar je omogočilo večjo svobodo izražanja in na volitvah se je pojavljalo več kandidatov, čeprav so bili vsi komunisti'). Kot pozitivna sprememba pa se prikazuje tudi rahljanje partijskega monopola pod vodstvom Milana Kučana ('Sočasno so se spremembe dogajale tudi v **Zvezi komunistov Slovenije**, ki jo je od leta 1986 vodil Milan Kučan. Pod vodstvom Kučana, ki si je sodelavce izbral med mlajšimi komunisti, je **Zveza komunistov Slovenije** odpravila svoj monopol, priznala civilno družbo in uvedbo večstrankarskega sistema'). Pri tem opazimo diskrepanco med trditvijo o zavzemanju partije za nestransko ureditev, ki jo zasledimo v učbeniku iz leta 1997, in med trditvijo v učbeniku iz leta 2005, ko naj bi partija priznala uvedbo večstrankarskega sistema.

6. 7. POJEM 'KOLABORACIJA' V UČBENIKIH ZGODOVINE

Beseda kolaboracija izvira iz latinske besede *colaborare*, kar pomeni "sodelovati". Pojem se je uveljavil v drugi svetovni vojni sprva v Franciji, ki so jo zasedle nemške čete in označuje prostovoljno sodelovanje z nemško okupacijsko silo proti interesom lastnega naroda. V socialističnih državah (zlasti v Sovjetski zvezi in Jugoslaviji) se je po drugi svetovni vojni pod obtožbo kolaboracije skrivala načrtna diskreditacija "razrednih sovražnikov" oz. "sovražnikov naroda" in drugih nasprotnikov komunizma. Kolaboracija tako pomeni tiste oblike in vsebine sodelovanja z okupatorjem, ki niso bile nujne za osebno ali skupinsko preživetje. Logično nadaljevanje takšnega razmišljanja nas pripelje do ugotovitve, da so bila potemtakem vsa druga »nenujna« dejanja proti okupatorju v materialnem, moralnem ali vsaj simbolnem pogledu škodljiva za vitalne narodne interese. Tu se zopet srečamo s skovanko »narodni interesi«. Glede narodnega interesa in v povezavi s tem pojma narodno izdajstvo naletimo na nekatere nelogičnosti. Predvsem gre za vprašanje kdo postavlja narodne interese ter do kam naj seže zvestoba narodu in državi oz. kje se začenjata kolaboracija in izdajstvo. Na tem mestu se srečamo tudi s problemom, da je treba vedenje in dejanja posameznikov ocenjevati po njihovih dejanskih učinkih in ne po vnaprej določenih vzorcih. Ljudi, ki so bili iskreno prepričani, da delajo v dobro lastnega naroda, namreč ne moremo označiti za izdajalce. Tako lahko govorimo o kolaborantih, ki pa niso nujno tudi izdajalci lastnega naroda. V odgovor na vprašanje o določanju narodnih interesov in kdo jih krši, lahko rečemo, da o tem v stvarnih razmerah vedno odločajo vodilni politični subjekti. V vojnih razmerah jih seveda določajo zmagovalci, so pa dejanski interesi naroda ugotovljivi le v daljšem zgodovinskem obdobju. Okupacija zagotovo ustvari neko novo, nenormalno stanje. Posamezniki in skupine različno ocenjujejo pomen okupacije, trajanje le-te, morebitne zmagovalce in posledice. Pomemben je tudi sam značaj okupacijskega sistema in načrti, ki so jih okupatorji imeli z ozemljem in prebivalstvom, živečim na tem ozemlju. Iz vsega tega je izhajalo veliko različnih načinov, oblik in intenzivnosti kolaboracije. V okupirani Evropi tako lahko zasledimo stanje popolnega poistovetenja z okupatorjem na eni strani ter sodelovanja zaradi golega preživetja na drugi strani. Vmes pa lahko najdemo še celo paleto različnih stališč oz. ravnanj in njihovih kombinacij. Stvari so tako kompleksne, da je bilo včasih celo težko določiti osnovno razmejitev med odporom in kolaboracijo. V mnogih primerih je šlo dejansko samo za različen pristop k odporu, za različne poglede na to, kako se upreti okupatorju. Popolnoma jasno pa je, da je okupacija marsikje postavila prebivalstvo in tudi njegove vodilne subjekte pred tako rekoč nerešljiva moralna in politična vprašanja.

Pojem kolaboracije se je v sodobnem pomenu besede izoblikoval po okupaciji Francije leta 1940, ko je maršal Petain po srečanju s Hitlerjem v Montoiru izrekel besede: »Danes stopam na pot kolaboracije!«. S tem je poskušal Petain v danih razmerah ohraniti, kar se je tedaj zdelo možno, koristi Francije in Francozov. V Evropi ob tem občutljivem in zapletenem stanju lahko kolaboracijo razdelimo na dva osnovna tipa:

1) Kolaboracija kot posledica **ideološke in politične identifikacije** z okupatorjem oz. njegovimi cilji. Motivi za takšno kolaboracijo so lahko različni, od protikomunizma, antisemitizma, pan-germanizma, boja za t.i. novo Evropo itd. Takšna kolaboracija je ponavadi aktivna in seveda prostovoljna, je kolaboracija iz prepričanja. Gre za resnično pravo kolaboracijo v ožjem pomenu besede.

2) **Funkcionalna ali taktična kolaboracija**, ki predstavlja sredstvo za doseg ciljev in pri tem izkorišča vojne razmere, njeni nosilci pa se ne identificirajo z okupatorjem in njegovimi cilji oz. je ta identifikacija le delna, ker zasledujejo svoje lastne temeljne cilje. Ločimo nekaj glavnih pojavnih sklopov te vrste kolaboracije:

a) **Nacionalni vir kolaboracije** o katerem govorimo takrat, ko posamezni narodi ali narodne manjšine z naslonitvijo na okupatorja poskušajo doseči bodisi neodvisnost bodisi se vsaj rešiti prejšnjega narodnega zatiralca oz. okupatorja.

b) **Eksistencialno-obrambni vir kolaboracije** se ponavadi pojavi kot rezultat razvoja dogodkov med okupacijo in sicer z delovanjem in taktiko odporniških gibanj, lahko pa ima tudi značilnosti protirevolucije. Odporniška gibanja so namreč pogosto vodili oz. so v njih povsem prevladovali komunisti, kar je že med vojno kazalo na izvedbo revolucije in vizijo prevzema oblasti. Ta nevarnost je pogosto vzpodbudila nove kolaboracionistične potenciale. Poleg tega so ta odporniška gibanja ponekod s svojimi tveganimi in izzivalnimi akcijami spodbujala okupatorjeve represalije nad prebivalstvom, ki so pogosto imele tragične posledice. Prebivalstvo se je tako znašlo med dvema ognjema in je zato pogosto nasprotovalo takšni odporniški dejavnosti.

c) **Kolaboracija iz oportunizma** predstavlja nekakšno kombinacijo taktičnega sodelovanja. Zanja je značilno, da določeni posamezniki pristanejo na sodelovanje z okupatorjem, da bi čim lažje preživeli čas vojne. V nekaterih primerih je bilo sodelovanje z okupatorjem tudi izsiljeno, npr. z grožnjami, represalijami.

Kolaboracija v Sloveniji je primer t.i. funkcionalne kolaboracije, nastala pa je kot reakcija in odpor proti dejavnostim in ravnanju slovenskega partizanstva, ki je bilo pod več kot očitnim

vodstvom komunistov. Domobranstvo je bilo le nadaljevanje t.i. vaških straž, ki so bile ustanovljene predvsem v drugi polovici leta 1942 v Ljubljanski pokrajini kot spontana samoobramba podeželskih skupnosti, ki so se čutile bolj ogrožene zaradi oblastnega in sektaškega nastopa partizanskih oblasti in na drugi strani pa tudi zaradi reakcij italijanskih oblasti, ki so povzročile ogromno gorja in človeških žrtev. Obenem se je na to navezala akcija dela nekdanjega političnega vodstva. V začetku je imela delno podporo londonske vlade in posredno vodstvo generala Draže Mihailovića, ki je v partizanstvu videl neposredno perspektivo zmage revolucije, povojnega prevzema oblasti s strani komunistov in uvedbo sovjetskega sistema. Po kapitulaciji Italije septembra 1943 ob odsotnosti okupatorja to postane prava državljanska vojna, v kateri ni bilo mesta za pogajanja. Za razliko od drugih evropskih okupirani ozemelj smo imeli v Sloveniji le eno kolaboracionistično oboroženo formacijo, ki je nastala kot reakcija na komunistično nasilje in nevarnost. Kolaboracije prvega tipa pri nas ni bilo, prav tako ne kolaboracije zaradi nacionalnih teženj, čeprav je vsaj za Primorsko po septembru 1943 ne moremo popolnoma izključiti. Pri nas ni bilo avtohtonega fašizma, ki bi že na začetku skušal formirati slovenske SS enote in jih poslati v boj proti boljševizmu. So pa nacistične oblasti leta 1944 razmišljale, da bi iz domobranskih enot formirale SS divizijo, od česar pa so morale zaradi odpora med domobranskim vodstvom odstopiti.

6. 7. 1. Pojem kolaboracija kot negativen pomenski znak

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1952** se pomenski znak kolaboracija pojavi **devetnajstkrat (19)**. Večinoma gre za **negativne** oz. **izrazito negativne** vrednostne sodbe. Za ljudi, ki naj bi se iz različnih razlogov in z različnimi vizijami prihodnosti povezovali z okupatorjem, je avtor uporabil veliko različnih poimenovanj: »sovražniki Slovencev« ('težak je bil boj, ki ga je OF vodila s premočnimi **sovražniki Slovencev**') – pri čemer imamo na pozitivni strani osvobodilno fronto, na negativni pa slovensko meščanstvo, ki je obravnavano tako, kot da ne sodi med Slovence; »domači izkoriščevalci«, »domači zatiralci« ('nova Jugoslavija je pod vodstvom maršala Tita premagala okupatorja in **domače zatiralce**') – s pridevnikom »domači« se jih smatra kot del naroda; »narodni izdajalci« – drugače misleči izdajajo narod, torej ne morejo biti del naroda; »tolpa« ('Nemci, **ostanki ustašev, četnikov in drugih tolp**') – vojaške formacije, ki se niso strinjale s komunistično ideologijo in izvajanjem socialistične revolucije v času 2. svetovne vojne so bile poimenovane kot »tolpe« in s tem ožigosane kot odpadniki. Nadalje se v slabšalnem pomenu uporablja vsa poimenovanja za vojaške formacije, ki so obstajale poleg partizanov (**izdajalci** so

na Slovenskem ustanavljali vojaške čete: **belo in plavo gardo** in **domobrance**'; 'pri tem (požiganju vasi, streljanju talcev in lovljenju ljudi, ki jih je pošiljal v internacijo – op. av.) mu je (okupatorju – op. av.) pomagala **bela garda**'). Predvsem pa se je pogosto blatilo imena visokih cerkvenih dostojanstvenikov in se v zvezi z njimi pisalo številne laži o sodelovanju z okupatorjem. Takša sta vsekakor primera ljubljanskega škofa Rožmana⁸ ter bivšega bana dr. Marka Natlačena ('tudi ljubljanski škof Rožman in bivši ban Natlačen sta vneto sodelovala s fašisti').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1958** se pojav pomenskega znaka kolaboracija izrazito poveča, in sicer se v besedilih učbenika pojavi kar **sedeminštiridesetkrat (47)**. Uporabljajo se podobna poimenovanja kot v učbeniku iz leta 1952 ('**domači izdajalci**: ustaši, četniki in drugi'). Prvič so omenjeni uboji visokih cerkvenih dostojanstvenikov, intelektualcev in drugače mislečih s strani VOS-a ('po njenih ulicah (ljubljskih – op. av.) so padali okupator in prvi **narodni izdajalci**'; 'odlok SNOO o kaznovanju **narodnih izdajalcev**'). Ponovno v zaničevalnem tonu beremo o vojaških formacijah razen partizanske ('okupatorjev teror in **bela garda**'; 'le v najbolj zaostalih kmečkih krajih, med fanatično klerikalno in liberalno mladino in med delom oficirjev jugoslovanske vojske se ji je posrečilo zbrati **neke vrste vojsko**'; 'prva (**bela garda** – op. av.) pobarvana bolj klerikalno'; 'Nemci so sicer konec 1943 ustanovili "**slovensko domobranstvo**", a to je bila v bistvu nemška vojska, ki je 1944 tudi prisegla Hitlerju zvestobo ob navzočnosti ljubljanskega škofa Rožmana'). Istočasno se blati ugled visokih cerkvenih dostojanstvenikov in vernih ljudi nasploh. V zgodovinskem učbeniku iz leta **1961** se pomenski znak kolaboracija pojavi v enakem številu kot v učbeniku iz leta 1958. Tudi vsebinsko so trditve popolnoma enake.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1966** zasledimo izrazito povečanje pomenskega znaka kolaboracija, in sicer ga zasledimo kar **sedeminsedemdesetkrat (77)**. Večinoma gre za **negativne** vrednostne sodbe. Zasledimo uporabo novega izraza, in sicer »pomagači«, ki ima izrazito slabšalen prizvok ('okupatorji in njihovi **pomagači**'; '**domači pomagači**, ustaši, domobranci, ljotičevci in drugi'). Ta izraz kasneje zamenja izraz »pomočniki« ('okupatorji in njihovi **domači pomočniki**'). Uporabljajo se še posebni izrazi za točno določene skupine znotraj bele garde, npr. »skrivači«

⁸ V zvezi z njegovo poslanico, ki je ni poslal Mussoliniju kot se mu še danes očita, temveč ljubljanskemu visokemu komisarju Grazioliju, je osvobodilna fronta raje verjela fašistični propagandi kot pa človeku iz lastnega naroda. Rožman ni v njej izrazil nobenega veselja ali zahvale zaradi zasedbe in priključitve slovenskega ozemlja, ampak je dekret o aneksiji samo »vzel na znanje«, izrazil ni nikakršne vdanosti, temveč le »lojalnost«, nikomur ni obljubil nikakršnega sodelovanja, ampak je le prosil božjega blagoslova »za Vaše in naše prizadevanje za dobrobit našega ljudstva«, torej za dobro Slovencev in Slovenije in ne Italije. Obtožbe proti škofu Rožmanu se sklicujejo na tedanja časopisna poročila, v katerih je bila objavljena njegova poslanica, ki pa je bila plod ponaredbe s strani Graziolija in fašistične cenzure.

('po kapitulaciji Italije se je en del **belogardistov** razbežal in odšel domov, kjer se je potem skrival, to so bili **skrivači** /.../ tretji del se je zatekel v Turjaški grad, se nekaj dni branil, dokler ni v septembru 1943 gradu zavzela Prešernova brigada; **bele garde** v tedanji sestavi je bilo konec'). Ljudstvo je prikazano kot trdno na strani komunistične partije in partizanov, čeprav vemo, da se je veliko ljudi partizanov balo zaradi njihovega nasilja ('poznalo je (jugoslovansko ljudstvo – op. av.) četnike in ustaše, ljoticéevce in nedičéevce, **belo in plavo gardo**. Nikomur od teh pa ni zaupalo.'). Pod izrazom »izkoriščevavci« se smatra meščansko oblast, ki se jo pogosto enači z izrazom »izdajavci« ('**izkoriščevavci** niso s tem postali samo branivci svojih razrednih koristi, temveč v narodnem oziru **izdajavci**'; 'revolucija v Jugoslaviji se zato ni izvojevala na temelju boja proti izkoriščevavskemu razredu, temveč na temelju boja proti **narodnem izdajstvu**'). Kdor se ni v popolnosti podrejal ukazom OF, je bil takoj ožigosan kot »narodni izdajalec«. Kako hitro se je to lahko zgodilo, vidimo iz naslednje odredbe, ki je bila napisana na pozivu IOOF Slovincem na praznovanje 1. decembra 1941: 'Dne 1. decembra ne sme biti med sedmo in osmo uro zvečer noben Slovenec niti na ulici niti v gledališču ali kinu, niti v javnem lokalu. Vsakogar, ki bi prekršil to odredbo, bo slovenski narod smatral za **izdajalca**'. Zmotnost bele in plave garde se prikazuje predvsem na podlagi njunega nasprotovanja narodnoosvobodilnemu boju ('**bela garda** je bila neprimerno močnejša kakor **plava**, toda obe sta bili proti narodnoosvobodilnemu boju') in na podlagi sodelovanja z okupatorjem ('pomožni sili Italijanov, **bela in plava garda**'; '**domobranci** so bili namreč trdno pod nemško kontrolo'; 'novo formacijo so nekaj dni kasneje ustanovili Nemci in ji dali ime **Slovensko domobranstvo**'). Kot nekakšna grožnja se omenja tudi uboje drugače mislečih ('na ljubljanskih ulicah niso bili varni ne okupatorji ne **narodni izdajavci**'; 'pomembni odloki (SNO – op. av.) o/.../narodnem davku, o posojilu svobode in o kaznovanju **narodnih izdajavcev**'). Pojav pomenskega znaka kolaboracija se v učbeniku iz leta **1976** tako kvantitativno kot kvalitativno bistveno ne spreminja.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1983** se pojavi rahel upad pomenskega znaka kolaboracija, in sicer ga v besedilih učbenika zasledimo **enainšestdesetkrat (61)**. Večinoma gre za **negativne** oz. **izrazito negativne** vrednostne sodbe. Glede na nekatere trditve, so bili partizani edina vojska, ki se je borila za osvoboditev, iz česar bralec lahko sklepa, da so se ostale vojaške formacije (npr. bela garda) borile za ohranitev okupacije ('teror okupatorja in **domačih izdajalcev** ni mogel preprečiti boja za svobodo in pravično bodočnost'). Poimenovanja za ljudi, ki se niso strinjali s komunistično ideologijo in izvajanjem socialistične revolucije, so različna ('**domači izdajalci**, četniki, ustaši, nedičevci in drugi'; '**sovražnik** – okupator in **bela garda**'; '**pisani ostanki izdajal-**

skih skupin od četnikov in ustašev do slovenskih domobrancev'). Uvede so novo pojmovanje »hlapci« ('okupatorjevi hlapci'; 'njihovi (okupatorjevi – op. av.) **domači hlapci**'). V zvezi z belo gardo se uporabljajo slabšalni glagoli ('razkrinkavali so (člani KPJ – op. av.) **izdajalce**'; 'obsodil je (vrhovni plenum OF – op. av.) divjanje **bele garde**'). Ponovno vidimo primere, ko imamo na eni strani »ljudstvo«, na drugi strani pa »domače izdajalce«, ki torej niso del ljudstva ('ljudstvo se ni borilo le proti okupatorjem, ampak tudi proti **domačim izdajalcem**'). Izdajstvo pisec tesno navezuje na Cerkev in duhovnike, torej na drugače misleče ('med njimi (domačimi izdajalci – op. av.) so bili tudi nekateri duhovniki, ki so organizirali oborožene sile za boj proti partizanom, **belo gardo**, ki naj bi preprečila širjenje osvobodilnega gibanja'; 'združili so se v skupno organizacijo, v **Slovensko zavezo**, ki je bila povezana s kraljevo vlado v Londonu, obenem pa je tesno sodelovala z italijanskim okupatorjem /.../ **Slovenska zaveza** je začela s privolitvijo in pomočjo italijanskega okupatorja ustanavljati oborožene oddelke – **belo gardo**, pri čemer so bili zelo dejavni zlasti mladi klerikalci z mladimi duhovniki – kaplani /.../ v **belo gardo** so nasilno vključevali kmečke ljudi /.../ svoje sodelovanje z okupatorjem in **izdajstvo slovenskega naroda** so prikazovali kot nujno zlo, dokler ne bodo uničili brezbožne OF...'). V zvezi z obravnavanjem izdajstva se že omenjajo nekakšna vojaška sodišča, za katera pa vemo, da niso delovala na osnovi nikakršnih pravnih aktov ('...težje primere, zlasti **izdajstvo** pa so najprej obravnavala vojaška sodišča pri bataljonih, kasneje pa sodna komisija pri IOOF'; 'vprašanja sodstva so bila zelo občutljiva pomladi 1942. Takrat se je pojavil **nov sovražnik osvobodilnega gibanja, domači izdajalci**...'). Zasedimo lahko tudi lep primer delovanja po načelu »kdor ni z nami, je proti nam« ('večina tistih pa, ki se niso hoteli boriti, se je slej ko prej znašla na strani okupatorja, med **izdajalci slovenskega naroda**').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1988** pojav pomenskega znaka kolaboracija spet rahlo poraste, in sicer ga v besedilih učbenika zasledimo **triinsedemdesetkrat (73)**. Večinoma gre za **negativne** oz. **izrazito negativne** vrednostne sodbe. Veliko trditev je ohranjenih iz učbenika iz leta 1983, kar nekaj jih je spremenjenih in na novo dodanih, nekaj malega pa tudi odstranjenih. V učbeniku iz leta 1983 zasledimo izrazito negativno vrednostno sodbo, v kateri avtor opisuje belo gardo, njeno delovanje in delovanje OF proti njej. V njej pisec uporablja številne čustveno narančane slabšalne besede ('**bela garda**, ki je med ljudstvom sejala sovražstvo in mržnjo, je bila že jeseni 1942 razkrinkana kot **okupatorjev hlapec**. Njena propaganda, da se bori za vero, za slovenski narod, je bila kmalu ničeva. Ljudem je postalo jasno, da niti okupator niti **bela garda** nista uničila partizanov in da so le-ti edina prava narodna vojska. Aktivisti OF so ljudem pojas-

njevali nevarnost bele garde in kdo stoji za temi vojaškimi enotami. Težko pa je bilo obračunati z zakrknjenini **belogardisti**, organizatorji tolp, ki so križarile po vaseh, lovile aktiviste OF in strahovale prebivalstvo'). Besedilo v učbeniku iz leta 1988 je nekoliko spremenjeno, predvsem skrajšano na račun nekaterih najbolj ostrih slabšalnih izrazov, s tem, da nekateri manj močni izrazi še vedno vztrajajo v besedilu, zaradi česar je besedilo zgolj negativna vrednostna sodba ('**bela garda** je bila že jeseni 1942 razkrinkana kot **okupatorjev hlapec**. Njena propaganda, da se bori za vero, za slovenski narod, je malokoga prepričala. Ljudem je postalo jasno, da niti okupator niti **bela garda** nista uničila partizanov in da so leti edina prava narodna vojska. Aktivisti OF so ljudem pojasnjevali nevarnost bele garde in kdo stoji za temi vojaškimi enotami. Težko pa je bilo obračunati z zakrknjenini **belogardisti**, organizatorji legije smrti in vaških straž'). Na novo se omenja »belogardistična propaganda«, kot protiutež pa nikjer ne zasledimo omembe izraza »komunistična propaganda«, ki je bila še veliko bolj navzoča v slovenskem prostoru. Prvič je omenjen tudi izraz »domovinska vojna« ('... okoliščine težke **domovinske vojne**'). Zanimiva je definicija Slovenske zaveze, ki je veljala za t.i. izdajalsko organizacijo ('vsi, ki so bili **proti osvobodilnemu gibanju**, so se združili v **Slovensko zavezo**'). Še vedno pogosto zasledimo sočasno omenjanje vere in t.i. izdajalcev, namen česar je bilo blatenje Cerkve in vere nasploh ('reakcionarne sile, od slovenskih **klerikalcev**, ustašev in četnikov do raznih **domobrancev**'). Odstranjena je trditev, ki govori o občutljivih vprašanjih sodstva ('vprašanja sodstva so bila zelo občutljiva pomladi 1942. Takrat se je pojavil **nov sovražnik osvobodilnega gibanja, domači izdajalci...**'). Odstranjena je tudi ena izmed trditev, ki prikazujejo tesno povezavo med t.i. izdajalci in duhovniki ter njihovo nasprotovanje osvobodilnemu gibanju ('med njimi (domačimi izdajalci – op. av.) so bili tudi nekateri duhovniki, ki so organizirali oborožene sile za boj proti partizanom, **belo gardo**, ki naj bi preprečila širjenje osvobodilnega gibanja').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1990** se pojav pomenskega znaka kolaboracija še nekoliko poveča, in sicer ga v besedilih učbenika zasledimo **enainosemdesetkrat (81)**. Večina trditev z negativnimi vrednostnimi sodbami ostaja nespremenjenih, nekaj pa se jih delno spremeni, s tem da večina ohrani **negativno** vrednostno sodbo. V eni izmed trditev se **izrazito negativna** vrednostna sodba spremeni v **negativno**. Kar nekajkrat zasledimo primere, ko se iz trditve izpuščajo izrazi »izdajalci«, izdajalsko«. Tako se trditev '**...domači izdajalci, četniki, ustaši, nedičevci in drugi**' spremeni v trditev '**...četniki, ustaši, nedičevci in drugi**'; trditev 'večina tistih pa, ki se niso hoteli boriti, se je slej ko prej našla na strani okupatorja, med **izdajalci slovenskega naroda**' se spremeni v trditev 'večina tistih pa, ki se niso hoteli boriti, se je sčasom znašla na okupatorjevi

strani'; trditev '**izdajalske enote**, povezane z emigrantsko vlado – plava garda – **slovenski četniki**' se spremeni v trditev 'enote, povezane z emigrantsko vlado – plave garde – **slovenski četniki**'. Zasedimo tudi zamenjavo izraza »domači izdajalec« ('treba je bilo preprečiti poskuse, da bi se zavoljo kakršnihkoli ciljev mednarodne politike zmanjševal pomen NOB in izigraval herojski boj proti okupatorju in **domačim izdajalcem**') z izrazom »okupatorjev sodelavec« ('treba je bilo preprečiti poskuse, da bi se zavoljo kakršnihkoli ciljev mednarodne politike zmanjševal pomen NOB in izigraval herojski boj proti okupatorju in njegovim **sodelavcem**'). Iz naslednje trditve, v katerih pisec našteva t.i. reakcionarne sile ('reakcionarne sile, od slovenskih **klerikalcev**, ustašev in četnikov do raznih **domobrancev**'), je izpuščen zadnji del stavka, tako da se po novem trditev glasi: 'reakcionarne sile, od slovenskih **klerikalcev** do ustašev in četnikov'. V učbeniku iz leta 1988 zasledimo besedilo, ki govori o izvrševanju kazni VOS nad t.i. domačimi izdajalci. Konkretno se omenja tudi dr. Marka Natlačena ('med drugim je izvrševala odločitve OF o kaznovanju le-teh. Izvršila je tudi smrtno kazen nad bivšim banom Dravske banovine dr. Markom Natlačenom, pomembnim predstavnikom slovenske **izdajalske** buržoazije in organizatorjem belogardizma'). Ta trditev, ki vsebuje izrazito negativno vrednostno sodbo, se v učbeniku iz leta 1990 spremeni, in sicer je odstranjen celoten zadnji stavek, ki govori o izvršitvi smrtne kazni nad dr. Markom Natlačenom ('med drugim je izvrševala odločitve OF o kaznovanju le-teh'). S tem postane trditev zgolj negativna vrednostna sodba. Pisec se v zvezi s podporo ZDA izogiba tudi izrazom kot so četniki, belogardisti ('ZDA so podpirale pobegle četnike in **belogardiste**'), tako so ti izrazi nadomeščeni z izrazom »emigranti« ('ZDA so podpirale emigrante'). V učbeniku iz leta **1990** zasledimo okrepitev negativne vrednostne sodbe iz učbenika iz leta 1988. Gre za trditev, ki govori o boju ljudstva proti t.i. izdajalcem. Izraz »domači izdajalci« ('ljudstvo se ni borilo le proti okupatorjem, ampak tudi proti **domačim izdajalcem**') je zamenjan z izrazom »njegovi (okupatorjevi – op. av.) pomagači« ('ljudstvo se ni borilo le proti okupatorjem, ampak tudi proti **njegovim pomagačem**').

6. 7. 2. 'Kolaboracija' kot izrazito negativen pomenski znak

V učbeniku iz leta **1952** zasledimo zanimivo skovanko, s katero avtor označuje kapitaliste in t.i. izdajalce v Simovičevi vladi ('**protiljudski ljudje**, kapitalisti in **izdajalci**'). Vojaške formacije, ki so v Sloveniji obstajale poleg partizanov ('te čete so se na strani Italijanov in Nemcev borile proti partizanom, mučile in pobile mnogo slovenskih ljudi') prikazuje kot krvoločne in sovražne Slovencem nasploh, kar jih zopet izključuje iz pojma »slovenski ljudje«.

V učbeniku iz leta **1958** se v zvezi z drugače mislečimi uporablja izredno slabšalne, celo zaničevalne izraze kot npr. »zločinci« ('za sojenje **belogardističnim zločincem** ustanovljena pri IO OF posebna izredna komisija'; 'zločini okupatorjev in njihovih **pomagačev**') in »hlapci« ('800.000 mož sovražne vojske in njenih **hlapcev**, NOV in POJ pa je štela okrog 150.000 borcev in bork'). Prav tako se uporablja nekatere negativno čustveno naravnane glagole kot npr. »mrgoleti«, s katerim ponavadi označujemo gibanje mrčesa ('po vsej deželi je kar mrgolelo **petokolnašev** in drugih **izdajalcev**'), »razšopiriti«, s katerim označujemo nadutost ('...in nekoliko bolj se je razšopirila tudi **bela garda**'), »razleteti se« ('...**belogardisti** pa so se v glavnem razleteli sami; nekaj jih je zbežalo domov in so se začeli skrivati (**skrivači**), nekaj jih je zbežalo k Nemcem v Ljubljano, najbolj zagrizeni pa so se zatekli v turjaški grad, ki ga je po trdovratnih borbah od 13. do 21. septembra 1943 zavzela v jurišu Prešernova brigada').

V učbeniku iz leta **1966** se na novo pojavi izraz »domači fašisti«. Drugače misleče se prikazuje kot sovražnike ljudstva in se jih s tem izloča iz samega pojma »ljudstvo« ('zaradi svojega protiljudskega značaja so se te enote postopno razkrinkovale kot **pomočnice okupatorjev** in **sovražnice osvobodilnega boja jugoslovanskih narodov**'). Prikazujejo se tudi kot nasprotniki Slovenije, ('Slovenija v kleščah okupatorjev ter **bele** in **plave garde**') in narodnoosvobodilnega boja ('narodnoosvobodilno gibanje v kleščah okupatorjev in **domačih kontrarevolucionarjev**'), kar je še potencirano z uporabo izraza »v kleščah«. Prikazuje se jih kot strahopetce, ki jim je mar edino za oblast ('razmah boja prestrašil okupatorje, poleg njih pa tudi tiste, ki so se bali zmage NOB, ker bi to gibanje potem vzelo oblast v svoje roke'). Pojav pomenskega znaka kolaboracija se v učbenikih iz leta **1976** tako kvantitativno kot kvalitativno bistveno ne spreminja.

V učbeniku iz leta **1983** se jih v prvi vrsti prikazuje kot nasprotnike, sovražnike ljudstva (vohuni, **izdajalci**, saboterji, vojni dobičkarji in drugi **sovražniki ljudstva**); 'pod vodstvom KPJ so bili

pripravljene na zadnje velike obračune z okupatorjem in **s silami, ki so izdale svoj lastni narod**'; 'tedaj (po osvoboditvi – op. av.) so zaplenili premoženje okupatorja in vseh, ki so zagrešili **kazniva dejanja zoper ljudstvo**'). Dosledno se jih označuje kot nasprotnike, sovražnike nečesa, nikoli kot zagovornike nečesa drugega; nikoli ni povedano, za kaj so se zavzemali, ker je bilo tisto nekaj pozitivnega, kar bi jih lahko prikazalo v pozitivni luči. Prikazuje se jih tudi kot krivca za državljansko vojno ('vsa dejavnost Slovenske zaveze – vseh **protinarodnoosvobodilnih in protirevolucionarnih sil**, je grozila, da bo slovenski narod pahnjen v državljansko vojno'). Z uporabo slabšalnih izrazov se poskuša očrniti buržoazno vlado ('zadnji trenutek pred osvoboditvijo je skupaj z okupatorjem odnesla pete iz Ljubljane vlada, ki so jo sestavili **kontrarevolucionarji**...').

V učbeniku iz leta **1988** je nekaj trditev ohranjenih oz. odstranjenih, več pa jih je spremenjenih oz. na novo dodanih. Tako je na novo dodano besedilo, v katerem avtor pojasnjuje razdelitev različnih skupin znotraj bele garde, pri čemer uporablja čustveno močno negativne izraze ('tri skupine belo- in plavogardistov: "**krvoloki**, ki so sami posredno ali neposredno morili", **kaznjenci**, ki naj bi delali pod nadzorom, **zapeljanci**, ki naj bi bili bodisi v delovnih bataljonih ali enotah NOV in imeli "vso čast, a tudi pravice in dolžnosti partizanov"). Ko gre za zapiranje ljudi s strani t.i. domobranske policije, je to ravnanje prikazano kot zločin in zato obsojano, med tem ko so uboji s strani VOS-a prikazani kot pravični in odobravljeni ('**domobranska policija** je zapirala na tisoče zavednih Slovencev'). Zopet zasledimo uporabo nekaterih izrazito slabšalnih izrazov za poimenovanje drugače mislečih Slovencev, ki se niso strinjali s komunističnim prevzemom oblasti in z metodami, ki so se jih komunisti pri tem posluževali ('njihova (NOO – op. av.) prva in pglavitna naloga je bila združiti vse ljudi v boju proti okupatorjem in njihovim **domačim hlapcem**'; '...okupatorji in njihovi **pomagači**'). Odstranjena je ena izmed trditev, ki drugače misleče prikazujejo kot nasprotnike, sovražnike ljudstva ('pod vodstvom KPJ so bili pripravljene na zadnje velike obračune z okupatorjem in **s silami, ki so izdale svoj lastni narod**'). Nekatere trditve, ki so bile v učbeniku iz leta 1983 zgolj negativne, so v učbeniku iz leta 1988 spremenjene in tako postanejo izrazito negativne. Tako je tudi v primeru trditve, ki govori o ustanavljanju oboroženih oddelkov s strani Slovenske zaveze. Ljudje, ki so bili pri tem dejavni, so v učbeniku iz leta 1983 poimenovani kot »mladi klerikalci« (Slovenska zaveza je začela s privolitvijo in pomočjo italijanskega okupatorja ustanavljati oborožene oddelke – **belo gardo**, pri čemer so bili zelo dejavni zlasti mladi klerikalci z mladimi duhovniki'). To poimenovanje se v učbeniku iz leta 1988 nadomesti z izrazom »mladi klerofašisti«, ki ima veliko bolj negativen prizvok ('Slovenska

zaveza je s privolitvijo in pomočjo italijanskega okupatorja začela ustanavljati oborožene oddelke, **belo gardo**, pri čemer so bili zelo dejavni zlasti mladi klerofašisti, med katerimi so bili tudi duhovniki'). Podoben je primer trditve, ki govori o »divjanju bele garde« ('obsodil je (vrhovni plenum OF – op. av.) divjanje **bele garde**'). Ta trditev je v učbeniku iz leta 1988 dopolnjena s še nekaterimi slabšalnimi izrazi ('ostro je obsodil (vrhovni plenum OF – op. av.) divjanje **bele garde** in njeno podlo propagando, ki je sejala med ljudmi sovraštvo in mržnjo'). V trditvi o begu vlade iz Ljubljane tik pred osvoboditvijo je izrazito negativen izraz »odnesla pete« ('zadnji trenutek pred osvoboditvijo je skupaj z okupatorjem odnesla pete iz Ljubljane vlada, ki so jo sestavili **kontra-revolucionarji...**'), zamenjan z nekoliko manj negativnim izrazom »zbežala« ('zadnji trenutek pred osvoboditvijo je skupaj z okupatorjem iz Ljubljane zbežala vlada, ki so jo sestavili **kontra-revolucionarni meščanski politiki...**'). Izraz »kontrarevolucionarji« je zamenjan z izrazom »kontrarevolucionarni meščanski politiki«, kar meče dodatno negativno luč na meščanstvo, ki je bilo prej »skrito« v izrazu »kontrarevolucionarji«.

6. 7. 3. Pojem 'kolaboracija' v novejšem obdobju.

V zgodovinskem učbeniku iz leta 1991 pojav pomenskega znaka kolaboracija nekoliko upade, in sicer ga v besedilih učbenika zasledimo **enainsedemdesetkrat (71)**. Večinoma gre za delno spremenjene trditve z **negativnimi** vrednostnimi sodbami iz učbenika iz leta poprej. Tudi tu zasledimo pogosto zamenjavo izraza »domači izdajalci« ('teror okupatorja in **domačih izdajalcev** ni mogel preprečiti boja za svobodo in pravično bodočnost') z izrazom »okupatorjevi sodelavci« ('teror okupatorja in njegovih **sodelavcev** ni mogel preprečiti boja za svobodo'). Teritorialno se nekoliko precizira pripadnost Slovenski zavezi oz. nasprotovanje osvobodilnemu gibanju. In sicer se stara trditev glasi: 'vsi, ki so bili **proti osvobodilnemu gibanju**, so se združili v **Slovensko zavezo**', nova pa: 'vsi, ki so bili v Ljubljanski pokrajini **proti osvobodilnemu gibanju**, so se združili v **Slovensko zavezo**'. Trditev o beli gardi in njenem delovanju ter o delovanju OF proti beli gardi, ki je bila nekoliko spremenjena že v učbeniku iz leta 1990 glede na učbenik iz leta 1988, je zdaj še dodatno spremenjena. Partizani niso več poimenovani kot »edina prava narodna vojska« temveč kot »edini pravi borci proti okupatorju«. V celoti je odstranjen zadnji stavek, ki govori o obračunu z belogardisti. S tem stavek preide iz izrazito negativne v zgolj negativno vrednostno sodbo. Stara trditev se je glasila: '**bela garda** je bila že jeseni 1942 razkrinkana kot **okupatorjev hlapec**. Njena propaganda, da se bori za vero, za slovenski narod, je malokoga

prepričala. Ljudem je postalo jasno, da niti okupator niti bela garda nista uničila partizanov in da so leti edina prava narodna vojska. Aktivisti OF so ljudem pojasnjevali nevarnost bele garde in kdo stoji za temi vojaškimi enotami. Težko pa je bilo **obračunati z zakrknjenini belogardisti**, organizatorji legije smrti in vaških straž, nova pa se glasi: '**bela garda** je bila že jeseni 1942 razkrinkana kot **okupatorjev hlapec**. Njena propaganda, da se bori za vero, za slovenski narod, je malokoga prepričala. Ljudem je postalo jasno, da niti okupator niti bela garda nista uničila partizanov in da so le-ti edini pravi borci proti okupatorju. Aktivisti OF so ljudem pojasnjevali nevarnost bele garde in kdo stoji za temi vojaškimi enotami'. V učbeniku iz leta **1991** se ena izmed trditev, ki je bila v učbeniku iz leta 1990 izrazito negativna, spremeni v nevtralno. Gre za trditev, v kateri avtor omenja in definira reakcionarne sile ('**reakcionarne sile**, od slovenskih klerikalcev do ustašev in četnikov'), ko v isti koš zmeče slovenske cerkvene dostojanstvenike in vernike nasploh ter ustaše in četnike. To napako popravi v učbeniku iz leta 1991, ko je celotni drugi del stavka odstranjen ('vse **reakcionarne sile**').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1993** zasledimo porast pomenskega znaka kolaboracija, in sicer ga v besedilih učbenika zasledimo **sto sedemkrat (107)**. Gre predvsem za **nevtralne** in **negativne** vrednostne sodbe. V okviru nevtralnih vrednostnih sodb so nam predstavljena nekatera dejstva, ki so bil v starejših zamolčana. Taka je trditev, ki priča o navodilih Slovenske zaveze o nenapadanju partizanov ('po navodilih, ki jih je **Slovenska zaveza** izdala, naj njihove čete ne bi napadale partizanov, marveč bi se pred njimi le branile'). Sicer skopo, a vendarle, izvemo nekaj malega o nasilnem ravnanju partizanov; hkrati izvemo tudi, da je bil to vzrok za ustanavljanje drugih oboroženih skupin kot so vaške straže in kasneje bela garda in domobranstvo ('istočasno je **Slovenska zaveza** sklenila poslati vojsko na teren, od koder so prihajala poročila o nasilnem obnašanju partizanov, ubojih duhovnikov'; 'nasilje je bilo najpogosteje povezano z zaseganjem hrane. Ponjo so partizani največkrat hodili h kmetom, ki so veljali za njihove politične nasprotnike. Dogajalo se je, da so take kmete maltretirali, celo ubili, če so se jim odkrito uprli'; 'ko je VOS maja 1942 v Ljubljani ubila še dva pomembna protikomunistična politika in organizatorja, dr. Lamberta Ehrlicha in Iva Peršuha, se je vodstvo **Slovenske zaveze** odločilo takoj organizirati lastne oborožene sile za boj proti komunistom, pripadnikom OF in partizanom'). Slednja trditev je morda nekoliko zavajajoča, saj je šlo dejansko za borbo proti komunizmu in komunistični revoluciji, ne pa proti partizanom in osvobodilnemu gibanju, o čemer pa lahko beremo v naslednji trditvi ('tako so ob partizanih ostali samo **domobranci**, vojaška organizacija za obrambo domovine pred komunizmom'). Prvič lahko beremo o obračunu z drugače mislečimi Slovenci ('v neka-

terih državah, tudi pri nas, so se hudo znesli nad **kolaboracionisti** – mnoge so usmrtili brez sodne obravnave, med njimi večino **domobrancev**, ki so jih Britanci vrnili s Koroškega'). Še vedno so pogoste negativne vrednostne sodbe, ob branju katerih se ne moremo znebiti občutka, da imamo na eno strani t.i. dobre fante (partizane in komunistično partijo), na drugi strani pa t.i. slabe fante (drugače misleče) ('to obračunavanje je prišlo prav najbolj zavzetim protikomunistom in protirevolucionarjem v okviru **Slovenske zaveze**'; 'v **Slovenski zavezi** so si hudo nasprotovali klerikalci in liberalci, enako kot pred vojno, toda oboji so se najbolj bali OF in partizanov...'; '... se je **Slovenski planinski odred** razkrojil. Večino so zajele enote NOV, med njimi 700 mož brigade Krim, ki so se (19. septembra) vdali na Turjaku, del se jih je zatekel k Nemcem, del pa je prostovoljno prestopil k partizanom /.../ velika skupina, nad 700, se jih je utrdila na gradu Turjak, kjer so jih 15. septembra partizanske brigade obkolile in po nekaj dneh bojev premagale'; 'prva **etapa** medsebojnega spopada ali **državljske vojne** na delu slovenskega ozemlja – v Ljubljanski pokrajini – se je končala s popolno vojaško zmago partizanov'; 'po nekaj dneh na terenu se je pridružila partizanom, s katerimi so napadli italijansko postojanko v Ratežu. Toda, ker je **četa** zasliševala kurirje, aktiviste OF in posamezne partizane, pri čemer so jih nekaj tudi ubili, so jo partizani začeli zasledovati'; '**domobranci** so ubili veliko partizanov, aktivistov OF in njihovih simpatizerjev'). V ospredje razlogov, zaradi katerih so se ljudje odločali za vstop v vaško stražo, se postavlja izogibanje internaciji. S tem se tudi razlaga povečanje števila pripadnikov vaških straž ('marsikateri kmečki fant ali mož se je izognil internaciji z vstopom v **vaško stražo** in sprejemom italijanskega orožja za obrambo domače vasi pred partizani. Zato se je njihovo število tako povečalo'). Minimalizira se pomen in posledice poveljnih pobojev domobrancev in nedolžnih civilistov ('obsodili pa so jih tudi Anglo-Američani, in s tem je bila usoda slovenskih **domobrancev** zapečatena. Tisto grozovito dejanje po vojni je bil samo epilog'). Avtor še vedno enači dva izraza, in sicer izraz »kolaboracionisti« in izraz »izdajalci« ('...domačega nacista Vidkuna Quislinga, čigar priimek je postal sinonim za **izdajalca** in **kolaboracionista**'). Preseneča tudi uporaba besedne skovanke »narodni izdajalci« ('od jeseni 1941 je VOS začela z likvidacijami **narodnih izdajalcev**, vendar so bili njene žrtve tudi Slovenci, ki niso bili izdajalci, pač pa le znani nasprotniki komunizma'). Zanimivo bi bilo izvedeti, kje in kaj je tista meja, ki je ločila nasprotnika komunizma od t.i. narodnega izdajalca. O poveljnih pobojih izvemo nekaj malega v poglavju z naslovom »OBRAČUN Z DOMOBRANCI«, ki obsega 146 besed: 'pred jugoslovansko armado se je večina **domobranske vojske** z mnogimi civilisti umaknila na avstrijsko Koroško, kjer so se predali britanskim enotam, del pa v Italijo. Tam se je zbralo okoli 11 tisoč **domobrancev**, 2400 srbskih quislingov in okoli 18 tisoč hrvaških ustašev in domobranov. Zadnje dni

maja 1945 so te ljudi vrnilo v Jugoslavijo, podobno kot so vračali **pripadnike različnih kvislinških enot** iz drugih držav. Med vrnjenimi naj bi bilo okoli 10.500 slovenskih **domobrancev**, ki so jih zaprli v Teharjah pri Celju, v Šentvidu nad Ljubljano, Škofji Loki in Kranju. Del **domobrancev**, predvsem tiste, ki še niso dopolnili 18 let, so izpustili, večino drugih pa so v zgodnjem poletju 1945 usmrtili. **Množični poboji** so bili v Kočevskem Rogu, na Teharjah, v okolici Škofje Loke in Hrastnika. Po nepopolnih podatkih so po končani vojni usmrtili sedem do osem tisoč **domobrancev**. Pobili so tudi hrvaške in srbske **ujetnike**. /.../ Medvojna razcepljenost Slovencev in povojna usoda ljudi, ki so bili **nasprotniki OF in KP** (ob poboju domobrancev še šikaniranja, omejevanje državljskih svoboščin, študija, zaposlovanja), se kaže še danes. To je čutiti predvsem v političnem oziroma strankarskem življenju. Sodne procese zoper visoke okupacijske oblastnike in oficirje ter **kolaboracioniste oziroma kvislinge** so pripravili tudi v več drugih državah. V Jugoslaviji so tako obsodili na smrt Dražo Mihailovića, več članov hrvaške vlade, na Slovenskem pa **Leona Rupnika**. Ostra kazen, katere pravno osnovo nekateri spodbijajo, je doletela tudi zagrebškega **škofa Alojzija Stepinca**. Ljubljanskemu **škofu Gregoriju Rozmanu** so sodili v odsotnosti, ker je emigriral v ZDA, kjer je tudi umrl. Brez sodbe pa je nova jugoslovanska oblast obračunala z delom **domobrancev**, ustašev, četnikov in drugih **pripadnikov kvislinških enot**.

V učbeniku iz leta **1997** je pojem kolaboracija in z njim povezani pojmi omenjen **triinšestdesetkrat (63)**. Ustanavljanje vaških straž je predstavljeno kot odgovor na komunistično nasilje ('še pred začetkom italijanske ofenzive so posamezni poveljniki partizanskih enot zaradi razmaha osvobodilnega gibanja postali pravi oblastniki in krojili pravico posvoji meri. Preganjali so nasprotnike osvobodilnega gibanja, jih obtoževali **narodnega izdajstva** ter pobijali. Večkrat so se samopašno obnašali tudi do borcev v enotah in kmetov, ki niso bili pristaši partizanov. Domačini so se pred najhujšim ubranili tako, da so ustanavljali **vaške straže**. Te so od Italijanov prejele orožje in se zavezale, da bodo branile domače vasi pred partizani'). Hkrati se še vedno dosledno uporablja izraz »nasprotniki osvobodilnega gibanja«, čeprav vemo, da je šlo v večini primerov za nasprotovanje komunistični revoluciji, ki se je odvijala istočasno z osvobodilnim bojem. Včasih pa je bilo dovolj že dejstvo, da človek ni bil pristaš komunistov in komunizma. Kolaboracija je predstavljena kot nekaj, za kar se je posameznik popolnoma racionalno in preračunljivo odločil ('že poleti 1941 je OF organizirala VOS (Varnostno-obveščevalna služba), ki je bila odgovorna za odkrivanje in kaznovanje (tudi z usmrtitvijo) tistih posameznikov, ki so se odločili, da bodo pomagali okupatorju. Imenovali so jih **narodni izdajalci**, ker so izdajali položaje partizanskih enot ali pomagali okupatorju pri iskanju tistih, ki so delali za OF. Žrtve so postali tudi ljudje, ki

so bili le nasprotniki komunizma, ne pa tudi **izdajalci**'), kar pa je nekoliko omiljeno z navajanjem različnih vzrokov in stisk posameznikov, ki so pripeljale do tega ('Zaradi vse večjega revolucionarnega nasilja je Slovenska zaveza maja 1942 sklenila spodbuditi nastajanje oboroženih oddelkov, katerih naloga je bila obramba pred takim nasiljem. V Ljubljanski pokrajini so v mesetih nastale ilegalne oborožene skupine, na podeželju pa **vaške straže**. Mnogi posamezniki so se odločili za sodelovanje s protikomunističnimi oboroženimi enotami iz povsem osebnih razlogov – strahu, da bodo izgubili zemljo, da bo omejena njihova pravica do veroizpovedi, da njihovo življenje ne bo več potekalo tako kot dotlej'). Razen kot nasprotniki osvobodilnega gibanja so domobranci omenjeni tudi kot nasprotniki partizanov ('Slovenska zaveza je upala, da bo svoj program uresničila ob pomoči zavezniških sil ob koncu vojne. Strah pred komunistično prevlado jo je silil v **kolaboracijo** z okupatorji, zato je leta 1944 tudi podprla delovanje **domobranske vojske**. Nemci, ki jim je primanjkovalo vojakov, so v upravni coni, imenovani Jadransko primorje, postavili za predsednika ljubljanske pokrajinske uprave Leona Rupnika, generala jugoslovanske kraljeve vojske, in sprejeli njegovo pobudo za ustanovitev **domobranskih enot**. Te so začele nastajati že jeseni 1943. Vanje so se vključili tudi bivši pripadniki **vaških straž**. **Domobranska vojska** se je do aprila 1944, ko je prvič zaprisegla na štadionu za Bežigradom v Ljubljani, povečala na 13 tisoč vojakov. Oskrbovali in urili so jo Nemci. Njen namen je bil, da bi se skupaj z Nemci bojevala proti partizanom, ob koncu vojne bi pričakala zaveznike in se izkazala za edino pravo osvobodilno vojsko. V tistem času je mednarodna javnost že priznala partizansko vojsko kot zaveznike, **domobranci** pa so zaradi sodelovanja z Nemci šteli med **kvislinge**. Na posledice sodelovanja z okupatorjem so opozarjali tudi člani begunske vlade v Londonu in neuspešno pozivali **domobranci**, naj se pridružijo partizanskim enotam. Ob koncu vojne so se **domobranci** skupaj z nemškimi enotami umaknili na Koroško in v Furlanijo. Nekateri med njimi so še vedno verjeli, da se bodo vrnili z anglo-ameriško vojsko in se skupaj z njo bojevali proti partizanom. Toda Angleži, ki so zasedli Koroško, so jih konec maja in v začetku junija 1945 začeli pošiljati nazaj v Slovenijo. Nove slovenske in jugoslovanske oblasti so jih najprej zaprle v zbirna taborišča (npr. v Zavod sv. Stanislava v Ljubljani). Tam so jih zasliševali, nato so jih del (predvsem mladoletne) izpustili, del poslali na prisilno delo in v zapore, večino pa brez rednega sodnega postopka usmrtili (največ v Kočevskem rogu in v opuščeni rudniški rovih v Zasavju). Od približno 9500 vrnjenih **domobrancev**, so jih usmrtili med 7 in 8 tisoč, poleg tega pa še neugotovljeno število civilistov. Nove jugoslovanske oblasti so dale pobiti tudi več deset tisoč pripadnikov drugih enot, ki so med vojno sodelovale z okupatorji in se borile proti partizanom: **ustašev, hrvaških domobrancev, četnikov in drugih**'). Samo pohvalimo lahko gesto, s katero so avtorji

namenili nekaj prostora v učbeniku tudi pobojem domobrancev in drugih vojaških formacij po končani vojni. Na žalost pa so pozabili na civiliste, katerih poboje so le bežno omenili. V učbeniku najdemo tudi trditve, ki bi potrebovale kritično pojasnilo, ki pa ga na žalost ni ('izvoljeni odposlanci (kočevski zbor – op. av.) so sklenili, da bodo nadaljevali boj proti okupatorjem, pa tudi proti **beli in plavi gardi**'). Vedno, ko se omenja povojne obračune, naj bi bili v njih žrtve le »kolaboracionist«, nikoli nedolžni civilisti ('sodni in izvensodni obračuni z vojnimi zločinci, **kolaboracionisti** oz. **kvislingi**, okupacijskimi oblastniki in oficirji so se kmalu po koncu vojne pričeli tudi v drugih državah, na Japonskem, v Franciji, Jugoslaviji, na Norveškem itd.'). Med t.i. vojne zločince se še danes prišteva slovenske rodoljube, kakršen je bil ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman ('Povsod po Jugoslaviji so oblasti organizirale sodne procese, na katerih so sodili vojnimi zločincem in **okupatorjevim sodelavcem**. Najbolj znana procesa sta bila proti vodji četnikov Draži Mihailoviću v Beogradu in proti nadškofu Alojziju Stepincu v Zagrebu. V Ljubljani je bilo več takih procesov, zlasti proti nacističnim nemškimi zločincem. Na smrt je bil obsojen tudi vodja **domobrancev** Leon Rupnik. Sodili so tudi ljubljanskemu nadškofu Gregorij Rožman, in sicer v odsotnosti, ker je pred tem pobegnil').

V učbeniku iz leta **2005** je pojem kolaboracija in z njim povezani pojmi omenjen **dvainsedemdesetkrat (72)**. Tudi v tem učbeniku izvemo, da so se ljudje iz različnih vzrokov na različne načine odzivali na zasedbo ozemlja s strani okupatorja ('ob napadu okupatorjev so bili odzivi prebivalcev različni: del prebivalcev, ki je simpatiziral s fašistično in nacistično ideologijo, je dejavno sodeloval z okupatorjem. Ko so okupatorji zasedli določeno ozemlje, so se ob izvajanju oblasti povezali z **domaćimi sodelavci**. Sodelovanje z okupatorjem imenujemo **kolaboracija (izdajalstvo ali kvizlinštvo)**'; 'za **sodelovanje z okupatorjem** so se prebivalci okupiranih ozemelj odločili zaradi različnih vzrokov: ideoloških (simpatiziranje s fašistično ideologijo, nasprotovanje komunizmu) – **ideološka kolaboracija**, gospodarskih (priložnost za večje dobičke) – **gospodarska kolaboracija**, političnih (težnja po ohranitvi ali prevzemu oblasti) – **politična kolaboracija**, eksistencialnih (želja preživeti vojno brez prevelikih izgub), psiholoških'). Na žalost ni pojasnjeno, zakaj so ljudje tako ravnali, niso predstavljene njihove človeške stiske in brezizhodni položaji, v kakršnih se je marsikdo od njih znašel. Nikjer ni zapisano, da ni bilo belih in črnih strani, da se je vsakdo odločalo po svoji vesti, da se odloča za pravo stvar. Zmoti tudi prikazovanje izrazov »kolaboracija«, »izdajalstvo« in »kvizlinštvo« kot sinonimov. Po osvoboditvi, naj bi okupatorjevim sodelavcem sodili na sodnih procesih, vemo pa, kakšni so ti sodni procesi bili; večinoma je šlo za t.i. izvensodne procese, ali bolje rečeno za samovoljno pobijanje vseh, ki

»niso bili z nami«, obračunavanje s t.i. notranjim sovražnikom ('po osvoboditvi so **sodelavcem okupatorja** sodili na sodnih procesih. Večina jih je bila obsojena na smrtno kazen'). Drugače misleče se vztrajno označuje kot nasprotnike nečesa, najpogosteje komunizma, ki se mu s tem pripiše lik žrtve teh nasprotnikov. Nikoli pa ne izvemo, za kakšne vrednote so se borili, kaj so zagovarjali ti ljudje. Pogosto se uporablja izraz »protikomunizem« ('posamezni pripadniki meščanskega tabora so zaradi svojega protikomunizma začeli sodelovati z okupatorji. Za OF so postali **kolaboranti** ali **izdajalci**'; 'KDO SO BILI BORCI PROTI KOMUNIZMU'; enote **domobrancev** so sestavljali nekdanji pripadniki **vaških straž** in **četnikov** pa tudi mnogi protikomunistično usmerjeni mladinci in študentje'). Tudi razlogi za ustanavljanje vaških straž so predstavljeni kot želja po uničenju partizanov, čeprav so vaške straže dobile navodilo, da se morajo pred partizani zgolj braniti in jih ne napadati ('Julija 1942 je bila v Št. Joštu nad Horjulom ustanovljena prva **vaška straža**, oborožena formacija meščanskega tabora. Število **vaških straž** v Ljubljanski pokrajini je hitro naraščalo. Namen delovanja **vaških straž** je bil: obramba podeželskega prebivalstva pred revolucionarnim nasiljem OF (odvzemom hrane, neupravičenimi usmrtitvami) in nasiljem, ki so ga izvajali posamezni člani partizanskega gibanja, uničiti partizansko gibanje in takoj po vojni komunistom preprečiti prevzem oblasti. Ustanavljanje **vaških straž** so podpirali zlasti politiki nekdanje SLS, saj naj bi z njimi uničili komuniste. **Vaške straže** so podpirali tudi Italijani. Priznali so jih za svoje prostovoljne protikomunistične milice. Pomagali so jim z oborožitvijo, pripadnikom pa so tudi zagotovili obleko in hrano. Ob **vaških stražah** je na slovenskem ozemlju delovalo tudi **četniško gibanje**. Najprej je ilegalno ustanavljalo oborožene oddelke, ki so se bojevali za obnovitev Jugoslavije in vrnitev kralja. Na začetku svojega delovanja so sodelovali s partizani. Vendar so sočasno tudi napadali partizane in se nato povezali z Italijani. Z oboroženim sodelovanjem z okupatorji so pripadniki **vaških straž**, **četnikov** in meščanski tabor vse bolj zašli v **kolaboracijo** oziroma **izdajstvo**. Posledic svojih dejanj so se vse bolj zavedali, vendar situacije niso zmogli rešiti. Vprašanje oboroženih formacij meščanskega tabora, ki so sodelovale z Italijani, se je rešilo ob kapitulaciji Italije (septembra 1943). Z njimi so se spopadli partizani in jih premagali: pripadniki **vaških straž** (partizani so jih imenovali **belogardisti**) so bili poraženi na Turjaku, pripadniki **četnikov** (partizani so jih imenovali **plavogardisti**) pa v Grčaricah'). V tem odstavku se spet srečamo z navajanjem dveh izrazov, in sicer »kolaboracija« in »izdajstvo«, kot sinonimov. Malce zbode v oči tudi izraz »neupravičene usmrtitve«, katerega nasprotni pol bi bile potemtakem »upravičene usmrtitve« in je za dejanja, ki so jih izvrševali na podlagi ukazov vodstva osvobodilnega boja, med drugim tudi za poboje celih družin, vsekakor premil izraz. Usoda domobrancev ob koncu vojne je opisana v naslednjem odstavku ('KDO SE

NI VESELIL ZMAGE PARTIZANOV – Partizanska osvoboditev Ljubljane in Slovenije je razveselila Slovence. Vendar se niso veselili vsi. Ob uspešnem prodiranju partizanske vojske proti Ljubljani se je med tistimi Slovenci, ki so **sodelovali z okupatorjem** ali podpirali politiko čakanja meščanskega tabora in odklanjanje sodelovanja z OF, širil strah. To je bil strah pred prihodnostjo, komunistično revolucijo (ki so jo razglašali komunisti med vojno) in novo oblastjo. V zadnjih dneh boja za Ljubljano so številni Slovenci zapustili svoje domove. Postali so begunci. Pridružili so se jim številni politiki predvojnega meščanskega tabora in ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman. Skupaj z nemško in **domobranksko vojsko** so se umikali na Koroško. Ceste so bile polne avtomobilov, tankov, traktorjev, vozov, obupanih vojakov in civilistov. /.../ **Z izdajalci** in drugimi **sodelavci okupatorjev** (tu se človek vpraša, glede a dosedanjo doktrino, ki jo zasledimo v učbenikih zgodovine, ali niso bili vsi izdajalci tudi okupatorjevi sodelavci) so po državah obračunali zelo različno. V nekaterih, zlasti zahodnoevropskih državah so v skladu z določili potsdamske konference zavezniki ustanovili vojaška sodišča, ki so sodila nacistom in njihovim domačim sodelavcem. V vzhodnoevropskih komunističnih državah pa so z njimi obračunali na hitro, celo brez sodnih procesov. /.../ Omenjene službe so ob koncu vojne po navodilih jugoslovanskega vodstva najprej obračunale z **domobranci**. Ob koncu vojne so se pripadniki **domobrantskih enot** skupaj z nemškimi enotami in civilisti umaknili na Koroško. Britanske vojaške oblasti, ki so nadzorovale Koroško, so slovenske **domobrance** po sporazumu med vrhovnim poveljnikom zavezniških sil v Sredozemlju in Titom konec maja 1945 začele vračati v Jugoslavijo. Vrnjene **domobrance** in civiliste je OZNA zaprla v taborišča (na primer v Škofove zavode v Šentvidu in na Teharje pri Celju). Velik del zapornikov so usmrtili brez sodnega postopka. Usmrčitve so izvajali v Kočevskem rogu, opuščeni jaških zasavskih premogovnikov ter drugod po Sloveniji. Skupno število usmrčenih še ni povsem ugotovljeno, pojavljajo pa se različne ocene (od osem do petnajst tisoč pobitih domobrancev). Ker so bili postopki opravljeni brez sodnega postopka, pomenijo krvav madež na slovenski komunistični preteklosti. Čeprav je komisija za ugotavljanje odgovornosti za poveljne poboje svoje delo opravljala več let, do danes ni bil zanje obsojen nihče). Zmoti nas razlika v številu pomorjenih domobrancev, prav tako se ne moremo strinjati, da je zgolj dejstvo, da so bili pomorjeni brez sodne obravnave, razlog za krvavi madež v slovenski komunistični preteklosti. Pomembno je tudi, na kakšen način so bili pomorjeni, o čemer pa ne izvemo ničesar. Prav tako ne izvemo ničesar o pobjih civilistov, tako med vojno kot po osvoboditvi. Zdi se, da hočemo pozabiti, da je bilo med pobitimi tudi veliko nedolžnih žrtev, ki niso bile del nobene vojaške formacije ('Šele po padcu komunizma je bila v Sloveniji dovoljena slovesnost v spomin pobitih **domobrancev**. V Kočevskem rogu je bila julija 1990

prva pravna slovesnost, ki so se je udeležili vidni predstavniki slovenskega političnega in javnega življenja ter več kot 10.000 ljudi. Žrtvam povojnega poboja so v Kočevskem rogu in v drugih krajih pobojev postavili spomenike. V Sloveniji naj bi bilo več kot 100 grobišč'). Tudi v tem učbeniku se ljubljanski škof dr. Gregorij Rozman prišteva med domače izdajalce ('Procesi proti bivšim okupatorjem in **izdajalcem** so potekali proti zajetim okupatorjem in **domačim izdajalcem** (na primer proti Leonu Rupniku, škofu dr. Gregoriju Rožmanu, članom **vaških straž**). Veliko obsojencev je bilo obsojenih na smrt').

Na koncu si pogledjmo še zapis, objavljen v časniku Demokracija, ki škofa dr. Gregorija Rožmana slika v povsem drugačni luči in osvetljuje nekatere dogodke v zvezi z njim. Hkrati nam zapis prikazuje tudi nasilje komunistične partije na območju Ljubljane.

'Škof Rožman je dolgo molčal, nekateri menijo, da predolgo. Škof Lenič, njegov tajnik, se v svojih zapisih ne spomni, da bi Rožman do jeseni o OF kdaj kritično govoril. V septembru 1941 je postala aktivna VOS komunistične partije, ki je izzivalno morila zlasti po Ljubljani. Prof. Bučar je zapisal, da sta prav obstoj, organizacija in delovanje VOS najboljši dokaz, da je bila OF samo taktično sredstvo partije pri njenem boju za prevzem oblasti. Do konca leta 1941 so v Ljubljani izvedli štiri likvidacije, štirje poskusi umora pa so spodleteli, med njimi proti generalu Leonu Rupniku in Lovru Hacinu. Šele po teh umorih in poskusih je Rožman v pastirskem pismu konec oktobra 1941 obsodil nasilje »raznih osvobodilnih gibanj nerazsodnih ljudi« in pozval vernike, naj ne store ničesar, kar bi oblastnike izzvalo k ostrejšim in strožjim ukrepom, kar bi oteževalo že dovolj težko življenje. Komunistični nameni z OF in osvobodilnim bojem so mnogim postali jasni šele z umorom katoliških študentov Franca Župca in Jaroslava Kiklja sredi marca 1942. Tudi za škofa Rožmana sta bila ta dva umora odločilna. To je tudi javno pokazal, ko se je demonstrativno udeležil Kikljevega pogreba in imel govor, v katerem je ubitega prijatelja imenoval za prvega mučenika Katoliške akcije v Sloveniji. Preobrat je bil dokončen. Tudi emigrant Alojzij Kuhar je po londonskem radiu prvič napadel OF in partizane, Kardelj pa je pisal Titu, da je tudi v Ljubljani prišlo do obrata. Ljubljana je tedaj prvič za hip onemela. Komunistično nasilje pa se je stopnjevalo in že do srede aprila 1942 je OF v Ljubljani in okolici pomorila 49 žrtev, članov KA in akademskega kluba Straža, jugoslovanskih oficirjev, politikov in gospodarstvenikov. Ko je bil ubit nekdanji ban Natlačen, je Rožman na njegovem grobu oktobra 1942 odločno izjavil, da ne more biti »nobenega sodelovanja, ne zveze z brezboštvom in tistimi, ki jim je brezboštvo vodilni nazor«.'

V odlomku članka je opisan začetek upora komunističnemu nasilju. V učbeniku zgodovine bi bilo v prvi vrsti potrebno zapisati, da vsaka vojna pusti za seboj mrtve, umirali so tako partizani kot domobranci. Mnogi so bili žrtve brezmejnega sovraštva svojih voditeljev. Ni bilo dobrih in ne slabih, ne na eni ne na drugi strani. Bili so samo ljudje, ki so poskušali preživeti strahote vojne. Komunistični voditelji so bili zaslepljeni s slo po oblasti in komunistični revoluciji. V tej svoji zaslepljenosti so v obdobju 2. svetovne vojne zakrivali strahotne zločine. Največja tragedija pa je, da se to nasilje ni končalo z nemirnimi časi vojne, temveč je sovraštvo nad drugače mislečimi tlelo še dolgo potem. Povedati je treba, da so se po končani vojni, torej že v obdobju miru, komunisti grozovito maščevali nad domobranci, kar pa je še pomembneje, da so pobili tudi veliko število civilistov. Revolucionarno nasilje se je torej prelilo v bratomorno državljansko vojno, po maju 1945 pa še v bolj krvavo komunistično nasilje in v še bolj množično zločinstvo, ki se je izteklo v polstoletni totalitarni sistem, iz katerega smo se Slovenci rešili šele z resnično osvobodilno vojno leta 1991.

6. 8. POJEM 'DEMOKRACIJA' V UČBENIKIH ZGODOVINE

Pojem demokracije je bil vselej zelo uporabljen za različno ideološko in politično obravnavo. Po razgibani akademskih in političnih razpravah do 2. svetovne vojne je iz javnega diskurza po revoluciji domala čisto izginil. Ta nezaželenost se izraža tudi pri analizi vsebine pomenskega znaka demokracija v zgodovinskih učbenikih. Naj za uvod povemo, da v zgodovinskih učbenikih pomenski znak demokracija označuje dva povsem različna, celo nasprotujoča si koncepta:

1. demokracija kot socialistična / ljudska / delavska / samoupravna,
2. demokracija kot meščanska / buržoazna / parlamentarna / politična.

Demokracija izvorno pomeni vladavino ljudstva. Izraz **ljudska demokracija**⁹ se je uveljavil kot pojem za določeno razvojno obdobje skupine držav, ki so bile pod vplivom komunistične Sovjetske zveze. Izraz "ljudska" naj bi označeval višjo stopnjo demokracije, v resnici pa je poudarjal razliko do, kot so jih označevali, buržoaznih oziroma **meščanskih demokracij**. Prva je najpogosteje uporabljena v pozitivnem ali celo izrazito pozitivnem smislu, med tem ko je druga ponavadi ovrednotena kot negativna ali celo izrazito negativna.

6. 8. 1. 'Demokracija' kot pozitivni pomenski znak – koncept socialistične demokracije

Drugačen družbeni in politični kontekst, ki demokraciji kot pojavi in ideji ni bil naklonjen, se vidi tudi pri rabi pojma v šolskih učbenikih. V zgodovinskem učbeniku iz leta **1952** se pomenski znak demokracija pojavi **trikrat (3)**. V vseh treh primerih ima jasno vsebino in okvir – to je ljudska in socialistična demokracija. Besedna skovanka »socialistična demokracija« je v mednarodnem socialističnem gibanju nastala bistveno prej in so jo uporabljali kot nasprotje t.i. meščanski demokraciji. Sorodni koncept ljudske demokracije so prevzele skoraj vse na novo nastale komunistične države po 2. svetovni vojni. Bila je mišljena kot nasprotje kapitalizmu, kot proizvod revolucije, ki je 'pričela graditi nov **demokratični** družbeni red'. V vrednotno pozitivnem

⁹ Prehodno obdobje (po osvoboditvi Beograda 20. 10. 1944), ko je vodstvo NOG oz. CK KPJ v skladu s taktiko postopnega prevzema oblasti izvajalo t.i. revolucijo od zgoraj – na najpomembnejših področjih državne oblasti, in sicer, zakonodaji, sodstvu, tožilstvu, policiji in vojski so zamenjali t.i. stare predpise ter tudi sestavo uprave in vanjo, vsaj na vodilna mesta, postavili svoje zaupanja vredne kadre. Ljudska demokracija je prehod iz »starega gnilega meščanskega« ali zahodno-demokratičnega sistema v socializem. (Vodušek Starič XI., 3 – 4, 25).

pomenu se pojem demokracija pojavi tudi v zvezi z Jugoslavijo ('federativna **demokratična** Jugoslavija') in domovino ('**demokratična** socialistična domovina').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1958** se pomenski znak demokracija pojavlja veliko pogosteje, in sicer **dvaindvajsetkrat (22)**. V večini primerov se govori o ljudski ali socialistični demokraciji, ki je dosledno pozitivno ali celo izrazito pozitivno vrednotena, medtem ko se prvič pojavi tudi njen nasprotni pol, tj. meščanska ali parlamentarna demokracija. Pomensko izraz »demokracija« ali »demokratično« pisec veže na partijo ('partije vsega sveta in številna druga **demokratična** gibanja'), deloma pa tudi na druga gibanja, ki so se ji priključila ('napredni in **demokratični** del buržoazije, ki je obsojal izdajstvo in sodelovanje z okupatorjem, pa se je priključil NOB'), zlasti tista, ki so se partiji priključila v Osvobodilni fronti, npr. del '**demokratičnih** sokolov', '**demokratičnih** sil' ipd. Največkrat so pojem rabili za označevanje Jugoslavije ('**demokratična** federativna Jugoslavija'), pojavlja pa se že tudi skovanka '**demokratične** množice', ki jo sicer zasledimo pri Edvardu Kardelju, ideologu komunističnega sistema. Tipična je npr. naslednja trditev, da je 'okrog Partije in pod njenim vodstvom se je zbiralo vse, kar je bilo zdravega in pripravljenega boriti se proti fašizmu, za resnično **demokracijo**, za rešitev miru'.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1961** se pomenski znak demokracija pojavi v približno enakem številu, in sicer **triindvajsetkrat (23)**. Vsebinski konteksti omembe pomenskega znaka demokracija so popolnoma nespremenjeni, dodan je le en stavek, v katerem gre za parlamentarno demokracijo, s katero avtor označuje 'tabor zahodnih **demokracij**'.

Že v naslednjem učbeniku – **1966**, je pojem uporabljen še večkrat, in sicer **štiriintridesetkrat (34)**. Ponovno je največ **pozitivnih** vrednotenj demokracije povezanih z isto vsebino (socializem) in istimi pomenskimi znaki (partija, revolucija, ljudske množice, Jugoslavija ipd), kot v prejšnjih učbenikih. Pisec uporabi besedno zvezo '**demokratične** in narodnostne pravice', kar bi lahko pomenilo, da je avtor ločeval med tema dvema vrstama pravic. Nekoliko več so tokrat poudarjali demokratični pomen Avnoja v Jajcu, zasedanje Snosa v Črnomlju, seveda v vsebinskih okvirih pojma, ki so ga jasno določili. V delih besedil, ki so govorili političnih silah pred 2. svetovno vojno, se kot demokratične pojmuje tudi druge sile, ne le komunistične organizacije. Gre zlasti za poziv za skupen nastop v boju proti fašizmu ('vse napredne in **demokratične** sile', 'močna **demokratična** fronta' ipd.) V zgodovinskem učbeniku iz leta **1976** ostaja tako kvalitativno kot kvantitativno situacija nespremenjena.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1983** pa se prisotnost pomenskega znaka demokracija nekoliko zmanjša, in sicer zopet pade na **dvaindvajset (22)**. Kako si ta pojav razlagati? Morda z dejstvom, da so v 70.letih, času intenzivnega ideološkega razčiščevanja in diferenciacije, še bolj striktno začeli ločevati nastajajoči koncept 'socialistične samoupravne demokracije' od t.i. meščanske demokracije, čeprav se v teh dveh učbenikih to poimenovanje še ne pojavlja. Tudi v zgodnjih osemdesetih letih so poskušali pripisati demokratični značaj NOO ('**demokratični** organi oblasti', '**demokratično** zvezo delavcev, kmetov in delovne inteligence') ter seveda partiji, ki se je v novi državi prelevila iz stranke v zvezo ('KPJ se je iz politične stranke preoblikovala v zvezo ljudi, ki se borijo za socializem le z **demokratičnimi** sredstvi, ne pa s silo državne oblasti'). Ta trditev je zelo pomenljiva, saj (socialistične) demokracije ne povezujejo s strankami, ampak z zvezami ljudi.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1988** prisotnost pomenskega znaka demokracija ostaja na približno isti ravni, in sicer se pojavi **štiriindvajsetkrat (24)**. Razumevanje demokracije je v tem učbeniku še vedno v razrednem smislu. Komunistična partija se še bolj izrazito poveže s predvojnimi bojem za '**demokratične** svoboščine', demokracijo z NOB (npr. narodno osvobodilnimi odbori in OF), Jugoslavijo ipd. Kasnejšo vlogo KPJ se poveže z bojem za 'najširšo neposredno **demokracijo**' in razvojem samoupravljanja. Prvič se omenja koncept 'samoupravne socialistične **demokracije**'.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1990** se prisotnost pojma demokracija zopet nekoliko poveča, saj se pojavi **sedemintridesetkrat (37)**. Zdi se, da se je tokrat pisec že bolj zavedal pomena pojma demokracije in demokratičnosti kot legitimacijskega sredstva, vendar v temelju ostaja vsebina oz. koncept kar zadeva pozitivne vrednostne sodbe nespremenjen.

6. 8. 2. 'Demokracija' kot negativni pomenski znak – meščanska demokracija

V času komunizma se v slovenskih učbenikih zgodovine pojem demokracija uporablja v negativnem smislu, če le-ta označuje ali se nanaša na kapitalizem, buržoazijo, meščanstvo, zahod, parlamentarizem ipd. V učbeniku iz leta **1958** je meščanska in parlamentarna demokracija omenjena **trikrat (3)**. Najprej se tako poimenuje predrevolucijsko obdobje v Rusiji, nato pa se jo označi kot neučinkovit sistem prve Jugoslavije ('velikosrbska buržoazija je videla, da s parlamentarno

"**demokracijo**" ne more krotiti drugih upornih buržoazij'), ali pa kot splošni način 'zatiranja revolucionarnih ljudskih množic z vojsko in upravnim aparatom'. V učbeniku iz leta **1961** je kot parlamentarna demokracija označen 'tabor zahodnih **demokracij**', v učbeniku iz leta **1966** pa se dikcija spremeni v 'tako imenovane zahodne **demokracije**'. Do 80. let so ohranili več ali manj negativne ali suhoparne oznake za nesocialistično demokracijo. V učbeniku leta **1983** je manj negativnih vrednostnih sodb o meščanski ali parlamentarni demokraciji, istočasno pa je bolj izrazit pozitivni ideološki naboj, ko gre za socialistični koncept demokracije.

V letu **1988** je oznaka parlamentarne in meščanske demokracije spet nekoliko bolj jasno negativna. Pojavi se npr. trditev, da 'parlamentarne **demokracije** niso dale množicam upanja v rešitev krize'.

6. 8. 3. Pojmovanje 'demokracije' v novejšem obdobju

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1991** se prisotnost pomenskega znaka demokracija še vedno bistveno ne spreminja. V tem učbeniku se pojavi **osemintridesetkrat (38)**, a vsebinsko, glede na tedanji družbeni in politični kontekst, tudi v njem še ni sprememb. Le en stavek je odstranjen, en pa je preoblikovan. Tako je odstranjena dikcija 'razvoj samoupravne socialistične **demokracije**', trditev, da se je KPJ iz politične stranke prelevila v zvezo, pa je nekoliko manj vrednotno utemeljena.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1993** se prisotnost pomenskega znaka demokracija bistveno poveča, in sicer se pojavi kar **sto enainedesetkrat (171)**. Precej se spremeni tudi odnos do pojma. Ko gre za politične subjekte (stranke, zveze, sile), se demokracijo veže, ali vsaj deloma veže, tudi na druge stranke, npr. trditev, da je bil Janez Evangelist Krek 'voditelj **demokratičnega** krila v Slovenski ljudski stranki'. To sicer predpostavlja, da je bil v SLS tudi nedemokratični del, a je jasno, da je obseg pojma razširjen. Zahodne države kot demokracije se z vidika vrednotenja obravnava bolj nevtrarno. Učbenik poudarja temeljne institucionalne lastnosti demokratičnih ureditev ('tretji steber oblasti v **demokratičnih** državah je bilo sodstvo, ki naj bi delovalo popolnoma neodvisno'), poudarja politične stranke in njihovo vlogo v demokraciji ('v izražanju politične volje ljudi so imele v **demokratičnih** državah velik pomen politične stranke, ki jih je ljudstvo volilo v parlament in vlado') in razmeji od demokracije nekatere postulate prejšnjega sis-

tema, kot sta revolucija in diktatura proletariata, ki se v komunističnem besednjaku mnogokrat uporabljajo kot nadomestilo za demokracijo ('parlamentarno **demokratično** načelo so podpirale tudi evropske socialnodemokratske stranke, ki so opuščale idejo revolucije in diktature proletariata'). Učbenik tudi jasno pove, da so na zahodu socialistične oz. socialdemokratske stranke bile 'eden od stebrov **parlamentarno-demokratičnega** režima'. Poudari tudi vlogo demokratičnega gibanja v Sloveniji na prehodu iz 80. v 90. leta. Opredelitev, da so 'načela parlamentarne **demokracije** nad vse spoštovala svobodo človeške osebnosti in svobodo in pravico človeka, da politično deluje in se povezuje v politične stranke', bi lahko pomenil prelom v pojmovanju demokracije v slovenskih učbenikih zgodovine za osnovne šole. Ni pa ustreznega ovrednotenja koncepta ljudske oz. socialistične demokracije, ki je dejansko temeljil na monopolu (diktaturi) ene same stranke. O ljudski demokraciji piše le, da je to 'prehodno obdobje od večstrankarskega sistema v enostrankarskega v socialističnih državah, poimenovano po pogosti uporabi izraza ljudska'. V tem obdobju je šlo za močan teror, zlasti nad ostanki bivših političnih strank. Zato je trditev v učbeniku, da 'opoziciji se v vsem obdobju ljudske **demokracije** ni posrečilo enotno organizirati zoper komunistično partijo', zaradi hudega nasilja novih oblasti dokaj neresna in neodgovorna. Pa tudi pojem demokracije ali demokratičnosti je še vedno pogosto uporabljen z drugimi pomenskimi znaki, kot so ljudska fronta, osvobodilna fronta, federativna Jugoslavija ipd. To pomeni, da se je ta učbenik jasno naslonil na nedvoumno vsebino pomenskega znaka demokracije.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1997** pojem demokracija zasledimo **devetinštiridesetkrat (49)**. Pojavlja se predvsem kot t.i. parlamentarna, zahodna demokracija ('po prvi svetovni vojni je povsod po Evropi, razen v sovjetski Rusiji, zavlada **parlamentarna demokracija**'; 'zahodni **demokratični** in vzhodni socialistični svet'; aprila 1990 so bile v Sloveniji prve povojne **demokratične** in večstrankarske volitve, na katerih so volili predsednika in predsedstvo republike ter poslance parlamenta'). Še vedno pa je pojem demokracije prisoten tudi kot t.i. ljudska, socialistična demokracija ('novi politični sistem v Jugoslaviji se je zaradi zmage Ljudske fronte imenoval sistem ljudske **demokracije**'), ki nosi v sebi ponekod celo pozitivno vrednostno sodbo ('potrdili so (odposlanci kočevskega zbora – op. av.) pripadnost novi, **demokratični** Jugoslaviji in priznali Tita za vrhovnega komandanta partizanske vojske in voditelja jugoslovanskih narodov'; 'Šubašičeva vlada pa je priznala narodne in **demokratične** dosežke Avnoju kot zakonodajnemu organu in izrekla priznanje partizanski vojski'). Kot ljudska demokracija se pojavlja tudi v poimenovanju Jugoslavije po drugi svetovni vojni ('Slovenija si je kot del federativne **demokratične**

Jugoslavije obetala samostojnost in suverenost, čeprav je bilo že pred osvoboditvijo znova čutiti centralistične težnje).

V najnovejšem učbeniku iz leta **2005** se demokracija pojavi **štiriinštiridesetkrat (44)**. Tudi tu gre večinoma za t.i. parlamentarno demokracijo, ki je obravnavana skozi **nevtralne** vrednostne sodbe ('vzhodno od železne zavesse se je uveljavil totalitaren komunistični sistem, zahodno pa **demokratični** sistem'; 'Slovenci so podpirali **demokratizacijo** in sodelovanje z zahodno Evropo, Srbi pa so se zavzemali za zaprto Jugoslavijo in se sklicevali na svojo slavno preteklost'; 'prve **demokratične** volitve po drugi svetovni vojni so potekale dve nedelji, 8. in 22. aprila 1990'). Demokracija kot t.i. ljudska, socialistična demokracija se pojavlja kot nevtralna vrednostna sodba edino le v poimenovanju Jugoslavije po drugi svetovni vojni (**demokratična** federativna Jugoslavija').

Pri analizi vsebine rabe pojma demokracija v učbenikih demokracije lahko pri piscih zasledimo neke vrste zadrego. Ta se kaže v dvojnosti pomena oziroma vrednotenja. Pisci so morali učencem povedati, da obstaja v tem pojmu dobro in slabo. Morali so utemeljiti, da je dobra demokracija pri nas, slaba pa drugje, zlasti na zahodu. To pa ni bilo lahko, zato so bile izpeljave tudi manj prepričljive. Še bolj zapletena je bila raba pojma demokratičnosti, še posebej, ko so označevali predvojne politične organizacije. Povsem jasno je torej, da so tudi pojem demokracije z vsemi njenimi izpeljankami uporabljali kot sredstvo ideološke indoktrinacije. Gre za uradno zgodovinsko, kar pomeni, da so se ta spoznanja in trditve uporabljala tudi na vseh drugih ravneh izobraževanja in usposabljanja v tedanjem sistemu. To nadalje pomeni, da sprejemniki takega zgodovinskega niso bili le učenci, ampak domala, posredno, vsa populacija.

6. 9. POJEM 'DRAŽGOŠKA BITKA' V UČBENIKIH ZGODOVINE

V slovenskem zgodovinopisju zaseda **dražgoška bitka** mesto ene »najslavnejših bitk slovenskega naroda«. Skozi kronološki pregled se dosledno pojavlja v vseh učbenikih od leta 1952 pa do leta 2005 in ustvarja nekakšen zgodovinski mit, ki prikazuje preteklost ne takšno kot se je »res zgodila«, temveč takšno kot »naj bi bila« in si »jo želimo«. O čaščenju dražgoškega mita nam priča tudi vsakoletna slovesnost ob spomeniku žrtvam dražgoške bitke, ki se je dosledno udeležujejo vidni predstavniki stare (komunistične) ideologije.

6. 9. 1. 'Dražgoška bitka' kot pozitiven pomenski znak

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1966** se pomenski znak dražgoška bitka pojavi prvič. Iz sobesedila lahko razberemo, da gre za predimenzioniranje pomena in moči pojava. Na ta način avtor opozarja na eno vrsto dogodkov, medtem ko drugih sploh ne omenja oz. jih zamolči ('Med njimi (med pomembnimi spopadi – op. av.) so bili največji tridnevni boji v **Dražgošah** v začetku januarja 1942. Nemci so utrpeli velike izgube, partizanov Cankarjevega bataljona pa niso uničili.') Tu imamo v mislih predvsem veliko število žrtev, ki so bile posledica okupatorjev represalij, ki so jih dejansko izzvale partizanske enote. Resda med partizani ni bilo večjih žrtev, so pa bile žrtve zato toliko večje med Dražgošani. O tem avtor učbenika ne spregovori.

6. 9. 2. 'Dražgoška bitka' kot izrazito pozitiven pomenski znak

Zanimiva je primerjava med zgodovinskima učbenikoma iz leta **1966** in **1993**. V slednjem se namreč pomenski znak dražgoška bitka pojavi pod okriljem še bolj izrazite vrednostne sodbe, kar je v nasprotju z našimi pričakovanji, saj bi s spremembo državne ureditve iz totalitarnega (komunističnega) sistema v demokratični sistem pričakovali vsaj demitizacijo nekaterih »slavnih dogodkov« slovenske zgodovine. Pa si pogledjmo, kako avtor piše o dražgoški bitki:

'Partizani so se tri dni spretno branili pod vodstvom komandanta Jožeta Gregoriča, tudi španskega borca. S partizani so sodelovali tudi vaščani. Toda 11. januarja so se morali partizani pred veliko premočjo umakniti na Jelovico zaradi odličnih obrambnih položajev so imeli samo nekaj mrtvih in ranjenih, Nemci pa največje izgube do tedaj v spopadu s slovenskimi partizani. Po

umiku partizanov iz **Dražgoš** so Nemci ustrelili 18 starejših moških, požgali vas, ljudi pa odpeljali v taborišče. Toda vest o veliki **dražgoški bitki** se je širila po deželi, vzbujala v Slovencih ponos in še večji odpor.' Avtor nekako mimogrede omeni žrtve med prebivalci Dražgoš in podobno kot v učbeniku iz leta 1966 govori o maloštevilnih žrtvah med partizani in velikih med Nemci. Zgodbo nadaljuje s stavkom, s katerim se zdi, da bi želel upravičiti grozodejstva, ki so se zgodila nad nedolžnimi ljudmi, kot pogosto že prej, tudi zaradi izzivanja partizanskih enot.

6. 9. 3. Pojmovanje dražgoške bitke v novejšem obdobju

V učbeniku iz leta 1997 zasledimo fotografijo požganih Dražgoš. Pod njo lahko preberemo spremno besedilo, ki se glasi:

'V enem od napadov je Cankarjev bataljon v Rovtu pod Blegošem uničil nemško policijsko patroljo, ki je izgubila 46 vojakov od 50. Nemška vojska je zato Cankarjev bataljon zasledovala skoraj mesec dni, dokler ni prišlo do boja pri **Dražgošah**. Po tridnevni bojih v vasi se je bataljon umaknil na Jelovico. Nemci so se kruto maščevali nad vaščani **Dražgoš**. Vas so požgali do tal, pobili skoraj vse moške, ženske in otroke pa izgnali.' Opis dogodka je na prvi pogled nekoliko bolj natančen, vsebuje celo številke padlih nemških vojakov. Kar presenetli je podatek o številu mrtvih na strani Dražgošanov, ki se zelo razlikuje od podatka v učbeniku iz leta 1993. Razlika je tudi v tem, da avtor učbenika ne povečuje in ne mitizira dogodka kot je bilo to v navadi v starejših učbenikih, še vedno pa izvemo le del resnice o tem, zakaj je pravzaprav prišlo do krutega maščevanja okupatorja nad vaščani. Zanimivo je namreč dejstvo, da so se partizani kar tri dni zadrževali v vasi in s tem izpostavljali Dražgošane še večji nevarnosti. Na koncu so jih prepustili na milost in nemilost okupatorju.

Zelo podoben opis dogodka, morda le nekoliko bolj površinski, najdemo v učbeniku iz leta 2005:

'Partizani kot tudi na drugi strani okupatorji so izvedli številne vojaške akcije. Nekatere so doživele velik odmev:

- konec leta 1941 se je začela oborožena vstaja na Gorenjskem, kjer je večji spopad bila **dražgoška bitka** (januarja 1942). Nemci so partizanski bataljon napadli v kraju **Dražgoše**. Po uspešnem umiku partizanov so Nemci vas zažgali, njene prebivalce pa pobili ali odgnali v taborišča.'

V tem zadnjem primeru vidimo, da avtor ne omenja napada partizanov na nemško policijsko patroljo. Povod za celoten dogodek je torej napad Nemcev na partizane. Prav tako ne izvemo ničesar o trajanju bojev in o tem, koga so Nemci pobili (moške) in koga odgnali v taborišča (ženske in otroke), saj pisec uporablja skupen izraz 'prebivalci'.

6. 10. POJEM 'BRATSTVO IN ENOTNOST' V UČBENIKIH ZGODOVINE

S pojmom bratstvo in enotnost je bilo prežeto družbeno življenje v bivši državi Jugoslaviji. Bratstvo in enotnost je bilo pomembno vodilo delovanja v različni sferah, od šolstva, gospodarstva, politike, financ, zdravstva... To geslo je predstavljalo enega izmed sredstev, s katerim naj bi oblasti v državi dosegle zlitje različnih narodov, z različnimi jeziki in kulturami v enega samega, izraz na katerega pogosto naletimo tudi v učbenikih zgodovine, in sicer v Jugoslovane. Temu primerno je bil pojem v učbenikih zgodovine skozi celotno obdobje tretiran kot nekaj pozitivnega ali celo izrazito pozitivnega.

6. 10. 1. 'Bratstvo in enotnost' kot pozitiven pomenski znak

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1952** se pomenski znak bratstvo in enotnost pojavi **osemkrat (8)**. Iz sobesedila lahko razberemo, kakšno moč in kakšen pozitiven vpliv naj bi imelo geslo na jugoslovanske narode ('**bratstvo in enotnost** sta dala jugoslovanskim narodom moč, da so zmagali').

V zgodovinskih učbenikih iz leta **1958** in **1961** se pomenski znak bratstvo in enotnost pojavi **enkrat (1)** in govori o tem, kako esencialno vlogo naj bi imelo bratstvo in enotnost za nastanek nove jugoslovanske države ('temeljne točke OF, ki poudarjajo nujnost neizprosne oborožene borbe, nujnost **bratstva in enotnosti** jugoslovanskih narodov in na tem temelječo jugoslovansko domovino').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1966** se pojav pomenskega znaka bratstvo in enotnost nekoliko poveča, in sicer ga lahko zasledimo **petkrat (5)**, in sicer je poudarjena Jugoslavija kot bratska skupnost ('vsi narodi naj bi živeli svobodni in enakopravni v **bratski skupnosti** nove Jugoslavije'). Leta **1976** je situacija nespremenjena.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1983** pojav pomenskega znaka bratstvo in enotnost zasledimo **petkrat (5)**. Enkrat gre za nekakšno definicijo bratstva in enotnosti ('**bratstvo in enotnost** temeljita na spoštovanju, priznanju in enakopravnem razvijanju vseh narodov in narodnosti na vsem ozemlju SFR Jugoslavije'), v drugih dveh kontekstih pa je poudarjena pomembna vloga narodnoosvobodilnega gibanja pri razvijanju bratstva in enotnosti ('v narodnoosvobodilnem boju sta se

kovala **bratstvo in enotnost** jugoslovanskih narodov'; 'NOB kovačnica **bratstva in enotnosti** jugoslovanskih narodov') in sedanja ter prihodnja trdnost te povezanosti med narodi Jugoslavije ('med narodnoosvobodilnim bojem so jugoslovanski narodi skovali **enotnost**, ki je nihče več ni mogel in je ne bo mogel razbiti').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1988** pojav pomenskega znaka bratstvo in enotnost zasledimo **osemkrat (8)**. Vsi trije primeri, ki smo jih navedli pri analizi učbenika iz leta 1983 ostajajo nespremenjeni, nekaj pa jih je na novo dodanih. Velike zasluge za krepitev bratstva in enotnosti naj bi imel Josip Broz-Tito ('Titova prizadevanja za **bratstvo in enotnost** narodov in narodnosti Jugoslavije'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1990** pojav pomenskega znaka bratstvo in enotnost zasledimo **šestkrat (6)**. Vsebinski kontekst je glede na učbenik iz leta 1988 popolnoma nespremenjen.

6. 10. 2. 'Bratstvo in enotnost' kot izrazito pozitiven pomenski znak

V učbeniku iz leta **1952** avtor govori o najtežjih dneh, s katerimi označi obdobje boja proti okupatorju, v času katerega sta se razvila bratstvo in enotnost in ob tem uporabi pomensko izredno močne, čustveno nabite besede kot je npr. beseda kri ('novo **bratstvo** je bilo v najtežjih dneh naše zgodovine zapečaten s krvjo na bojiščih').

V učbeniku iz leta **1966** pojem nastopa skupaj s pojmom ljudske demokracije, ki se je v tem obdobju zelo pogosto uporabljal. Bratstvo in enotnost ter ljudska demokracija naj bi bila temelja nove države, v kateri bodo živeli Slovenci ('s tem (zasedanje v Črnomlju – op. av.) je slovenski narod ponovno potrdil, da hoče živeti v skupni državi z drugimi jugoslovanskimi narodi in da v tem okviru uresniči svojo državo na temelju resnične, ljudske demokracije ter **bratstva in enotnosti** vseh jugoslovanskih narodov'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1976** je situacija nespremenjena.

V učbeniku iz leta **1983** podobno kot v učbeniku iz leta 1952 zasledimo stavek, v katerem avtor govori o močnem vplivu bratstva in enotnosti na ravnanje jugoslovanskih narodov ('dajala sta jim moč (**bratstvo in enotnost** jugoslovanskih narodov – op. av.), da so odbili vse napade okupatorjev in domačih izdajalcev' in 'geslo **bratstvo in enotnost** je omogočilo, da smo povsod,

koder smo hodili, dobivali podporo našega izmučenega in obubožanega ljudstva, je dejal Tito že v prvem obdobju NOB'). Obe trditvi sta ohranjeni tudi v učbenikih iz leta **1988** in **1990**, v učbeniku iz leta **1991** pa je ohranjena le slednja.

6. 10. 3. Pojmovanje bratstva in enotnosti v novejšem obdobju

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1991** pojav pomenskega znaka bratstvo in enotnost zasledimo **dvakrat (2)**. Glede na učbenik iz leta 1990 gre za upad pomenskega znaka, veliko kontekstov s pozitivno vrednostno sodbo je odstranjenih (glej primere v učbeniku iz leta 1983), je pa zanimivo, da nekateri pomensko zelo močni stavki še kar »vztrajajo« v besedilih učbenikov ('v NOB sta se kovala **bratstvo in enotnost** jugoslovanskih narodov'). Še bolj je presenetljivo, da takšne trditve (ki so sicer nadgrajene s težnjo in željo po združenih in svobodni Sloveniji) še vedno vsebuje učbenik iz leta **1993** ('slovenski narod se ne more razvijati brez demokratičnih pravic, brez svobodne povezave **bratskih** jugoslovanskih narodov v federativni državi, hkrati pa se ne more odreči združenih in svobodni Sloveniji').

V učbeniku iz leta **1997** pojma bratstvo in enotnost ne zasledimo. Pojavi se zopet v učbeniku iz leta **2005** in sicer **trikrat (3)**. V enem od primerov še vedno zasledimo povečevanje pojma in predimenzioniranost ('Uvedeno je bilo geslo »**bratstvo in enotnost**«, ki je postalo najpomembnejše geslo povojne Jugoslavije. Pomenilo je, da bodo jugoslovanski narodi med seboj gojili prijateljstvo, sodelovanje in si med seboj pomagali, zlasti v gospodarstvu'). v drugem primeru je bralcu predstavljen kot mit, s katerim so skušale oblasti prikriti probleme, do katerih je prihajalo na osnovi mednacionalnih razlik ('komunistični režim je desetletja skušal z geslom »**bratstva in enotnosti**« ter represijami razlike prikriti').

6. 11. POJEM 'SOCIALIZEM' V UČBENIKIH ZGODOVINE

Socializem je politična in gospodarska teorija družbene organizacije. Zavzema se za to, da bi skupnost kot celota imela in nadzirala produkcijska sredstva, distribucijo in menjavo, in tako zagotovila pravičnejšo razdelitev nacionalnega bogastva. Izraz se je prvič pojavil v Franciji in Veliki Britaniji na začetku 19. stoletja v spisih Saint-Simona in Fouriera in v Ovnovih eksperimentih s kooperativnim nadzorom nad industrijo. Ideje o socializmu kot političnem idealu je

sredi 19. stoletja revolucionarno širil Karl Marx, ki je hotel dokazati, da je kapitalistični dobiček posledica izkoriščanja delavca in trdil, da bi bilo socialistično družbo mogoče doseči samo z množičnim gibanjem samih delavcev. Metode, s katerimi naj bi dosegli to preobrazbo, in način, kako naj bi bila vodena nova družba, so povzročila precejšnja nesoglasja in spodbudila ustanovitve številnih različnih socialističnih strank, od zmernih reformistov do ultralevičarskih komunistov, ki se zavzemajo za prevrat z nasilno revolucijo. V devetdesetih letih socializem ni bil več živa ideologija, ohranil pa se je kot politična in socialna filozofija (Blake 1993, 257).

Zahteve po socializmu so se v Evropi pojavile v prvi polovici 19. stoletja zaradi bede najnižjih slojev v zgodnjem kapitalizmu. Praviloma so bile versko ali etično utemeljene, propagirale so obče človeško solidarnost in bile usmerjene proti spodbujanju egoizma ter konkurenčnosti gospodarstva v zgodnjem liberalizmu kot tudi proti izkoriščanju mezdnih delavcev. Izhajajoč iz začetnega, t.i. **utopičnega socializma**, sta Marx in Engels v drugi polovici 19. stoletja poskušala utemeljiti **znanstveni socializem**. Tema njunih raziskovanj je bil poskus znanstvenega dokazovanja, da mora kapitalistični način proizvodnje, za katerega so značilni zasebna lastnina in razredna nasprotja, nujno propasti zaradi lastnega protislovja in narediti prostor za socialistično družbo. Tudi nemarksistični teoretiki, kot npr. sociolog Weber, so domnevali, da problemi kapitalizma (npr. uničujoča konkurenca, konjunkturne in strukturne krize kot tudi velika družbena nasprotja) lahko privedejo do socializma. Vendar so se od marksizma razlikovali v tem, da socializma niso razumeli kot koraka na poti do osvoboditve človeka od družbenega gospostva, ampak kot novo obliko birokratskega zatiranja. Brez marksističnih napovedi (brez povečevanja obubožanja proletariata, brez revolucije v kapitalističnih državah) in z udejanjanjem socializma v Sovjetski zvezi je na Zahodu prišlo do spremembe socialističnih razlag in do poudarjanja družbenih reform v liberalno pravnih državah. **Demokratični socializem** poskuša ob ohranitvi demokratičnih parlamentarnih institucij zmanjšati družbeno odvisnost, povečati socialno varnost posameznika in uveljaviti soodločanje delavcev tudi v gospodarstvu. Doktrinarni, diktatorski, na birokratsko-planskem sistemu temelječi socializem se je v letih 1989 – 1991 zlomil v Sovjetski zvezi in v evropskih državah, ki so ji bile podrejene.

Na Slovenskem so ideje socializma od 90. let 19. stoletja zastopali zlasti krščanski socialisti (pod vodstvom Janeza Evangelista Kreka), ki so se zavzemali za reformo družbe po krščanskih načelih in so bili proti podružbljanju in razredni družbi. Nazori socializma so se širili tudi v socialdemokratskih glasilih in na začetku 20. stoletja med masarikovci (Tuma, Prepeluh, glasilo Naši

zapiski), intelektualci, ki so zagovarjali demokratizacijo, človeški in etično socialni program ter socializem, vezan na narodnostno idejo. Socializem se je kasneje razvijal v znamenju cepitve JSDS (socialdemokracija), od katere se je ločila komunistična levica in se leta 1920 pridružila Socialistični delavski stranki Jugoslavije – SDSJ in sprejela njen program (prevzem oblasti v obliki diktature proletariata, podružbljanje produkcijskih sredstev, delovna obveznost, ljudska vojska za zaščito socialistične oblasti, brezplačna zdravniška oskrba, oprostitev plačevanja davkov itd.) (Zelnik 2003, 347, 348).

6. 11. 1. 'Socializem' kot pozitiven pomenski znak

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1952** se pomenski znak socializem pojavi **devetkrat (9)**. V njem je pojasnjeno, kako deluje socialistična država ('**socialistična** država sama usmerja svoje gospodarstvo, da more to pravilno služiti ljudskim potrebam'). Skupaj s pojmom socialistična stoji poleg samostalnika domovina še pridevnik demokratična ('prav tako je vztrajno (ljudstvo – op. av.) danes, ko gradi svojo demokratično **socialistično** domovino').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1958** pa se pojav pomenskega znaka socializem poveča, in sicer se pojavi **enaindvajsetkrat (21)**. Pridevnik socialistična se pojavlja predvsem v zvezi z Jugoslavijo oz. FLRJ ('NOB jugoslovanskih narodov in graditev **socialistične** Jugoslavije'), ('Borba za izgraditev **socialistične** FLRJ'). Pisec poskuša prikazati socializem kot nekaj, za kar se je potrebno in vredno boriti ('različne **socialistične** oblike življenja povsod v svetu nezadržno zmagujejo'; 'pota v **socializem** so sicer v raznih deželah različna, dosegli pa ga bodo prej ali slej vsi narodi'; 'samozavestno je izreklo (ljudstvo – op. av.) velike besede: z lastnimi silami in pod vodstvom KPJ s tovarišem Titom na čelu bomo zgradili **socialistično** domovino; 'borbe za **socializem** v Jugoslaviji ni mogel zatrete nihče'; 'kot so naši narodi zaupali KPJ za časa borbe, tako so ji zaupali tudi sedaj, ko se je bilo treba boriti za obnovo porušene domovine in za prve začetke **socialistične** domovine'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1961** pojav pomenskega znaka socializem ostaja približno enak, in sicer se pojavi **dvaindvajsetkrat (22)**. Tudi vsebinsko se trditve glede na učbenik iz leta 1958 ne spreminjajo.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1966** se pojav pomenskega znaka socializem izrazito poveča (več kot trikrat), in sicer se pojavi **petinsedemdesetkrat (75)**. Pridevnik socialistično se najpo-

gosteje pojavlja v besednih zvezah z izrazom »družba« ('čas graditve **socialistične** družbe'), »svet« ('začelo se je oblikovanje **socialističnega** sveta'; 'začel se je graditi **socialistični** svet'), »dežele« ('boj za enakopravnost **socialističnih** dežel'), »družbeni red« ('posledica 2. svetovne vojne je bila tudi, da se je namesto ene **socialistične** dežele pojavilo v Evropi več dežel, v katerih je delavski razred prišel na oblast in začel izgrajevati **socialistični** družbeni red'), »odnosi« ('razvijanje **socialističnega** reda pa je zahtevalo, da se tudi v poljedelstvu začno razvijati **socialistični** odnosi'). Veliko je govora tudi o gradnji socializma ('pokazala (SDSJ – op. av.), da se bo borila za zlom kapitalizma in zmago **socializma** v jugoslovanski državi'; 'narodna skupščina takoj začela z izgradnjo **socializma** v državi'; 'na poti v **socializem**'; 'Jugoslavija je bila trdno odločena, da na svoji zemlji zgradi **socializem**'). Pojav pomenskega znaka socializem se v učbenikih iz leta **1976** tako kvantitativno kot kvalitativno bistveno ne spreminja.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1983** pojav pomenskega znaka socializem upade, in sicer se pojavi **devetinštiridesetkrat (49)**. Še vedno se izraz »socialistično« najpogosteje uporablja skupaj z izrazom »družbena ureditev« ('z ljudsko oblastjo se delovni ljudje naše dežele borijo proti ostankom kapitalizma in za izgradnjo **socialistične družbe**'), »družba« ('poti v **socialistično** družbo so različne – prispevek Jugoslavije k teoriji in praksi marksizma'), »sile« ('porast **socialističnih sil** po drugi svetovni vojni'), »razvoj« ('smer **socialističnega razvoja**') in »Jugoslavija« ('Jugoslavija **socialistična republika**').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1988** se pojav pomenskega znaka socializem spet poveča, in sicer se pojavi **triinšedemdesetkrat (73)**. Nekaj kontekstov je ohranjenih iz učbenika iz leta 1983, nekaj pa jih je na novo dodanih. Med drugim je dodana tudi razlaga pojma socializem (**Socializem** – "družbena ureditev, v kateri upravljajo družbeno proizvodnjo združeni neposredni proizvajalci"). Prvič je eksplicitno izražena tudi skovanka »socialistična demokracija«, o kateri je več govora pri analizi pomenskega znaka demokracija ('samoupravljanje in **socialistična demokracija** v Jugoslaviji'; 'razvoj samoupravne **socialistične demokracije**').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1990** se pojav pomenskega znaka socializem tako kvantitativno kot kvalitativno ne spreminja.

6. 11. 2. Pojem 'socializem' v novejšem obdobju.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1991** pojav pomenskega znaka socializem še dodatno upade, in sicer se pojavi **devetinpetdesetkrat (59)**. Večina pozitivnih vrednostnih sodb je ohranjenih iz učbenika iz leta 1990 oz. 1988, nekaj jih je na novo dodanih, nekaj pa spremenjenih tako, da je iz njih izločen pojem socializem, socialističen itd. ('**socialistična republika**' se npr. spremeni v 'republiko').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1993** zasledimo izrazit porast pomenskega znaka socializem, in sicer se pojavi kar **sto dvainštiridesetkrat (142)**. Gre predvsem za porast **nevtralnih** oblik pojma ('v Dolomitski izjavi je bilo še zapisano, da bo slovenski narod gradil svojo bodočo **socialistično** družbo po vzoru sovjetske'), 'v njej (novi fazi revolucije – op. av.) naj bi zagotovili državni monopol nad proizvodnimi sredstvi in s tem ustvarili temelj za izgradnjo **socializma**'; 'utrjevanje **socialističnega** samoupravljanja so spremljale propagandne akcije...'). Še vedno pa smo priča številnim pozitivnim vrednostnim sodbam, ki predstavljajo socializem le v pozitivni luči ('**socialisti** in komunisti so bili za **socializem**, ki naj da vse pravice delavcev. Razlikovali so se v tem, da so eni želeli priti do njega po mirni reformni poti (**socialisti** – op. av.), drugi pa kar na hitro z revolucijo'). Zanimivo se še vedno uporablja besedna zveza »graditev socializma« (ta (program KPJ – op. av.) je v celoti podprl vodilo vodstva jugoslovanskih komunistov o različnih, razmeram prilagojenih načinih graditve **socializma**'). Pojavi pa se tudi ena redkih negativnih vrednostnih sodb, ki govori o padcu idealističnega pojmovanja socializma ('...v desetih letih se je zrušila podoba **socializma** kot družbe brez sporov in nasprotij'). Trditev o predlaganju referendumu o samostojnosti Slovenije je nepopolna ('referendum o samostojnosti Slovenije so najprej predlagali **socialisti**, nato pa še Demos'). Tvorec zamisli o referendumu je bil namreč dr. Jože Pučnik, res pa je, da so ga kasneje v skupščini predlagali socialisti.

V učbeniku iz leta **1997** se pojem socializem pojavi **sedemdesetkrat (70)**. Kar nekaj je trditev, ki nosijo v sebi rahlo **pozitivno** vrednostno sodbo. Gre predvsem za prikazovanje uspešnosti delovanja socialistov ('**socialisti** so zato oživili sindikalno gibanje, ki je postalo pomembno v delavskem boju za socialne in ekonomske pravice'; 'najmočnejše so bile **socialistične** sindikalne organizacije'; '**Socialisti** so bili uspešni zlasti v organiziranju kulturno-prosvetnih društev, imenovanih Svoboda. Leta 1935 so pripravili zlet Svobod v Celju, na katerih so nastopili tudi komunisti. Množična udeležba je bila jasno opozorilo oblastem, da je ljudstvo nezadovoljno s politič-

nimi in socialnimi razmerami v državi. Toda oblast je odgovorila le s tem, da je razpustila Svobode'). Zapisane so tudi nekatere trditve, ki bi ob sebi nujno potrebovale izčrpnjši in bolj uravnotežen kritični komentar. Eden takšnih zapisov spremlja fotografijo z zborovanja pionirjev pred ljubljansko Univerzo 24. maja 1945 ('**Socialistična** vzgoja in izobraževanje sta prinesla tudi posebno organizacijo – Pionirsko organizacijo. Slovesen sprejem prvošolčkov se je ohranil do 80. let in je bil poseben dogodek. Otroci so se tedaj zaobljubili, da bodo dobri **Titovi** pionirji in da se bodo pridno učili. Pripadnost **Titu** so učenci dokazovali s pozdravom: »Za domovino – s **Titom** naprej!«'). Le malo je zapisanega o pomanjkljivostih in slabih straneh socializma ('čeprav se je Jugoslavija odpirala v svet in uvedla samoupravljanje, pa se v 50. letih ni toliko oddaljila od **socialističnih** držav, da bi smeli kritični posamezniki tudi svobodno razmišljati in pisati'; 'postalo je jasno, da **socializem** ni rešil nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji, tako kot so trdili voditelji').

V učbeniku iz leta **2005** se pojem socializem pojavi **šestindvajsetkrat (26)**. Zasledimo trditve, ki so morda v tem času, v katerem se nahajamo, kar nekoliko preživete in nepotrebne ('najboljša podjetja so bila nagrajena z zastavami, najboljši delavci pa so bili razglašeni za udarnike ali junake **socialističnega** dela'). Socializem, kakršnega je gojila Jugoslavija po sporu s Sovjetsko zvezo, je prikazan kot nasprotje sovjetskemu socializmu in s tem trditev izzveni kot pohvala jugoslovanski poti v socializem ('Ob tem je jugoslovansko vodstvo spoznalo, da sovjetski model **socializma** ni dober. Opustili so administrativni **socializem** in začeli uvajati nov, decentraliziran sistem. Imenujemo ga samoupravljanje'). Izraz »socialističen« se kot nevtralen pojavlja v nekaterih stalnih besednih zvezah in poimenovanjih ('oktobrska **socialistična** revolucija'; 'komunisti so se zavzemali tudi ta **socialistično** revolucijo'; '**Socialistična** federativna republika Jugoslavija').

6. 12. POJEM 'KLERIKALCI' V UČBENIKIH ZGODOVINE

V 19. stoletju je bilo krščanstvo izpostavljeno številnim dvomom, katerih vzrok so bili znanstvena odkritja ter politične in družbene spremembe. Rahljala se je trdna vez med cerkvijo in državo in zaradi vse hitrejšega razvoja znanosti so postale vprašljive tudi tradicionalne svetopisemske zgodbe. V 20. stoletju so se vezi med cerkvijo in državo vse bolj zrahljale in v Rusiji, na Kitajskem ter v Jugoslaviji so delovanje cerkve po komunističnih revolucijah nasilno onemogočili (Blake 1993, 147, 148).

6. 12. 1. 'Klerikalci' kot negativen pomenski znak

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1952** je pomenski znak klerikalci / Cerkev / duhovniki omenjen **dvakrat (2)**. Pomenski znaki niso izrazito pozitivni oz. negativni. V zgodovinskem učbeniku iz leta **1958** je pomenski znak klerikalci / Cerkev / duhovniki omenjen **desetkrat (10)**. **Nevtralne** sodbe so redke. Precej bolj pogoste so **negativne**. V enem od stavkov gre za opis spopada med delavci na eni strani in buržoazno reakcijo na drugi strani. Med slednjo naj bi sodil tudi t.i. klerikalizem, pri katerem ima že sam izraz negativen prizvok ('delavci so se uprli vsem poskusom avstrijske buržoazne reakcije, zlasti avstrijskemu **klerikalizmu**'). Pogosto se izraz klerikalno, klerikalci, versko, duhovniki... pojavlja v povezavi z izrazom bela garda ('bela garda je poudarjala nujnost borbe proti komunistični OF iz **verskih** pogledov'), ('prva (bela garda – op. av.) pobarvana bolj **klerikalno**'). Tudi visoki cerkveni dostojanstveniki so vedno prikazani kot simpatizerji in sodelavci okupatorjev ('Nemci so sicer konec 1943 ustanovili "slovensko domobranstvo", a to je bila v bistvu nemška vojska, ki je 1944 tudi prisegla Hitlerju zvestobo ob navzočnosti ljubljanskega **škofa Rožmana**'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1961** je pomenski znak klerikalci / Cerkev / duhovniki omenjen **dvanajstkrat (12)**. Vsebinsko se pomenski znak v različnih kontekstih bistveno ne spreminja.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1966** je pomenski znak klerikalci / Cerkev / duhovniki omenjen **enajstkrat (11)**. Morda velja omeniti, da za razliko od prejšnjih pomenskih znakov, tukaj ne opazimo nikakršne kvantitativne prelomnice, nikakršnega porasta pojavnosti med letoma 1961 in 1966. Še bolj pogoste pa so **negativne** vrednostne sodbe. Cerkev npr. navajajo v družbi z negativnimi, njim t.i. sovražnimi silami, kot so kapitalisti, veleposestniki, bogati kmetje... ('z njim (op. av. zakon o agrarni reformi in kolonizaciji) so brez odškodnine izgubili zemljo veleposest-

niki ali zemljiški kapitalisti, banke, bogati kmetje in **cerkve**'). Prav tako se še vedno pogosto pojavlja v zvezi z belo gardo ('bela garda je utemeljevala svoj boj proti OF in partizanom iz **verskih nauk**'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1976** je pomenski znak klerikalci / Cerkev / duhovniki omenjen **enajstkrat (11)**. Vsebinsko in količinsko se pomenski znak v različnih kontekstih bistveno ne spreminja.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1983** je pomenski znak klerikalci / Cerkev / duhovniki omenjen **dvajsetkrat (20)**. Prvi primer govori o mladih klerikalcih, natančneje kaplanih, ki naj bi ob pomoči okupatorja ustanovili belo gardo, ki pa je kot vemo, le boljše organizirano nadaljevanje vaških straž ('Slovenska zaveza je začela s privolitvijo in pomočjo italijanskega okupatorja ustanovljati oborožene oddelke – belo gardo, pri čemer so bili zelo dejavni zlasti mladi **klerikalci** z mladimi **duhovniki** – kaplani'). Z izrazom »klerikalci« so označevali tudi pripadnike ljudske stranke, do katerih se skozi ves čas v učbenikih kaže negativen odnos ('...jeseni 1941 začeli ustanovljati neko vojsko predstavniki nekdanje slovenske ljudske stranke – **klerikalci** na čelu z bivšim banom dr. Markom Natlačenom').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1988** je pomenski znak klerikalci / Cerkev / duhovniki omenjen **devetnajstkrat (19)**. Večina kontekstov, v katerih se pojavlja pomenski znak, je nespremenjenih (glej primere iz učbenika iz leta 1983), nekaj jih je delno spremenjenih, s tem, da se vrednotna sodba ne spreminja, nekaj pa jih je dodanih na novo. Pridevnik klerikalno je tudi tu pridani Slovenski ljudski stranki, ki jo pisec obtožuje podpiranja srbskega centralističnega režima ('s svojo **klerikalno** Slovensko ljudsko stranko je začel (Anton Korošec – op. av.) opuščati slovenski program ter neomajno podpirati centralistični režim srbske buržoazije...'). Slovenski klerikalci spadajo po mnenju avtorja med reakcionarne sile in so omenjeni skupaj z oboroženimi enotami kolaboracije ('reakcionarne sile, od slovenskih **klerikalcev**, ustašev in četnikov do raznih domobrancev').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1990** je pomenski znak klerikalci / Cerkev / duhovniki omenjen **triindvajsetkrat (23)**. Trditve so, kar zadeva negativne vrednostne sodbe, glede na učbenik iz leta 1988 nespremenjene.

6. 12. 2. 'Klerikalci' kot izrazito negativen pomenski znak

V učbeniku iz leta **1958** so prisotne tudi izrazito negativne vrednostne sodbe pojma, ko se ob besedi klerikalno pojavlja pridevnik fanatično ('le v najbolj zaostalih kmečkih krajih, med fanatično **klerikalno** in liberalno mladino in med delom oficirjev jugoslovanske vojske se ji je posrečilo zbrati neke vrste vojsko'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1961** se pomenski znak v različnih kontekstih bistveno ne spreminja. Učbenik iz leta **1966** ne vsebuje **izrazito negativnih** vrednostnih sodb. Vsebinsko in količinsko se pomenski znak v učbeniku iz leta **1976** bistveno ne spreminja.

V učbeniku iz leta **1983** je katoliška cerkev navedena kot simbol zaostalosti ('pomemben steber fevdalizma in zaostalosti (Španija – op. av.) je bila **katoliška cerkev**'). Izrazito negativno obravnavanje ni zajemalo le Cerkve kot institucije, temveč tudi posameznike, ki so služili tej Cerkvi ('med njimi (domačimi izdajalci – op. av.) so bili tudi nekateri duhovniki, ki so organizirali obožene sile za boj proti partizanom, belo gardo, ki naj bi preprečila širjenje osvobodilnega gibanja'). Obtožili so jih, da se poslužujejo »nizke« propagande, katere cilj naj bi bilo nasilno vključevanje ljudi v belogardistične formacije ('v belo gardo so nasilno vključevali kmečke ljudi, ki jih je večkrat preslepila **klerikalna propaganda**. Trdili so, da je OF komunistična in da zato noben **katoličan** ne sme sodelovati z njo...'). Tudi v Španiji naj bi katoliška cerkev skupaj z buržoazijo predstavljala špansko reakcijo ('proti njej (Ljudski fronti – op. av.) je združeno nastopila vsa španska reakcija, od **katoliške cerkve** do buržoazije, in jo hotela čim prej vreči z oblasti'). V učbeniku iz leta **1988** je večina vrednostnih sodbe nespremenjenih (glej primere iz učbenika letnik 1983).

V učbeniku iz leta **1990** je večina izrazito negativnih vrednostnih sodb nespremenjenih (glej primere iz učbenika letnik 1983).

6. 12. 3. 'Klerikalci' kot pozitiven pomenski znak

V učbeniku iz leta **1983** se pojem klerikalci prvič pojavi tudi kot pozitivna vrednostna sodba. Gre predvsem za položaj duhovnikov v času raznarodovalne politike na območju slovenske Primorske ('preganjali so domače učitelje in **duhovnike**, ki niti v **cerkvi** niso smeli govoriti po do-

mače'). Enaka pozitivna vrednostna sodba se ponovi tudi v učbenikih iz leta **1988** in **1990**. V učbeniku iz leta **1991** najdemo podoben primer, le da je še nekoliko bolj konkretiziran ('raznarodovalni politiki v **cerkvi** se je najbolj upiral goriški nadškof Frančišek Sedej, edini Slovenec, ki je bil škof do leta 1930 in je dopuščal slovensko narodno gibanje, v katerem so pomembno sodelovali slovenski **duhovniki**').

6. 12. 4. Pojem 'klerikalci' v novejšem obdobju

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1991** je pomenski znak klerikalci / Cerkev / duhovniki omenjen **triindvajsetkrat (23)**. Konteksti so, kar zadeva negativne vrednostne sodbe, glede na učbenik iz leta 1988 in 1990 nespremenjeni. V letu **1991** pride do nekaterih večjih sprememb in sicer velika večina **izrazito negativnih** vrednostnih sodb postane **nevtralnih**. V prvem primeru katoliška cerkev v Španiji ni več označena kot steber fevdalizma in zaostalosti (glej prvi primer iz učbenika letnik 1983), temveč se ji pripisuje le še pomemben vpliv in vloga ('pomembno vlogo in vpliv (v Španiji – op. av.) je imela **katoliška cerkev**'). Izraz »klerikalci« je izpuščen tudi v zvezi z Slovensko ljudsko stranko glede ustanavljanja bele garde ('...jeseni so 1941 predstavniki nekdanje slovenske ljudske stranke na čelu z bivšim banom dr. Markom Natlačenom, začeli ustanavljati nekakšno svojo vojsko'). Na novo je dodano zanimivo besedilo, ki govori o strpnem odnosu komunistov do vernikov in religije ('zelo pomembno je bilo zблиžanje fašizma s **Cerkvijo**, ki je z lateransko pogodbo (konkordatom) dobila suvereno oblast v Vatikanu in privilegirani položaj v državi, poleg tega so imeli (komunisti – op. av.) strpen odnos do **vernikov** in **religije**, kar jih je približalo množicam, ki so sicer podpirale vodstvo SLS').

V učbeniku iz leta **1993** presenetljivo še vedno najdemo pogoste negativne vrednostne sodbe pojma klerikalci. V zvezi s klerikalci se dosledno omenja le to, čemu so nasprotovali, nikoli pa ne, za kaj so se zavzemali. Nasprotniki katerekoli ideje, skupine ljudi, institucije... pa pogosto že s tem dejstvom, da nasprotujejo, dobijo negativen prizvok ('marsikatero vaško stražo je pomagal ustanoviti lokalni **župnik**, kajti vodstvo **katoliške cerkve** v ljubljanski škofiji je zelo nasprotovalo komunistom, OF in revolucionarnim akcijam'; '... del **katoliške** SLS je zagovarjal fašistične ideje, posebej glede notranje, stanovske ureditve družbe, kar je bilo popolnoma v nasprotju s komunističnim razumevanjem razrednega boja in revolucije'; 'v Slovenski zavezi so si hudo nasprotovali **klerikalci** in liberalci, enako kot pred vojno, toda oboji so se najbolj bali OF in partiza-

nov...'). Pogostejše so **pozitivne** vrednostne sodbe, ki se skoraj v celoti nanašajo na obdobje raznarodovanja slovenskega naroda med 2. svetovno vojno ('slovenskemu narodu pod Italijo je ostala edina institucija, v kateri se je lahko govorilo v narodnem jeziku, le **katoliška cerkev**'; 'goriški **nadžkof** Frančišek Sedej je odločno branil slovenske narodne pravice v **cerkvi**'; 'skrb za ohranjanje narodnosti je tukaj (Čedad, Beneška Slovenija, Kanalska dolina – op. av.) v glavnem v rokah **duhovnikov**'). Avtor presenetljivo opozori na enotnost (ponavadi pisci pogosteje izpostavljajo razlike) med levo usmerjenimi Slovenci in katoličani ('oboji so namreč poudarjali, da je v tem trenutku najpomembnejše ohraniti slovenski narod'). Rečemo lahko, da gre dejansko za velik korak naprej v zgodovinopisju, saj so v zgodovinskem učbeniku iz leta 1993 prvič omenjeni nekateri dogodki (npr. uboji duhovnikov), ki so bili poprej zamolčani, so pa bistvenega pomena za razumevanje širšega konteksta zgodovinskega dogajanja v Sloveniji med 2. svetovno vojno oz. po njej. Na žalost pa gre v večini primerov dejansko le za omembo dogodka, katerega ozadje pa ostaja prikrito, kar povzroči, da okoliščine dogodka in njegove posledice ostajajo nejasni in nedorečeni (npr. v primeru ubojev cerkvenih dostojanstvenikov in sodnih procesov proti njim).

V učbeniku iz leta **1997** je pojem klerikalci omenjen **sedeminpetdesetkrat (57)**. Še vedno gre večinoma za **negativne** vrednostne sodbe, najpogosteje v povezavi s kolaboracijo in fašizmom ('Taki politiki (v Španiji – op. av.) so se odločno uprli veleposestniki in industrialci, nasprotovala pa jim je tudi **katoliška Cerkev**. Povezali so se z vojsko in fašističnimi organizacijami in poleti 1936 je del vojske izvedel državni udar proti republikanski vladi'; 'toda v stranki (SLS – op. av.) so se v tem času začele oblikovati nove struje, zlasti mladih, ki so se zavzemale za »**bojevito krščanstvo**«, izražale simpatije do fašizma in napovedale odločen boj proti komunizmu'; vaška straža v naselju Krka (Videm) – vaše straže so ustanovili **duhovniki**, ki so bili nasprotniki komunizma. Njihovi pogledi so se oblikovali že pred vojno; leta 1937 se je papež izrekel proti komunizmu in ga označil kot najhujše zlo, kot »nekaj bistveno slabega, zato prav v nobeni reči ne bo z njim sodeloval, komur je mar krščanske kulture«'). Visoki cerkveni dostojanstveniki so ožigosani kot kolaboracionisti (primer dr. Rožman) in strahopetci ('Povsod po Jugoslaviji so oblasti organizirale sodne procese, na katerih so sodili vojnim zločincem in okupatorjevim sodelavcem. /.../ V Ljubljani je bilo več takih procesov, zlasti proti nacističnim nemškimi zločincem. Na smrt je bil obsojen tudi vodja domobrancev Leon Rupnik. Sodili so tudi ljubljanskemu **nadžkofu** Gregoriju Rožmanu, in sicer v odsotnosti, ker je pred tem pobegnil. /.../ Včasih so procese kar združili in mnoge so neposredno predvajali po zvočnikih ali radiu. Ljudje, še posebej pa tisk, so zahtevali še ostrejšje kazni. Zato je danes sodiščem za nazaj težko ugotoviti, kdo je bil dejansko

kriv in kdo ne. V 50. letih, ko se je oblast utrdila, so s procesi v glavnem prenehali, politični obsojenci (tudi **duhovniki**) pa so bili večinoma izpuščeni'). Tudi ko avtor skuša predstaviti komunistično oblast kot totalitarno, takšno, ki ne dopušča drugačnega mišljenja, še posebej takšnega ne, ki temelji na katoliških vrednotah, hkrati negativizira katoliško cerkev ('Jugoslovanske in tudi slovenske oblasti so si skušale **katoliško Cerkev** podrediti in jo narediti čim bolj neodvisno od Vatikana. Nanjo so gledale kot na družbeno škodljiv pojav, ustanovo, ki je s pomočjo vere stoletja vladala ljudem, jih izkoriščala in zatirala. Na drugi strani pa je tudi **katoliška Cerkev** do začetka 60. let zavračala socialistično družbeno ureditev. Iz vernikov je skušala narediti nasprotnike nove oblasti. Še posebej ostro se je odzivala na zaplembe premoženja in na omejevanje verskih in drugih pravic, ki jih je prej imela v družbi. Leta 1952 je Jugoslavija prekinila diplomatske odnose z Vatikanom, odnosi med **Cerkvijo** in državo pa so bili zelo slabi. Država je v okviru agrarne reforme in nacionalizacije zaplenila večino **cerkvenega premoženja**, mnogi **duhovniki** so bili obsojeni, verska dejavnost pa omejena. Verouk je bil prva leta po vojni še dovoljen tudi v šolah, vendar ni bil obvezen. Leta 1942 so uradno nehali praznovati božič kot dela prost dan, teološka fakulteta pa je bila izločena iz ljubljanske univerze. Prvega slovenskega povojnega **škofa** Alojzija Vovka je istega leta napadalec polil z bencinom in zažgal, tako daje dobil hude opekline. Od začetka 60. let sta obe strani iskali poti za sožitje, ustanovljeni so bili organi, ki so urejali odnose med **katoliško Cerkvijo** in drugimi verskimi skupnostmi v Sloveniji ter državo. **Cerkev** je od tedaj lahko verske dejavnosti v glavnem opravljala neovirano. Toda oblasti so skrbno pazile, kaj piše verski tisk, in jo tudi sicer na razne načine nadzorovale. Niso dovolile, da bi uporabljala radio in televizijo ali se vmešavala v politiko. Državljan, ki so odkrito izpovedali svoje versko prepričanje, so le težko dosegli visoke položaje v javnem življenju, še posebej v politiki. Mnogi **kristjani** so vstopili v KP zato, da bi lahko napredovali v svojem poklicu ali dosegli želeni položaj v družbi, čeprav se sicer z njeno politiko niso strinjali'). Pisci pa najdejo nekaj pohvalnih besed predvsem za duhovnike v času italijanske okupacije Primorske, kar je v učbenikih sicer prisotno že od leta 1952 ('v skrivnih kulturnih društvih so ohranjali slovensko besedo in običaje, k čemur so pomembni prispevali narodno zavedni **duhovniki**'; 'izobražence – **duhovnike**, učitelje, zdravnike, pravnike in druge – so izgnali, tiste, za katere so ugotovili, da so naklonjeni komunistom, pa so odpeljali v koncentracijska taborišča').

V učbeniku iz leta **2005** je pomenski znak klerikalci omenjen **osemintridesetkrat (38)**. Najpogosteje je Cerkev omenjena kot nasprotnica komunizma, nikoli pa ni navedeno, zagovornica česa je bila. Na ta način komunizmu vedno pripade vloga žrtve nečesa, najpogosteje katoliške cerkve ('v

spopadu med Slovenci je imela določeno vlogo tudi **katoliška Cerkev**. Nekateri **duhovniki** so podprli osvobodilni boj in se mu celo pridružili. Mnogi **duhovniki** na Gorenjskem in Štajerskem so bili žrtve nacizma. Bili so pobiti ali izgnani v taborišča. V Ljubljanski pokrajini pa je večina **duhovnikov** pod vodstvom **škofa** Rožmana osvobodilni boj odklonila. Mnogi so v želji, da bi preprečili širitev komunistične revolucije, sodelovali z okupatorjem'; 'Procesi proti bivšim okupatorjem in izdajalcem so potekali proti zajetim okupatorjem in domačim izdajalcem (na primer proti Leonu Rupniku, **škofu** dr. Gregoriju Rožmanu, članom vaških straž). Veliko obsojencev je bilo obsojenih na smrt'; '**KATOLIŠKI TABOR** – SLS se je zavzemala za slovensko avtonomijo, katoliške vrednote, pomembnejšo vlogo **Cerkve** v družbi (od tod ime klerikalna), zaščito malega kmeta, bila je nasprotnica komunistov'). Cerkev očitno še vedno uvrščamo med t.i. sovražnike naroda ('junija 1945 so zaplenili zemljo in gozdove, industrijske obrate in banke v korist države tistim, ki so jih razglasili za sovražnike naroda: predvsem so bili to Nemci, vojni zločinci in tisti, ki so med vojno sodelovali z okupatorji, zaplenjena je bila tudi posest **Cerkve**, bank in drugih gospodarskih družb'). Pogosto se cerkveni dostojanstveniki omenjajo skupaj z italijansko in nemško vojsko ('pridružili so se jim (beguncem – op. av.) številni politiki predvojnega meščanskega tabora in ljubljanski **škof** dr. Rožman. Skupaj z nemško in domobransko vojsko so se umikali na Koroško'). Predvsem o škofu dr. Rožmanu so zapisane nekatere neresnice (GREGORIJ ROŽMAN, ljubljanski **škof** (1883 – 1959): predavatelj na teološki fakulteti v Celovcu in v Ljubljani, 1930. imenovan za ljubljanskega škofa, kot škof je vodil ideološki boj proti komunizmu, ob okupaciji se ni najbolje znašel, izrekel je lojalnost italijanskemu predstavniku v Ljubljani, zavračal je stike z OF in ni podpiral osvobodilnega gibanja, ob koncu vojne je zapustil Slovenijo in odšel v ZDA, na sodnem procesu v odsotnosti je bil obsojen na odvzem prostosti za dobo 18 let'). Podobno kot v učbeniku iz leta 1997 in tudi poprej so skozi pozitivno vrednostno sodbo prikazani predvsem duhovniki v času italijanske okupacije Primorske ('Italijani so ostro nastopili proti zavednim slovenskim **duhovnikom** in učiteljem'; 'njihovo delovanje (raznih društev v Italiji – op. av.) so omogočili narodno zavedni **duhovniki**, ki so v ta namen ustanovili organizacijo Zbor svečenikov sv. Pavla'). Predstavljene pa so tudi nekatere totalitarne metode, ki jih je komunistična partija vršila nad katoliško cerkvijo ('Komunistična oblast v Sloveniji se je močno trudila, da bi omejila vpliv **katoliške Cerkve**, zlasti njen vpliv na kulturo in šolstvo. Prepovedali so verouk v šolah, preganjali so **duhovnike** in **katoliško inteligenco** ter ovirali izdajanje katoliških časopisov. Leta 1952 (v času najbolj nestrpnega odnosa do **Cerkve**) pa celo izključili Teološko fakulteto iz Univerze. **Verski prazniki** niso bili več državni prazniki. Da bi zmanjšala pomen **božiča**, je oblast po vzoru Sovjetske zveze uvedla novo praznovanje ob koncu leta –

dedka Mraza. Prvi sprevod dedka Mraza je Ljubljance razveselil leta 1949), ki pa se pogosto končajo s stavkom, ki naj bi omilil krutost komunističnega režima.

6. 13. POJEM 'OSVOBODILNA FRONTA' V UČBENIKIH ZGODOVINE

OF [kratica za Osvobodilno fronto slovenskega naroda], Protiimperialistična fronta, ustanovljena 26. 4. 1941 v Vidmarjevi hiši v Ljubljani, se je kmalu po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo preimenovala v Osvobodilno fronto (OF). Ustanovne skupine so bile KPS (komunisti), krščanski socialisti (Kocbek), levo usmerjeni del Sokolov in nekateri kulturni delavci. Od jeseni 1941 so njihovi odbori začeli opravljati oblastne in upravne naloge in sicer kot nasprotovanje okupacijski oblasti. Najvišji organ OF je bil Vrhovni plenum OF, ki je 16. 9. 1941 prevzel ime Slovenski narodnoosvobodilni odbor in z obema imenoma deloval do Zbora odposlancev slovenskega naroda (oktober 1943). Takrat je bil izvoljen 120-članski plenum OF oz. SNOO, ki se je na svojem prvem zasedanju 19. 2. 1944 v Črnomlju preimenoval v Slovenski narodnoosvobodilni svet (SNOS). Drugi najpomembnejši organ je bil Izvršilni odbor OF, ki je izvrševal sklepe Vrhovnega plenuma OF. Na nižjih nivojih so delovali pokrajinski, okrožni, rajonski in terenski odbori. Novembra in decembra je OF oblikovala program z devetimi temeljnimi točkami.

Sprva so bile vse ustanovne skupine vsaj formalno v enakopravnem položaju, konec februarja 1943 pa je bila na pobudo KPS sprejeta izjava o enotnosti OF oz. t.i. dolomitska izjava, kjer so ustanovne skupine KPS tudi formalno priznale vodilno vlogo znotraj OF in v NOG, krščanski socialisti in sokolska skupina pa so se odrekli ustanavljanju lastnih strank po končani vojni. S tem se je že tako prevladujoč položaj KPS v NOG še okrepil (Zelnik 2003, 261, 262). Komunistično politiko v ozadju OF sta razkrivali pomembni točki septembrskih sklepov Vrhovnega plenuma OF: prvič, da OF zahteva zase v času boja zoper okupatorje izključno pravico do predstavljanja naroda in da je vsako organiziranje zunaj okvira OF za slovenski narod škodljivo, in drugič, da OF priteguje slovenske partizanske čete pod skupno poveljstvo partizanske vojske Jugoslavije. Prva točka je kazala na monopolistično ambicijo OF, naperjeno zoper politične tekmece, druga včlenjenost v vsejugoslovansko odporniško gibanje pod vodstvom KPJ in njenega generalnega sekretarja Josipa Broza – Tita (Prunk 2002, 140, 141).

6. 13. 1. 'Osvobodilna fronta' kot pozitiven pomenski znak

V zgodovinskem učbeniku iz leta 1952 se pomenski znak osvobodilna fronta (OF) pojavi **enajstkrat (11)**. Prikazana je kot vseslovenska organizacija ('OF je pod vodstvom KPJ je združila vse

domoljubne Slovence v borbi za svobodo in podpirala našo partizansko vojsko'), katere vodstvo predstavlja najvišjo oblast na območju Slovenije ('odločili so se, da bo vodstvo **OF** najvišja ljudska oblast na Slovenskem').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1958** se prisotnost pomenskega znaka osvobodilna fronta (OF) poveča, in sicer se pojavi **osemintridesetkrat (38)**. Med drugim je OF definirana tudi kot organizacija, ki je združevala nasprotnike slovenske buržoazije ('borbena in politična organizacija, v kateri je bilo prostora za slehernega Slovenca, ki se je hotel boriti in je obsojal izdajalsko početje slovenske buržoazije'). Pogosto se poudarja moč in trdnost te organizacije ('okupator ni mogel uničiti partizanov in še manj **OF**'), njen ugled in prevlada med ljudmi ('moč in ugled **OF** sta se v jeseni 1941 tako povečala, da so ljudje izpolnjevali navodila in ukaze **OF**, ne pa okupatorjevih'). OF se v vedno večji meri prikazuje kot nosilca slovenske oblasti ('**OF** je bila vedno bolj neka nova država v okupirani državi, in že je bilo čutiti prve začetke slovenske ljudske oblasti') in edinega zagovornika boja proti okupatorju ('temeljne točke **OF**, ki poudarjajo nujnost neizprosne oborožene borbe, nujnost bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov in na tem temelječo jugoslovansko domovino'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1961** se pojav pomenskega znaka osvobodilna fronta (OF) tako kvantitativno kot kvalitativno ne spreminja.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1966** se pojav pomenskega znaka osvobodilna fronta (OF) nekoliko poveča, in sicer se pojavi **triinštiridesetkrat (43)**. Tudi tu je OF predstavljena kot vodilna sila in edini zastopnik Slovencev v času boja proti okupatorju ('Slovence je v boju vodila **Osvobodilna fronta**') ter kot njihov oblastnik ('na osvobojenem ozemlju je **Osvobodilna fronta** vzpostavila ljudsko oblast'; 'v Sloveniji je po kapitulaciji Italije na osvobojenem ozemlju prevzela oblast **OF**...'). Poudarjena je tudi njena moč in vpliv na ljudske množice ('moč **OF** se je pokazala v posebnih manifestacijah, ki jih je ukazal izvršni odbor **OF** v proslavo nekaterih spominskih dni... ob teh spominskih dneh so se Ljubljančani med 7. in 8. uro zvečer vzdržali obiska v gledališčih, kinodvoranah, kavarnah in s tem pokazali svojo solidarnost s politiko **OF**'). Delno je spremenjena trditev, ki govori o izpolnjevanju ukazov OF in o neizpolnjevanju okupatorjevih ukazov (glej učbenik letnik 1958). Po novem namreč govori o sabotiranju ukazov okupatorja ('jeseni 1941 sta ugled in moč **OF** že tako narasla, da so ljudje izpolnjevali ukaze in navodila **OF**, okupatorjeve naredbe pa sabotirali'). V tem učbeniku pride tudi do zanimive spremembe, ko v definiciji OF ni več vsebovana slovenska buržoazija, ki se ji v učbeniku iz leta 1961 oz. 1958 (glej učbenik letnik 1958) pripisuje izdajalsko početje. Po novem se definicija osvobodilne fronte

glasi 'OF – organizacija, ki bi bila hkrati politična in bojvena organizacija in v kateri bi bilo prostora za vsakega Slovenca, ki bi se hotel boriti proti okupatorju'. Pojav pomenskega znaka osvobodilna fronta (OF) se v učbenikih iz leta **1976** tako kvantitativno kot kvalitativno bistveno ne spreminja.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1983** se prisotnost pomenskega znaka osvobodilna fronta (OF) nekoliko poveča, in sicer ga v besedilih učbenika zasledimo **sedeminpetdesetkrat (57)**. OF je prikazana kot organizacija, katere napredne sile (znotraj OF so očitno obstajale tudi sile, ki so bile po mnenju pisca besedila nazadnjaške ali nenapredne) postanejo osnova za tvorbo Komunistične partije Slovenije ('komunistična partija Slovenije zbere okrog sebe napredne sile v OF'). Poleg stalnega poudarjanja trdnosti, moči in vpliva Osvobodilne fronte je opozorjeno tudi na njeno enotnost ('enotna slovenska politična borbena organizacija'). OF je še vedno predstavljena kot nosilec t.i. ljudske oblasti v Sloveniji ('OF postane predstavnik ljudske oblasti'), ('IOOF izdal odlok o vzpostavitvi narodne oblasti').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1988** spet zasledimo manjši porast pomenskega znaka osvobodilna fronta (OF), in sicer se pojavi **osemisedemdesetkrat (78)**. Nekaj kontekstov je ohranjenih (glej učbenik letnik 1983), še več pa jih je na novo dodanih. OF je tudi tokrat predstavljena kot organizacija vsega slovenskega naroda, ki pa le-tega celo brani pred meščanskimi strankami ('OF, borbena politična organizacija slovenskega naroda, je preprečila, da bi voditelji slovenskih meščanskih strank krojili usodo slovenskega naroda'). Poudarja se njena enotnost in »vseljudskost« ('ustanovne skupine OF so se sporazumele in izjavile, da je OF enotna vseljudska politična organizacija slovenskega naroda'). Hkrati se želi prikazati, da so ji veliko naklonjenost izkazovali tudi intelektualci ('OF in partizanom so se pridružili mnogi pesniki, pisatelji, glasbeniki, slikarji in drugi kulturni delavci'). Iz učbenika je odstranjena trditev o vključevanju naprednih sil OF v KPS ('Komunistična partija Slovenije zbere okrog sebe napredne sile v OF').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1990** ostaja pojav pomenskega znaka osvobodilna fronta (OF) približno enako zastopan, in sicer ga v besedilih učbenika zasledimo **enainosemdesetkrat (81)**. Večina kontekstov s pozitivno vrednostno sodbo je ohranjenih (glej primere iz učbenika letnik 1988), nekaj pa jih je spremenjenih in odstranjenih, na novo dodanih kontekstov pa ni. Učbenika iz leta 1983 in 1988 vsebujeta tudi izrazito pozitivne vrednostne sodbe. V prvem primeru gre za opredelitev osvobodilne fronte in njenih nalog, med katerimi je boj za osvoboditev in ljudska

revolucija ('revolucionarna bojna organizacija, ki je združila slovensko ljudstvo v skupen boj za osvoboditev in ljudsko revolucijo'). Ta trditev je v učbeniku iz leta 1990 spremenjena, in sicer tako, da je namesto ljudske revolucije kot naloga osvobodilne fronte prikazan boj proti okupatorju ('revolucionarna bojna organizacija, ki je združila slovensko ljudstvo v skupen boj proti okupatorju in za osvoboditev'). S tem vrednostna sodba ni več tako močna in postane pozitivna. Naslednja definicija OF, ki je prav tako vsebovana v učbeniku iz leta 1988 in ki tudi izraža izrazito pozitivno vrednostno sodbo, poudarja mogočnost, s katero je OF zajela vse ljudske množice ('mogočno vsenarodno gibanje s trdnim borbenim programom, izraženim v temeljnih točkah **OF** slovenskega naroda'). V učbeniku iz leta 1990 je izpuščen izraz »mogočno«, kar vrednostno sodbo nekoliko omili ('vsenarodno gibanje s trdnim borbenim programom, izraženim v temeljnih točkah **OF** slovenskega naroda'). Trditev o OF kot o »nosilki ljudske oblasti« je odstranjena.

6. 13. 2. 'Osvobodilna fronta' kot izrazito pozitiven pomenski znak

V učbeniku iz leta 1952 pogosto naletimo na trditve, v katerih je OF prikazana kot organizacija, ki je v sebi združevala le najbolj plemenite ljudi ('nekateri najboljši Slovenci so sklenili, da se ustanovi **Osvobodilna fronta** slovenskega naroda'; 'v tej organizaciji (**OF** – op. av.) naj se zberejo vsi pošteni in zavedni Slovenci...'; 'izbralo je (ljudstvo – op. av.) najboljše moške in žene, da bodo sklepali o delu **OF**').

Tudi v učbeniku iz leta 1958 se kratici OF pritikajo same lepo zveneče besede, kakor napredno in demokratično ('ustanovnega sestanka **OF** so se udeležili tudi zastopniki krščanskih socialistov, demokratičnih sokolov in napredne slovenske kulture zastopniki vseh slovenskih naprednih in demokratičnih sil'; '**OF** je kot nova slovenska politična organizacija povezovala v sebi vse, kar je bilo na Slovenskem naprednega in demokratičnega'). Prikazana je kot obsežna in trdna organizacija, katere človeški potenciali so neskončni ('ta je bil velika in močna hrbtnica, ki je pošiljala v borbo vedno nove in vedno številnejše partizane'). V zgodovinskem učbeniku iz leta 1961 se pojav pomenskega znaka osvobodilna fronta bistveno ne spreminja.

V zgodovinskem učbeniku iz leta 1966 se z uporabo nekoliko drugačnih izrazov spet poudarja moč in veličina OF ('**OF** se je v mesecih po 22. juniju nenehno krepila in širila med slovenskimi delovnimi ljudmi'). O njeni trdnosti priča naslednja trditev 'prav tako niso mogli uničiti **OF**

(Nemci – op. av.), ki je bila in ostala organizacijska hrbtenica narodnoosvobodilnega gibanja'. V tem učbeniku se pojavi tudi fotografija zanimivega dokumenta, na katerem je zapisan poziv **IOOF** Slovincem na praznovanje 1. decembra 1941: Dne 1. decembra ne sme biti med sedmo in osmo uro zvečer noben Slovenec niti na ulici niti v gledališču ali kinu, niti v javnem lokalu. Vsakogar, ki bi prekršil to odredbo, bo slovenski narod smatral za izdajalca.' Način delovanja OF, ki ga razberemo iz tega poziva lepo kaže, kako malo je bilo potrebno, da je bil posameznik ožigosan kot izdajalec slovenskega naroda. Pojav pomenskega znaka osvobodilna fronta se v učbenikih iz leta **1976** tako kvantitativno kot kvalitativno bistveno ne spreminja.

V učbeniku iz leta **1983** je nekaj izrazito pozitivnih sodb omenjenih že pri interpretaciji pozitivnih sodb v učbeniku iz leta 1990 (glej str. 101, 102). OF je še vedno prikazana kot vseslovenska organizacija, iz česar sledi, da kdor ni bil njen pristaš, ni bil Slovenec, ali bolje, ni bil vreden imena Slovenec ('OF je bila tista sila, ki jo je že leta 1941 priznavalo vse slovensko ljudstvo, v OF so imeli vodilno vlogo komunisti, vendar tega leta 1941 niso poudarjali'), znotraj katere pa se že priznava pohlevna dominacija komunistov, hkrati pa se še vedno poudarja njena enotnost in moč ('kljub hudim izgubam pa je **OF** zdržala tudi ta napad, še več, med ofenzivo (italijanska ofenziva, 16. 7. 1942 – op. av.) se je enotnost **OF** močno utrdila in iz nje ni izstopila nobena skupina. Ta enotnost je pokazala, da je **OF** čvrsto zakoreninjena v slovenskem narodu, ki je tudi po vseh prestanih strahotah še naprej podpiral partizansko vojsko'). Osvobodilna fronta »dobi v last« tudi Ljubljano ('OF resnični gospodar junaškega mesta'). Zanimivo je prebrati, kako pisec učbenika gleda na likvidacije s strani VOS-a, ki so tu prvič omenjene. Likvidacije namreč predstavljajo le oviro pri nadaljnjem razvoju OF in osvobodilnega gibanja ('številne likvidacije bi lahko usodno vplivale na delovanje **OF** in nadaljnji razmah osvobodilnega boja').

V učbeniku iz leta **1988** so v veliki meri ohranjene trditve iz leta 1983, nekaj pa jih je tudi na novo dodanih. Večina teh govori o OF kot o zakonitem predstavniku slovenskega naroda ('OF se je razvila v ljudsko oblast in je edini zakoniti predstavnik slovenskega naroda'; '**OF** – vseljudsko osvobodilno gibanje in hkrati slovenska ljudska oblast'). Zanimiv je tudi pogled na dolomitsko izjavo, s katero naj bi OF postala enotna in vseljudska organizacija ('dolomitska izjava je omogočila oblikovati **OF** kot enotno vseljudsko borbena organizacijo'). Odkrito se piše o likvidacijah s strani VOS-a, le da zanje pisec uporabi izraz »smrtna kazen za domače izdajalce« ('med drugim je (VOS – op. av.) izvrševala odločitve **OF** o kaznovanju le-teh (domačih izdajalcev – op. av.).

Izvršila je tudi smrtno kazen nad bivšim banom Dravske banovine dr. Markom Natlačenom, pomembnim predstavnikom slovenske izdajalske buržoazije in organizatorjem belogardizma').

V učbeniku iz leta **1990** je zadnji stavek o »izvršitvi smrtne kazni« nad dr. Markom Natlačenom odstranjen. Odstranjena je tudi trditev o OF kot o gospodarju junaškega mesta. Ostale trditve ostajajo nespremenjene. V učbeniku iz let **1991** je odstranjena trditev o dolomitski izjavi (glej učbenik letnik 1988), ostale trditve so ohranjene.

6. 13. 3. Pojmovanje 'Osvobodilna fronta' v novejšem obdobju

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1991** pojav pomenskega znaka osvobodilna fronta (OF) nekoliko upade, in sicer ga v besedilih učbenika zasledimo **petinsedemdesetkrat (75)**. Večina trditev s pozitivno vrednostno sodbo je ohranjenih (glej primere iz učbenika letnik 1990), odstranjena pa je trditev, ki govori o »**OF** kot o revolucionarni bojni organizaciji, ki združuje slovensko ljudstvo v skupnem boju proti okupatorju in za osvoboditev«.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1993** se pojav pomenskega znaka osvobodilna fronta (OF) precej poveča, in sicer ga v besedilih učbenika zasledimo **sto osemindvajsetkrat (128)**. V približno enaki meri sta zastopani **nevtralna** in **pozitivna** vrednostna sodba.

a) 'Osvobodilna fronta' kot pozitiven pomenski znak

Osvobodilni fronti se priznava številne zasluge ('posebej odmevno je bilo to, da so se Ljubljanci ob obletnici ustanovitve države SHS in Kraljevine SHS umaknili z ulic in lokalov, kar je organizirala **OF**'; 'slovenski partizanski boji in politična prizadevanja **OF** sta dosegla, da je Slovenija dobila v novi Federativni demokratični Jugoslaviji boljši narodnopolitični položaj, kot ga je imela v kraljevini Jugoslaviji'). Poudarja se njena enotnost in složnost ('njihova skupna pripadnost odporu proti okupatorju in uresničitvi narodnega programa je bila močnejša od razlik v gledanjih na to, kako te cilje uresničiti'). Povečuje se pomen njenega političnega programa ('glede na zapisano, je to (politični program **OF** – op. av.) eden najdaljnosežnejših slovenskih političnih programov v vsej zgodovini – vse do programov slovenske državne neodvisnosti'). Poudarja se obsežnost in moč organizacije ('slovensko partizanstvo in **OF** sta se pozimi še okrepila'). Politika takojšnjega protinapada in upora proti okupatorju se prikazuje kot edini pravilni

način reagiranja na okupacijo slovenskega ozemlja ('pozimi 1941/42 je **OF** in slovenskemu partizanstvu uspelo še nekaj izredno pomembnega: odklonila sta politiko preračunljivega čakanja na preobrat v vojni in na pomoč Anglo-Američanov ter prisego kraljevski vladi v Londonu').

b) 'Osvobodilna fronta' kot nevtralni pomenski znak

V učbeniku iz leta **1993** je prvič omenjeno monopolno obnašanje komunistov znotraj **OF** ('v tem sklepu (da se Vrhovni plenum **OF** proglašaja za SNOO, ki "v času osvobodilne borbe edini predstavlja, zastopa, organizira in vodi slovenski narod na vsem njegovem ozemlju" – op. av.) je bilo posebej poudarjeno, da vsako organiziranje zunaj **OF** slovenskega naroda med okupacijo škoduje boju za narodno svobodo. Takšen sklep je kazal na monopolne in nedemokratske usmeritve znotraj **OF**, kar se je, žal, potrdilo v nadaljnjem razvoju'). Prvič se odkrito govori tudi o revoluciji, ki se je pod vodstvom odvijala pod krinko boja proti okupatorju ('od vsega začetka je boj proti okupatorju povezovala z revolucionarnim prevzemom oblasti, kar je že iz predvojnih časov poudarjal njen program'). Prvič Slovenci niso več le množica ljudi, ki brezpogojno podpira osvobodilno fronto, če pa je ne, pa postanejo izdajalci slovenskega naroda ('vsi Slovenci niso bili naklonjeni oboroženemu odporu pod vodstvom **OF** oziroma KP').

Pojem osvobodilna fronta (**OF**) je v učbeniku iz leta **1997** omenjen **petinšestdesetkrat (65)**. Osvobodilni fronti se najpogosteje pripisujejo plemeniti cilji, šele v drugem planu pa njihov glavni cilj, ki je bil izvedba komunistične revolucije in revolucionaren prevzem oblasti po končani vojni ('Ustanovne skupine **OF** so bile KPS, demokratično usmerjeni del liberalnega telovadnega društva Sokol, krščanski socialisti in napredni kulturni delavci. Pozneje se je **OF** pridružilo več deset različno usmerjenih skupin. Zagovarjala je takojšen odpor proti okupatorjem, ki naj bi bil osnova za združitev vseh Slovencev po načelu samoodločbe. Zahtevala je tudi lastno vojsko'; '**OF** je bila edina, ki je združitev slovenskih pokrajin načrtovala in izvajala kot del boja proti okupatorjem'; '**OF** je z ustanovitvijo glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet prevzela vodnje oboroženega odpora na Slovenskem. Septembra 1941 je Vrhovni plenum, vodilno telo **OF**, postal tudi Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO), ki naj bi bil edini pooblaščen, da na Slovenskem organizira oborožen odpor. S tem je vodstvo **OF** prepovedalo oblikovanje kakršnikoli oboroženih enot zunaj **OF**, ki bi se bojevale proti okupatorju'; '**OF** je ostala slovenska orga-

nizacija, ki je sama organizirala osvobodilno gibanje'; 'Prve partizanske akcije so aktivisti **OF** načrtovali in deloma tudi izvajali že junija 1941, julija in avgusta pa so organizirali že več diverzij in sabotaž /.../ po takih akcijah so se navadno umaknili v gozdove, kjer so ustanavljali prve partizanske čete /.../ partizanske akcije so postajale vse drznejše'). Tudi VOS je predstavljena kot nekaj pozitivnega, kar se je borilo proti sovražnikom in nasprotnikom komunizma. To dejstvo je nekoliko omiljeno z zadnjo trditvijo, čeprav bi lahko izraz »nasprotniki komunizma« zamenjali z izrazom »drugače misleči« ('Že poleti 1941 je **OF** organizirala VOS (Varnostno-obveščevalna služba), ki je bila odgovorna za odkrivanje in kaznovanje (tudi z usmrčitvijo) tistih posameznikov, ki so se odločili, da bodo pomagali okupatorju. Imenovali so jih narodni izdajalci, ker so izdajali položaje partizanskih enot ali pomagali okupatorju pri iskanju tistih, ki so delali za **OF**. Žrtve so postali tudi ljudje, ki so bili le nasprotniki komunizma, ne pa tudi izdajalci'). Več o tem odstavku lahko preberemo tudi v poglavju, ki govori o kolaboraciji. Zelo pozitivno je obravnavano tudi ustanavljanje organov t.i. ljudske oblasti na osvobojenem ozemlju ('Oblast na osvobojenem ozemlju so tako prevzeli NOO, s čimer je **OF** začela izvajati tisto točko svojega programa, ki je govorila o vzpostavitvi ljudske oblasti. Kmetom na osvobojenem ozemlju so zato razdelili zemljo, ki so jo zasegli tujim veleposestnikom in okupatorjevim sodelavcem'). Kot vidimo je kot njihovo »dobrodelno« dejanje obravnavan tudi odvzem zemlje kmetom. Med drugim je v učbeniku objavljen tudi dokument, v katerem **OF** Slovincem v mesecu februarju zapoveduje praznovanje treh datumov, in sicer obletnice Prešernove smrti (8.2.), obletnico Gubčeve smrti (15. 2.) in slavljenje zmag »Rdeče delavsko-kmetske armade Sovjetske zveze. V odloku nadalje piše: »V znamenje teh treh nadvse pomembnih dejstev odreja Izvršni odbor **OF**: 7. februar se proglašaja za slovenski narodni praznik vseslovenske enotnosti. V proslavo vseslovenske enotnosti pod vodstvom bratskega nam velikega ruskega naroda odloča Izvršni odbor **OF**: dne 7. februarja 1942 ne sme biti med 7. in 8. uro zvečer noben Slovenec niti na ulici, niti v javnem lokalu, niti v gledališču ali kinu. Kdor tega odloka ne bi izpolnil, ga bo slovenski narod, ki se bori za svojo dokončno in trajno osvoboditev, smatral za narodnega izdajalca.« Zanimiv pa je pravzaprav kratek komentar avtorja učbenika, ki se glasi: 'Pasivni odpor – poziv **OF** k praznovanju obletnice Prešernove smrti'. Nasploh je veliko napisanega o kulturi v **OF** ('V odporu proti okupatorju je imela pomembno vlogo tudi slovenska kultura. **OF** je že januarja 1942 zapovedala kulturni molk, s čimer je Slovincem prepovedala obiske okupatorjevih kulturnih prireditev in sodelovanja na njih. Kulturni molk, ki ga je upoštevala večina narodno zavednih Slovencev, je bil torej ena izmed oblik odpora, ki je kazala, da se slovenski narod kljub pritiskom ni pripravljen odreči svoji kulturi. /.../ Od leta 1941 so delovale tudi prve kulturne in znanstvene institucije **OF** in SNOS,

npr. Slovensko narodno gledališče ter Znanstveni inštitutu pri predsedstvu Snosa'). Navedene so tudi nekatere trditve, ki nimajo pojasnila, bi ga pa nujno potrebovale. Recimo, kaj je pomenilo plačevanje narodnega davka in posojila svobode v vsakdanjem življenju »malega« človeka ('Partizanska obveznica (avgust 1952) – da bi poskrbela za gmotno osnovo osvobodilnega boja, je **OF** že leta 1941 uvedla plačevanje narodnega davka in posojilo svobode'). Pozitivno je, da je nekaj malega napisanega tudi o neenotnosti in uveljavljanju prevlade komunistične partije znotraj **OF** ('Do 1. marca 1943 je **OF** delovala kot organizacija različnih, a enakopravnih skupin. Čeprav je med njimi prihajalo do nesoglasij, to sprva ni resneje vplivalo na delo **OF**. Zapletlo se je, ko so se pokazala nesoglasja glede obračunavanja z nasprotniki osvobodilnega gibanja in ko so krščanski socialisti in sokoli skušali samostojneje nastopati med ljudmi na osvobojenem ozemlju. Spomladi 1943 si je vodstvo KPS hotelo tudi na papirju zagotoviti vodilno vlogo v **OF**. Zaradi tega so morale posamezne skupine v njej podpisati Dolomitsko izjavo, s katero so se odrekle ustanavljanju lastnih strank. Dolomitska izjava je spremenila dotedanja razmerja med ustanovnimi člani **OF** in s tem v osvobodilnem gibanju na Slovenskem. KPS si je z izjavo hotela pridobiti politični monopol in izvesti socialistično revolucijo. **OF** je s tem izgubila koalicijsko naravo – do Dolomitske izjave je bila **OF** zveza enakopravnih partnerjev –, ki je dotlej odlikovala slovensko osvobodilno gibanje. Dolomitska izjava je bila tako prva grenka izkušnja nekomunističnih članov **OF**, ki je odločilno vplivala na oblikovanje povojne politike na Slovenskem'; 'Edvard Kocbek, Edvard Kardelj, Josip Vidmar, Josip Rus in Boris Kidrič na prvem kongresu **OF** v Ljubljani – v času kongresa je **OF** že povsem obvladovala komunistična partija, druge ustanovne skupine so ohranile bolj malo samostojnosti'). Tudi po osvoboditvi **OF** ostaja prikazana kot tvorec pozitivnih idej in dejanj ('Cilji, ki si jih je postavila **OF** leta 1941, so bili doseženi. Partizanska vojska je osvobodila vse slovensko ozemlje do etničnih meja in maja 1945 je bilo videti, da bo tako tudi ostalo'; 'Oblast je prevzela **OF**, ki je bila že od leta 1943 dalje, ko je bila sprejeta Dolomitska izjava enotna organizacija pod vodstvom KP. Nobena od starih političnih strank ni obstala in obnovila dejavnosti'; 'Kongres **OF** – 15. in 16. julija 1945 je imela **OF** svoj kongres, kar na prostem, v ljubljanskem parku Tivoli. Razglasila se je za edinega političnega predstavnika za vso Slovenijo. Temeljne točke **OF** iz leta 1941 je še razširila s povojnimi nalogami, kot sta obnova in izgradnja ljudske oblasti'). Prikazana je kot močna organizacija, ki ima podporo ogromne večine prebivalstva ('V **OF** so bile vključene številne množične organizacije in društva, tako da je bilo prti koncu 40. let v njej več kot 70 odstotkov vseh volilnih upravičencev'). Zgodilo se je celo to, da je kot edini kandidat sodelovala na volitvah in zmagala (!) ('tudi v Sloveniji je **OF** poskrbela za nadaljevanje ljudske oblasti. /.../ Volitve so bile oktobra

1946. Na njih je sodelovala samo **OF** in zmagala'). V zvezi z volitvami novembra 1945 pa lahko v drobnem tisku celo preberemo, da je šlo pri teh volitvah za goljufijo, a kaj ko je bolj pomemben in predvsem bolj opazen velik tisk, ki govori malce drugače (Glavno besedilo: 'na volitvah 11. novembra 1945 je povsod po Jugoslaviji z veliko premočjo zmagala **OF**'. Drobní tisk: '...ponekod črnih skrinjic niso oblazinili, tako da se je slišalo, kdo od volivcev je kroglico vrgel vanjo, drugod pa so po volitvah kroglice iz črne skrinjice stresli v skrinjico **OF**'). Za popestritev pa je ob besedilu o **OF** dodana celo skica njene organiziranosti – obris Triglava s kratico **OF** nad dvema vrhovoma.

V učbeniku iz leta **2005** se pojav pomenskega znaka **OF** skoraj razpolovi in je omenjen **šestintridsetkrat (36)**. Tudi v tem učbeniku je omenjeno, da je bil eden izmed ciljev Osvobodilne fronte, sicer bolj drugotnega pomena, tudi izvedba socialistične revolucije v Sloveniji. Vendar, ker ni nadalje pojasnjeno in obrazloženo, kaj je socialistična revolucija pomenila in kakšne so bile njene posledice, je učinek trditve minimalen ali celo ničen ('Predstavniki KPS so se skupaj s predstavniki nekaterih levo usmerjenih strank in skupin (levo usmerjeni sokoli, krščanski socialisti, kulturni delavci) sešli 27. aprila 1941 v Ljubljani. Ustanovili so Protiimperialistično fronto slovenskega naroda, ki se je pozneje preimenovala v **Osvobodilno fronto – OF**. Kasneje so sprejeli še program, ki ga imenujemo Temeljne točke **Osvobodilne fronte** slovenskega naroda. Predvideval je boj za osvoboditev in združitvev slovenskega naroda, obnovitev Jugoslavije po vojni in povojno svobodno odločitev Slovencev o ureditvi v Sloveniji. Program je predvideval tudi izvedbo socialistične revolucije v Sloveniji'). Med naštevanjem nalog pripadnikov Osvobodilne fronte ni zapisano, da je bila njihova naloga tudi izvajanje atentatov na drugače misleče Slovence ('akcije odpora je od ustanovitve naprej izvajala tudi **Osvobodilna fronta**. Pripadniki **OF** so se urili v ravnanju z orožjem, prirejali razne tečaje (telegrafske, zdravstvene) ter zbirali podatke o okupatorjih (obveščevalna dejavnost). Izvajali so tudi sabotaže, atentate na predstavnike oblasti okupatorja in diverzantske akcije'). Poglavje, ki ima naslov 'KDO SO BILI PARTIZANI', kaže na povečevanje partizanskega gibanja ('Prvi partizani so izhajali predvsem iz vrst komunistov. Najbolj izkušeni borci so prihajali iz vrst nekdanjih borcev iz španske državljanske vojne. Po vsej Sloveniji so posebne enote **OF** (imenovane Narodna zaščita) skrbele za mobilizacijo partizanskih prostovoljcev in jim pomagale pri odhodu v »gozdove«'). Bralcu se poskuša vzbuditi mišljenje, da je bila oblast na osvobojenih ozemljih dejansko v rokah ljudi ('Na njegovem ozemlju (partizansko osvobojeno ozemlje – op. av.) je delovala **OF**. Prebivalci osvobojenega ozemlja (starejši od 18 let) so volili predstavnike **OF** v narodne odbore, ki so prevzeli

oblast nad ozemljem'). V naslednjem odstavku se želi življenje v času »vladanja« Osvobodilne fronte, prikazati kot nekaj povsem normalnega, kot dogajanje, ki je potekalo brez kakšnih pretresov. Pri pripovedovanju o tem, kako so partizani prišli do hrane, je na koncu mimogrede navrženo, da so partizani hrano jemali tudi nasilno. Trditev izzveni, kot da je to pomenilo kazen za dezerterstvo in izdajstvo, čeprav vemo, da so partizani nasilno jemali tudi od kmetov, ki zgolj niso bili njihovi pristaši ('Narodni odbori **OF** so skušali življenje na osvobojenem ozemlju organizirati čim bolj normalno. Poleg tega so morali poskrbeti za preskrbo partizanskih čet. Na začetku vojne so morale partizanske čete same poiskati hrano. Pozneje so narodni odbori do hrane prišli tako, da so jo odkupovali od kmetov, za kar so jim podelili obveznice in potrdila. Plačevali so tudi z denarjem, ki so ga dobili s prostovoljnimi prispevki in narodnim davkom. Okupatorjevim sodelavcem ali dezerterm so hrano odvzeli prisilno'). V učbeniku iz leta 1997 je zapisano, da je **OF** zapovedala (torej ukazala) kulturni molk, v učbeniku iz leta 2005 pa je trditev omiljena, in sicer naj bi **OF** samo pozvala ljudi h kulturnemu molku. Odstavek je zaključen s trditvijo, ki izzveni nekam v prazno, kot bi bila nedokončana, tako da bralec pričakuje, da bo o tem izvedel še kaj več, a se to ne zgodi ('Aprila 1942 je **OF** objavila poziv h kulturnemu molku. V njem je pozvala umetnike, naj ne sodelujejo pri kulturnih prireditvah italijanskega okupatorja in njihovem tisku. Prebivalce pa je pozvala, naj ne obiskujejo prireditev, ki jih prirejajo okupatorji. Nekateri Ljubljčanji se pozivu h kulturnemu molku niso pridružili'). Poudarja se tudi kulturna dejavnost v **OF**, ni pa eksplicitno zapisano kot je bilo to v učbeniku iz leta 1997, da so jo uporabljali za spodbujanje borbenosti ('Kulturna dejavnost se je začela že v okupirani Ljubljani. /.../ Mnogi umetniki in kulturni delavci so z **OF** sodelovali že pred odhodom v partizane. Na osvobojenem ozemlju so organizirali mitinge, gledališke predstave, pevske zборе, folklorne skupine, orkestre...'). Zapis o delovanju **OF** in še posebej o **VOS**-u je pristranski, riše črno-belo sliko, v kateri komunisti spet nastopajo v vlogi žrtve svojih »stalnih sovražnikov«, meščanske desnice ('Komunistična stranka se je odločila za oborožen odpor in s somišljeniki ustanovila **OF**. Meščanski tabor se je odločil za lojalnost do okupatorja. V svoji politiki čakanja je postajal vse bolj nestrpen do **OF** in komunistov, ki so med Slovenci dobivali vse več podpore.'). Pri opisovanju nalog in dejavnosti **VOS**-a beremo o »kazenskih sankcijah za izdajalce«. Ta izraz ni nikjer pojasnjen, nikjer ni omenjeno, da so bili to umori nedolžnih ljudi, ki so bili krivi edino tega, da so mislili drugače kakor komunisti, da so zagovarjali drugačne vrednote kakor komunisti in da so imeli drugačno vizijo prihodnosti kakor komunisti ('**OF** je ob tem okrepila svojo Varnostno-obveščevalno službo (**VOS**). Zbirala je podatke o sodelavcih in akcijah okupatorja, reševala aktiviste **OF** iz zaporov ter izvajala sabotaže v okupatorjevih skladiščih in obveščevalnih centrih.

Septembra 1941 je vodstvo osvobodilnega gibanja sprejelo odlok o kazenskih sankcijah za izdajalce. Izvajanje odloka je sprejela VOS. Od jeseni 1941 naprej je VOS »s smrtjo kaznovala« številčne protikomunistično usmerjene Slovence, med njimi mnoge ugledne politike (dr. Marko Natlačen, bivši ban) in duhovnike (dr. Lambert Ehrlich)'. Ob prebiranju odlomka se vprašamo, zakaj narekovaji oklepajo besedo »smrt«. Edina beseda, ki bi jo morali oklepiti, je beseda »kaznovali«, saj je posameznik lahko kaznovan samo za nekaj, kar je zagrešil. Nasproti komunistom spet stojijo »protikomunistični« Slovenci, ki vseskozi nečemu nasprotujejo. Izraz bi lahko ustrezno nadomestili z izrazom »drugače misleči«. Vprašamo se tudi, kako je lahko izid volitev, za katere je jasno, da so pomenile goljufijo, za zgodovinarje realen. In kako je lahko takšen paradoks zapisan v učbeniku zgodovine ('Volitve novembra 1945 so prinesle zmago Ljudski fronti Jugoslavije (v Sloveniji se je imenovala **Osvobodilna fronta**). Kljub goljufijam in pritiskom je bil izid volitev po ocenah zgodovinarjev realen').

6. 14. POJEM 'KOMUNIZEM' V UČBENIKIH ZGODOVINE

Komunizem je družbeni in politični nazor, ki zagovarja ureditev, v kateri naj bi oblast in lastnino imela skupnost, vsak član skupnosti pa naj bi po svojih zmožnostih delal za skupno korist in dobival po svojih potrebah. Komunizem je morda najmočnejša politična sila 20. stoletja, njegova ideologija pa temelji na odpravi kapitalizma; če je treba, tudi z nasilnimi sredstvi. Po teoriji Marxa bo komunistična družba zaživela po prehodnem obdobju diktature proletariata in pripravljalnem obdobju socializma. V popolni komunistični družbi bo, po Marxu, država »odmrla« in vse razlike v družbenih odnosih bodo izginile. Komunistične stranke so se pojavile šele po letih 1918, ko so se skrajni marksisti razšli s socialdemokrati. Marxove teorije so vplivale na Lenina in boljševike ter na oblikovanje političnega sistema v Zvezi sovjetskih socialističnih republik. V številnih državah so jih prilagajali domačim razmeram, na primer na Kitajskem in v Jugoslaviji. Leta 1989 je priljubljenost komunizma povsod močno upadla (Blake 1993, 143).

Komunizem od 19. stoletja dalje pomeni oznako za politična gibanja z vizijo brezrazredne družbe, v kateri bodo vsi ljudje enakopravni, vsak bo dajal in prejemal glede na svoje sposobnosti, zasebna lastnina bo ukinjena, proizvodjalna sredstva pa bodo postala skupna last. Prve nastavke za takšna politična prizadevanja najdemo že v Platonovi Državi, in socialnih utopijah v obdobju od 16. do 19. stoletja. Od francoske revolucije so bila gibanja organizirana v različnih tajnih zvezah. Sam pojem komunizem je nastal okoli leta 1840 (E. Cabet) in se hitro razširil. Leta 1847 je bila ustanovljena Zveza komunistov, za katero sta Marx in Engels napisala programski komunistični manifest. V njem sta poskušala po zasnovah M. Hessa znanstveno utemeljiti komunistično utopijo kot cilj družbenega razvoja človeštva. Delovanje Marxa in Engelsa je trajno vplivalo na socialistično delavsko gibanje in iz njega izhajajoče stranke ter organizacije. Šele odvrnitev pragmatično-reformistične razmišljajoče večine socialdemokracije od revolucionarnih utopičnih predstav komunizma je na začetku 20. stoletja povzročila odcepitev levega krila in ustanovitev komunističnih strank kot tudi nastanek komunističnih držav tam, kjer se je komunizem uspel uveljaviti (najpej v oktobrski revoluciji 1917 v Rusiji). Pojem komunizma se od tedaj uporablja tudi kot oznaka za oblastna razmerja v družbah, ki jih vodijo komunistične stranke. Komunistične stranke so se pred 1. svetovno vojno oblikovale v tretjo internacionalo (kominternu, 1919 – 1943) pod vodstvom Komunistične stranke Sovjetske zveze (KSSZ) in s sprejetjem marksizma kot obvezne doktrine. Zaradi zahodnih zaveznikov v drugi svetovni vojni je Stalin kominternu razpustil; v letih 1947 – 1956 jo je nasledil kominform. Težnjam po oblasti sovjetskih komunistov so v vedno

večji meri nasprotovale druge komunistične stranke, ki so se s svojimi predstavami o poti komunizma in o lastnem oblikovanju precej oddaljile od sovjetske usmeritve, npr. »maoizem« na Kitajskem in »titoizem« v Jugoslaviji (Zelnik 2003, 178, 179).

6. 14. 1. 'Komunizem' kot pozitiven pomenski znak

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1952** se pomenski znak komunizem pojavi **petkrat (5)**. V zgodovinskem učbeniku iz leta **1958** se pomenski znak komunizem pojavi **desetkrat (10)**. Komunisti so prikazani kot žrtve slovenskih liberalcev ('nikdar ni bilo zaprtih in mučenih ter obsojenih toliko slovenskih **komunistov** kot prav za "vlade" slovenskih liberalcev'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1961** se pomenski znak komunizem pojavi **enajstkrat (11)**. Dodana je fotografija z naslednjim podpisanim besedilom: 'Barikade spartakovcev (**komunistov**) v časopisni četrti Berlina'.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1966** gre zopet za prelomnico, saj se v njem pomenski znak komunizem pojavi kar **oseminsedemdesetkrat (78)**. Tudi v tem učbeniku so komunisti prikazani kot žrtve ('**komuniste** v državni službi so odpustili iz službe, študentje pa so izgubili štipendije (po Obznani – op. av.)). Poudarja se tudi ugled komunistov med ljudmi ('to dejstvo (rezultati na volitvah 28. 11. 1920 – op. av.) je izpričevalo, kako velik ugled so imeli **komunisti** med ljudskimi množicami nove države'). Komunisti so prikazani kot vodilna struktura, ki naj bi združevala jugoslovanske narode v boju proti okupatorju in »domačim izdajalcem« ('morajo **komunisti** zbrati vse narode Jugoslavije in jih voditi v oboroženem boju proti okupatorju in domačim izdajavcem'). Pojav pomenskega znaka komunizem se v učbenikih iz leta **1976** tako kvantitativno kot kvalitativno bistveno ne spreminja.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1983** se pojavi upad pomenskega znaka komunizem, in sicer ga v besedilih učbenika zasledimo **osemintridesetkrat (38)**. Pridevnik komunističen se pojavlja ob besedah kot je mladina ('krepitev mladih **komunističnih** sil'). Poudarja se požrtvovalnost komunistov ('tudi jugoslovanski **komunisti** prihite na pomoč (Španija – op. av.); '**komunisti** so se pripravljali na nove naloge v zvezi s fašistični nevarnostjo') in njihova skromnost ('partizanski odredi so bili od svojega začetka bojne formacije jugoslovanskih narodov, ne pa KP, čeprav je bilo v njih veliko **komunistov**').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1988** zopet zasledimo skoraj sto odstoten porast pomenskega znaka komunizem, in sicer ga v besedilih učbenika zasledimo **šestinšestdesetkrat (66)**. Nekaj trditev je ohranjenih, dve sta odstranjeni, nekaj pa jih je na novo dodanih. Odstranjeni sta trditvi o krepitvi mladih komunističnih sil in o požrtvovalnosti jugoslovanskih komunistov v španski državljanski vojni (glej letnik 1983). Komunisti so spet prikazani kot žrtve, tokrat Antona Korošca ('novi notranji minister Anton Korošec je svoj položaj spet izrabil za ponovno preganjanje **komunistov...**'). Poudarjene so njihove zasluge in ugled ter njihova tesna povezanost z ljudmi ('delo **komunistov...** je povežalo komuniste z množicami in krepilo njihov ugled med ljudmi'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1990** se pojav pomenskega znaka komunizem tako kvantitativno kot kvalitativno ne spreminja.

6. 14. 2. 'Komunizem' kot izrazito pozitiven pomenski znak

V učbeniku iz leta **1952** so komunisti uvrščeni v skupino svobodoljubnih ljudi ('svobodoljubni ljudje, zlasti **komunisti**'). V učbeniku iz leta **1966** so komunisti postavljeni ob bok delavcem in revnim kmetom ('**komunisti**, delavci in revni kmetje, ki so pred nekaj meseci izvedli revolucijo, so v trenutkih nevarnosti za revolucijo zgrabili za orožje in jo branili'). Komunisti so prikazani kot žrtve ('**Komunisti** pod udarci zakona o zaščiti države'). Pojasnjene so krivice, ki so jim bile storjene, med tem ko so krivice, ki so jih zakrivali komunisti nad svojimi t.i. nasprotniki, zamolčane ('... okoli tisoč jih je bilo (**komunistov** – op. av.) obsojenih na težko ječo, več kakor sto pa jih je bilo pobitih brez sodbe'). Pojav pomenskega znaka komunizem se v učbenikih iz leta **1976** tako kvantitativno kot kvalitativno bistveno ne spreminja.

V učbeniku iz leta **1983** so komunisti omenjeni skupaj z zavednimi rodoljubi ('zavedni rodoljubi in **komunisti**'). Najdemo tudi trditev, ki priča o vodilni vlogi komunistov znotraj osvobodilne fronte, hkrati pa poudarja, da tega niso izkoriščali ('v OF so imeli vodilno vlogo **komunisti**, vendar tega leta 1941 niso poudarjali'). Poudarja se tudi njihova moč ('**komunisti** v domovini vse močnejši').

Ta zadnja trditev je ohranjena tudi v učbeniku iz leta **1988**. Komunistične sile so omenjene skupaj z demokratičnimi in naprednimi meščanskimi silami ('...**komunistične**, demokratične in napredne meščanske sile...'). Zapori naj bi komuniste utrdili in jim s tem pomagali pri kasnejšem

delovanju ('ti zapori in dejanja so bili prava šola nove generacije **komunistov**, ki so v kasnejših letih odločilno pomagali Titu pri utrditvi KPJ in njenem delu v ljudskih množicah'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1990** se pojav pomenskega znaka komunizem tako kvantitativno kot kvalitativno ne spreminja.

6. 14. 3. Pojem 'komunizem' v novejšem obdobju.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1991** ostaja pomenski znaki komunizem kvantitativno nespremenjen, in sicer ga v besedilih učbenika zasledimo **šestinšestdesetkrat (66)**. Pozitivne vrednostne sodbe so skoraj v celoti nespremenjene. Na novo je dodana le nevtralna razlaga pojma: '**Komunizmu** in socializmu je skupen izvor v marksizmu. **Komunizem** pa je hotel rešiti socialna vprašanja z revolucijo, torej nasilno. Z revolucijo naj bi dosegel diktaturo proletariata in ustvaril družbo brez razrednih razlik. Zato je (oz. je bila) v komunističnih državah na oblasti ena sama stranka in ne poznajo svobodnih parlamentarnih volitev. Te države prav tako ne poznajo jasne meje med politiko, oblastjo in pravosodjem. Omejena je pravica svobodnega mišljenja in izražanja volje ter izbora ljudi.' Zadnja izrazito pozitivna trditev v učbeniku iz leta 1988 je v učbeniku iz leta **1991** odstranjena.

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1993** zopet zasledimo izrazit (kar trikrat) porast pomenskega znaka komunizem, in sicer ga v besedilih učbenika zasledimo kar **sto sedeminosemdesetkrat (187)**. Še vedno najdemo trditve, ki vsebujejo **pozitivne** vrednostne sodbe. V večini gre za pripisovanje velikih zaslug za npr. organiziranje odpora proti okupatorju ('**komunisti** so se izkazali kot zelo prodorni in uspešni organizatorji OF in odpora') oz. za ustanavljanje t.i. ljudskih republik ('... so zmagoviti **komunisti** oklicali Ljudsko republiko Kitajsko'). Kot protiutež pa se pojavijo tudi trditve, ki vsebujejo **negativne** vrednostne sodbe o komunistih in komunizmu. Pisec učbenika opozarja na dejstvo, da so imeli komunisti v OF vsestransko prevlado (programsko in siceršnje vodilno vlogo) in da so bile ostale skupine v podrejenem položaju ('nasploh so si **komunisti** lastili poseben položaj znotraj OF'). Komunisti so prikazani tudi kot povzročitelji nemirov ('že leta 1947 so državo (Češkoslovaško – op. av.) začeli pretresati hudi nemiri, ki so jih podžigali **komunisti**'). Komunizem se pripisuje tudi negativno delovanje ('hudo so kritizirali (**komunisti** – op. av.) in zmerjali socialne demokrate, češ da so hlapci kapitalizma in izdajalci delavskega razreda'; 'zaradi podrejenosti kominterni so slovenski **komunisti** ljudsko fronto 1939

izigrali'; **komunisti** so nato (na Madžarskem – op. av.) izigrali socialdemokrate...). Komunizem je celo prikazan kot nekaj nevarnega (**KOMUNIZEM KOT SVETOVNA NEVARNOST**). Skozi **nevtraln**o vrednostno sodbo so predstavljeni nekateri dogodki, ki so bili prej zamolčani ('Že sredi avgusta 1941 so (**komunisti** – op. av.) brez vednosti IO OF ustanovili Varnostno obveščevalno službo, namenjeno za boj proti okupatorju in proti sovražnikom OF in KPS. Od jeseni 1941 je VOS začela z likvidacijami narodnih izdajalcev, vendar so bili njene žrtve tudi Slovenci, ki niso bili izdajalci, pač pa le znani nasprotniki **komunizma**.'; 'Skupna razvojna značilnost teh držav (Poljske, Češkoslovaške, Madžarske, Romunije, Bolgarije, Koreje, precej pa tudi Jugoslavije, Albanije, Kitajske in Vietnama) v letih po 2. svetovni vojni je, da so povsod vodilno vlogo prevzele **komunistične** in druge delavske stranke, sprva v koaliciji z meščanskimi strankami, naposled pa samostojno, s čimer se je tudi končalo obdobje ljudskih demokracij kot obdobje prehoda v monistično vladavino **komunističnih** strank. '; 'Skalnati in neprijazen otok (Goli – op. av.), na katerega so vodo dovažali s cisternami, je **komunistična oblast** spremenila v zapor oziroma taborišče za politične zapornike.')

Pojem komunizem je v učbeniku iz leta **1997** omenjen **stokrat (100)**. Pri prebiranju učbenika naletimo v zvezi s pomenskim znakom komunizem tako na **pozitivne** kot na **negativne** vrednostne sodbe, nekaj pa je tudi **nevtraln**ih. Beremo lahko o pomembnosti komunizma kot ideologije v svetu. Hkrati se komunizem prikazuje kot žrtev zahodnoevropskih držav (**Komunizem** je bil razmeroma močno zasidran tudi v Italiji in Franciji, kjer sta **komunistični stranki** pomembno vplivali na družbeno življenje. Ob neposredni »pomoči« SZ so do leta 1951 v vseh vzhodnoevropskih državah oblast prevzeli **komunisti**, države pa so postale sovjetski sateliti. Nastal je enoten blok **komunističnih držav** po sovjetskem vzoru. Drugačno pot si je po letu 1948 izborila le Jugoslavija. **Komunizem** je postajal pomembna ideologija tudi drugje po svetu, zlasti v Aziji in Afriki, kjer so se kolonije bojevale za osvoboditev. **Komunizem** je bil nevaren zahodnim demokracijam. ZDA so se na tak razvoj odzvale s politiko obkoljevanja SZ in njenih zaveznic. Gospodarsko in vojaško so podpirale zlasti zahodnoevropske države, z zavezniškimi državami pa so se povezovale v vojaško-politične pakete, **naperjene** proti SZ in širjenju **komunizma**'). Komunisti so omenjeni kot del demokratičnih sil v Franciji leta 1934 ('vendar so se jim (skrajno desničarskim silam – op. av.) uspešno zoperstavile združene demokratične, pretežno levičarske sile (**komunisti**, socialisti, radikalci, nekatere katoliške politične organizacije itd.)). Slavi se moč jugoslovanskih komunistov ('Jugoslavija je sicer vpeljala socialistični sistem po sovjetskem vzoru, toda jugoslovanski **komunisti** so izvedli revolucijo samostojno') in pripravljenost slovenskih

komunistov za sodelovanje na volitvah ('decembra 1990 so slovenski **komunisti** izrazili pripravljenost, da se pomerijo z opozicijo na demokratičnih volitvah'). Komunizem je prikazan tudi kot žrtev meščanske desnice ('Stranke politične desnice, med katerimi so prevladovali politiki SLS, so se zavzemale z to, da je treba taktizirati z okupatorjem in s tem doseči, da bo popustljiv do Slovencev. Hotele so počakati na preobrat v vojni in nato nastopiti proti sovražniku, po vojni pa obnoviti Jugoslavijo na demokratičnih in federativnih temeljih. Člani teh strank so upali, da bo prišlo do obračuna med **komunizmom** in nacizmom, v katerem bi bil **komunizem** poražen'). Po drugostrani pa je komunizem predstavljen tudi kot nasilna revolucionarna ideologija ('z revolucionarno ideologijo, ki je zahtevala nasilen prevzem oblasti in uvedbo diktature proletariata (državna oblast v rokah delavcev), so nadaljevale le **komunistične stranke**'). Predstavljena je taktika, ki so jo komunisti uporabljali za zatiranje drugače mislečih ('Tudi opozicijske stranke so se pripravljale na volitve. **Komunisti** in njihovi privrženci, ki so imeli povsod velik vpliv, pa so jih na vse mogoče načine ovirali. Niso jim npr. dajali papirja za tiskanje časopisov ali pa tiskarji niso hoteli tiskati njihovih časopisov, ovirali so jih pri organizaciji združevanj in pri obnavljanju strankarskih organizacij. Stranke so bile v glavnem tudi sicer zelo šibke in ljudje jim niso preveč zaupali zaradi nesposobnosti, ki so jo pokazale med vojno'). V isti sapi avtorji deskreditirajo ostale stranke in jih označijo kot nesposobne. S tem dosežejo minimaliziranje negativnih dejanj komunistov, ki so jih navajali pred tem. Prikazana je tudi monopolna oblastniška vloga komunistov ('ko je Ljudska fronta zmagala na volitvah, so jugoslovanski **komunisti** obračunali najprej s strankami, ki s skušale delovati samostojno, povsem pa so si podredili tudi tiste stranke, ki so se pridružile Ljudski fronti'; 'V praksi pa se ni dosti spremenilo, saj so **komunisti** še vedno odločali o vseh pomembnih stvareh. Čeprav so jugoslovanski **komunisti** trdno vztrajali na oblasti, so navzven skušali nastopati svobodoljubno').

V učbeniku iz leta **2005** je pojem komunizem omenjen **sto osemindesetkrat (148)**. V precej primerih gre za **nevtralne** vrednostne sodbe, ki komunizem prikazujejo npr. kot totalitarni sistem ('sovjetski časopisi in radio so opevali dosežke **komunizma** in Stalina'; 'vzhodno od železne zaves se je uveljavil totalitaren **komunistični sistem**, zahodno pa demokratični sistem'; '**komunistični režim** je desetletja skušal z geslom »bratstva in enotnosti« ter represijami razlike prikriti'). Prikazani so tudi kot monopolna organizacija, ki je brez predsodkov hotela uveljaviti prevlado nad vsem in vsemi ('Državne odločitve so sprejemali izvršni organi pod vodstvom **komunistov** v Beogradu. Vojska, policija in tajna služba so bile pod nadzorom **komunistov**. /.../ **Komunisti**, ki so se zavedali, da so bile nerešene narodnostne napetosti ena glavnih napak pred-

vojne Jugoslavije, so skušali spodbujati enakopravnost in sodelovanje med narodi'; 'Kljub temu (da bo ljudstvo odločalo o ureditvi države – op. av.) so **komunisti** takoj po osvoboditvi s sprejetjem številnih zakonov uzakonili premoč komunistične partije. Na vse ključne položaje v državi so postavile svoje ljudi. Pomembno vlogo v družbi so imele vojska, policija in tajna služba (ime-novana OZNA)'). Prikazana je tudi represija, s katero so komunisti obvladovali katoliško cerkev ('**komunistična oblast** v Sloveniji se je močno trudila, da bi omejila vpliv katoliške Cerkve, zlasti njen vpliv na kulturo in šolstvo. Prepovedali so verouk v šolah, preganjali so duhovnike in katoliško inteligenco ter ovirali izdajanje katoliških časopisov. Leta 1952 (v času najbolj nestrpnega odnosa do Cerkve) pa celo izključili Teološko fakulteto iz Univerze. Verski prazniki niso bili več državni prazniki. Da bi zmanjšala pomen božiča, je oblast po vzoru Sovjetske zveze uvedla novo praznovanje ob koncu leta – dedka Mraza'). Zelo skopo in zato neverodostojno in pomanjkljivo je opisano ravnanje komunističnih oblasti z vrnjenimi domobranci ('Ker so bili postopki opravljeni brez sodnega postopka, pomenijo krvav madež na slovenski **komunistični preteklosti**. Čeprav je komisija za ugotavljanje odgovornosti za poveljne poboje svoje delo opravljala več let, do danes ni bil zanje obsojen nihče'). V zvezi z obračunavanjem z drugače mislečimi, se tudi tu uporablja izraz »nasprotniki komunistov«, kakor, da je komunizem edini znani pogled na svet ('Za poveljni čas so bili značilni številni sodni procesi, s katerimi je nova **komunistična oblast** obračunavala s svojimi nasprotniki – politiki bivšega režima, lastniki kapitala (trgovci, industrijalci, premožnimi kmeti), ki so jih imeli za razredne sovražnike, ali s Cerkvijo, ki je nasprotovala **komunističnemu** prevzemu oblasti'). Koristno bi tudi bilo, če bi bilo zapisano, kaj je to pomenilo, kakšne so bile posledice takšnega obračunavanja. Prikazano je tudi, kako močan vpliv so imeli komunisti na različne sfere javnega življenja ('Ljudska prosveta je organizirala številne prireditve in spodbujala izdajanje knjig, ki so opevale uspehe **komunističnih oblasti**. **Komunistična oblast** ni dopuščala kritike in po njenem mnenju je bil namen kulture služiti **komunizmu** in delavskemu razredu'). Beremo tudi o cilju komunistov, ki pomeni komunistično revolucijo. Toda s to temo pisec opravi v enem stavku, zato ne izvemo ničesar o izvajanju in posledicah te revolucije ('nasprotno so se levo usmerjene politične skupine (zlasti **komunistične stranke**) poleg osvoboditve zavzemale za prevzem oblasti in revolucionarne spremembe po vojni'). Komunisti in komunizem pa so prikazani tudi kot žrtev cerkve ('kot škof je vodil ideološki boj proti **komunizmu** (Gregorij Rožman – op. av.)'), meščanske desnice ('**Komunistična stranka** se je odločila za oborožen odpor in s somišljeniki ustanovila OF. Meščanski tabor se je odločil za lojalnost do okupatorja. V svoji politiki čakanja je postajal vse bolj nestrpen do OF in **komunistov**, ki so med Slovenci dobivali vse več podpore') in vaških straž in Slovenske ljudske

stranke ('ustanavljanje vaških straž so podpirali zlasti politiki nekdanje SLS, saj naj bi z njimi uničili **komuniste**'). Predstavljeni so kot najbolj zaslužni za odpor proti okupatorju, ki pomeni lahko samo pozitivno dejanje, noben drug način nikoli ni bil sprejemljiv ('ob kapitulaciji jugoslovanske vojske so **komunisti** prvi začeli zbirati orožje in strelivo ter se pripravljati na odpor'). Izraz »komunizem« je nekajkrat na svojstven način povezan z Jugoslavijo ('Jugoslavija je ostala totalitarna država do svojega propada, a je razvijala svojo pot **komunizma**'; 'Jugoslavijo, neobičajno **komunistično državo**, je sestavljalo šest narodov ter številne etnične skupnosti'). Tudi komunisti v Sloveniji v drugi polovici 80. let so prikazani skozi pozitivno vrednostno sodbo, čeprav vemo, da so še dolgo po osamosvojitvi držali (oz. bolje rečeno, še držijo) v rokah večino vzvodov oblasti, od gospodarstva, sodstva, medijev..., kar bi pravtako lahko označili za zatiranje civilne družbe ('ozračje v Sloveniji se je v drugi polovici 80. let začelo spreminjati in slovenski **komunisti** niso več zatirali civilne družbe, čeprav je nanje pogosto pritiskala oblast v Beogradu').

6. 15. POJEM 'NARODNOOSVOBODILNI BOJ' V UČBENIKIH ZGODOVINE

Po kapitulaciji Jugoslavije 17. aprila 1941 je bilo slovensko ozemlje razdeljeno med Nemčijo, Italijo in Madžarsko. Štajerska in Gorenjska sta pripadli Nemčiji, Ljubljana z okolico, Notranjska in Dolenjska Italiji ter Prekmurje Madžarski. Komunistična partija Slovenije je 27. aprila 1941 ustanovila Osvobodilno fronto, katere program je bil politični temelj odpora. Septembra 1941 so se slovenske čete vključile v jugoslovansko odporniško gibanje. Po kapitulaciji Italije septembra 1943 so tudi zavezniki priznali slovensko oz. jugoslovansko vojsko kot del zavezniških sil. Slovenija je bila osvobojena najkasneje, saj so se zadnji boji na Koroškem in Štajerskem končali šele 15. maja 1945 (Blake 1993, 186).

6. 15. 1. 'Narodnoosvobodilni boj' kot pozitiven pomenski znak

Pomenski znak narodnoosvobodilni boj / borba / gibanje je v zgodovinskem učbeniku iz leta **1952** omenjen **sedemnajstkrat (17)**. Pogosto ima **pozitivno** vrednostno sodbo. Narodnoosvobodilni boj se tesno povezuje z ljudstvom, ki naj bi bilo njegov nosilec ('v teku **NOB** si je ljudstvo priborilo oblast'). V zvezi z **NOB** se govori le o pridobitvah, nič pa o napakah in zločinih ('vse pridobitve naše **NOB** so uzakonjene v naši ustavi').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1958** zasledimo občuten porast pomenskega znaka narodnoosvobodilni boj / borba / gibanje, saj je omenjen kar **dvainštiridesetkrat (42)**. Kot ena glavnih nalog osvobodilnega boja je prikazan pregon buržoazije z oblasti ('ker je **NOB** kot ljudska revolucija rušila staro jugoslovansko buržoazno oblast, je že na prvem osvobojenem ozemlju pregnala vse nosilce in predstavnike te oblasti'); šlo je torej za boj dobrega proti zlu, kjer je osvobodilni boj dosledno predstavljal pozitivno stran, buržoazija pa negativno ('**NOB** ni bila borba, da bi se iz domovine izgnal samo okupator in da bi se potem nadaljevalo staro družbeno in politično življenje, ki ga je zmotil okupator, po osvoboditvi bi se vrnila kralj in vlada, velikosrbska čaršija in druge jugoslovanske buržoazije pa bi ponovno sedle na vrat delovnemu ljudstvu; **NOB** je bila veliko več, bila je osvobodilna vojna in ljudska revolucija hkrati'). Pojem narodnoosvobodilni boj je pogosto uporabljen skupaj s pomensko močnimi besedami, ki želijo vzbuditi vtis močnega in naprednega gibanja ('razvoj in polet **NOB**').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1961** ostaja prisotnost pomenskega znaka narodnoosvobodilni boj / borba / gibanje dokaj nespremenjena, in sicer se pojavi **enainštiridesetkrat (41)**. Tudi kvalitativno gledano se pomenski znak pojavlja v podobnih, če ne celo enakih kontekstih. Pomenski znak v pojavnih oblikah **pozitivnih** vrednostnih sodb se od prejšnjega učbenika iz leta 1958 ne razlikuje, na novo je dodan le en stavek, ki priča o mogočnosti narodnoosvobodilnega gibanja ('**NOB** je v pravem pomenu besede zajela vso Jugoslavijo').

V zgodovinskem učbeniku iz leta **1966** očitno pride do prelomnice, saj se prisotnost pomenskega znaka narodnoosvobodilni boj / borba / gibanje poveča skoraj petkratno, in sicer z **enainštiridesetkrat (41)** na **sto dvaindevetdeset (192)**. Tudi kvalitativno gledano se pomenski znak pojavlja v povsem novih kontekstih. Nekatere trditve so v primerjavi z učbenikom iz leta 1958 le nekoliko spremenjene, njihova vrednostna sodba pa se s tem ne spreminja ('z **NOB** ne bodo samo izgnali okupatorjev iz domovine, potem pa bi se nadaljevalo staro politično in družbeno življenje, kakršno je bilo pred vojno; da bi se namreč vrnil kralj in z njim vlada ter velesrbska buržoazija, ki bi zopet vladala nad jugoslovanskimi narodi skupaj z drugimi jugoslovanskimi buržoazijami'). Ta trditev je še dodatno podkrepljena s trditvijo, ki na negativno stran postavlja kapitaliste, na pozitivno pa seveda narodnoosvobodilni boj kot ljudsko revolucijo, torej komunistično partijo ('tu (Užička republika – op. av.) se je najmočneje pokazalo, da **NOB** ni bil samo boj za osvoboditev države izpod okupatorjevega jarma, temveč da je bil tudi ljudska revolucija, ki naj v Jugoslaviji odpravi oblast kapitalistov'). Na drugem mestu je zapisana trditev, ki potrjuje dejstvo, da se je za izrazom ljudska revolucija skrivala komunistična partija s svojo komunistično revolucijo ('rekli so (partija – op. av.), da bo **narodnoosvobodilni boj** več: osvobodilna vojna in ljudska revolucija'). Sporočilo teh trditvev ostaja nespremenjeno. Srečamo se s trditvijo, ki je aktualna tudi v današnjem času in ki odkrito sporoča, da je bil osvobodilni boj revolucija; za komuniste sicer »ljudska«, pa vendarle ('**narodnoosvobodilni boj** je bil ljudska revolucija'). Na novo dodane trditve najpogosteje vsebujejo pozitivne vrednostne sodbe. S pomočjo besedne zveze »silni razmah« je narodnoosvobodilno gibanje prikazano kot silovito in nezadržno ('v silnem razmahu **narodnoosvobodilnega gibanja** po vseh pokrajinah Jugoslavije je ljudstvo prišlo do spoznanja, da nova Jugoslavija ne sme biti taka kot stara'). Kot nosilec gibanja je seveda prikazano ljudstvo. Srečamo se tudi z zelo sentimentalnimi trditvami, ki skušajo v bralcu vzbuditi občutek pripadnosti temu gibanju. Tako lahko pod fotografijo preberemo naslednje besedilo: 'Guslar poje ljudstvu pesmi o **narodnoosvobodilnem boju**'. Skupaj s prikazovanjem buržoazije kot »negativca« in sloja, proti katerega oblasti se je potrebno boriti, skuša pisec z naslednjo trditvijo v bralcu vzbuditi

občutek poistovetenja posameznika z osvobodilnim gibanjem. Gibanje in njegove pozitivne posledice sta pogosto povelečevana in mnogokrat predimenzionirana ('treba je bilo zagotoviti pridobitve **NOB**, o njih javno povedati v svetu, da so in da bodo za jugoslovanske narode nedotakljive, da narodi Jugoslavije ne marajo slišati o vrnitvi buržoazne vlade v Jugoslavijo'). Pri bralcu skušajo vzbuditi vtis, da je osvobodilno gibanje vseskozi le raslo in napredovalo ('toda **narodnoosvobodilno gibanje** pod vodstvom KPJ se je vendarle vedno bolj krepilo in je narodnoosvobodilna vojska pod Titovim vodstvom bila edina sila, ki se je v Jugoslaviji borila proti okupatorju'). V zgodovinskem učbeniku iz leta **1976** se tako kvantitativna kot kvalitativna pojavnost pomenskega znaka narodnoosvobodilni boj / borba / gibanje v primerjavi z zgodovinskim učbenikom iz leta 1966 ne spreminja.

V učbeniku iz leta **1983** se pomenski znak narodnoosvobodilni boj / borba / gibanje pojavi **petindevetdesetkrat (95)**. Zasedimo torej kar občuten upad (za polovico) v primerjavi s prejšnjima učbenikoma iz leta 1976 oz. 1966. V času osvobodilne borbe naj bi nastajala ljudska oblast ('med **narodnoosvobodilno borbo** se je razvijala ljudska oblast'; 'krepitev ljudske oblasti in graditev državnosti med **narodnoosvobodilno borbo**'), dejansko pa se je krepila oblast komunistične partije. Narodnoosvobodilni boj se skuša prikazovati kot močno in ugledno gibanje, ki je nenehno napredovalo ('z delovanjem AVNOJ, SNOS in drugih organov ljudske oblasti se je ugled **NOB** še bolj utrdil'; '!...**NOB** pridobiva na razmahu in moči'). Skuša se vzbuditi vtis, da so osvobodilno borbo enotno podpirale široke ljudske množice ('ljudske množice so se že opredelile za **NOB**, za svobodno življenje, za novo družbeno ureditev'). Imela naj bi tudi povezovalno vlogo med jugoslovanskimi narodi ('**NOB** poveže usodo vseh jugoslovanskih narodov v skupnem boju proti sovražniku'), čeprav vemo, da je bila slika precej drugačna – nekateri glavni akterji osvobodilnega boja v Sloveniji so povzemali poteze, s katerimi so vzbudili upor v delu slovenske javnosti, kar je pripeljalo do državljanske vojne. Z uporabo določenih besed in besednih zvez se poskuša ustvariti vtis o veličastnosti osvobodilnega boja ('ameriška in britanska misija sta poročali o junaških bojih **NOB**'; 'srce **NOB** – vrhovni štab v Drvarju'; '**NOB** zmagovito končana 15. 5. 1945'; 'v **NOB** sta se kovala bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov'). Kadar je na eni strani »sovražnik«, na strani »žrtve« skupaj nastopajo jugoslovanski narodi, narodnoosvobodilni boj in komunistična partija ('Stalin napade jugoslovanske narode, **NOB** in KPJ'). Odkrito je zapisano, da je bila v času 2. svetovne vojne izvedena revolucija ('v letih 1941-1945 je bila med **NOB** na revolucionaren način razbita prejšnja buržoazna državna organizacija, buržoazija pa odrinjena od oblasti...').

V učbeniku iz leta **1988** se pomenski znak narodnoosvobodilni boj / borba / gibanje prav tako kot v učbeniku iz leta 1983 pojavi **petindevetdesetkrat (95)**. Nekatero trditve so ohranjene (glej učbenik 1983), kar precejšnje število trditvev iz učbenika iz leta 1983 pa je odstranjenih. Gre predvsem za trditve, ki vsebujejo čustveno naravnane besedne zveze ('ameriška in britanska misija sta poročali o junaških bojih **NOB**'; 'srce **NOB** – vrhovni štab v Drvarju'; '**NOB** zmagovito končana 15. 5. 1945'). Odstranjene so tudi trditve, ki govorijo o osvobodilnem boju kot obdobju krepitve ljudske oblasti ('krepitev ljudske oblasti in graditev državnosti med **NOB**') in opredelitvi ljudskih množic za narodnoosvobodilni boj ('ljudske množice so se že opredelile za **NOB**, za svobodno življenje, za novo družbeno ureditev'). Je pa zato na novo dodana zelo podobna trditvev ('dokončno mednarodno priznanje nove Jugoslavije je bilo le še vprašanje časa, kajti ljudske množice so se že opredelile za **NOB**, za novo družbeno ureditev'). Odstranjena je trditvev, ki govori o povezovalni vlogi osvobodilnega boja ('**NOB** poveže usodo vseh jugoslovanskih narodov v skupnem boju proti sovražniku'). Osvobodilni boj je na novo predstavljen kot posebna oblika socialistične revolucije ('**NOB** je bila nova, svojevrstna oblika socialistične revolucije'). V osvobodilnem boju naj bi imela pomembno stalno mesto kultura, kar želi vzbuditi vtis sofisticiranosti gibanja ('kultura, sestavni del **NOB**').

V učbeniku iz leta **1990** se prisotnost pomenskega znaka narodnoosvobodilni boj / borba / gibanje v primerjavi z učbenikom iz leta 1988 oz. 1983 nekoliko poveča, in sicer se pojavi **sto štirikrat (104)**. Vsebinsko gledano sta si učbenika iz leta 1988 in 1990 zelo podobna. Edina razlika, ki se pojavlja je, da se v enem od kontekstov vrednost pomenskega znaka spremeni iz **izrazito pozitivne v pozitivno**: '**NOB** ima za vse jugoslovanske narode izreden zgodovinski pomen. Dogajanja med **NOV** in rezultati so zamotani, po svoji vsebini in izvornosti pa izredno bogati. Potrebni sta razlaga in znanstvena obdelava, da bi jih mogli pravilno osvetliti. To misel predsednika Tita potrjujejo številne znanstvene razprave, knjige, ki dajejo vse bolj jasno in natančno podobo veličastnega boja jugoslovanskih narodov'. Ta trditvev kot izrazito pozitivna vrednostna sodba je vsebovana v učbeniku iz leta 1988. V dve leti novejšem učbeniku je ohranjena samo misel Josipa Broza - Tita, medtem ko je zadnji stavek, ki govori o veličastnosti boja jugoslovanskih narodov, odstranjen ('**NOB** ima za vse jugoslovanske narode izreden zgodovinski pomen. Dogajanja med **NOV** in rezultati so zamotani, po svoji vsebini in izvornosti pa izredno bogati. Potrebni sta razlaga in znanstvena obdelava, da bi jih mogli pravilno osvetliti'). S tem trditvev postane zgolj pozitivna vrednostna sodba.

6. 15. 2. 'Narodnoosvobodilni boj' kot izrazito pozitiven pomenski znak

V učbeniku iz leta **1952** izvemo, da je imel osvobodilni boj dva sovražnika, in sicer okupatorja in kapitalistično družbeno ureditev. Nasproti njiju se na pozitivno stran postavlja »demokratični« družbeni red (pri čemer gre za t.i. socialistično ali ljudsko demokracijo), za katerim je seveda stala komunistična partija ('naša **NOB** ni bila samo borba proti okupatorju, ampak je bila obenem tudi ljudska revolucija, ki je rušila stari kapitalistični red in pričela graditi nov demokratični družbeni red v Jugoslaviji').

V učbeniku iz leta **1958** zopet prebiramo že uveljavljene trditve o popolni enotnosti in složnosti osvobodilnega gibanja, ki je zajelo vse prebivalce Jugoslavije ('posvetovanje v Stolicah torej zelo lepo osvetljuje pomembno resnico, da je **NOB** enotna in skupna borba vseh naših narodov pod enotnim vodstvom'). Srečamo se še s celim naborom trditvev, ki vsebujejo močne čustveno narnane besed in besedne zveze ('najslavnejše razdobje naših narodov, doba **NOB**'; 'nobeno od evropskih uporniških gibanj pa ni doseglo takega razvoja, moči in uspehov kot **NOB** jugoslovanskih narodov'; 'oglasile so se svobodoljubne in demokratične množice vsega sveta, ki so zelo spoštovale naše narode zaradi junaške in zmagovite **NOB**...') Pomenski znak se v učbeniku iz leta **1961** v pojavnosti obliki **izrazito pozitivnih** vrednostnih sodb od prejšnjega učbenika iz leta 1958 ne razlikuje.

V učbeniku iz leta **1966** spet beremo o zmagoslavju osvobodilnega gibanja, predvsem o zmagi nad kapitalističnim družbenim redom, za katerega se zdi, da zanj predstavlja celo hujšega sovražnika kot okupator ('...zmagoviti **NOB** pregnal predstavnike stare oblasti...'; 'razmah boja prestrašil okupatorje, poleg njih pa tudi tiste, ki so se bali zmage **NOB**, ker bi to gibanje potem vzele oblast v svoje roke'). Iz slednje trditve lahko tudi razberemo, da je bil glavni cilj osvobodilnega gibanja pravzaprav prevzem oblasti po vojni. Narodnoosvobodilnemu gibanju se pripisuje tudi velika moč ('ko so ljudje stopali v partizane, so vedeli, da more novo Jugoslavijo zagotoviti le **narodnoosvobodilno gibanje**, ki se je po vsej Jugoslaviji razvijalo pod vodstvom KPJ'). Dejansko se na podlagi te trditve pokaže, da je bil narodnoosvobodilni boj le krinka za revolucijo, ki jo je v tistem obdobju izvajala komunistična partija. V zgodovinskem učbeniku iz leta **1976** se tako kvantitativna kot kvalitativna pojavnost pomenskega znaka narodnoosvobodilni boj / borba / gibanje v primerjavi z zgodovinskim učbenikom iz leta 1966 ne spreminja.

V učbeniku iz leta **1983** se srečamo z novimi, izrazito pozitivnimi vrednostnimi sodbami. Nekatere trditve so predelane že v poglavju, v katerem se ukvarjam z interpretacijo pozitivnih vrednostnih sodb (glej učbenik letnik 1990). Z nekaterimi čustveno močnimi izrazi poskuša pisec vzbuditi v bralcu podobo silovitosti in vseobsežnosti osvobodilnega boja ('...se je **NOB** razplamtel širom po Jugoslaviji'; 'to je bil mogočen boj jugoslovanskih narodov, ki so pod vodstvom KPJ vzeli usodo v svoje roke in šli zavestno skupni, lepši bodočnosti nasproti'). Vidimo, da se pojem »narodnoosvobodilni boj« pogosto uporablja v navezi z besedno zvezo »jugoslovanskih narodov«. To vzbudi v bralcu vtis, da je šlo dejansko za gibanje, katerega organizator in gibalno je bilo ljudstvo. Dobimo celo občutek, da je bilo ljudstvo »lastnik« narodnoosvobodilnega gibanja. Veliko je govora o »veličastnosti« osvobodilnega boja, hkrati pa se želi ustvariti vtis, da je imelo to gibanje poleg dveh že prej omenjenih sovražnikov, kapitalistične družbene ureditve in okupatorja, še enega sovražnika, in sicer zahodni demokratični svet ('**NOB** jugoslovanskih narodov in posebej še množična vstaja ljudstva Istre in Slovenskega primorja je bila tako veličastna, da je niti zahodne sile niso mogle omalovaževati'). Narodnoosvobodilni boj se pogosto povezuje tudi z mitom bratstva in enotnosti ('**NOB** kovačnica bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov'; 'med **NOB** so jugoslovanski narodi skovali enotnost, ki je nihče več ni mogel in je ne bo mogel razbiti'). Pri prebiranju slednje trditve ima človek občutek, da ima pisec ves čas v mislih nekega nevidnega sovražnika, ki želi škoditi osvobodilnemu boju ter tudi bratstvu in enotnosti. Spet je govora o vzpostavljanju ljudske oblasti v času narodnoosvobodilnega boja in ljudski revoluciji, ki je bila v tistem času izvedena. Vse je še podkrepjeno z izrazom »revolucionarna« ('nastajala in razvijala se je revolucionarna ljudska oblast, ki je dala našemu **NOB** neizbrisljiv pečat ljudske revolucije').

V učbeniku iz leta **1988** je večina trditev iz prejšnjega učbenika ohranjenih, nekatere pa so dodane na novo. Pojavi se besedna zveza, katere namen je bralcu še bolj približati pojem narodnoosvobodilni boj, za kar uporabi svojilni zaimsek »naš« ('naš narodnoosvobodilni boj'). Pri bralcu se skuša doseči vtis, kako globoko je bil osvobodilni boj zasidran v ljudeh ('prav ta velika podpora kljub okupatorjevemu in belogardističnemu nasilju je dokaz, kako sta ljudstvo prežela **NOB** in revolucija'). Odstranjena je le trditev, ki **NOB** prikazuje kot »kovačnico bratstva in enotnosti« ('**NOB** kovačnica bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov').

Vsebinsko gledano sta si učbenika iz leta 1988 in **1990** kar zadeva izrazito pozitivne vrednostne sodbe pomenskega znaka narodnoosvobodilni boj / borba / gibanje zelo podobna. Pomembnejših razlik med njima ni.

6. 15. 3. Pojem 'narodnoosvobodilni boj' v novejšem obdobju.

V učbeniku iz leta **1991** se prisotnost pomenskega znaka narodnoosvobodilni boj / borba / gibanje v primerjavi z učbenikom iz leta 1990 zopet nekoliko zmanjša, in sicer se pojavi **petindevetdesetkrat (95)**. Vsebinsko gledano sta si učbenika iz leta 1990 in 1991 glede pozitivnih vrednostnih sodb zelo podobna. Pomenski znak je v redkih kontekstih v celoti ohranjen, večinoma je popolnoma odstranjen ali pa le nekoliko spremenjen, ničesar pa ni dodanega na novo. Še vedno so močno prisotne **pozitivne** vrednostne sodbe. V celoti je odstranjeno besedilo, ki govori o pomenu narodnoosvobodilne borbe za jugoslovanske narode ('**NOB** ima za vse jugoslovanske narode izreden zgodovinski pomen. Dogajanja med **NOV** in rezultati so zamotani, po svoji vsebini in izvirnosti pa izredno bogati. Potrebni sta razlaga in znanstvena obdelava, da bi jih mogli pravilno osvetliti'). Prav tako je odstranjena trditev, ki neposredno priznava, da so v času narodnoosvobodilnega boja komunisti izvedli revolucijo ('**NOB** je bila nova, svojevrstna oblika socialistične revolucije'). Trditev, ki govori o ciljih mednarodne politike in zmanjševanju pomena narodnoosvobodilne borbe, je v učbeniku iz leta 1990 izrazito pozitivna, saj vsebuje čustveno zelo močne izraze kot npr. »herojski« ('treba je bilo preprečiti poskuse, da bi se zavaljo kakršnihkoli ciljev mednarodne politike zmanjševal pomen **NOB** in izigraval herojski boj proti okupatorju in domačim izdajalcem'). Pri trditvi v učbeniku iz leta 1991 je ta čustveno naravnana beseda odstranjena. Spremenjeno je tudi poimenovanje posameznikov in skupin, ki so se iz različnih vzrokov, na različne načine in v različni meri povezovali z okupatorjem. Niso več poimenovani kot »domači izdajalci«, temveč kot »njegovi (okupatorjevi) sodelavci« ('treba je bilo preprečiti poskuse, da bi se zavaljo kakršnihkoli ciljev mednarodne politike zmanjševal pomen **NOB** in izigraval boj proti okupatorju in njegovim sodelavcem').

Vsebinsko gledano so si učbeniki iz leta 1988, 1990 in **1991** kar zadeva izrazito pozitivne vrednostne sodbe pomenskega znaka narodnoosvobodilni boj / borba / gibanje zelo podobni. Pomembnejših razlik med njimi ni.

V učbeniku iz leta **1993** se prisotnost pomenskega znaka narodnoosvobodilni boj / borba / gibanje v primerjavi z učbenikom iz leta 1991 občutno zmanjša, in sicer se pojavi le **sedemindvajsetkrat (27)**. Pogosteje prisotne so **nevtralne** oblike pomenskega znaka, še vedno pa so prisotne tudi **pozitivne** vrednostne sodbe, ki pa se ne izražajo neposredno skozi pojem »narodnoosvobodilni boj«, temveč skozi posamezne partizanske bitke ('... je II. grupa odredov od 8. do 11. junija izbojevala pri Muljavi na Dolenjskem **veliko zmago** nad Italijani'; 'spomladi in poleti 1943 so partizani dosegali nove uspehe'). Izraz »narodnoosvobodilni boj« je uporabljen v zvezi s srečanjem med Titom in Petrom II. in govori o pridobitvah narodnoosvobodilnega boja ('Tito (srečanje s Petrom II. – op. av.) je to zavrnil in uspešno zagovarjal pridobitve **NOB'**).

V učbeniku iz leta **1997** je pomenski znak narodnoosvobodilni boj / borba / gibanje omenjen **osemintridesetkrat (38)**. Poimenovanje, ki se namesto izraza »narodnoosvobodilni boj« pogosteje uporablja v tem učbeniku, je »osvobodilni boj«; izpuščena je torej predpona »narodno«. Kot vsebinska novost v učbenikih zgodovine se pojavi prikazovanje nekaterih temnih plati delovanja partizanov, še posebej njihovih poveljnikov, ki so pogosto izrabili to vodstveno funkcijo in dovolili, da jim je moč, ki se je nenadoma znašla v njihovih rokah, ušla izpod nadzora. Presenetljivo je, da se v isti sapi, ko beremo o teh manj slavnih podobah partizanov, osvobodilni boj še vedno pojavlja kot žrtev nekih notranjih sovražnikov, nasprotnikov, čeprav vemo, da je šlo v resnici za nasprotovanje (če že moramo uporabljati to besedo) komunistični revoluciji, ki je potekala istočasno z osvobodilnim bojem, nikakor pa ne za nasprotovanje partizanom in samemu osvobodilnemu boju (Še pred začetkom italijanske ofenzive so posamezni poveljniki partizanskih enot zaradi razmaha **osvobodilnega gibanja** postali pravi oblastniki in krojili pravico posvoji meri. Pregarjali so nasprotnike **osvobodilnega gibanja**, jih obtoževali narodnega izdajstva ter pobijali. Večkrat so se samopašno obnašali tudi do borcev v enotah in kmetov, ki niso bili pristaši partizanov'; 'zapletlo se je, ko so se pokazala nesoglasja glede obračunavanja z nasprotniki **osvobodilnega gibanja** in ko so krščanski socialisti in sokoli skušali samostojneje nastopati med ljudmi na osvobojenem ozemlju'). Še vedno pogosto zasledimo povečevanje osvobodilnega boja in akcij partizanov ('partizanske enote niso bile vedno uspešne (primer Pohorskega bataljona – op. av.)'; '**Osvobodilno gibanje** se je razmahnilo v vseh slovenskih pokrajinah, vendar ne povsod enako močno. Najbolj aktivno je bilo v Ljubljanski pokrajini, kjer so obsežni kočevski gozdovi nudili primerno zatočišče za partizansko vojsko, še zlasti potem ko so se izselili kočevski Nemci. Zaradi večjega števila partizanov so lahko oblikovali nove enote. Več bataljonov je sestavljalo odrede, le-ti pa grupe odredov'; 'Vodstvo **narodnoosvobodilnega gibanja** je presodilo, da vojaš-

ki uspehi omogočajo tudi ustanovitev političnega vodstva, zato je 26. novembra 1942 v Bihaću organiziralo zasedanje Avnoja. Avnoj se je organiziral kot politično telo in zaveznikom poslal poslanico, v kateri je razložil razmere v Jugoslaviji, vlogo četnikov in kraljeve vlade, obenem pa jih je prosil, naj priznajo **partizansko osvobodilno gibanje** kot enakopravnega zaveznika v boju proti fašizmu; 'resnico o **osvobodilnem gibanju**, tj. da se edino v Jugoslaviji bori proti okupatorjem, pa so zavezniki izvedeli po bitki na Sutjeski, v kateri so sodelovali tudi člani britanske zavezniške misije. V hudih bojih na Sutjeski so imeli partizani velike izgube, kljub temu pa je bitka dokazala pogum partizanov in njihovo požrtvovalnost pri reševanju ranjencev iz nemškega obročja'). Uporabljajo se tudi nekatere čustveno naravnane besede, ki so sicer redkejše in manj intenzivne, a še vedno prisotne ('Po ofenzivi na osvobojeno ozemlje so Italijani razširili govorce o uničenju partizanov. Da bi dokazale nasprotno, so bile partizanske enote še posebno dejavne, **osvobodilno gibanje** se je razmahnilo tudi na Primorskem, upirati so se začeli na Koroškem. **Osvobodilno gibanje** se je razširilo v vseh slovenskih pokrajinah. Dve primorski brigadi so poslali v Benečijo, da bi tudi tam zanetili **osvobodilni boj**'; 'k zmagi **partizanske vojske** so pripomogle udarnost, učinkovita organizacija in izkušnost v bojevanju'; 'OF je s tem izgubila koalicijsko naravo – do Dolomitske izjave je bila OF zveza enakopravnih partnerjev – , ki je dotlej odlikovala slovensko **osvobodilno gibanje**'). Nekateri takšne čustveno močne besede najdemo tudi znotraj narekovajev, pri čemer se srečamo z nevarnostjo, da učenci teh narekovajev ne bodo ustrezno upoštevali in razumeli in bo s tem trditev izzvenela popolnoma drugače kot bi morala ('cilji vzgoje in izobraževanja so postali »čuvanje, utrjevanje in razvijanje demokratičnih socialnih in nacionalnih pridobitev **osvobodilnega boja**.«').

V učbeniku iz leta 2005 je pojem osvobodilni boj omenjen **dvainštiridesetkrat (42)**, in sicer najpogosteje pod nekoliko drugačnim izrazom »odporniško gibanje, partizansko gibanje«. Tudi tu se nadaljuje ohranjanje veličastne podobe osvobodilnega boja ('središče slovenskega narodnega odpora je bilo v prvih mesecih pa do pomladi 1942 v Ljubljani, saj je bilo tu vodstvo Osvobodilne fronte. V Ljubljani so delovali tudi razne delavnice in skladišča za potrebe **odporniškega gibanja**. /.../ Da bi zatrli **odporniško gibanje** so okupatorji streljali talce, ljudi zapirali v zapore in jih pošiljali v internacijska taborišča (Gonars v Italiji, otok Rab). Čeprav so okupatorji skušali **partizansko gibanje** uničiti, je število partizanov v Sloveniji in Jugoslaviji vztrajno naraščalo. Še posebno se je povečal priliv prostovoljcev v partizane po kapitulaciji Italije, jeseni 1943. Pomen **partizanskega gibanja** – da namreč pomaga zaveznikom v boju proti fašizmu – so priznali tudi zavezniki na teheranski konferenci (novembra 1943). Partizani kot tudi na drugi strani okupa-

torji so izvedli številne vojaške akcije. Nekatere so doživele velik odmev: sredi leta 1942 so Italijani, da bi uničili **partizansko osvobodilno gibanje** v Ljubljanski pokrajini, izvedli veliko ofenzivo na Kočevskem. Italijani so postrelili in v taborišča odpeljali veliko ljudi, mnoge vasi so požgali. Kljub obsežni ofenzivi **partizansko gibanje** v Ljubljanski pokrajini ni bilo uničeno; spomladi 1944 so Nemci na ozemlju Ljubljanske pokrajine izvedli ofenzivo, ki naj bi uničila **partizansko gibanje**. Čeprav so zavzeli in požgali številne kraje, **partizansko gibanje** ni bilo uničeno; 'preobrati na svetovnih bojiščih in sodelovanje s poveljstvom zavezniških sil so okrepili **partizansko osvobodilno gibanje**. Tehnično se je gibanje opremilo predvsem o kapitulaciji Italije. Povečalo se je tudi število borcev'; 'med drugo svetovno vojno so se slovenski partizani, ki so bili sestavni del jugoslovanskega **partizanskega gibanja**, bojevali za osvoboditev slovenskega ozemlja in združitve vseh Slovencev'). Pogosto se omenja in povečuje tudi vloga kulture kot gonilne sile osvobodilnega boja ('posebno velika je bila vloga kulture v **osvobodilnem boju**, saj so z njeno pomočjo gojili borbenost Slovencev. /.../ V **osvobodilnem boju** se je kulturna dejavnost najbolj razmahnila na osvobojenem ozemlju in v partizanskih četah. Mnogi umetniki in kulturni delavci so z OF sodelovali že pred odhodom v partizane. Na osvobojenem ozemlju so organizirali mitinge, gledališke predstave, pevske zборе, folklorne skupine, orkestre. Nastalo je veliko partizanskih grafik (France Mihelič, Nikolaj Pirnat) in pesmi (Karel Destovnik – Kajuh), ki so upodabljale **narodnoosvobodilni boj**'). Dogodki, ki vodstvu osvobodilnega boja oz. partiji niso bili v čast, so omenjeni le skopo, brez kakšnih podrobnejših pojasnil ter zavajajoče, saj so t.i. »kazenske sankcije« (že poimenovanje je nekoliko sporno, saj so bili pogosto ljudje umorjeni zgolj zato, ker so mislili drugače kot partija) doletele vsakogar, ki je bil kakorkoli sumljiv in ne le t.i. izdajalce ('septembra 1941 je vodstvo **osvobodilnega gibanja** sprejelo odlok o kazenskih sankcijah za izdajalce. Izvajanje odloka je sprejela VOS').

O osvobodilnem boju bi bilo potrebno v učbenikih zgodovine zapisati tudi tista, manj prijetna dejstva. Morda bi učencem s tem dali možnost, da sami presodijo, ali je bil osvobodilni boj edina mogoča in pravilna rešitev takratne situacije. S tem bi jih navajali na kritično mišljenje, kar je eden glavnih ciljev poučevanja zgodovine v osnovni šoli. Osvobodilni boj je namreč žrtvoval več deset tisoč svojih rojakov za manj kot tisoč padlih okupatorjev. Posledica osvobodilnega boja so bili tisoči požganih in porušenih domov ter izgnanih slovenskih družin. Partizanska vojska je do meje pospremila čez trideset tisoč italijanskih okupatorjev s fašistično legijo in vsemi generali in vojnimi zločinci vred, ne da bi enega samega postavil pred sodišče, hkrati pa so komunistične oblasti brez sodbe pobile tisoče drugače mislečih rojakov. Osvobodilni boj je vojno

v Sloveniji podaljšal še za en teden, ko je bil drugod v Evropi že mir in tako povzročil še nekaj sto domačih žrtev, ne da bi pridobil en sam kvadratni meter ozemlja, in hkrati pustil velike dele slovenskega ozemlja v Avstriji, Italiji, na Madžarskem in na Hrvaškem. Osvobodilni boj je po odhodu prvega okupatorja pripeljal drugega, ki je namesto fašističnega nasilja v Sloveniji za petdeset let vzpostavil in vzdrževal komunistično nasilje. Prevaro z osvobodilnim bojem je še pred vojno napovedal Edvard Kardelj, ki je izjavil, da bodo komunisti v pričakovani vojni sodelovali le, če bo obstajala možnost za izvedbo revolucije.

7. POVZETEK

»Če se ne naučimo razumeti edinstvenosti kultur, začeni z lastno, potem verjetno ne bomo znali ceniti niti človeške različnosti in skupne človeškosti, ki se nahaja v središču kozmopolitskega ideala«.
Bok

Vsakršna oblast ima na voljo mehanizme, s katerimi vpliva, usmerja ali nadzira družbo. V danih okoliščinah ima orodja, s katerimi si podreja prebivalstvo in ga posredno tudi nadzira. Za vsako oblast je še posebej pomembno, da ima vpliv na vzgojo in izobraževanje otrok v šoli. To še posebej velja za osnovno šolo, za obdobje, ko je otrok najbolj dovzeten za vplive iz okolja. Oblast potrebuje nadzor nad vrednotami, ki jih otroci pridobivajo tako doma kot v šoli. Cilj takšnega nadzorovanja je bilo v t.i. realsocializmu oblikovanje poslušnega državljana, državljana po meri komunistične oblasti. Značilno za komunizem je bilo, da je oblast vrednote deklarirano vsiljevala. Problem oblasti v post-socialističnih družbah je, da ne pozna načina delovanja ideologije v demokraciji, ki je, da oblast posamezniku ne ukazuje, kakšen je moralni ideal človeka, ki ga želi vzgojiti, temveč organizira vrsto praks, ki privedejo do tega, da se posameznik nevede in neopazno identificira z določenim idealom. Zato takšna oblast še vedno deluje na star način, ki ga je podedovala iz časov komunizma – ljudi sili v pokorščino in jim odvzema pravico, da bi se spoznali kot svobodno misleči individuumi. Zelo primerna za takšen način oblikovanja državljana je vsekakor šola, še posebej pa t.i. občutljivi učni predmeti, med katere s svojimi učnimi vsebinami zagotovo prednjači zgodovina. Tega so se oblasti, še posebej po končani drugi svetovni vojni, še kako dobro zavedale in lahko rečemo, da se tega zavedajo še danes. V Beli knjigi, v kateri je zapisana strategija razvoja osnovne šole, je med cilji osnovne šole zapisano tudi, da je potrebno otroku posredovati temeljna znanja in spretnosti, ki omogočajo neodvisno, učinkovito in ustvarjalno soočenje z družbenim in naravnim okoljem. Med drugim naj bi šola tudi pospeševala razumevanje, strpnost in solidarnost med vsemi ljudmi, narodi, rasnimi in verskimi skupinami. V ta namen je nujno, da so zgodovinski učbeniki napisani tako, da ne obsojajo in kakorkoli določajo tvorcev zgodovine, temveč, da na ustrezen način usposobijo otroka za zdravo kritično presojo zgodovinskih dogodkov.

V najbolj občutljivem obdobju, ki je trajalo skoraj do konca 80. let, dobi človek ob branju zgodovinskih učbenikov občutek, da bere pravljično, saj se srečamo z izrazito črno-belo tehniko. Pisanje učbenikov je bilo usmerjeno k ustvarjanju vtisa, da so osebe in dogodki na eni strani vedno »beli«, kar pomeni pozitivni, na drugi strani pa vedno »črni«, kar pomeni negativni. Na t.i. beli strani so tako dosledno partizani in z njimi narodnoosvobodilni boj ter Tito, revolucija, komunistična partija in z njo Osvobodilna fronta, socializem in komunizem kot družbeni ureditvi, bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov. Na drugi, črni strani se dosledno pojavljajo t.i. sovražniki sistema. Tako realsocializem kot tudi post-socializem nujno potrebujejo sovražnika. Običajni sovražnik socializma je v službi meščanske desnice, tujih zahodnih demokracij in cerkvenih oblasti oz. vernih množic. Tako se v zgodovinskih učbenikih na strani sovražnih sil pojavljajo kapitalizem oz. meščanstvo, Cerkev in z njo t.i. narodni izdajalci. Segmenti nacionalne zgodovine Slovencev so predstavljeni skozi pozitivne vrednotne sodbe, ki označujejo vse, kar je povezano s komunistično partijo in skozi negativne vrednotne sodbe, ki so označujejo druge. Npr. tisti nezaželjeni dogodki, za katere bi lahko dolžili komunistično partijo, so bodisi popolnoma prezrti oz. so predstavljeni kot manj pomembni ali celo kot odgovornost "drugih". Posebno mesto ima demokracija, saj se v besedilih učbenikov pojavlja v dveh pojavnih oblikah. In sicer kot t.i. ljudska demokracija in t.i. zahodna, parlamentarna demokracija. Prva tako nastopa na beli, druga pa na črni strani. Demokracijo bi lahko označili kot t.i. *lebdečega označevalca*. Gre za pojem, za katerega ne moremo reči, da ima nek imanentni pomen, temveč je ta pomen odvisen od simbolne mreže, v katero je vpet. Venomer namreč poteka boj za njegovo artikulacijo oz. vključitev v določeni politični diskurz. Posebno mesto v učbenikih zgodovine ima tudi pojem *ljudstvo*. Seveda ga vedno najdemo med t.i. pozitivnimi silami in sovražniki komunističnega sistema so vedno hkrati tudi sovražniki ljudstva. Tako torej ljudje, ki so bili kapitalisti ali pa verni, niso pripadali pojmu ljudstvo. To lahko pojasnimo s pomočjo teze sociologa Josipa Županova, da je bila osnova jugoslovanskega sistema pakt med vladajočo politkracijo in nižjim delavskim razredom. Ta sloj delavskega razreda je bil dejanska opora oblasti, v zameno pa je dobil eksistenčni minimum s socialno varnostjo.

Takšno odkrito, nazorno delitev na črno in belo lahko spremljamo skozi vrsto let tja do konca osemdesetih, res pa je, da bolj ko se bližamo devetdesetim, bolj te razlike bledijo in se poskušajo zlit v sivo. Spremljamo lahko torej več načinov podajanja zgodovinskih dogodkov, resnic. Čeprav je resnica samo ena, je z njo precej lahko manipulirati. Delitev na dobre in slabe je že eden izmed načinov takšne manipulacije z mladim bralcem, ki ni navajen kritičnosti in samostojnega

neodvisnega načina razmišljanja. Zgodovinske osebe in organizacije ter sile, ki so bile na »pravi« strani so tako v učbenikih zgodovine vedno počele le pozitivne stvari. Na drugi strani so osebe, organizacije in sile, ki so bile njihovi sovražniki, vedno počele samo slabe stvari. Bili so t.i. dežurni krivci za vse, tudi za tisto česar niso zagrešili. Drug način manipuliranja z javnostjo je viden na primeru osebnosti Rudolfa Maistra. Resda njegovo ime ni nikoli omenjeno kot negativna vrednostna sodba, res pa je tudi, da o njem vse do leta 1983 v učbeniku zgodovine ne moremo prebrati niti enega stavka. Dogodki in osebe, ki so bili nevarni za oblast, ki bi ji morda lahko predstavljali »konkurenco«, ki bi lahko zameglili njeno veličino, ki bi jo morda lahko prikazali v še zdaleč ne tako popolni luči kot se je kazala sama, so bili enostavno prezrti in zamolčani. In če je bilo v učbenikih do leta 1990 zaslediti dosledne delitve ljudi in dogodkov na dobre in slabe, lahko po letu 1990 opazimo, da te delitve niso več tako eksplicitne, temveč so v večji meri prikriti v stavkih, ki le namigujejo, hkrati pa še vedno obstajajo teme, o katerih se ne govori in ne piše. Lep primer takšnega ravnanja je, ko celo v učbeniku iz leta 2005, štirinajst let po osamosvojitvi Slovenije, ne izvemo ničesar o tisočih umorjenih nedolžnih civilistov, Slovencev, ki so tako tragično in nečloveško umirali v breznih med vojno in celo leta po njej. Ne moremo torej reči, da se stanje v slovenskih učbenikih zgodovine ni izboljšalo, lahko pa rečemo, da je še vedno preveč tem, o katerih se ne piše, da se še vedno prikazuje nekatere dogodke drugačne kot so v resnici bili¹⁰, še vedno se poudarja teme, ki niso relevantne za razvoj in ohranjanje slovenske državnosti in slovenskega naroda¹¹. Morda je zanimivo tudi dejstvo, ki kaže na to, kakšen je odnos piscev do nekaterih drugih informacij in podatkov, ki so pomembni za nastanek samostojne države Slovenije. V treh učbenikih¹², ki so izšli v obdobju po osamosvojitvi Slovenije, se podatek o izidu plebiscita razlikuje, celo zelo razlikuje. Tako je v učbeniku iz leta 1993 ta številka 82,0 odstotkov, v učbeniku iz leta 1997 88,5 odstotka, v zadnjem učbeniku iz leta 2005 pa 88,2 odstotka. Resda bi lahko rekli, da gre le za številko, toda s korektnostjo in točnostjo zapisa pokažemo tudi svoj odnos do dogodka, ki je s tem podatkom tako neločljivo povezan.

¹⁰ V učbeniku iz leta 2005 lahko npr. beremo o ustanovitvi prve slovenske vlade v Ajdovščini leta 1945, nič pa ne izvemo o resnično prvi slovenski vladi iz leta 1918.

¹¹ V učbeniku iz leta 2005 imamo tako kar dvakrat risbo jugoslovanskega grba, od tega je enkrat pojasnjena njegova simbolika, med tem ko sta slovenski grb in zastava sicer našla svoje mesto v poglavju o nastanku nove slovenske države, ni pa razložena njuna simbolika.

¹² Prunk, J., Nešović, B., 1993. 20. stoletje. Zgodovina za 8. razred osnovne šole. DZS. Ljubljana.

Kern, A. N., Nečak, D., Repe, B. 1997. Naše stoletje. Zgodovina za 8. razred osnovne šole. Modrijan. Ljubljana.

Razpotnik, J., Snoj, D. 2005. Raziskujem preteklost 9. Učbenik za zgodovino za 9. razred osnovne šole. Rokus. Ljubljana.

Na koncu lahko strnemo, da nas čaka na področju učbenikov, še posebno zgodovinskih, še veliko dela, če bomo želeli z njimi izobraziti in vzgojiti odgovornega, razmišljujočega in kritičnega državljana. Zagotovo so učbeniki eden najpomembnejših dejavnikov pri oblikovanju kakovostnega pouka. Seveda pa niso edina komponenta, od katere je odvisna uspešnost učne ure. Pomemben dejavnik je zagotovo tudi učitelj, ki s svojo razlago, z učnimi metodami in oblikami ter lastno interpretacijo učnih vsebin znatno prispeva k temu, na kakšen način in kako bodo učenci percipirali določeno učno snovi. Nenazadnje je zelo pomemben dejavnik tudi učenec sam, ki od doma prinese določeno predznanje, predsodke, s katerimi potem vstopa v svet zgodovine. Za trenutek se bomo ustavili pri problemih, s katerimi se srečujejo učitelji zgodovine, predvsem v post-komunističnih državah vzhodne in srednje Evrope.

Učitelji zgodovine so bili obdobju strogega političnega in ideološkega nadzora komunističnih oblasti nad delom šol uslužni posredovalci režimskih navodil v šolsko prakso. V nestabilnem političnem ozračju post-komunističnih družbe in njeni ideološki razdeljenosti nosi učitelj zgodovine veliko odgovornost za usodo mladih državljanov. Učitelj, ki bo kakovostno poučeval zgodovino in druge družboslovne predmete v šolskem izobraževalnem sistemu, mora biti demokratično osveščen, informiran in kompetenten, razgledan glede novih dognanj in dosežkov ter trenutnih učnih in pedagoških razprav na obeh, nacionalni in globalni ravni. Tako mora učitelj zgodovine inkorporirati vrednote civilne družbe, kot tudi predstaviti ideje demokratičnega izobraževanja. Posedovati mora sistem vrednot, ki vključuje prepoznanje svetovne raznolikosti, strpnosti, demokratičnega stila dela in visokih komunikacijskih sposobnosti.

Novi uradni pristopi k šolski zgodovini niso vedno upoštevani in uporabljeni v šolski praksi. Obstaja vrsta problemov. Učitelji zgodovine še niso ustrezno pripravljene, saj se je večina od njih šolala in usposabljala v obdobju pred razglasitvijo neodvisne države. Številne publikacije in mnenjske raziskave pričajo, da je najzahtevnejši in najpotrebnejši proces usposabljanja učiteljev eliminacija preteklih stereotipov dejavnosti, razmišljanja in vedenja. Največji problemi trenutnega učenja in poučevanja zgodovine so naslednji: prenatrpani učni programi, preživeti pristopi pri izbiri podatkov in njihovi interpretaciji v šolskih učbenikih, preveč omejene zgodovinske interpretacije, nezadostna kvantiteta zgodovinskih virov za utrjevanje snovi; pomanjkanje ustreznih metodoloških materialov in ustvarjanje mitov o preteklih dogodkih.

Po mnenju oblasti zunanji nadzor učiteljevega pedagoškega dela in izobraževalnega procesa v praksi ne obstaja. Visoka stopnja učiteljevega profesionalnega pedagoškega dela mora biti zagotovljena z usposabljanjem in aktivno podporo svetovalcev. Veliko število učiteljev in strokovnjakov pa prav tako meni, da resnična avtonomija učiteljev v Sloveniji ne obstaja. Avtonomija učiteljev v Sloveniji je zelo omejena, saj so učitelji avtonomni predvsem v razredu, pa še ta avtonomija je omejena s strani ravnatelja in predpisanih vsebin učnega načrta. Učitelji niso bili partnerji v kreiranju novega šolskega zakona v devetdesetih letih in niso mogli vplivati na njegovo končno verzijo. V reformo so bili kot posamezniki vključeni le nekateri učitelji. Dr. Bečaj meni, da je avtonomija učiteljev v Sloveniji omejena zaradi centraliziranega šolskega sistema, in še posebej z zunanjim preverjanjem znanja ob koncu osnovne in srednje šole. Predlagal je decentralizacijo šolskega sistema na vseh nivojih. Zunanje preverjanje znanja pomeni pritisk na učiteljevo delo in grožnjo učiteljevi avtonomiji. Dr. Kroflič vidi glavnega sovražnika avtonomije učiteljev v “načelu udobja”. Učitelji so se navadili na pasivnost, saj so jim oblasti desetletja predpisovale učbenike, učne vsebine, in kar je najpomembneje, način razmišljanja o izobraževanju. Eno najboljših raziskovalnih del s področja učiteljeve avtonomije v Sloveniji v zadnjih časih je delo dr. Pečkove. V njem poudarja, da učitelji niso bili dovolj vključeni v proces prenove, kar se kaže v njihovi pasivnosti in pomanjkanju razumevanje prenove. Po njenem mnenju šolska reforma prikazuje “odobreno avtonomijo” slovenskih učiteljev, saj ne določa le zakonskih temeljev njihovega dela, ampak tudi pedagoške temelje. Rezultat tega je, da je učiteljeva avtonomija zmanjšana na minimum. Učitelji imajo avtonomijo v razredu, ko izbirajo svoje metode, učbenike in učni material. Toda ponavadi nabor učbenikov in učnega materiala za različne predmete – tudi zgodovino – ni preveč raznolik, kar pomeni, da učitelji nimajo veliko izbire. Učitelji lahko dosežejo avtonomijo, toda le preko močnih združenj ali profesionalnih svetov, v obeh primerih pa gre za dvoje, politično voljo in javno podporo. V realnosti bo proces ustvarjanja “resnične avtonomije” slovenskih učiteljev trajal še kar nekaj časa.

Če se povrnemo spet nekoliko k učbenikom, vidimo, da je predvsem glede njihovega izgleda in konceptualne zasnove v letih po osamosvojitvi prišlo do velikih sprememb. Učbenik iz leta 1993 zaznamuje predvsem ogromno število dokumentov, fotografij, tudi barvnih, zemljevidov itd. Kar zadeva metodološko zasnovo učbenika je uvedena rubrika »Novi pojmi«, v kateri zasledimo razlago nekaterih na novo obravnavanih izrazov. Pozitivno je, da so ob večini objavljenih dokumentov zapisani tudi kritični komentarji avtorjev. Lahko pa bi rekli, da učbenik preveč podrobno obravnava nekatere zgodovinske teme in je zato s svojimi 256 stranmi nekoliko preobširen.

V učbeniku iz leta 1997 je z metodološkega vidika pohvalno, da je na začetku vsakega obširnejšega poglavja časovni trak, s pomočjo katerega učenci lažje umestijo posamezne zgodovinske dogodke. Tudi ta učbenik vsebuje veliko število fotografij, zemljevidov, morda nekoliko manj dokumentov. Vsebuje tudi slovarček novih izrazov in na koncu vsakega poglavja nekaj vprašanj, namenjenih ponavljanju in utrjevanju obravnavanega zgodovinskega obdobja.

Učbenik iz leta 2005 še nekaj novosti, in sicer rubriko »Ali veš?«, ki naj bi učence seznanjala z zanimivimi in manj poznanimi dejstvi, ki so povezana z določeno temo. Ponekod so dodani tudi spletni naslovi, ki učencem lahko ponudijo dodatne informacije o določeni temi. S tem učbenik učenca spodbuja k nadaljnjemu raziskovanju zgodovinske teme. Na začetku vsakega poglavja je časovni trak, v obliki vprašanj je v alineah navedena vsebina poglavja in ključne besede. Preko dveh strani je skiciran tudi zemljevid, bodisi Evrope, bodisi sveta, ali Slovenije. Označena so mesta in območja, v katerih je prihajalo do najpomembnejših zgodovinskih dogodkov. Dodane so tudi lične fotografije. Ob koncu poglavij so navedena vprašanja za ponavljanje in nadaljnje razmišljanje o določeni temi. Učbenik vsebuje zelo kvalitetne fotografije, veliko zemljevidov in dokumentov. Na žalost je marsikateri dokument brez kritičnega komentarja, zato ne more doseči učnega cilja, ki bi ga moral, temveč pogosto v bralcu ustvarja napačne predstave. Na novo so uvedeni življenjepisi nekaterih pomembnih zgodovinskih osebnosti, le izbor teh osebnosti je pogosto nekoliko zgrešen. Večkrat namreč lahko prebiramo življenjepise raznih diktatorjev in vojnih zločincev (npr. Ernesto Che Guevara, Franc Rozman – Stane).

V vseh učbenikih še vedno prevladuje politična, vojaška in diplomatska zgodovina. Dobrodošla popestritev pa je uvajanje zgodovine vsakdanjega življenja, kot npr. zgodovina plesa, glasbe, mode, znanosti itd. Na žalost nobeden izmed učbenikov ne vsebuje nalog za nadaljnje učenčevo delo, za kritično presojo nasprotujočih si virov itd.

Vprašanje do kakšne mere novi učbeniki pomagajo vzgajati zgodovinsko znanje in spretnosti ter pospešujejo vrednote in stališča, potrebna v demokratični družbi, ostaja. Najlažja naloga pri prenavljanju učbenikov je odstraniti delčke že mrtve ideologije. Teksti, ki jih učbeniki vsebujejo, bi morali ponuditi raznolike perspektive in v številnih primerih nasprotujoče si poglede na kompleksna in težavna obdobja medsebojnih odnosov v 20. stoletju. V šolsko zgodovino je potrebno vnesti več razumevanja kot pasivnega znanja; kronološki pristop je potrebno zamenjati in se osredotočiti na ocenjevanje problemov in na razumevanje, da proces preteklosti še vedno vpliva na

našo sedanost. Potrebno se je pomakniti od politične zgodovine h kulturni, gospodarski in tehnološki. Potrebno je primerjati različne civilizacije. Vsi ti trendi bi morali učencem pomagati k boljšemu razumevanju preteklosti in boljšemu življenju v kompleksnem sodobnem svetu. Po letu 1991 so se začeli pojavljati novi materiali. Nekateri izmed njih so predstavljali mešanico novih dejstev in vidikov, na da bi poskušali zagotoviti nek splošen zgodovinski oris. Vsako leto se pojavi veliko število učbenikov, zato učitelji ne morejo več slediti vsem naslovom teh novih učbenikov, kaj šele, da bi jih pazljivo prebrali in izbrali najboljšega izmed njih. Zdi se, da založniki poskušajo zaslužiti s tem, da izdajajo nove učbenike namesto, da bi izboljšali že obstoječe. In kljub velikemu številu učbenikov ni zares velike izbire, saj so si ti učbeniki precej podobni. Predstavljajo različne perspektive, toda večina aktivnosti je orientirana v znanje, ne spretnosti. Vizualni materiali so le ilustracije, ne viri. Večina avtorjev učbenikov je akademikov, ne učiteljev; zdi se, da smatrajo naloge kot nekaj manj vrednega kakor besedilo. Moderni učbeniki v resnici niso učbeniki za novo generacijo. Ohranjajo staro dojemanje izobraževanja. Zgodovina je za avtorje učbenikov še vedno 'kontrolor' učenja in politična, vojaška ter diplomatska zgodovina v teh učbenikih še vedno prevladuje. Poučevati kritično in neodvisno mišljenje samo preko fakto-grafskega znanja je povsem nemogoče. Kritično in neodvisno mišljenje najbolje razvijamo z aktivnimi metodami pridobivanja informacij iz različnih, včasih nasprotujočih si virov, z evalvacijo teh virov, dejstev in mnenj, skozi razprave in iskanje dokazov za osebne sodbe.

Kljub vsem zunanjim korekcijam in lepotnim popravkom učbenikov zgodovine pa moramo na koncu ugotoviti, da vsebinsko še niso zadostili zahtevam sodobne demokratične države, kakršna naj bi Slovenija bila. Učbeniki, odobreni po spremembi družbenega sistema v Sloveniji, še vedno odražajo politiko prejšnje oblasti. Očitno je, da v Sloveniji v pojasnjevanju druge svetovne vojne in obdobja po njej ne bo prišlo do nikakršnega resnega preobrata, dokler uradno zgodovinopisje ne bo dalo odgovorov na občutljiva vprašanja.

7. LITERATURA IN VIRI

7.1. LITERATURA

- Althusser, L. in drugi, 1980. **Ideologija in estetski užitek.** Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Bloch, M., 1996. **Apologija zgodovine ali zgodovinarjev poklic.** Inštitut za humanistične vede, Ljubljana.
- Châtelet, F. 1978. **Historie idéologies**, 1.del. Hachette, Paris.
- Coupe, L., 1997. **Myth, The New Critical Idiom.** Routledge, London and New York.
- Erjavec, A., 1988. **Ideologija in umetnost modernizma.** Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Giddens, A., 1979. **Central Problems of Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis.** Macmillan, London.
- Gray, P., 1974. **Style in History.** New York.
- Grdina, I., 2003. **Poti v zgodovino.** Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana.
- Haug, W. F. et al., 1979. **Theorien über Ideologie.** Berlin.
- Jameson, F., 1984. **Političko nesvesno.** Pečat, Beograd.
- Jenkins, K., 1991. **Re-thinking History.** Routledge, London.
- Joke van der Leeuw-Roord, 2003. **History Changes. Facts and figures about history education in Europe since 1989.** EUROCLIO, Hague.
- Lefort, C., 1978. **Les formes de l'histoire. Essais d'anthropologie politique.** Gallimard, Pariz.
- Lotman, J. M., 1973. **Die Struktur des künstlerisches Textes,** Frankfurt na Maini.
- Lukijan, 1985. **Filozofi na dražbi. Izbrani spisi.** Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Luthar, O., 1997. **Mojstri in Muze. Kaj in zakaj je zgodovina?** Modrijan, Ljubljana.
- MacIntyre, A., 2000. **After Virtue: A Study in Moral Theory.** London. Duckworth.
- Mannheim, K., 1952. **Ideologie und Utopie.** Frankfurt/M.
- Marx K., Engels F. (1978). **Pismo Mehringu 14. junija 1893. MEW, 39.zv.** Dietz Verlag, Berlin.
- Marwick, A., 1990. **The Nature of History.** Macmillan, London.

Verbič, Š., 2005. *Politična ideologija v učbenikih zgodovine v socializmu in postsocializmu. Fakulteta za družbene vede. Ljubljana.*

Mlakar, B., 2003. **Domobranstvo, njegov nastanek in konec v evropskih primerjavah.** Zgodovina v šoli, let. XI., št. 3 – 4.

Močnik, R., 1999. **3 teorije. Ideologija, nacija, institucija.** Založba / *cf., Ljubljana.

Poulantzas, N., 1978. **Politička vlast i društvene klase.** Komunist, Beograd.

Prunk, J., 1987. **Slovenski narodni programi : narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945.** Ljubljana : Društvo 2000.

Reinprecht, C., Weiss, H., 1998. **Aspekte nationaler Identität in Mitteleurop, East Central Europe-L'Europe du Centre Est** (Eine Wissenschaftliche Zeitschrift, Vol. 20-23, št. 2, Budapest).

Roberts, M., 2004. **After the Wall. History Teaching in Europe since 1989.** Körber-Stiftung, Hamburg.

Roskin, M. G., 1988. **Political Science. An Introduction.** New Jersey. A Division of Simon & Schuster.

Salecl, R., 1993. **Zakaj ubogamo oblast?** Nadzorovanje, ideologija in ideološke fantazme. DZS. Ljubljana.

Schneider, T., 1965. **Geschichte als Wissenschaft. Eine Einführung.** München in Dunaj.

Schöpflin, G., 1997. **The Function of Myth and a Taxonomy of Myths, Myths of Nationhood,** Ed. by Geffery Hosking and George Schöpflin, Hurst-Company, London.

Smith, A., 1999. **Myths and memories of the nation.** Oxford University Press, Oxford.

Stern, F., 1973. **The Varieties of History. From Voltaire to the Present.** Vintage Books, New York.

Stradling, R. 2004. **Poučevnje evropske zgodovine 20. stoletja.** Zavod RS za šolstvo, Ljubljana.

Taylor, Ch., 2000. **Nelagodna sodobnost.** Ljubljana. Študentska založba.

Therborn, G., 1987. **Ideologija moči in moč ideologije.** Cankarjeva založba, Ljubljana.

Trompenaars, F., 1993. **Handbuch Globales Managen. Wie Man Kulturelle Unterschiede Im Geschäftsleben Versteht.** Düsseldorf. ECON.

Vovelle, M., 2004. **Ideologije in mentalitete.** Studia humanitatis, Ljubljana.

Vodušek Starič, J., 2003: **Nekatere nejasnosti in dileme o povojni ureditvi Slovenije.** Zgodovina v šoli, let. XI., št. 3 – 4.

Verbič, Š., 2005. *Politična ideologija v učbenikih zgodovine v socializmu in postsocializmu*. Fakulteta za družbene vede. Ljubljana.

Luthar et. al., 1990. **Vsi Tukididovi možje**. Sodobne teorije zgodovinopisja. Zbornik. Knjižnica revolucionarne teorije, Ljubljana.

Razpotnik, J. et. al, 2003. **Vloga mitov pri poučevanju slovenske zgodovine**. Zbornik referatov (Laško, 22. – 23. marec 2002). Ljubljana.

Žalec, B., 2004. Domovinska vzgoja v luči pomembnosti kolektivnih identitet. Šolsko polje. Let. XV, št. ½, str. 177 – 184.

7. 2. VIRI

Krek, J., 1995. **Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji**. Ljubljana. Ministrstvo za šolstvo in šport.

Demokracija, št. 35, leto X., str. 44 – 46. Nova obzorja. Ljubljana.

Demokracija, št. 36, leto X., str. 43 – 44. Nova obzorja. Ljubljana.

Zgodovina v šoli, letnik XI, št. 3-4. ZRSS. Ljubljana.

Pečnik, M., Pogačnik, J., Roš, F., 1952. **Zgodovina za osnovne šole**. DZS. Ljubljana.

Gestrin, F., Hainz, J., Mikuž, M., 1958. **Zgodovina za VIII. razred osnovne šole**. MK. Ljubljana.

Gestrin, F., Mikuž, J., Hainz, J., 1961. **Zgodovina za VIII. razred osnovne šole**. MK. Ljubljana.

Škerl, F., 1966. **Zgodovina za osmi razred osnovnih šol**. DZS. Ljubljana.

Božič, B., Weber, T., 1976. **Zgodovina za osmi razred**. DZS. Ljubljana.

Božič, B., Weber, T., 1983. **Zgodovina za 8. razred**. DZS. Ljubljana.

Božič, B., Weber, T., 1988. **Zgodovina 8**. DZS. Ljubljana.

Božič, B., Weber, T., 1990. **Zgodovina 8**. DZS. Ljubljana.

Božič, B., Weber, T., 1991. **Zgodovina 8**. DZS. Ljubljana.

Prunk, J., Nešović, B., 1993. 20. stoletje. **Zgodovina za 8. razred osnovne šole**. DZS. Ljubljana.

Kern, A. N., Nečak, D., Repe, B. 1997. **Naše stoletje**. Zgodovina za 8. razred osnovne šole. Modrijan. Ljubljana.

Razpotnik, J., Snoj, D. 2005. **Raziskujem preteklost 9**. Učbenik za zgodovino za 9. razred osnovne šole. Rokus. Ljubljana.

<http://www.knjigainfo.com/>